

7. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi
(13 – 14 Mart 2020 / Ankara)
(UBAK)

7th International Scientific Research Congress
(13 – 14 March 2020 / Ankara)
(UBAK)

Sosyal Bilimler
Social Sciences

Bildiri Tam Metin Kitabı
Proceeding Book

Editör / Editor
Dr. Öğr. Üyesi Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Ankara 2020

Yayın Koordinatörü/ Broadcaste Coordinator•
Muhammet ÖZCAN

Yayın Yönetmeni / General Publishing Director •
Dr. Öğr. Üyesi Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Editörs / Edited by •
Dr. Öğr. Üyesi Arzu BAYKARA TAŞKAYA

Kapak Tasarım / Cover Design
Kadir ERTEKİN

İç Tasarım / Interior
Kadir ERTEKİN

Birinci Basım / First Edition• ©
Mart 2020 / March 2020-Ankara

ISBN: 978-605-7736-84-0

© copyright
Telif ve hukuki hakları UTRAK'a aittir

ASOS YAYINEVİ
1st Edition / 1.baskı: March/Mart 2020
Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4
/MERKEZ/ELAZIĞ
Mail: asos@asosyayinlari.com
Web: www.asosyayinlari.com
Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>
Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>
Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>
Ankara – 2020

KURULLAR

Onur Kurulu

Prof. Dr. Fadıl HOCA, Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektörü
Turgut ALTINOK, Keçiören Belediye Başkanı

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Behset KARACA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nurşat JUMADİLOVA, Karaganda Bolaşak Akademisi
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Redžep ŠKRIJELJ, Novipazar Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KÖSE, History Studies Dergisi Editörü
Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP, Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ULUTÜRK SAKARYA, İstanbul Sağlık B. Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÇİFTYILDIZ, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

BİLİM KURULU

Doç. Dr. Ramazanova Nurgul ABIYEVA, Eurasian National University
Doç. Dr. Gulnara ACIMAMBETOVA - Kırım Müh. ve Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ, Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Krasikova L. ALEKSANDROVNA, Rus Devlet Adalet Üniversitesi
Prof. Dr. Türkan Bayer ALTIN, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Prof. Dr. Numan ARUÇ, MANU Üniversitesi, Makedonya
Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE, Azerbaycan Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Özlem ATALAN, Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin AVCI, Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Cemile A. AYTEKİN, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Gaybullah BABAYAROV, Özbekistan İlimler Akademisi
Prof. Dr. Sabina BAKŠIĆ, University of Sarajevo
Prof. Dr. Handan Asude BAŞAL, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat BAYRI, İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Viktor BUTANAEV, Rusya İlimler Akademisi
Prof. Dr. Baurjan BAYTANAYEV, Kazakistan İlimler Akademisi
Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Leyla BİTİŞ, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Leyla BLİLİ, Tunus Manube Üniversitesi
Prof. Dr. Verda CANBEY, Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Ümmügölsüm CANDEĐER, Osmaniye Üniwersitesi
Prof. Dr. Ebru CEYLAN, İstanbul Aydın Üniwersitesi
Prof. Dr. Alishina Khanisa CHAVDATOVNA
Doç. Dr. Birol ÇAYMAZ, Galatasaray Üniwersitesi
Prof. Dr. Zeki ÇEVİK, Balıkesir Üniwersitesi
Doç. Dr. Nihada DELİBEGOVIĆ DŽANIĆ, Tuzla Üniwersitesi, Bosna –Hersek
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE, Sivas Cumhuriyet Üniwersitesi
Prof. Dr. Murat DEMİR, Harran Üniwersitesi
Prof. Dr. İgor DESPOT, Zagreb Üniwersitesi
Prof. Dr. Mesut DOĞAN, İstanbul Üniwersitesi
Dr. Öğr. Üyesi Füsun Ç. DÖŞKAYA, Dokuz Eylül Üniwersitesi
Prof. Dr. A. Baran DURAL, Trakya Üniwersitesi
Doç. Dr. Mustafa DURGUN, Harran Üniwersitesi
Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ, Harran Üniwersitesi
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV, Semerkant Devlet Üniwersitesi
Doç. Dr. Emrullah ERDEM, Adıyaman Üniwersitesi
Prof. Dr. Peter GOLDEN, New Jersey Üniwersitesi,,
Prof. Dr. Feyzan Vural GÖKHAN, Niğde Ömer Halis Demir Üniwersitesi
Prof. Dr. Amira Turbic HADZAGİC, Tuzla Üniwersitesi, Bosna -Hersek
Doç. Dr. Elmira HABİBULİNA, Kazan Federal Üniwersitesi
Doç. Dr. Ramil HAYRURDİNOV, Kazan Federal Üniwersitesi
Prof. Dr. Yuriy HUDYAKOV, Rusya Glimler Akademisi
Prof. Dr. Maria IVANICS, Sizegerd Üniwersitesi, Macaristan
Doç. Dr. Esmâ İĞÜS, Mimar Sinan Üniwersitesi
Prof. Dr. Dilek İNAN, Balıkesir Üniwersitesi
Prof. Dr. Cemalettin İPEK, Kırşehir Ahi Evran Üniwersitesi
Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU, Sakarya Üniwersitesi
Doç. Dr. Necla Öykü İYİGÜN, İstanbul Ticaret Üniwersitesi
Doç. Dr. Ergin JABLE, Kosova Hasan Piriştina Üniwersitesi
Prof. Dr. Nurşat jUMADILOVA, Karaganda Bolaşak Akademisi
Prof. Dr. Aleksandr KADIJEVIĆ, University of Belgrade
Doç. Dr. Beyhan KANTER, Mardin Artuklu Üniwersitesi
Prof. Dr. Behset KARACA, Süleyman Demirel Üniwersitesi
Doç. Dr. Sevinç KASIMOVAi Bakü Devlet Üniwersitesi
Doç. Dr. Fethi KAYALAR, Erzincan Üniwersitesi
Doç. Dr. Hilal KAZU, Fırat Üniwersitesi
Prof. Dr. Mohammad T. E. KHOEİ, Tahran ğahit Bihşti Üniwersitesi
Doç. Dr. Z. Demet KIRBULUT, Harran Üniwersitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceyda Tuna KOCAOĞLU, Bandırma Onyedi Eylül Üniwersitesi
Doç. Dr. Şengül KOCAMAN, Dicle Üniwersites
Doç. Dr. Emina BERBIĆ KOLAR, Osijek Üniwersitesi, Hırvatistan
Prof. Dr. Dariusz KOŁODZIEJCZYK, Varşova Üniwersitesi
Prof. Dr. Nimet Haşıl KORKMAZ, Uludağ Üniwersitesi

Doç.Dr. Elvira LATIFOVA, Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Şilova N. LEONİDOVNA, Petrozavodsk State University
Prof. Dr. Sevinç Sakarya MADEN, Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Zekiya MAHMUTOVA - Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Duken MASİM KHANOLİ, Nursultan Avrasya Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Leyla MURATHAN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Meruert MUSABAEVA, Eurasian National
Prof.Dr. Tofiq MUSTAFAZADE, Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi
Doç.Dr. Gemer MÜRŞÜDLÜ, Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Kujtim NURO, Toronto
Doç. Dr. Aleksandr Ivanoich OSTAPENKO, Moskova State University, Russia
Prof.Dr Nabeel S.OTHMAN, University of Mosul
Prof. Dr. Nesrin ÖZDENER, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yonca ÖZKAN, Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ÖZMEN, Kıbrıs İlim Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Serap PALAZ, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Pavel N.PETROV, Rusya İlimler Akademisi
Prof. Dr. Elisabetta RAGAGNİN, Freie Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim SADAVİ, Tunus Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ULUTÜRK SAKARYA, İstanbul Sağlık B. Üniversitesi
Prof. Dr. Yulai SCHAMİLOGLU, Wisconsin Üniversitesi
Prof. Dr. Leila SALEKHOVA, Kazan Federal University / Kazan
Prof. Dr. Redžep ŠKRIJELJ, Novipazar Üniversitesi
Doç.Dr. Nikolay N. TELİTSİN, Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA, Rusya Altayistik Enstitüsü
Doç. Dr. Türkmen TÖRELİ, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Suat UĞUR, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman UYAR, Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN, Tokat Gaziosmanoğlu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL, Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN, Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Nadia YASEEN, Bağdat Üniversitesi
Prof. Dr. Mehtap YEŞİLORMAN, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Arsun Uras YILMAZ, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Rengin ZAMBAT, Maltepe Üniversitesi

Sergi Jüri ve Düzenleme Kurulu

Prof. Clive BARSTOW
Prof. İhsan DOĞRUSÖZ
Prof. Leyla Varlık ŞENTÜRK
Doç. Muhammet Emin KAYSERİLİ
Doç. Menduha Satır KAYSERİLİ
Doç. H. Kübra KUZUCANLI
Ass. Prof. Alam SHAMMAY
Öğr. Gör. Gülser AKTAN
Öğr. Gör. Tolga ŞENOL

SEKRETERYA

Kadir ERTEKİN

İçindekiler

Önsöz	9
Cumur ŞAHİN - İslami Finasta Bir Fon Kullandırma Yöntemi Olarak Karz-ı Hasen	11
Ayşe HAVUTCU - 4721 Sayılı TMK M.227 Hükümünün 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğü Döneminde Mal Ayrılığı Rejimi İçin Uygulanabilirliği	17
Arzu BAYKARA TAŞKAYA - Osmanlı Devleti'nde Sağlık Teşkilatlanmasına Bir Örnek (Menteşe Sancağı Örneği)	31
Ali İhsan YİTİK - Hristiyanlık Açısından Anadolu ve Misyonerlik	55
Filiz SÖNMEZ / Melih BARAN - Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Yerleşkelerinden Bir Örnek: Sivas Cer Atölyesi (1939)	69
Selçuk ATAY - Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında "Kitabe-i Seng-i Mezar" Şiirleri	87
Harun IŞIK - XXI. Yüzyılda Türkiye-Rusya İlişkilerinin Realpolitigi	107
Kurtuluş Özgür YILDIZ - Tekâlif-İ Milliye'den Kadro Hareketine Genç Cumhuriyetin İktisadı	129
Muhteber KAYA - Tarihi ve Kültürel Değerleriyle Eskişehir	145
Ahu COŞKUN ÖZER - Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ticaret Yapısının Karşılaştırılması: Türkiye-ABD Örneği	159
Pauline MUIYURO - The Structural Adjustment Programs and Their Impact on the Economic Growth of Developing Countries - A Case Study of Kenya	171
Başak Gül AKAR / Murat İsmet HASEKİ / Selim GÜNDÜZ - Sosyal ve Dayanışma Ekonomisinde Kooperatifçiliğin Önemi: Kozan Örneği	187

Mehmet KINIK - Belirlenen Bir Türkünün Analizi Üzerinden Ankara Halk Müziğindeki Değişimin Gözlenmesi	203
Ayşenur DURSUN - Ebeveynlerin Çocuklarını Ödül ve Ceza Vermeden Yetiştirmesine Yönelik Kavramsal Bir Değerlendirme	223
Tuğba AYYILDIZ - Banu ERGİN - İlkokul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Rollerini Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi	229
Levent TOKSÖZ - Japonya İmajını Oluşturan Faktörler Üzerine Bir İnceleme: Namık Kemal Üniversitesi Örneği Üzerine	255
Gülay BULUT / Ömer Faruk TUTKUN - Lise Öğretmenlerinin Teknolojiye İlişkin Görüşleri	269
Ali ERYILMAZ / Merve ÇINAR - Pozitif Öğretmen Özellikleri İle İşe Bağlılık Arasındaki İlişki	285
Merve ESEN / Ali ERYILMAZ - Okulu Seven ve Sevmeyen Öğrenciler Açısından Başarı Boyutunda İyi Oluş ile Öz Düzenleyerek Öğrenme ve Öz Kontrol Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi	295

ÖNSÖZ

13 – 14 Mart 2020 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen 7. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi koronavirüsün ülkemizde yeni yayılım göstermeye başladığı bir dönemde düzenleme kurulumuzun büyük katkılarıyla ve emeğiyle; katılımcıların büyük ilgisiyle olağanüstü şartlarda düzenlenmiştir. İşte bu vesileyle kongremize katılan tüm arkadaşlara gönülden teşekkür etmek istiyoruz. Kongremize sadece düzenleme yeri olan Ankara’dan katılım sağlanmamış, bilim şölenimize Türkiye’nin çeşitli üniversitelerinden gelen değerli bilim insanları büyük katkı vermiştir.

Sunulan bildirileri metin halinde bize ulaştıran değerli bildiri sahiplerinin metinlerini, bir kitap halinde okurlara sunuyoruz. Sosyal Bilimler alanında çalışmaların kabul edildiği kongremizde sunulan bu değerli yazıların bilime yeni katkılar yaptığı inancındayız. Bildirilerimizde sosyal bilimler alanında eğitim yöntemlerinden, tarih ve arkeolojiye, dinler tarihinden, kentleşme ve hukuk mevzuatı gibi pek çok konunun farklı boyutuna yer verilmektedir. Ülkemizde, son yıllarda, sosyal bilimler alanında büyük bir atak yapıldığı ve çok nitelikli sosyal bilimcilerin yetişmeye başladığı gözlenmektedir. Biz de kendi çapımızda, bu olumlu gidişe ufak da olsa bir katkı sağlayarak, uluslararası düzeyde özgün çalışmaların önünü açmak istedik. Bundan sonraki arzumuz ve hedefimiz; sempozyumun kendi alanında, saygın ve seçkin bir bilgi şöleni olarak daha nicelerinin yapılarak devam etmesidir.

Emeği geçen herkese teşekkür ediyoruz.

Faydası olması dileğiyle ...

Dr. Öğretim Üyesi Arzu BAYKARA TAŞKAYA

İSLAMİ FİNANSTA BİR FON KULLANDIRMA YÖNTEMİ OLARAK KARZ-I HASEN

Dr. Cumhur ŞAHİN

Bilecik Şeyh Edebali University

ÖZET: Modern finansal sistemin belki de en önemli kilit parçası faizdir. Konvansiyonel finans uygulamalarını faizsiz olarak düşünmek mümkün değildir. Ancak özellikle dini sebeplerden dolayı faizin haram olduğunu düşünen tasarruf sahipleri ile fon talebinde bulunan kişi ve kurumlar için bu durum bir açmaza neden olmaktadır. Dolayısıyla bu duyarlılığa sahip olan birey ve müesseselere hitap eden faiz içermeyen finansal ürün ve uygulamalar önemli bir ihtiyaca cevap olabilecektir. İşte bu noktada bu boşluğu doldurabilecek bir finansal ürün ya da uygulama olarak karz-ı hasen kavramı düşünülebilir. Karz-ı hasenin kelime anlamı güzel borç olup, faizsiz, bir karşılık beklemeden borç verme olarak tanımlanabilir. Karz-ı haseni küçük kredi olarak değerlendirmek mümkündür. Karz-ı hasen toplumsal gelişmeyi ve sosyal güvenliği ileri derecede, bütün topluma yaymanın en güzel araçlarından biridir. Kur'an-ı Kerim'de on bir yerde karz-ı hasenden bahsedilmekte, Allah için Allah'ın kullarına güzel bir tarzda borç vermeleri tavsiye edilmektedir. Aslında bu durum bile karz-ı hasenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada karz-ı hasen kavramı, özellikleri, sözleşme yapıma koşulları, uygulamaları, önemi, yararları ve Türkiye'deki durumu ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Finansal sistem, faiz, karz-ı hasen

Qard Al-Hasan As a Method of Extending Loans in Islamic Finance

ABSTRACT: Probably the most essential key component of modern financial system is the interest. It is inconceivable to think of conventional finance with no reference to the interest. However, this situation leads to a conundrum for saving holders and borrowing persons and establishments that believe that the interest is forbidden (haram) especially on religious grounds. Thus, interest-free financial products and practices addressed to persons and establishments having this religious sensitivity will be capable of satisfying a

crucial need. Here at this juncture, the concept of Qard Al-Hasan can be considered as the financial product or practice likely to fill this void. Qard Al-Hasan etymologically means benevolent loan, and can be defined as the extension of interest-free loans in anticipation of no financial return. It is possible to consider Qard Al-Hasan as a small-scale loan. Qard Al-Hasan is one of the most benevolent tools for spreading the societal development and social security to the entire society at advanced level. Qard Al-Hasan is referred to in the Holy Qur'an for eleven times, and giving loans to Allah's (God) subjects in a benevolent manner for the sake of Allah is advised. In fact, even this situation reveals how important Qard Al-Hasan is. In this study, efforts will be made to provide information on the concept of Qard Al-Hasan, its characteristic features, contractual terms and conditions, practical applications, importance, uses and the case of Turkey.

Key Words: Financial System, Interest, Qard Al-Hasan

1. INTRODUCTION

Institutions which were known as private financial institutions prior to 2005 and named as participation banks in accordance with the Banking Code of Law (Law No. 5411) which entered into force in 2005 are establishments which operate on the basis of interest-free principles in the financial sector and perform every type of banking transactions in conformity with such principles. As is known, the banking system works to fulfill two main functions. One of these functions is to collect funds and the other function is to extend these funds as loans. In this respect, participation banks also serve on the same basis as conventional banks, and the only difference of participation banks is the sensitivity to religious considerations particularly to the interest. One of the most important methods of participation banks to extend loans is Qard Al-Hasan in this sense. In this study, attempts will be made to present information on Qard Al-Hasan.

1.1. The Concept of Qard Al-Hasan

Qard Al-Hasan which is the first method springing to mind when gratuitous contracts are taken into consideration is the type of contract which, for aid or philanthropy purposes and without expecting to receive interest in return, the lender makes with the borrower that is in need of funds. In Qard Al-Hasan, the borrower is responsible only for repaying the principal amount to the lender. Even if the due date for the loan is specified by the lender, the lender has the right to claim the receivable amount before the specified due date. However, if the lender exerts no pressure on

the borrower, it will be appreciated. The borrower will be expected to try to pay his/her debt prior to the due date if a due date is negotiated and although the negotiated due date is non-binding. If the borrower wishes, he/she can choose to pay also for inflation (provided that there is no previously agreed rate or amount) when he/she repays the debt, and this choice does not violate the contract (Aktepe, 2013, p. 19).

In Islamic economy, the Qard means ‘the loan which is extended only if it is to be paid back’. The concept of Qard Al-Hasan was used twelve times in the Holy Qur’an metaphorically to signify ‘the one who benevolently gives loan to Allah’ (Topoğlu, 2013:3). Qard Al-Hasan is an interest-free credit facility based on participants’ religious or moral beliefs and obliging the repayment of only the principal amount during the credit period (Izadyar, Ragnath, 2014:199).

Unlike other methods, Qard Al-Hasan is in the form of extending interest-free loans to those in need of credits through a contract. Repayments are made at specific time intervals on which two sides agree. Qard Al-Hasan loans are extended in circumstances such as diseases, marriages and business initiatives. If those in need of Qard Al-Hasan loans fail to repay their debts because of their problems, the debt is paid from the social fund of the participation bank (Erdoğan, 2011: 51).

1.2. Terms and Conditions Under Which Qard Al-Hasan Contract is Made

Attention should be paid to certain points in an interest-free Qard Al-Hasan contract which is made to assure the repayment of just the principal amount. These points can be designated as follows (Karagöz et al., 2011:227):

- The borrower should have the power of disposition,
- The loan contract should be made in a way to avoid conflict and disagreement between the lending agency and the borrower, and all issues should be expressed clearly and obviously,
- In the contract, there is not supposed to be any provision likely to be in favor of the lending agency. If such a provision exists in the contract, it will be invalid owing to the fact that any loan which provides favors is not interest-free.

1.3. Importance and Benefits of Qard Al-Hasan Practices

The religion of Islam advises Muslims to provide each other with aid on a mutual basis and to act in solidarity for the solution of problems, and heralds that those acting in accordance with this principle will be rewarded with a huge prize. In

the life struggle full of ups and downs, several people come across with the need to borrow because of the insufficiency of their financial resources. Capitalist world order always refers to the interest as a sine qua non condition for any type of debt/loan demanded either for use in production or for satisfaction of a basic need, namely, for consumption. The religion of Islam that tasks its believers with the duty of removing any fault observed in the society and that seeks to establish the supremacy of humanitarian and moral values over the earth presents an alternative model also in the field of economy. In Islam, extending gratuitous loans is expressed as a virtuous action and thereby encouraged. However, it can be argued that this arrangement does not operate functionally at sufficient level today. The failure of Qard Al-Hasan to be a more common practice leads to the increase of transactions with interest. Of several measures supposed to be taken to remove interest from transactions, probably the most important one is to create a system eliminating barriers to the extension of gratuitous loans (Özdemir, 2012:134-135).

By preventing the extension of loan from being a tool for exerting discipline and pressure, Qard Al-Hasan enables it to be in a relationship form which contributes to social assistance and solidarity. Qard Al-Hasan is a form of relationship needed not only by the destitute, the poor or low and middle income households but also by companies, governments, high income and well-off households. Of course, Qard Al-Hasan is not supposed to be viewed as a tool which will alone facilitate the solution of income inequalities and social problems. Within capitalist economic system, Qard Al-Hasan is also likely to be transformed into a tool to be used in financing overconsumption or wastefulness or in funding unproductive investments. In this sense, it must be born in mind that Qard Al-Hasan will most efficiently fulfill its function in its own distinctive context where production and consumption theories of Islamic economics shape the practical application (Genç, 2019:47).

1.4. Qard Al-Hasan System in Turkey

It is possible to state that Qard Al-Hasan practice is carried out mainly by participation banks in general in Turkey. Upon the review of transactions assumed by participation banks, it is discerned that Ziraat Participation Bank has the Qard Al-Hasan practice. Qard Al-Hasan facility offered by Ziraat Participation Bank to customers categorized under Corporate and Entrepreneur segments was described as in the following: “So that you can easily meet the short-term cash need of your business, please apply to Cash Management Finance of Ziraat Participation Bank and ensure that your taxes and premiums are paid in due time.” Ziraat Participation Bank passes on to its customers the advantage which is obtained from institutions in relation to

due date of collection contracts (<https://www.ziraatkatilim.com.tr/kurumsal/finansman-urunleri/nakdi-finansman/Sayfalar/karzi-hasen-finansmani.aspx>, 2020). It is obvious that Qard Al-Hasan practice by Ziraat Participation Bank is a type of banking product and is not addressed to retail customers. Qard Al-Hasan practice by Türkiye Finans Participation Bank is called as the reserve account. The reserve account is a current account product to be used to meet urgent financial needs in the case when the amount in your account is not sufficient. The reserve account will allow you to pay bills within certain limits with no transaction fee and profit rate and to receive financial support from all domestic ATMs (<https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/sayfalar/yedek-hesap.aspx>, 2018). No profit rate and no late fee are applied. The account imposes no limitation in terms of due date. The customer is not required to provide income certificate. In order to enjoy the privileges within the limits of the reserve account, it is enough to place two automatic payment orders. The account limit is specified by the participation bank, the limit can be lowered or the account can be entirely closed (Arzova & Dikgöz, 2018:12).

2. RESULTS AND EVALUATION

The institutionalization of Qard Al-Hasan practices is a desired situation in Islamic finance and banking and its proliferation requires the adoption of a more holistic approach. Creating an applicable Qard Al-Hasan method which is far from conceptual contradictions will be the first step to be taken towards this approach. Afterwards, the involvement of corporate investors as well as regulators for the creation of the secondary market is of utmost importance to the extension of sufficient capital and liquidity to Qard Al-Hasan markets. It is thought that, especially as response to the keen interest of individuals who have religious sensitivities, Qard Al-Hasan which is a pretty new financial instrument existing in Turkey will occupy a much more crucial place in the future.

REFERENCES

- AKTEPE, İ. E. (2013). Sorularla Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği & Pelikan Basım, İstanbul.
- ARZOVA, B.ve DİKGÖZ, B. (2018). "Karz-ı Hasen" Ekonomik ve Sosyal Boyutu ", 1. Uluslar arası Sigortacılık, Bankacılık ve Finans (İİBF) Sempozyumu, Ankara.
- ERDOĞAN, D. (2011). Katılım bankacılığı ve Türk ekonomisine katkıları, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul.
- GENÇ, A. T. (2019). Türkiye’de Karz-ı Hasen Sandık Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- IZADYAR, A. B. ve RAGNATH, F. (2014). "A New Perspective Of Benevolent Loan, Qard Al-Hassan, Using Upfront Payment ‘Mesbah Point’" International Journal Of Economics 1(3):45-58.
- ÖZDEMİR, A. (2012). "Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (1): 125-145.
- TOPOĞLU, E. (2013). "Modüler İktisat Sektörüne Göre Ödünç İlişkisi (İslam Ekonomisinde Karz-ı Hasen Örneği)", Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi 34, 1-11.
- YİĞİT, Y.; KESKİN, M. ve KARAGÖZ, İ. (2011). Zekat İlmihali, DİB Yayınları, Ankara.
- <https://www.ziraatkatilim.com.tr/kurumsal/finansman-urunleri/nakdi-finansman/Sayfalar/karzi-hasen-finansmani.aspx>,2018, 18.11.2019
- <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/sayfalar/yedek-hesap.aspx>, 2018, 18.11.2019

4721 SAYILI TMK M.227 HÜKMÜNÜN 4721 SAYILI TÜRK MEDENİ KANUNU'NUN YÜRÜRLÜĞÜ DÖNEMİNDE MAL AYRILIĞI REJİMİ İÇİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Prof. Dr. Ayşe HAVUTCU
Yaşar Üniversitesi

ÖZET: 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda mal rejimleri hukukunda köklü değişiklikler yapılmıştır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda yeni bir mal rejimi olan “Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi” yasal mal rejimi olarak kabul edilirken, önceki Medeni Kanunun yasal mal rejimi olarak benimsediği mal ayrılığı rejimi seçimlik mal rejimi olarak varlığını korumuştur. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’na göre mal ayrılığı rejimi ya “seçimlik rejim” olarak ya da bazı sebeplerin varlığına bağlı olarak eşlerin seçimi dışında “olağanüstü rejim” olarak eşler arasında yürürlük bulmaktadır.

Mal ayrılığı rejiminde, mal rejiminin sona ermesinde eşlerin birbirlerine karşı ileri sürebilecekleri bir hak yoktur. Ancak önceki Medeni Kanun’un yürürlüğü döneminde yargı kararlarıyla mal ayrılığı rejimine tabi olan eşler için mal ayrılığı rejiminin sona ermesinde eşlerden birinin diğer eşin malvarlığı değerlerine yaptığı katkı nedeniyle sahip olduğu, “katkı alacağı” adı verilen bir alacak hakkı yaratılmıştır.

Yasal mal rejimi olarak mal ayrılığına tabi olan eşler için uygulama ile yaratılan bu alacağın, yeni kanununun yürürlüğü sırasında seçimlik rejim olarak mal ayrılığı rejiminin benimsenmesi halinde de savunulması mümkün müdür? Makalede bu konu ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: mal rejimi, mal ayrılığı, değer artış payı alacağı, katkı alacağı

Appliance of Art. 227 of Turkish Civil Code Numbered 4721 to The Marital Property Regime of Separation During the Effective Period of the Turkish Civil Code Numbered 4721

ABSTRACT : Radical changes were made about the law of marital property regimes in Turkish Civil Code numbered 4721 which became effective on 1st January 2002. In the Turkish Civil Code numbered 4721, a new marital property regime called “The Marital Property Regime of Participation” was accepted as the legal marital property regime while the marital property regime of separation which was accepted as the legal regime by the former Civil Code has become an optional regime. According to the Turkish Civil Code numbered 4721, the marital property regime of separation comes into effect between the spouses either as "optional regime" or depending on the existence of some reasons apart from the choice of spouses, it finds effect between spouses as “extraordinary regime”. In the marital property regime of separation, there is no right that spouses can claim against each other at the division of the marital property regime. However, during the effective period of the former Civil Code, due to the right to claim of the spouse about his contribution to the assets of other spouse, judicial decisions created “the right of contribution claim” for the spouses who were subject to the separation regime when the division of the regime. Is it possible to defend this claim that created by the practice for spouses who are subject to the the marital property regime of separation as the legal regime, if the separation regime is adopted as an optional regime during the enactment of the new code? Some writers in doctrine think positively in this regard.

Key Words: marital property regime, separation of the marital property, claim regarding the increased value, right of contribution claim

Giriş

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda mal rejimleri hukukunda köklü değişiklikler yapılmıştır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda yeni bir mal rejimi olan “Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi” yasal mal rejimi olarak kabul edilirken, önceki Medeni Kanunun yasal mal rejimi olarak benimsediği mal ayrılığı rejimi seçimlik mal rejimi olarak varlığını korumuştur. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’na göre mal ayrılığı rejimi ya “seçimlik rejim” olarak ya da bazı sebeplerin varlığına bağlı olarak eşlerin seçimi dışında “olağanüstü rejim” olarak eşler arasında yürürlük bulmaktadır.

4722 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulanma Şekli Hakkında Kanun'un 10.maddesine göre Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce evlenmiş olan eşler arasında bu tarihe kadar tabi oldukları mal rejimi devam eder. Eşler Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak bir yıl içinde başka bir mal rejimi seçmedikleri takdirde bu tarihten geçerli olmak üzere yasal mal rejimini seçmiş sayılırlar(f.1). Bu bir yıllık sürede eşlerin mal rejimi sözleşmesiyle yeni yasal mal rejiminin geriye etkili olarak, evlendikleri tarihten itibaren geçerli olacağını kararlaştırmaları da mümkündür. Aynı seçme/yeni yasal rejimi evlenme tarihinden itibaren uygulanacak şekilde geriye yürütme imkanı Türk Medeni Kanununun yürürlüğe girmesinden önce açılmış ve ret ile sonuçlanmış boşanma veya iptal davaları için de mevcuttur (Uygulama Kanunu m.10/2,3).

Bu durumda, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce evlenmiş olup da 743 sayılı Medeni Kanunu'nun yasal mal rejimi olarak benimsediği mal ayrılığı rejimine tabi olan, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ise yeni yasanın benimsediği yasal rejim olarak "edinilmiş mallara katılma rejimine" tabi olan eşler arasındaki mal rejiminin sona ermesi halinde tasfiye iki ayrı yasaya göre yapılacaktır: Mal rejiminin yürürlüğe girdiği tarihten (ki genellikle evlenme tarihidir) yeni Kanun'un yürürlüğe girdiği 1.1.2002 tarihine kadar olan süre için önceki yasanın mal ayrılığı rejimi kurallarına göre; 1.1.2002 tarihinden edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erdiği tarihe kadar olan süre için bu rejime ilişkin kurallara göre tasfiye yapılacaktır¹.

Mal ayrılığı rejiminde, mal rejiminin sona ermesinde eşlerin birbirlerine karşı ileri sürebilecekleri bir hak yoktur. Ancak yargı uygulamasında mal ayrılığı rejimine tabi olan eşler için mal ayrılığı rejiminin sona ermesinde eşlerden birinin diğer eşin malvarlığı değerlerine yaptığı katkı nedeniyle sahip olduğu, "katkı alacağı" adı verilen bir alacak hakkı yaratılmıştır.

Yasal mal rejimi olarak mal ayrılığına tabi olan eşler için uygulama ile yaratılan bu alacağın, yeni kanununun yürürlüğü sırasında seçimler rejim olarak mal ayrılığı rejiminin benimsenmesi halinde de savunulması mümkün müdür?

Öğretide bazı yazarlar yeni Kanun'un yürürlüğü döneminde eşler mal ayrılığı rejimini seçmişlerse Yargıtay'ın önceki Kanun döneminde geliştirdiği uygulamanın

¹ "...Eşler, 23.05.1979 tarihinde evlenmiş, 28.05.2007 tarihinde açılan boşanma davasının kabulüne ilişkin hükmün, kesinleşmesiyle boşanmışlardır. Mal rejimi boşanma davasının açıldığı tarih itibarıyla sona ermiştir (TMK mad.225/son). Sözleşmeyle başka mal rejiminin seçildiği ileri sürülmediğinden evlilik tarihinden 4721 Sayılı TMK'nin yürürlüğe girdiği 01.01.2002 tarihine kadar mal ayrılığı (743 Sayılı TKM mad.170), bu tarihten mal rejiminin sona erdiği tarihe kadar ise, edinilmiş mallara katılma rejimi geçerlidir (4722 Sayılı Yasa mad.10, TMK mad.202/1). Mal rejiminin tasfiyesinde eşlerin bağlı bulunduğu rejime ilişkin hükümler uygulanır (TMK mad.179)...." T.C. Y.8.H.D. E.2019/479, K. 2019/3303 sayılı, 27.03.2019 tarihli kararı (Lexpera İçtihat Bankası).

sürdürülmesi veya 4721 sayılı TMK m.227'nin kıyasen uygulanması ya da mal ayrılığında paylaşmalı mal ayrılığına atıf yapan hükmün katkıdan doğan hakkı da kapsayacak şekilde genişletilmesi yoluyla, eşin katkısının karşılığını alması görüşündedirler. Bu yazarlar, önerilen yollar farklı olsa da sonuçta, mal ayrılığı rejiminde de eşin, diğer eşe yaptığı katkının iadesine yönelik alacak hakkına sahip olması konusunda birleşmektedirler. Yargıtay'ın bazı kararlarında da 4721 sayılı Kanunun yürürlüğü döneminde mal ayrılığı rejiminin seçilmesi halinde önceki uygulamanın sürdürüldüğü gözlemlenmiştir.

Aşağıda bu konuda inceleme ve değerlendirme yapılacaktır.

I. 743 Sayılı Medeni Kanun'un Yasal Mal Rejimi Olarak Benimsediği Mal Ayrılığı Rejiminde Yargıtay İçtihatları İle Yaratılan "Katkı Alacağı" Kavramı

A. 743 sayılı Medeni Kanun'un Yasal Mal Rejimi Olarak Benimsediği Mal ayrılığı Rejiminin Sona Ermesinde Durum

743 sayılı Medeni Kanunun mal ayrılığı rejiminde eşlerin malvarlıkları birbirinde ayrıdır. Eşlerin malvarlıkları, evlenmeden önce olduğu gibi evlenmeden sonra da ayrı kalır. Evlilik sona erdiğinde, eşlerden her biri kendi mallarını alır. Bu nedenle mal ayrılığında, tasfiye söz konusu olmaz.

Mal ayrılığının yasal rejim olarak uygulandığı dönemde, zaman içinde, mal ayrılığının eşlerin mallarının ayrılığı esasına dayanması, eşlerin mallarının birbiri ile karışmaması, evlilik süresince ayrı kalmasının gerçekçi olmadığı ortaya çıkmıştır. Malların karışmayacağı düşüncesinin tam tersine, evlilik süresince eşlerin malları arasında karşılıklı kaymalar olmakta, eşlerin malları fiili olarak birbirine karışmaktadır. Bunun da ötesinde çoğu kez, eşlerin evlilikleri sırasında yaptıkları birikimlerle edindikleri malvarlığı değerlerinin bazı nedenlerle sadece eşlerden birinin malvarlığı unsurları arasında yer aldığı- ki geleneksel nedenlerle çoğunlukla bu erkek eş olmuştur- mal ayrılığı rejiminin, mal rejimi sona erdiğinde diğer eşe, edinilmesine katkıda bulunduğu ancak diğer eşin malvarlığında yer alan mallara ilişkin bir çözüm getirmediği, katkıda bulunan eşin mağdur olduğu görülmüştür. Mal ayrılığı rejiminin yasal mal rejimi olarak benimsenmesinde etkili olan, kadının ve erkeğin mallarının birbirine karışmayacağı, bu nedenle kadın açısından güvenli olduğu, kadın-erkek eşitliğine uygun olduğu düşüncesinin² doğru olmadığı görülmüştür. Mal ayrılığı rejiminin uygulamada kadınlar aleyhine işleyen, kadının mağduriyetine yol açan bir mal

² Mal ayrılığı rejiminin yasal rejim olarak kabul edilmesinde etkili olan düşünceler için bkz.:Acabey, Beşir, Evlilik Birliğinde Yasal Mal Rejimi, İzmir 1998, s. 32,33

rejimi olarak haklı eleştirilere yol açmıştır. Bu problemlerin çözümünde genel hükümler de elverişli çözüm sağlayamamıştır³. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz kararlar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Kocasını adına kayıtlı bir taşınmazın satın alınmasında kocaya mali destekte bulunan kadının, boşanma halinde bu taşınmazda mali katkısı oranındaki bir payın kendi adına tescili için kayıt düzeltim davası açamaz. Zira taşınmazların kazanılması halindeki sıkı biçim koşulları ve tapu kütüğüne egemen kurallar buna izin vermez. Tapuda malik olarak kim gözükyorsa taşınmaz da onun mülkiyetinde kalır. Fakat kadın, kocasına yaptığı mali yardımı kanıtladığı oranda, para olarak geri isteyebilir.”⁴

“Trafik kaydı kocanın üstüne olan bir otomobil kocaya aittir. Bu kaydın aksini tanımlı ifadeleri ya da banka kredi kayıtlarıyla kanıtlamak mümkün olmadığından kadının koca üzerinde trafikte kayıtlı olan otomobilde aynı bir hak iddia edemez.”⁵

B. Yargı İçtihatlarındaki Gelişme: Katkı Alacağı Kavramı

Mal ayrılığı rejiminde kadının gerek evde gerek dışarıda çalışması, kocanın mal edinmesine katkıda bulunmasına rağmen mal rejiminin sona ermesinde bu katkısının karşılıksız kalması karşısında Yargıtay, bir eşin diğer eşin malvarlığı değerini edinmesinde katkısı varsa bu katkısının karşılığı olarak bir tazminat talep edebileceğini kabul etmiştir. Bu katkı alacağı, TMK m. 227'deki “değer artışı alacağı”na benzer niteliktedir⁶.

Katkı alacağı (veya katkı payı alacağı) kavramı, 743 sayılı MK da yer almakla beraber, 01.01.2002 tarihinden önce mal ayrılığının yasal rejim olarak yürürlükte olduğu dönemde Yargıtay kararları ile yaratılan, içeriği biçimlendirilen bir alacaktır. Yargı kararlarında açıkça belirtilmemekle birlikte bu alacak TMK m.1'e dayanılarak, hakim hukuk yaratma yetkisi çerçevesinde ortaya çıkmıştır⁷. mal ayrılığı rejiminde eşlerden biri adına kayıtlı olan bir mala diğer eşin katkıda bulunması ve evlilik sona erdikten sonra bu maldan faydalanma olanağının ortadan kalkması nedeniyle katkıda bulunan eşin, katkısının karşılığı olarak sahip olduğu kabul edilen bir alacak hakkıdır⁸. Yargı kararlarında bu alacağın hukuki temeli, evlilik süresince bir-

³ Acabey, s.64

⁴ YHGK 1.2.195, E.2/176 K.57 (Acabey s.74).

⁵ Y.2.HD.13.2.1986, E.1101 K.1447 (Acabey s.74)

⁶ Katkı alacağı-değer artış payı alacağı arasındaki farklılıklar için bkz.: Oktay-Özdemir, Akyol'a Armağan, s. 601,602; Kılıçoğlu, Ahmet, Katkı-Katılma Alacağı, Ankara 2011, s.48

⁷ Oktay-Özdemir, Saibe, Yargıtay Kararları Işığında Katkı Payı Kavramı, Talep Koşulları ve Hesabı, Prof.Dr.Şener Akyol'a Armağan, İstanbul 2011, s.598

⁸ Şipka/Özdoğan, Yargı Kararları Işığında Soru ve Cevaplarla Eşler Arasındaki Malvarlığı Davaları, 2.bası, İstanbul 2017, s.526

likte yararlanma esasına dayalı, eşlerden birinin diğer eşin katkısıyla edindiği malvarlığı değerlerinden, evlilik boyunca yararlanmaya dönük akdi ilişkinin varlığına dayandırılmakta, evlilik birliğinin sona ermesiyle bu hukuki ilişkinin temelini çöktüğü ve bu malvarlığı değerine yapılan katkının geri verilmesi gerektiği kabul edilmektedir⁹. Bir eşin malvarlığı değeri elde etmesine, iyileştirilmesine ya da korunmasına katkıda bulunan eş, katkı yaptığı malvarlığı değerinden evlilik süresince birlikte yararlanma amacıyla hareket etmektedir. Evlilik sona erdiğinde bu amaç ortadan kalkmaktadır. Yargıtay, katkı ile kurulan sözleşme ilişkisinin içeriğinin evliliğin-yararlanmanın-sona ermesiyle katkının iadesi ilişkisine dönüştüğünü kabul ederek, katkı alacağını borçlar hukuku kapsamında bir sözleşme ilişkisine dayandırmaktadır¹⁰. Uygulamada Yargıtay, özellikle taşınmazlara yapılan katkıda, aynı bir talebi kabul etmemekte, katkı karşılığı olarak daima nispi nitelikte, alacak hakkı tanımaktadır.

Örneğin, Yargıtay 8.Hukuk Dairesinin E.2016/10963, K.2018/17130 sayılı, 11.10.2018 tarihli kararında¹¹,

“...Mal ayrılığı rejiminde; eşler kendi malları üzerinde tasarruf yetkisine ve intifa hakkına sahiptir ve mallarının idaresi kendisine aittir (TKM mad. 186/1). Her birinin malları, geliri ve kendi kazançları yine kendilerine ait kişisel mallarıdır (TKM mad. 189). Kadın veya kocanın, mal rejiminin devamı sırasında diğerinin edindiği malvarlığına katkısı nedeniyle katkı payı alacağı isteğinde bulunabilmesi için mutlaka para ya da para ile ölçülebilen maddi veya hizmet değeriyle katkıda bulunması gerekir.

Mal ayrılığı rejiminin geçerli olduğu dönemde satın alınan tasfiyeye konu mala çalışma karşılığı elde edilen gelirlerle (maaş, gündelik, kar payı vs gibi) katkıda bulunulduğunun ileri sürüldüğü durumlarda; çalışarak, düzenli ve sürekli gelire sahip eşin, aksi kanıtlanmadıkça, yapabileceği tasarruf oranında katkıda bulunduğu kabulü gerekir. Yargıtay'ın ve Dairemizin devamlılık gösteren uygulamaları da bu yöndedir.....” denilmektedir.

Yargıtay 8. Hukuk Dairesinin E. 2016/10772, K.2018/17127 sayılı, 11.10.2018 tarihli kararında¹²,

“...01.01.2002 tarihinden önce 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin (TKM) yürürlükte olduğu dönemde, eşler arasında yasal mal ayrılığı rejimi geçerliydi (TKM mad.170). TKM'de, mal rejiminin tasfiyesine ilişkin düzenleme mevcut olmadığından, eşlerin bu dönemde edindikleri mal varlığının tasfiyesine ilişkin uyumsuzluk,

⁹ Şıpka/Özdoğan, s.526 Oktay-Özdemir, s.598

¹⁰ Oktay-Özdemir, s.598-600

¹¹ Lexpera İçtihat Bankası

¹² Lexpera İçtihat Bankası

aynı kanunun 5.maddesi yollamasıyla Borçlar Kanunu'nun genel hükümleri göz önünde bulundurularak "katkı payı alacağı" hesaplama yöntemi kurallarına göre çözüme kavuşturulacaktır. Zira Borçlar Kanunu, Medeni Kanunun tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir (eBK mad.544, TBK mad.646).

Mal ayrılığı rejiminde; eşler kendi malları üzerinde tasarruf yetkisine ve intifa hakkına sahiptir ve mallarının idaresi kendisine aittir (TKM mad.186/1). Her birinin malları, geliri ve kendi kazançları yine kendilerine ait kişisel mallardır (TKM mad.189). Kadın veya kocanın, diğerinin mal rejiminin devamı sırasında edindiği mal varlığına katkısı nedeniyle katkı payı alacağı isteyebilmesi için, mutlaka para ya da para ile ölçülebilen maddi veya hizmet değeriyle katkıda bulunması gerekir. Bu katkı, ziyet, miras veya bağış yoluyla elde edilen başka mal varlıklarının kullanılması ile toplu olarak yapılabileceği gibi, çalışan eşin gelirleriyle de yapılması mümkündür. Çalışarak, düzenli ve sürekli gelire (maaş, gündelik, kar payı vb.) sahip eşin, aksi kanıtlanmadıkça diğer eşin sahip olduğu mal varlığına yapabileceği tasarruf oranında katkıda bulunduğu kabulü gerekir. Yargıtay'ın ve Dairemizin devamlılık gösteren uygulamaları da bu yöndedir.

Dava konusu mal varlığına, başka mal varlıklarından elde edilen toplu para ile yapılan katkının dışında kalan bölümüne eşlerin çalışmaları karşılığı elde edilen düzenli gelirlerle yapılan katkı oranının belirlenmesi bakımından ise; öncelikle evlenme tarihinden, malın edinildiği tarihe kadar, eşlerin çalışma sürelerine ve gelirlerine ilişkin belgeler buldukları yerlerden eksiksiz olarak getirilmelidir. Çalışmanın sabit olunmasına rağmen, çalışılan bir kısım döneme ilişkin belgelere ulaşamaması durumunda, ilgili meslek kuruluşlarından ve/veya bilirkişilerden o döneme ilişkin yaklaşık gelir durumu sorulup belirlenerek, malın edinildiği tarihe kadar ki eşlerin tüm gelirleri ayrı ayrı saptanmalıdır. Sonra, her bir eşin alışkanlıkları, ekonomik ve sosyal statüleri gözetilerek, kişisel harcamaları ile ayrıca kocanın 743 Sayılı TKM'nin 152. maddesi gereğince evi geçindirme yükümlülüğü nedeniyle yapabileceği harcama kendi gelirlerinden düşülerek ayrı ayrı yapabilecekleri tasarruf miktarları tespit edilmeli, daha sonra her bir eşin tespit edilen tasarruf miktarının birlikte gerçekleştirdikleri toplam tasarruf miktarı içindeki oranı belirlenmelidir. Bulunan bu oranlar, eşlerin çalışmaları karşılığı elde ettikleri düzenli gelirleriyle tasfiye konusu mal varlığına yaptıkları katkı oranını göstermektedir...".denilmektedir.

Örnek verilen kararlarda olduğu gibi Yargıtay'ın katkı alacağına ilişkin kararlarında önem taşıyan başka bir nokta, **“çalışarak, düzenli, sürekli gelire sahip olan eşin aksi kanıtlanmadıkça diğer eşin sahip olduğu malvarlığı değerlerine yapabileceği tasarruf oranında katkıda bulunduğu adi karine olarak benimsenmiş olmasıdır.**

II. 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun Mal Rejimlerine İlişkin Düzenlemelerinde Değer Artış Payı Alacağı

A. Yasal Mal Rejiminde Değer Artış Payı Alacağı TMK m.227'ye göre,

“Eşlerden biri, diğerine ait bir malın edinilmesine, iyileştirilmesine veya korunmasına hiç ya da uygun bir karşılık almaksızın katkıda bulunmuşsa, tasfiye sırasında bu malda ortaya çıkan değer artışı için katkısı oranında alacak hakkına sahip olur ve bu alacak o malın tasfiye sırasındaki değerine göre hesaplanır, bir değer kaybı söz konusu olduğunda katkının başlangıçtaki değeri esas alınır.

Böyle bir malın daha önce elden çıkarılmış olması halinde hâkim diğer eşe ödenecek alacağı hakkaniyete uygun olarak belirler.

Eşler yazılı bir anlaşmayla değer artışından pay almaktan vazgeçebilecekleri gibi, pay oranını da değiştirebilirler.”

TMK m.227 hükmü, edinilmiş mallara katılma rejiminde eşlerden birinin diğer eşin malvarlığına karşılık almaksızın yaptığı katkı ile gerçekleşen malvarlığı değeri geçişinin iadesinin de ötesinde, katkı yapılan malvarlığı unsurunun değerinde artış meydana gelmişse katkı yapan eşe bu katkısı oranında bir de pay talep etme yetkisi tanımaktadır. TMK m.227'ye dayalı olarak katkıda bulunan eş, hem yaptığı katkı tutarını hem de değer artışından katkısı oranında hesaplanacak pay miktarını isteyebilmektedir. Bu hükmün temelinde, evlilik birliğinin çeşitli yönleri ile tam bir ortaklık oluşturduğu fikri yatar. Gerçekten evlilik birliği, bir yararlanma, bakım, tüketim, gözetim, yaşam ortaklığıdır. Bu ortaklıkta eşler birbirlerinin malvarlıklarının edinilmesinde, korunmasında, iyileştirilmesinde, birbirlerine karşı herhangi bir üçüncü kişi gibi davranmazlar. Üçüncü kişinin bir karşılık olarak bakım, koruma veya edinme için yerine getirdiği edimleri, eş yerine getirdiğinde, bağışlama amacı olmasa da ya hiç karşılık almadan ya da olması gerekenden daha az karşılık olarak yerine getirir¹³. Üçüncü kişiden finansman sağlanırken karşılık ilişkisi nedeniyle daha çekingen davranılırken, eşten finansman beklentisinde aynı çekingenlik yoktur. Eşin malvarlığı değerlerine yönelik katkıda bulunan eş, katkı yaparken evlilik birliği içinde, karşılıklı dayanışma gereğiyle hareket eder. İşte bu ve benzeri nedenlerle, bir eşin diğer eşin mal kesimine yönelik katkısı, adeta karşılığı sonra alınacak bir yatırım olarak görülmüş ve katkı tutarı ile varsa katkı yapılan malvarlığı unsurunun değerindeki artışa da katılma hakkı tanınmıştır.

¹³ Dural/Öğüz/Gümüş, Türk Özel Hukuku C.III, İstanbul 2005, s.355

B. Seçimlik Mal Rejimlerinde Değer Artış Payı Alacağı

4721 sayılı Türk Medeni Kanununda, yasal mal rejimi dışında, seçimlik rejim olarak paylaşmalı mal ayrılığı, mal ortaklığı ve mal ayrılığı rejimlerine yer verilmiştir.

Bu seçimlik mal rejimlerinden paylaşmalı mal ayrılığı rejiminde, TMK.m.249'da "katkıdan doğan hak" olarak, TMK m.227'ye paralel bir hükme yer verilmiştir. Bu maddeye göre,

"Eşlerden biri diğerine ait olup, paylaşırma dışı kalan bir malın edinilmesine, iyileştirilmesine veya korunmasına hiç veya uygun bir karşılık almaksızın katkıda bulunmuşsa, mal rejiminin sona ermesi halinde, katkısı oranında hakkaniyete uygun bir bedel ödenmesini isteyebilir.

Aynı istem, paylaşırma dışı kalan malın yerine geçen değerler için de geçerlidir."

TMK.m.249 hükmü, edinilmiş mallara katılma rejiminde TMK m.227 hükmünün işlevini yerine getirmektedir.

Seçimlik mal rejimlerinden "mal ortaklığı" rejiminde doğrudan edinilmiş mallara katılma rejimine ilişkin TMK m.227'ye yollama yapılmaktadır.

"Bir eşin kişisel malı veya ortaklık malıyla bir başka mal kesimine giren malvarlığı değerinin edinilmesi, iyileştirilmesi veya korunmasına katkıda bulunulmuşsa, edinilmiş mallara katılma rejiminde değer artış payına ilişkin hükümler uygulanır." (TMK m.274)

Mal ayrılığı rejiminde ise değer artış payı veya katkıdan doğan alacak adı altında, bir eşin diğer eşin malvarlığı edinmesine katkı nedeniyle mal rejimine özgü bir katkı alacağına yer verilmemiştir.

III. 4721 sayılı Kanunun yürürlüğü Döneminde Mal Ayrılığı Rejimine Tabi Olan Eşlerden birinin diğerinin malvarlığına Yönelik Katkısı Nedeniyle TMK m.227 Hükümünün Uygulanabilir Olup Olmadığı Sorunu

Yargıtay'ın bazı kararlarında, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğü döneminde, önceki Kanun'un yürürlüğü döneminde geliştirilen katkı payı alacağı ile ilgili uygulama sürdürülmüştür.

Örneğin T.C. Yargıtay 2.Hukuk Dairesi, E.2006/12503, K.2007/231 sayılı, 23.01.2007 tarihli "katkı payı alacağı" davasına ilişkin kararında¹⁴, *davacı kadının*

¹⁴ Kazancı içtihat bankası

davalıya ait evin edinilmesinde takılarını koyarak katkıda bulunduğu, bu evin mutfak kartonpiyer ve saten boya dahil yapılan ilave harcamalarına da maaşından katkı sağladığı, davacı kadına katkısı oranında hakkaniyete uygun bir bedel ödenmesine karar verilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Anılan karar özetle şu şekildedir:

“.....Taraflar 20.4.2002 tarihinde evlenmişlerdir. Her ikisi de öğretmendir. Evlenmeden sonra, aralarında **27.12.2002 tarihinde noterde düzenleme şeklinde yaptıkları Mal Rejimi Sözleşmesi** ile; ".evlendikleri tarihten geçerli olmak üzere mal ayrılığı rejimini.." kabul etmişlerdir. ....Tarafların boşanmaları yönünden oluşan hüküm,... 8.6.2006 tarihinde kesinleşmiştir. Bu durumda aralarındaki, sözleşme ile benimsedikleri mal ayrılığı rejimi, boşanma davasının açıldığı 17.12.2003 tarihinde sona ermiştir. (TMK. m. [247/2](#))

Davacı-davalı (kadın); eşine ait 30.10.2002 tarihinde üçüncü kişiden satın alma suretiyle edinilen (5) parsel sayılı taşınmazdaki (8) bağımsız bölüm nolu meskenin edinilmesine ve iyileştirilmesine, tüm takılarını bozdurmak ve evlilik öncesi birikimi olan 600 USD'yi koymak ve maaşından katmak suretiyle katkıda bulunduğunu ileri sürerek, katkısı oranında bedel ödenmesini istemiştir. Toplanan delillerden, davacı kadının, davalıya ait evin edinilmesine takılarını koyarak katkıda bulunduğu bu evin, mutfak, kartonpiyer ve saten boya dâhil yapılan ilave harcamalarına da maaşından katkı sağladığı gerçekleşmiştir. Davacıya katkısı oranında hakkaniyete uygun bir bedel ödenmesine karar verilmesi gerekirken bu isteğin reddi doğru görülmemiştir. ..”

Anılan kararda evlilik 1.1.2002 tarihinden sonra, 20.04.2002 tarihinde gerçekleşmiş, mal rejimi sözleşmesi 27.12.2002 tarihinde yapılmış, mal rejimi 17.12.2003 tarihinde sona ermiş, dava konusu taşınmaz 30.10.2002 tarihinde satın alınmıştır. Tamamıyla 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun yürürlüğü döneminde, mal ayrılığı rejiminin seçilmesi ve eşler arasında mal ayrılığı rejimi geçerli iken satın alınan taşınmaza yönelik katkı alacağı davasında Yargıtay herhangi bir gerekçe göstermeksizin davacının talebini kabul etmiştir.

4721 sayılı sayılı Türk Medeni Kanununda gerek yasal mal rejimi gerek paylaşmalı mal ayrılığı ve mal ortaklığı rejimlerinde eşin katkısı ile ilgili açık bir düzenleme olmasına karşın, mal ayrılığı rejiminde böyle bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Buna rağmen öğretide 4721 sayılı Kanunun seçimsel rejim olarak benimsediği mal ayrılığı rejiminde de bir eşin diğer eşin malvarlığı unsurlarına katkısı nedeniyle bir alacak hakkına sahip olması gerektiği bazı yazarlarca farklı hukuki temellere dayandırılarak öne sürülmektedir.

Örneğin, Gümüş'e göre, edinilmiş mallara katılma rejiminin değer artış payı alacağına ilişkin hükmü, “4721 sayılı TMK. nun yürürlük döneminde eşler arasında

mal ayrılığı rejimi geçerli iken” yapılan katkıya dayalı talepler için de *kıyasen* uygulama bulur¹⁵.

Sarı¹⁶, 4721 sayılı TMK m.243'ün paylaşımlı mal ayrılığına yaptığı yollamanın kapsamını genişleterek soruna çözüm bulunabileceğini ileri sürmektedir: *Mal ayrılığına ilişkin hükümlerden TMK m.243, “ispat, borçlardan sorumluluk, paylı mülkün özgülmesi” konularında paylaşımlı mal ayrılığına ilişkin hükümlere yollama yapmaktadır. Yollamanın amacı ve ortaya çıkan sorunun tüm evliliklerde ortak oluşu göz önünde tutulursa yapılan atfın katkıdan doğan hakkı düzenleyen TMK m.249 hükmünü de kapsadığı kabul edilmelidir.*

Oktay-Özdemir¹⁷, katkı payı kavramının 741 sayılı Medeni Kanunumuzda yasal mal rejimi olan mal ayrılığının geçerli olduğu sistemde, evliliğin sona erdiği durumda eşlerden birinin diğerine ait mal ve haklara katkısının talep edilmesine imkan vermek üzere tanınmış bir alacak olduğunu, *bu kurumun mal ayrılığı rejimini seçimlik rejim olarak seçenler için uygulanmasının yine mümkün olduğu* görüşündedir: *Katkı payı kurumu 2002 öncesinde evliliklerin ölüm veya boşanma ile sona ermesi halinde ve istisnai olarak 2002 sonrasında da sözleşme ile mal ayrılığı rejimi seçilmişse uygulanır.*

Midyat¹⁸, mal ayrılığına tabi evlilikler için de diğer mal rejimlerindeki benzer bir düzenleme ihtiyacı olduğunu, bu konuda kanunda örtülü bir boşluğunun varlığının kabul edilmesi ve boşluğun Yargıtay'ın katkı payı alacağına ilişkin eski içtihadından değil yeni yasa hükmü olan TMK m.227'den yararlanılarak doldurulması gerektiği düşüncesindedir.

Bize göre, hangi hukuki temele dayandırılmak istenirse istenilsin, 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun yürürlüğü döneminde, “mal ayrılığı” rejimini seçimlik rejim olarak seçmiş ve benimsemiş eşler için ne önceki yargı içtihatları ile geliştirilen uygulamanın sürdürülmesi doğrudur ne de mal ayrılığında paylaşımlı mal ayrılığı hükümlerine yapılan yollamanın kapsamının genişletilmesi ya da örtülü boşluk olduğu ve boşluğun edinilmiş mallara katılma rejiminde TMK m.227 hükmünden yararlanılması veya kıyasen TMK m.227'nin uygulanması yerindedir.

Kanaatimizce, önceki 743 sayılı Medeni Kanun'un düzenlediği mal rejimlerinden hiç biri değer artış payı alacağına benzer, katkıya dayalı bir alacak hakkı içer-

¹⁵ Gümüş, Alper Mustafa, Evliliğin Genel Hükümleri ve Mal Rejimleri, İstanbul 2008, s.427; Dural/Öğüz/Gümüş, Türk Özel Hukuku C.III, 2.bası, İstanbul 2008 s.232.

¹⁶ Sarı, Suat, Evlilik Birliğinde Yasal Mal Rejimi Olarak Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi, İstanbul, 2007, s. 265 dpn. 2.

¹⁷Oktay-Özdemir, .598, s.605,606

¹⁸ Midyat, Nuri, Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminde Değer Artış Payı , yayınlanmamış yüksek lisans tezi İstanbul 2015, s. 9 vd.

memekteydi. Mal rejimi sözleşmesi yapma alışkanlığının olmaması, eşlerin çoğunlukla yasal mal rejimine tabi olmaları, yasal mal rejimi olan mal ayrılığı rejiminde katkı nedeniyle mal rejimi hukukuna ilişkin bir talebin olmaması karşısında Yargıtay “katkı payı alacağı” adı altında eşlerden birinin diğerinin malvarlığına yönelik katkısı nedeniyle bir alacak hakkının olduğunu kabul etti. Kısaca, Yargıtay kararları ile yaratılan katkı payı alacağına benzer bir alacak hakkı mal rejimleri hukukunda düzenlenmemiştir. Bu nedenle düzenleme ihtiyacı yargı kararlarıyla doldurulmuştur.

4721 sayılı Türk Medeni Kanununda ise açık biçimde, mal ayrılığı hariç, değer artış payı alacağı ile ilgili düzenleme yapılmıştır. Önceki uygulama da dikkate alındığında, kanun koyucunun burada bilinçli olarak sustuğu, mal ayrılığı rejiminde, mal rejimi hukukuna özgü bir alacak hakkı yaratmak istemediği açıktır. Bilinçli susma halinde kanun koyucu hukuken önem taşıyan, düzenlenmesi gereken konuda olumsuz bir tutum takınmış sayılır. Ortada bir “kanun boşluğu” olmadığında kıyas yoluyla veya başka şekilde, TMK m.227’den yararlanılarak bu boşluğun doldurulması mümkün değildir.

Önceki Medeni Kanun döneminde yasal rejim olarak mal ayrılığı rejiminin uygulanmasında ortaya çıkan ihtiyaç ile 4721 sayılı Türk Medeni Kanunun seçimlik mal rejimi olarak düzenlediği mal ayrılığı rejiminin uygulanmasındaki durum, eşlerin menfaat durumları benzer değildir. Zira eşler mal ayrılığına tabi olmak zorunda değildir, eşler en azından mal rejimi sözleşmesi yapmamakla, kendilerine değer artış payı isteme hakkı veren yasal mal rejiminin yürürlüğe girmesini sağlayabilirler. Ya da benzer biçimde alacak hakkına sahip olacakları başka bir seçimlik mal rejimini benimseyebilirler. Bu imkân varken, özgür iradeleri ile seçim yaparak mal ayrılığı rejimini benimsemiş olan eşler için değer artış payı alacağı istemediklerini, böyle bir alacaktan örtülü olarak vazgeçtiklerini söylemek kanaatimce daha gerçekçidir.

SONUÇ

4721 sayılı Türk Medeni Kanununda mal ayrılığı rejimi seçimlik rejim olarak muhafaza edilmiştir. Edinilmiş mallara katılma rejimi yasal mal rejimi olarak, mal rejimi sözleşmesi yapma alışkanlığı olmayan toplumumuzda büyük bir kesim için uygulama alanı bulmaktadır. Mal ayrılığı rejimi dışındaki seçimlik rejimlerde katkı nedeniyle alacak hakkı düzenlenmiş iken mal ayrılığı rejiminde böyle bir alacağa yer verilmemesi, bu mal rejiminde yasa koyucunun katkı nedeniyle mal rejimlerine özgü bir alacak hakkı yaratma konusunda olumsuz tutum takındığını, burada, bilinçli olarak yasa koyucunun sustuğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, kanaatimizce burada bir boşluk yoktur, edinilmiş mallara katılma rejimine ilişkin TMK m.227 hükmünün

seçimlik rejim olarak mal ayrılığı rejiminde doğrudan ya da kıyas yoluyla uygulanması ya da önceki Kanun dönemindeki yargı uygulamasının sürdürülmesi doğru değildir. Bilinçli olarak düzenleme yapılmaması nedeniyle önceki yargı uygulamasının kıyasen yeni kanun döneminde de sürdürülmesi kabul edilemez. Önceki Kanun döneminde yasal mal rejimi mal ayrılığı olduğu için yargı kararlarıyla katkının iadesine yönelik ihtiyaç karşılanmaya çalışılmıştır. Oysa 4721 sayılı Kanun yasal rejim olarak edinilmiş mallara katılma rejimini benimsemekle artık yasal rejiminin uygulanmasıyla, katkıda bulunan eşin katkısının iadesine yönelik bir problem bulunmamaktadır. Kendi seçimleriyle katkının iadesine yönelik bir hüküm içermeyen tek rejim olan mal ayrılığı rejimini özgür iradeleriyle seçmiş olan eşleri, kendilerine rağmen, kendilerine karşı koruma ihtiyacı kanımca yoktur.

KAYNAKÇA

- Acabey, Beşir, Evlilik Birliğinde Yasal Mal Rejimi, İzmir 1998
- Dural/Öğüz/Gümüş, Türk Özel Hukuku C.III, İstanbul 2005
- Dural/Öğüz/Gümüş, Türk Özel Hukuku C.III, 2.bası, İstanbul 2008
- Gümüş, Alper Mustafa, Evliliğin Genel Hükümleri ve Mal Rejimleri, İstanbul 2008
- Kılıçoğlu, Ahmet, Katkı-Katılma Alacağı, Ankara 2011
- Midyat, Nuri, Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminde Değer Artış Payı , yayınlanmamış yüksek lisans tezi İstanbul
- Oktay-Özdemir, Saibe, Yargıtay Kararları Işığında Katkı Payı Kavramı, Talep Koşulları ve Hesabı, Prof.Dr.Şener Akyol'a Armağan, İstanbul 2011
- Sarı, Suat, Evlilik Birliğinde Yasal Mal Rejimi Olarak Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi, İstanbul, 2007
- Şıpka/Özdoğan, Yargı Kararları Işığında Soru ve Cevaplarla Eşler Arasındaki Malvarlığı Davaları, 2.bası, İstanbul 2017
- Kazancı İçtihat Bankası
- Lexpera İçtihat Bankası

OSMANLI DEVLETİ'NDE SAĞLIK TEŞKİLATLANMASINA BİR ÖRNEK (MENTEŞE SANCAĞI ÖRNEĞİ)

Dr. Öğr. Üyesi Arzu BAYKARA TAŞKAYA
Dumlupınar Üniversitesi

ÖZET: Osmanlı Devleti'nde birçok bulaşıcı hastalık vardır. Veba, kolera, tifo, çiçek hastalıkları bunlardan başlıcalarıdır. Hastalıklarla mücadele için gerek Aydın Vilâyeti'nde gerekse Menteşe Sancağı'nda büyük çaba gösterilmiştir. Bunun yanında savaşlar ve yetersiz beslenme, batakliklar nedeniyle hastalıkların daha da arttığını görüyoruz. Hastalıkların hayvanlarda da görüldüğünü, belgelerden takip ettik. Özellikle büyükbaş hayvanlarda görülen "Vebayı bakarî hastalığı" "Aydın Vilâyet"inde XIX. yüzyılda sürekli kemikleşen bir hastalık olmuştur. Genel olarak Muğla Sancağı'nda sağlık teşkilatlanmasının önce Belediye tabibliği bünyesinde hizmet verildiğini biliyoruz. Sağlık şartlarının bozuk olduğu ve hastalıkların yoğun olarak yaşandığı Muğla Sancağı'nda, bazı kazâ'larda tabib vardır. I.Dünya Savaşı'nın yaşandığı bir zamanda dahi, Muğla merkez'de tabib olmaması oldukça üzücü bir durumdur. Kazâ'larda hizmet veren tabiblerin büyük bir çoğunluğu ise Rumdur. 1848'de Milas'ta özel şahsın evinin kiralama yoluna gidilerek sağlık hizmetlerinin verildiğini; Muğla merkezde 1913 yılında ilk hastahane yapıldığını biliyoruz. Bu bölüm ile ilgili belgeler genel olarak tabib ataması, görevden alınması ve ödüllendirilmesi şeklinde olup oldukça azdır. Menteşe Sancağı'nın kazalarına tabipler rütbeyi salise ünvanıyla atanmışlardır. Fethiye ve Bodrum'da İtalyan işgaliyle beraber birçok kurumda olduğu gibi İtalyanların sağlık hizmetlerine nüfuz ettiği görülmüştür. Halkın genel sağlığını korumak amacıyla genel olarak belediye tabiblerinin hizmet verdiğini görüyoruz. Tabib olmayan bir yerde ise sağlık şartlarının uygun olması beklenemez. Menteşe'nin kazalarına, başka vilayetin kazalarından tabip ataması yapıldığı gibi; bu sancaktan dışarıya tayin isteyen tabipler de olmuştur. Cumhuriyet Dönemindeki belgelerden üretim yetersizliği nedeniyle bölgedeki hastahaneler için gerekli tıbbi malzemelerin dışarıdan ithal edildiğini de öğreniyoruz. Ne yazık ki hastahaneleşmenin gelişimini tamamlaması için Cumhuriyet Dönemini beklemek gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Aydın Vilayeti, Menteşe Sancağı, Tabip, Hastalıklar, Hastahaneler .

ABSTRACT: There are many infectious diseases in the Ottoman State. Plague, cholera, typhoid, smallpox diseases are the main ones. Great efforts have been made both in Aydın Province and in the Menteşe Sanjak to combat diseases. In addition, we see that the diseases increase even more due to wars and malnutrition and marshes. We have followed from the documents that the diseases are also seen in animals. The “Plague” disease, especially in bovine animals, was a disease that continued in the XIX century in Aydın Province. In general, we know that the health organization in the Muğla Sanjak was first served by the municipal doctor. In Menteşe Sanjak, where health conditions are impaired and diseases are intense, some accidents have medicine. Even at a time of World War I, it is quite a pity that there is no medical center in Muğla center. The vast majority of the doctors serving in the accidents are Greek. In 1848, in Milas, the private person's house was rented and health services were provided; We know that the first hospital was built in Muğla city center in 1913. Documents related to this section are generally in the form of appointment, dismissal and reward of physicians. It was seen that Italians penetrate health services as in many institutions with Italian occupation in Fethiye and Bodrum. In order to protect the general health of the public, we see that municipal doctors generally serve. In a place that is not medical, it is not expected that the health conditions will be appropriate. There were also physicians who wanted to be appointed from this banner. We also learn from the documents in the Republican Period that the necessary medical supplies for the hospitals in the region were imported from abroad due to the lack of production. Unfortunately, it will be necessary to wait for the Republic Period to complete the development of hospitalization.

Key Words: Aydın Province, Menteşe Sanjak, Doctors, Diseases, Hospitals.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan belediyeler Türkiye’de batıda olduğu gibi yerel yönetimlerin temelini oluşturamamıştır. 16 Ağustos 1854 tarihinde yayınlanan resmi bir tebliği ile *Şehremaneti* kuruldu (Ergin, 1995:Cilt. I, 1369). Emanetin karar ve yürütme organları şehremini ve şehir meclisinden oluşmaktaydı. Şehremini Babıâli’nin seçimi ve padişahın iradesiyle tayin ediliyordu. Şehir meclisi ve bazı organlar, etkin bir karar ve danışma organı olmadan kalmışlardır.

İstanbul’da belediye teşkilatının temelini oluşturacak olan kanun, 9 Mayıs 1855 yılında ileri gelen ahâlinin kurduğu bir zümreyle oluşturulan “*İntizam –ı Şehir Komisyonu*” ile oluşturulmuştur. Komisyon şehrin ihtiyacı olan belediye idaresi için

şöyle bir örgüt modeli önermiştir. Komisyon bunun için Nizâmname-i Umûmi hazırlayarak padişaha sunmuştur. Hükümet, İstanbul'u ön dört daireye ayırtmakla beraber, Altıncı Daire-i Belediye olarak adlandırılan Beyoğlu- Galata semti dışında belediye konusunda ciddi bir örgütlenme görülmedi. Bu belediyeler Ayasofya, Aksaray, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Beyoğlu, Beşiktaş, Emirgan, Büyükdere, Beykoz, Beylerbeyi, Üsküdar, Kadıköy, Adalar'da bulunmaktaydı(Ortaylı ,1985: 126-127).

1871 yılında yapılan bir nizâmname ile, şehir ve kasabalarda belediye dairesinin kuruluş esasları belirlendi. 1867 'de Milas bu nizamnameden önce bu bölgede belediyeye sahip olan ilk yerleşimdir. Buna göre Osmanlı döneminde Muğla 1871, Meğri(Fethiye) 1874, Köyceğiz 1887, Marmaris 1896, Bodrum 1903 yılında belediyeye sahip olmuşlardır(1967 Muğla İl Yıllığı 1968, 541; 1973 İl Yıllığı, 354).

Osmanlı Devleti'nde Belediye teşkilatlanmasıyla beraber bu kurumların sağlık işlevlerinin de oluşmaya başladığını görüyoruz¹. 12 Ekim 1861 'de(H 7 Rebiül Ahir 1278) Belediyelerin sağlık alanındaki işlevlerini belirleyen “**Tababeti Belediye İcerasına Dair Nizâmname**” yayınlanır. 1861 yılında yayınlanan Nizâmname toplamda 17 maddeden oluşur. Belediyelerin hekim istihdâmı hükme bağlanmıştır. Mektebi Tıbbiye Nezâreti yayım ve ilanından itibaren İstanbul'da üç ay; taşralarda bir sene içerisinde icazetnameli (Diplomalı)hekim bulunmayan yerlere hekimlerin temininden belediyeler sorumludur, diye belirtir (Ergin, 1995: cilt 6, 3053-3055) .

1871 (H 3 Cemaziel Ahir 1288 ve 9 Temmuz 1287) tarihinde “**İdareyi Umûmiye Tıbbiye Nizâmnamesi**” 20 maddeliktir. Burada hekimlerin **memleket tabibi** olarak görev yapacağı bildirilir (Ergin, 1995: cilt 6, 3062-3064).

1882 yılında “**İdareyi Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıye Mahsusu Vilâyet Nizâmnamesi**” ile her kazâ'da bir tabib ve cerrah bulunması kararlaştırılır (İdare-i Sıhhiye Hakkında Rumeli Şarkıyeye Mahsusu Kanunu Vilâyet,Düstur, Tertip 1 , Zeyl 3, 210-221 ve Aydın , 2002: 22).

16 Nisan 1888 (H 4 Nisan 1304 -5 Şaban 1305) tarihinde “**Memleket Etibbası ve Eczacılar Hakkında Nizamname**” yayınlanarak;6 fasıl 17 madde olarak 1888 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere memleket tabiblerinin maaşları devlet tarafından ödenmeye başlanır. Memleket tabibleri, idari taksimatta kazâ', liva, vilâyet, müfettiş olarak dört sınıfa ayrılır. Yayınlanma tarihi 1888 yılı olan “**Memleket Etibbâsı ve Eczacıları Hakkında Nizâmname**” ile kazada görev yapacak olan tabipler, tayinlerinin ardından rütbeyi saliseye atanacakları bildirilmiş; bunların maaşları 600 kuruş olacaktır. Yine livada görev yapacak tabiplerin maaşı 800 kuruş olacak ve salise rütbesinde olacaklardır Vilayette görev yapacak tabiplerin maaşı 1200 kuruş olacaktır ve saniye sınıfı mütemayizi olarak görev yapacaklardır. Ancak bu

¹ XIX. yüzyıl genel teşkilatlanma için:(Aydın,2004).

şekilde bir düzen sağlansa da incelediğimiz belgelerden anlaşıldığına göre maaşların ödenmesi konusunda zaman zaman aksaklıklar ve sıkıntılar yaşandığı anlaşılmaktadır (Ergin,1995: cilt 6, 3065-3068).

1913/14 (H 1332) “**Vilâyet idareyi Sıhhiye Nizâmnamesi**” kanunu ile memleket tabibliğinin yerini hükümet tabibliği alır. Fakat yapılan işin işlevi aynıdır. 1913’ten sonra vilayet merkezlerinde sağlık müdürlükleri kurulur. Bu görevliler ildeki fabrika vb. işyerlerindeki çalışan işçilerin sağlık durumlarıyla ilgili denetlemeler yapmakla yükümlüdürler. Böylelikle, başta koruyucu ve çevre sağlığı hizmetleri olmak üzere ilayet vgenelinin tüm sağlık işlerinden idari yönden Sağlık Müdürleri sorumludur. Sağlık Müdürleri, ildeki fabrika vb. işyerlerinde çalışan işçilerin sağlık durumlarıyla ilgili denetlemeler yapmakla da yükümlüdürler (Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi, Düstur, Tertip II, Cilt 5, 362-366). İl merkezinde "Sağlık Müdürlüğü" bu kanunla kurulur. Bir diğer önemli yeni işlem ise, ilçe ve kasabalardaki sağlık sorunlarının görüşülüp; gerekli girişimlerinin yapılmasını sağlayıcı ve bir tür toplum katılımını sağlayan "**Sıhhiye Meclisleri**"nin kurulmasıdır.

Vilâyet idareyi Sıhhiye Nizâmnamesi 1913/14 (H 1332) kanunu ile Sıhhiye meclisleri haftada bir, gerekirse daha sık toplanırlar. Meclislere başka kişiler de davet edilebilir. Sıhhiye meclisi bulunulan bölgenin sağlık durumunu görüşmek, halkın özellikle köylülerin sağlık durumunun tetkik edilmesi, hastalıkların ortadan kaldırılması, nüfusun artırılması, salgınların önlenmesi, sağlık müesseselerin kurulması, frengi, sıtma ve veremle mücadele için önlemlerle ilgilenir. Vilâyet Sıhhiye Meclisi'nin kararları, vilâyetçe livâ ve kazâ sıhhiye meclisinin kararlarından izine gerek olmayanlar; mutasarrıf ve kaymakamlar tarafından izne gerekli olanlar vilâyete bildirilerek uygulanır. Sıhhiye meclisleri, Cumhuriyet Dönemi’nde, önce “**Umûmi Hıfzıssıhha Meclisi**” daha sonra “**Sağlık kurulları**” olarak sağlık teşkilatında yerini almıştır.

Menteşe Sancağı’na baktığımızda ilk karantina memûrlarının dahil olmak üzere belediye tabiblerinin de Rum oldukları görülür. Eczacı ve doktorlar genellikle Rumdur. Muğla’nın bütün köy ve bucaklarına Rum doktorlar gitmekte, Rum doktorların tavsiyesi alınmaktadır. XX. yüzyıl başında şişmanlığı ile ün yapmış olan Rum Şişman Doktor’un tedavilerini, hastanın ayağına giderek yaptığı ve beş sarı altından aşığı da reçete yazmadığı bilinmekteydi (Türkes, 1973:32).

HASTAHANELER VE KURUMSALLAŞMA

Menteşe Sancağı'nda insanlarda görülen bulaşıcı hastalıkların çeşitliliğinin fazla olduğunu biliyoruz. Veba, kolera, tifo, çiçek hastalıkları bunlardan başlıcalarıdır. Hastalıklarla mücadele için Aydın Vilâyeti'nde gerekse Menteşe Sancağı'nda büyük çaba gösterilmiştir.

Muğla'da 1908 (H 1326) salnamesine kadar devlete ait taşınmaz mallar listesinde hastaneye rastlanılmamaktadır. Toplum, bu dönemde devletin vermediği hizmeti ilkel metotlarla yürütmektedir. Hastaneye ait ilk kayıt, sancağın merkezi Muğla'da yapılan hastaneye aittir (1326,Aydın Vilayet Salnamesi, AVS, 693).

Tablo I: Menteşe Sancağı Kazâ'ları'nda Belediye Tabibleri²

Yıl	Kazâ'	Tabib	Baş Tabib Vekili
1879/80(H1297)	Tavas Kazâ'sı	Muhammed Efendi	-
1880/81(H1298)	Tavas Kazâ'sı	Muhammed Efendi	-
1881/82(H1299)	Bodrum Kazâ'sı	Enestaş Efendi	-
	Köyceğiz Kazâ'sı	Mehmed Efendi	-
	Milas Kazâ'sı	Zafed Efendi	-
	Tavas Kazâ'sı	Muhammed Efendi	-
1882/83(H 1300)	Muğla Kazâ'sı	Berkali Efendi	--
	Bodrum Kazâ'sı	Enastaş Efendi	-
	Marmaris Kazâ'sı	Galika Efendi	-
1883/84(H 1301)	Bodrum Kazâ'sı	Burgaki Efendi	-
	Muğla Kazâ'sı	Berkali Efendi	-
1885/86 (H 1303)	Milas Kazâ'sı	Sadık Efendi	-

² Bu tablo Aydın vilayet Salnamelerinden derlenmiştir.

Arzu BAYKARA TAŞKAYA

1886/87(H 1304)	Milas Kazâ'sı	Sadık Efendi	-
1893/94(H1311)	Muğla Kazâ'sı	İsmail Hakkı	-
	Milas Kazâ'sı	Erstatil Efendi	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi	-
1894/95(H 1312)	Muğla Kazâ'sı	İsmail Efendi	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi	-
	Köyceğiz Kazâ'sı	Bahaeddin Efendi	-
1895/96(H 1313)	Muğla Kazâ'sı	İsmail Hakkı (2.Tabib)	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi ve Esyapaldi Efendi	-
	Köyceğiz Kazâ'sı	Erstatil Efendi	-
1896/97(H 1314)	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi ve Esyapaldi Efendi	-
	Muğla Kazâ'sı	İsmail Hakkı	-
	Milas Kazâ'sı	Feyzullah Efendi	-
1897/98(H 1315)	Muğla Kazâ'sı	Tume Efendi	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi	Esyapaldi Efendi
	Mekri Kazâ'sı	Apostal Efendi	-
	Milas Kazâ'sı	Feyzullah Efendi	-
1899/1900 (H1316)	Muğla Kazâ'sı	Şükrü Osman	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi ve Esyapaldi Efendi	
	Marmaris Kazâ'sı	Apostatil efendi	-

Osmanlı Devleti'nde Sağlık Teşkilatlanmasına Bir Örnek (Menteşe Sancağı Örneği)

	Milas Kazâ'sı	Fevzi Bey	
1901/02(H 1317)	Muğla Kazâ'sı	Şükrü Efendi	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi ve Esyapaldi Efendi	-
	Mekri Kazâ'sı	Apostatil Efendi	-
	Milas Kazâ'sı	Fevzi Bey	-
1902/03(H 1320)	Muğla Kazâ'sı	Zarifnam Efendi ³	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi ve Esyapaldi Efendi	-
	Mekri Kazâ'sı	Apostatil Efendi	-
1905/06(H 1323)	Muğla Kazâ'sı	Zarifnam Efendi	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi ve Esyapaldi Efendi	-
	Köyceğiz Kazâ'sı	Panço Efendi	-
	Mekri Kazâ'sı	Apostatil Efendi	-
1909/09(H 1326)	Muğla Kazâ'sı	Osman Efendi	-
	Bodrum Kazâ'sı	Yorgi Efendi ve Esyapaldi Efendi	-
	Köyceğiz Kazâ'sı	- Mühhal - ⁴	-
	Mekri Kazâ'sı	Apostatil Efendi	-
	Milas Kazâ'sı	İlyanesmi Efendi	-

³ Osmanlı Devleti'nin her vilayette tabip bulunmadığını da biliyoruz. Karesi(Balıkesir) Sancağı'ndaki frengi hastalığın tedavisi için Menteşe Sancağı'ndan tabip yollanması istenmiştir. 19 Aralık 1902(H 18 Ramazan 1320)'de Karesi Sancağı'nın bazı mahâllerinde görülen frengi hastalığından dolayı gerekli tedbirlerin alınması, maaş ve harcırahının karşılanmak üzere Menteşe Sancağı Tabibi Zarifnam Efendi'nin tayin edildiğinin Hüdâvendigar(Bursa) Vilâyeti'ne bildirildiğini görüyoruz(BOA, DH.MKT ,625 , 9).

⁴ Burada tabib görülmemektedir. **Mühhal** , boş açık demektir.(**Mühhal Kadro**).

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 9 Haziran 1936'da 3017 sayılı kanunla kurulduktan sonra hastahaneleşme yolunda hizmetlerini daha da artırmaya başlamıştır. Sağlık kanunlarının taşrada işleyişine de bu kanûn temel olmuştur. Daha sonra çıkarılan diğer kanunlar ile bu işleyiş düzeninin aksayan yönleri ihtiyaçlara göre tekrar düzenlenmiştir(Muğla 1973 Yıllığı, 272). Hastahanelerin oluşturulmasında belediyelerin de önemli olduğu görülüyor.

4 Eylül 1914 yılında Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in onayladığı belgede Menteşe Sancağı'na bir hastahane yapılması için 1913/14(H 1332) senesi bütçesinden pay ayrılmıştır(BOA, DH, UMVM,146,61). Hastahanenin nereye yapılacağı hakkında bilgi yoktur. Yıl olarak aynı tarihlerde Muğla'da bir hastahanenin yapılmasına başlanması dolayısıyla yerinin Muğla merkez olduğunu düşünüyoruz.

Tablo I 'te görüldüğü gibi Menteşe Sancağı'nın kazâ'larının birçoğunda tabib yoktur. Bulunan kazâlarda görev yapanlar belediye bünyesinde hizmet vermektedir. Şimdi kurumlaşmasının hemen hemen çoğunu Cumhuriyet döneminde başlayan ve tamamlayan sağlık teşkilatlanmasının incelemesini yapalım.

1-Bodrum Sağlık Teşkilatı

Bodrum'da sağlık ancak dispanserler kurulması yoluyla, diğer Menteşe kazâ'larında olduğu gibi, Cumhuriyet Dönemi'nde teşkilatlı bir hale getirilmiştir (Akça, 2002: 32-33).

Osmanlı Arşiv belgelerinde 12 Temmuz 1891(H 5 Zilhicce 1308) tarihinde ilk olarak Bodrum Belediye Tabibi Ramazan Bey 'in adı geçer.Daha sonra da devlet tarafından Bodrum Belediye Tabibi Ramazan, Yenipazar Belediye Tabibi Raif, Taşköprü Belediye Tabibi Ali, Sekizinci Belediye Dairesi Tabibi Leon Robert ve Bolu Belediye Tabibi Zarif Naim efendilerin salise rütbesine geçişleri yapılmıştır (BOA, DH, MKT, 1849,43).

Osmanlı Devleti'nde Bodrum'da hastahane olmayışı dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı dönemde bölgede İtalyanlar bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. 1916/17 (18 Eylül 1335) tarihinde gelen belgede İtalyanlar, Bodrum'da buldukları dönemde limanlarda serbestçe hareket ederek limana uğrayan gemilerden sağlık uygulaması karşılığında ücret almaya başlamışlardır. Bu durum İzmir'e bildirilmiştir(BOA, ŞFR,647,14). Bu da göstermektedir ki otoritenin olmadığı bir yerde başkaları egemen olmaktadır. Dâhiliye Nezâreti kanunsuz bir şekilde ücret alımının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Bodrum Kazâ'sı'ndaki mevcut Hükümet Tabipliği ,1930 yılında 5 yataklı muayene ve tedavi evi halk hizmetine açılmıştır(Akça

,2002: 55).Yine Cumhuriyet Dönemine geçerse; Sağlık Bakanlığı'na inşa ettirilen Sağlık merkezi, 1955 yılında tamamlanarak hizmete girmiş ve 10 yatakla hizmet vermektedir. Bugün Bodrum'da bir tane devlet hastahanesi halen hizmet vermektedir.

Ali Rıza Bey'in verdiği bilgilere göre 1922 yılında Bodrum Kazâ'sı'nda bir eczane bulunmaktadır (Ali Rıza Bey, 1331:74). 1948 yılına gelinceye kadar Bodrum'da gerçek anlamda bir eczane bulunmuyordu. İstanbul Eczacılık Fakültesi mezunu Halil Uslu'nun 1948 yılında açtığı Güneş Eczanesi, Bodrum'un ilk eczanesi olarak kabul edilmektedir(Konya, 2013: 30).

2-Fethiye (Mekri) Sağlık Teşkilatı

Osmanlı arşiv belgelerinde Fethiye'de tabiblerle ilgili iki belgenin adı geçer. Bunlardan ilkinin tarihi 1914'tür. Ege Denizi'nde İtalyan ve Yunanistan arasında olan adalar meselesinin de tartışıldığı bir dönemde buraya İtalya'dan tabibin gelişine kuşku ile bakılır. 14 Mart 1914 (H 27 Rebiülahir 1333) tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden, "**İtalyalı tabibin ne gibi bir lüzum üzerine kapu mahalli olmayan Fethiye'den azimetine müsaade edilmiştir**" şeklinde Menteşe Mutasarrıflığı'na çekilen cevabi telgrafta; tabibe olan kuşkunun dile getirildiği görülür. (BOA,DH,ŞFR,51,6).Fethiye'ye gelen İtalyan askeri Doktor Cevani Karosini halka hizmet etmek için gelmiştir. Fethiye'de ikamet etmek üzere gelen tabib alet ve edevatını almak üzere bir ara Rodos Adası'na gider. Geri gelen tabib "**Karagözler Caddesi**"nde bir hane kiralar. Buranın kirası aylık üç liradır. Tabib burada yöredeki halkın sağlık durumuyla da ilgilenmiştir. Osmanlı Hükümetinin tabibin burada kalması ile alakalı kuşkuları vardır. Şahsın tabiblik mesleğinin icrâ'sına izin verilmesi engellenmiştir. Tabibin gelişi bölge ile alakalı istihbarat toplanmak mıdır yoksa gerçekten batakliklarla meydana gelen hastalıkların tedavisi için midir bilinmez 9 Haziran 1914 yılında Dâhiliye Nezâreti tabibin çalışmasını onaylar. Hükümet doktorun hal ve tavırlarının bölgedeki idarecilerce takip edilmesini çok önemser(BOA, DH, İD. 166,13). 11 Mart 1915 İtalyalı tabibin memleketine gitmek istediğine dair Fethiye Kaymakamlığı'na izin yazısı gelir(BOA, DH.ŞFR,464,91). 15 Mart 1915 (R 2 Mart 1331) tarihinde İtalyalı tabibin Fethiye'den ayrılmasına müsaade olunmaması yolunda karar gelmiştir. Hükümet, doktorun çektiği telgrafları dahi inceleme altına alırken; doktorun casusluk yapmasından endişelenilmiştir (BOA,DH.ŞFR,465,28). Devlet bölgeye savaş zamanı tabip gönderememiştir. Bu açıklık ise İtalyanlarca kapatılmaya çalışılmıştır.

30 Ekim 1918'de imzalanan *Mondros Ateşkes Antlaşması* sonrasında Anadolu İtilaf devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Fethiye'de devletin gö-

revlendirildiği herhangi bir tabib hizmet verilmemektedir. Menteşe Sancağı'nı İtalyanlar işgal eder. 13 Haziran 1919'da yine aynı konu ile alakalı gelen belgede iki İtalya torpidosuyla İtalyan tabib Kapori; Bahriye Zabitani'ndan Neçera Rinari ile beraber Fethiye'ye gelirler. Doktorun Fethiye'de askerlere tabiblik yapacağı bildirilmiştir. İşgalle gelen tabib Kapori asker tabiptir. 8 Haziran 1919 Fethiye'ye gelen İtalyan askeri tabibin maiyyetinde iki asker ile beraber buradaki halka hizmet etmek için geldiği bildirilir(BOA, DH, ŞFR, ,625,10). 13 Haziran 1919'da yine aynı konu ile alakalı gelen belgede iki İtalyan torpidosuyla gelen İtalyan Doktor Kapori; Bahriye Zabitani'ndan Neçera Rinari ve Belediye Reisi Mösyö Tomaç ile beraber Fethiye'ye geldikleri bildirilmiştir. Gelenler bir hane kiralarlar. Tabib burada askerlere hizmet verirken; yöredeki halkın sağlık durumuyla da ilgilenmiştir. Belgelerde bölge ile alakalı İtalyan tabiblerin geldiğinden başka bilgimiz yoktur(BOA, DH, ŞFR, 624,63). Yine 18 Kasım 1919 (R 18 Teşrin Sani 1335) tarihinde gelen telgrafta İtalya, Menteşe Sancağı'nda bulunan sahillerde İtalyan hekimlerinin görev yapması için kendi işgal kuvvetlerini seferber eden bir telgraf yayımlar (BOA,DH,ŞFR,647,14).Birçok kurumda, İtalyanlar aktif rol oynamaya başlarlar.

Fethiye Hükümet Tabipliği, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte 1923'te hizmete girmiştir (Eksen,1999:8). 1938 yılında tabiplikte 15 hasta yatağı yer almıştır (Cumhuriyetin 15. Yılında Muğla, 87) .

1926-1927 yıllarında Fethiye'de bir dispanser, bir de özel idarenin beş yataklı bir hastanesi yer almıştır(1926-1927 Devlet Salnâmesi, 1135). Bu dönemde Fethiye'de, Pürşah Aktan adlı bir doktor görev yapmıştır. 1940'lı yıllarda ilçede sağlık işlerine, Operatör Doktor Zahit Platin, Dâhiliye Mütahassısı Mithat Sakaroğlu, Hükümet Doktoru Semih Sındır, Doktor Reşat Göktepe, Dişçi Haydar Sezar bakmışlardır (Gün, 2006: 59).

1950 yılından beri 20 yataklı olarak faaliyetine devam eden sağlık merkezi 1957 yılı zelzelesinde⁵ yıkılmış olduğundan Sağlık Bakanlığı'nca yeniden inşâ edilen Sağlık merkezi, 1966 yılı sonunda Devlet Hastanesi haline getirilmiştir. Sonradan 10 yatak daha ilave edilerek yatak sayısı 30'a yükseltilen bu hastanenin 9 adet Dahiliye, 5 adet çocuk, 7 adet nisaiye(kadın hastalıkları) ve 9 adet Hariciye servisleri için yatakları ayrılmıştır(Yılmaz,1982:76).

Fethiye'de, hazineye devredilmiş olan eski Halkevi binası, 1953 yılında Sıtma Savaş Tabipliği'ne devredilmiştir. Bodrum ilçesinde görev yapan veteriner Fuat Hasdemir, 1957 yılında Fethiye'ye tayin edilmiştir.1958 yılında Fethiye'de 16 odalı bir

⁵ 1957 yılı *Zelzelesi* Muğla'nın Fethiye ilçesi açıklarında meydana gelen 6.0 büyüklüğündeki depremdir. 24 ve 25 Nisan 1957 yılında 7 saat arayla gerçekleşmiştir. İki depremde 1500'e yakın bina yıkılmıştır; ancak ölü sayısı 19'u geçmemiştir.

Sağlık Merkezi barakası ve iki doktor lojman barakası yapılmıştır.1959 yılında Fethiye'de bulunan Doktor Mehmet Alpman aynı zamanda Fethiye Gençlik Kulübü'nün maçlarında hakemlik yapmıştır(Gün, 2006:26).

Fethiye'de 1922 yılında Rumlara ait bir eczane yer almıştır(Ali Rıza Bey, 1331: 74). Bu sırada Kaya Köyü'nde Rumlar tarafından işletilen iki tane eczane de vardır. Rumlar, 1922 yılında Yunanistan'a geri dönünce, bu eczanelerden birini, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk eczacılarından olan Bekir Sıtkı Yerguz işletmeye başlamıştır. Daha sonra oğlu İskender Yerguz, 1944 yılından itibaren kırk yılı aşkın bir süre Fethiye Eczanesi'nde eczacılık yapmıştır (Günday, 1997: 172-173).1960'lı yıllarda ilçede bulunan Fethiye, Yeni ve Akdeniz Eczaneleri Atatürk Caddesi'nde yer almıştır.

3-Köyceğiz Sağlık Teşkilatı

Köyceğiz Belediye tabibi ile ilgili ilk kayıt, 11 Aralık 1900 (H 16 Şaban 1318) tarihinde Köyceğiz Belediye Tabibliği'ne tayin olunan Panço Efendi'nin işlemlerinin zaman geçirilmeden hemen yapılmasının istenmesi ile alakalıdır(BOA, DH, MKT,2360,83). Salnamelerde de bu tabibin adı geçer. Arşivde bu tabip ile ilgili diğer belgelere bakarsak 13 Nisan 1903(H 15 Muharrem 1321)tarihinde _ Köyceğiz Kazası Belediye Tabibi Panço Efendi'nin hüsnü hizmetlerini takdir etmek adına rütbe-i salise ile ödüllendirilmesinin, Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'nce teklif edildiğini görürüz (BOA, DH, MKT,685,48). Doktorun rütbesi saliseye çıkarılmıştır. 8 Ocak 1906 (H 12 Zilkade 1323)'da memleketi Yunanistan'a giden ve izin müddeti bittiği halde dönmeyen Köyceğiz Belediye Tabibi Doktor Panço Efendi, bekleyen hastalarının sayısının artması ve işlerin aksaması dolayısıyla yapılan şikâyetler nedeniyle görevinden azl edilmiştir. Doktor hakkında gerekli tahkikatın yapılarak yerine yeni bir doktorun tayininin yapılması kararlaştırılmıştır (BOA,DH.MKT,1039,40).Arşivde başka bir belediye tabibinin adına rastlamadık.

Cumhuriyet Hükümeti halk sağlığına önem vermiş; hükümet teşkilatında sağlık kurumlarının organize olmasına gayret etmiştir.1927 yılında Köyceğiz Kazâ'sı'nda beş yataklı bir muayene ve tedavi evi yapılmıştır(1967 Muğla İl Yıllığı, 1968:235). İlçede mevcut bu 5 yataklı muayene ve tedavi evi hükümet tabibinin idaresinde aynı binada faaliyet göstermektedir (1967 Muğla İl Yıllığı, 1968, 235 ve Cumhuriyetin 15. Yılında Muğla, 1938, 87).

1937 yılında Köyceğiz'deki dispanserin tamirine imkân bulunmadığından; kirası vekâletten verilmek suretiyle bir bina tutulması düşünülmüştür. Bundan başka Köyceğiz'de bir dispanser binası yapılması beş senelik programa alınmıştır. Dispanserde yeterli miktarda ilaç vardır. Hükümete ait bu dispansere 1940'lı yılların sonuna

doğru 1 yatak ilave edilmiştir. Tedavi evindeki yatak sayısı 6 ya çıkarılmıştır. Burada iki doktor mevcuttur(Cumhuriyetin 15. Yılında Muğla, İzmir 1938, 87).

İlin merkez ve ilçelerindeki yataklı tedavi kurumlarının sayısı 10 olup; tümü 420 yataktan ibarettir (1973 Muğla İl Yıllığı,273-274). Köyceğiz’de Dalyanlı Mustafa Özpirinç ve eşi Hayriye Özpirinç tarafından yaptırılan 10 yataklı sağlık merkezi(Bugünkü Devlet Hastanesi) ancak 1972 yılında hizmete girmiştir.

4-Marmaris Sağlık Merkezi

XIX. yüzyıl Mentеше Sancağı’ndaki en büyük sıkıntı tabib yokluğudur. 8 Temmuz 1900 (H 10 Rebiül Evvel 1318) tarihinde Köyceğiz ve Marmaris kazâ’ları başta olmak üzere Aydın Vilâyeti’nde belediye tabibi bulunmayan kazâ’lara tabip atanması istenir. Bu durum Dâhiliye Vekâleti aracılığıyla Umûm Mekatib-i Askeriye Nezâreti’ne bir kez daha bildirilmesi istenmiştir(BOA, DH. MKT, 2370 ,85) .Bu atamalarla Köyceğiz’e tabip gelirken diğer kazalar tabipsiz kalmıştır.

28 Mayıs 1903 (H 1 Rebiül Evvel 1321) tarihinde Marmaris Kazâ’sı ile etrafındaki kazalara seyyar bir tabip tayini ile maaşının belediyelerin gelirlerinden karşılanması istenir. Mali sebeplerden ötürü yaratılan olumsuzlukların bir şekilde giderilmesi istenir. Zira bu dönemde en önemli konu maddiyattır. Dâhiliye Nezâreti’nden Aydın Vilâyeti’ne belge yollanır (BOA, DH. MKT., 715 ,20). Marmaris’e üç yıl sonra bir tabip atamasının yapıldığını görürüz. 13 Eylül 1906 (R 31 Ağustos 1322) tarihinde Mihran Kigork’un Marmaris Belediye Tabibliği’ne tayini istenmiştir(BOA, ZB, 346, 29).

11 Kasım 1909(H 27 şevval 1327) tarihinde Marmaris Belediyesi’nin Tebabetine Erastakis Efendi’nin tayininin yapılması ve gerekli olan harcırahının verilmesi için Umûm Mekatib-i Askeriye Nezâreti’nce yazı yazılmıştır(BOA, DH,MUİ,32,58).Tayinin yapıldığını doktorun göreve başladığını görüyoruz. Bundan sonrada arşivde başka bir tabip adı geçmez.

28 Mayıs 1912 (H 11 Cemaziel Ahir 1330) tarihinde Balkan Savaşları’nın devam ettiği bir dönemde Marmaris ve Dadya’ya tabip ve bir ebe tayini yapılmıştır. Marmaris’e bir Hükümet Konağı yapılması için talep edilen tahsisatın gönderilemeyeceği bildirilmiştir(BOA, DH. MB,HPS,22,18).

Cumhuriyet döneminde 1955 yılında 10 yatakla halk hizmetine girmiş bulunan sağlık merkezi 1972 yılında mevcut yatak adedi 15’e yükselmiştir. Bugün Marmaris’te bir devlet hastahanesi vardır.

Marmaris Kazası’na dâhil bulunan Datça’da Osmanlı dönemi herhangi bir sağlık kuruluşu bulunmamaktadır. 1961 yılında Sağlık Merkezi yaptırılmıştır. Müessese

halen 10 yataklıdır(Muğla 1973 Yıllığı, 272).Bugün halen Datça'da bir tane Devlet Hastahanesi vardır.

5-Milas Sağlık Teşkilatı

Devlet hastahanesi için ilk girişimin Milas'ta olduğu görülür. Bu da tam teşekküllü bir kurum açmak yerine bir hanenin kiralanarak hizmet vermesi şeklindedir. 10 Aralık 1848 (R 28 Teşrinî sani 1264) yılında Milas Kazâ'sı'nda bir hastahane binasının olmadığını görüyoruz. Bu iş için bir hane(ev) kiralanmak istenir. Fakat kiralanacak hane, harap bir halde bulunmaktadır. Hanenin tamir edilmesi gereklidir. Bu iş için ayrılacak olan paranın binada keşif masrafı incelendikten sonra çıkacak olan hesaba göre bildirilmesi istenmiştir(BOA, DH, İUM, 73,124).Herhangi bir hastahane girişimi olmamıştır.

I.Dünya Savaşı'nın çıkma arifesinde Milas'ta hastahane yoktur. 4 Ekim 1914(R 20 Eylül 1330) tarihinde İtalyan hekimler Doktor Niko ve Doktor Aleksander'in Milas'daki hanelerden birini hastahane olarak kullanmak isterler. Bunun için Dâhiliye Nezâreti aracılığıyla İzmir Kumandanlığı'na yazı yazarlar (BOA, DH, ŞFR,443,17). Burada görev yapmak istemelerinin nedeni halka hizmet olarak belirtirler. Ancak, İtalyanlar kendi ordularının ihtiyacı için burada bir hastane oluşturmak istemiştir. I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve Anadolu'nun işgalinin başladığı bir zamanda Milas'ta sağlık hizmeti verecek bir hastahane yoktur. Bir hane kiralama yoluna giderek sağlık hizmeti vermek istenir. 30 Ocak 1919 harb sebebiyle Milas'tan askere alınan Estelyanos oğlu Manyan'ın, iki ev ve bir meyhanesi Emval-i Metruke Komisyonu'nunca kiralanmıştır⁶. Bu hane sahibinin evi boştur. Şahıs, geriye döndüğünde binanın kendisine geri verilmesini istemiştir(BOA, DH. EUM.27,40).Buradaki, Ermeni şahsın evine el konmuştur. Çıkarılan kanûn gereğince de uygulama yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde diğer bir unsur da halkın hastalıklara karşı nasıl korunacağına koruyucu hekimlik yoluyla önlenmeye çalışılmasıdır.29 Nisan 1899 (H 18 Zilhicce 1316)'da Frengi⁷ Hastahanesi Tabibi Milaslı İsmail Hakkı Efendi'ye yaz-

⁶ Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girdikten yaklaşık altı ay sonra, ülke içinde emniyet ve asayiş sekteye uğratan Ermenileri buldukları bölgelerden alarak, Anadolu'nun güneyine sevk ve iskân etti. Osmanlı Hükümeti savaş şartlarında bir yandan sevk ve iskânı belli bir düzene koymaya çalışırken, bir yandan da Ermenilerden geriye kalan menkul ve gayrimenkullerin korunmasına çaba harcamaktaydı. Nitekim metruk malların korunmasına yönelik tedbirler, sevk ve iskânın hangi esaslar dâhilinde uygulanacağını belirleyen 30 Mayıs 1915 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatasında ve de 10 Haziran 1915 tarihli talimatnamede tespit edilmişti. Buna göre Hükümet, sevk ve iskânın icrâ edildiği bölgelerde öncelikle, iki mülkiye ve bir maliye memurundan oluşacak, Emval-i Metruke Komisyonları teşkil edecekti(Duman, 2006:117-163).

⁷ Sifiliz ya da frengi; bir bakteri çeşidinin neden olduğu, cinsel yolla bulaşan, kronik bir enfeksiyondur. *Sifiliz (Syphilis)* ülkemizde halk arasında "*Frenklerin hastalığı*" anlamında "*Frengi*" ismi ile de anılmaktadır(Braudel ,2004:

dırılan risalede halk sağlığı için hastalıklardan nasıl korunulacağı, hastalıkların ortaya çıkması ile beraber tedavilerinin hangi koşullarda olacağına dair risale yazılması istenir. Bu risalenin dağıtımına hükümetçe izin verildiği ve basılmasının gerçekleştiğini görüyoruz (BOA, DH, İMKT,2194,87).Hükümetçe bu risalenin halka yararlı olacağı düşünülmüştür.

Arşivde yer alan diğer belge, emekli olduğu halde geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olan tabible alakalıdır. 7 Şubat 1922’de tabib İhsan Bey mütekaid(Emekli) olduğu halde Milas Belediye Tebabet’inde görev yapmaya başlamıştır. Buradaki görevi nedeniyle aldığı emekli maaşı kesildiği için şikâyetle bulunmuştur.12 Ağustos 1922 (H 18 Zilhicce 1340)tarifli belgede yazı kaymakamlık aracılığıyla Dâhiliye Nezâreti’ne yollanmıştır. Gerekli işlem yapılarak doktorun maaşını alması sağlanmıştır(BOA, ŞD,3183,33 ve BOA ,BEO, 4717 ,353742)

Tablo II: Milas Belediye Doktorları

Tarih	Tabib	Rütbe
1891	İsmail Hakkı Efendi ⁸ (BOA, DH. MKT.1856,100 ; BOA, DH.MKT, 1840 ,41 ve BOA,DH.MKT,1822,40)	Rütbe-i salise
1894	Ziya Nuri Efendi (BOA, DH. MKT, 310, 61 ve BOA,DH.MKT. ,290 .	Rütbe-i salise
1899	Feyzullah Hasip Efendi (BOA, DH. MKT, 2193, 12)	Rütbe-i salise
1901	İlyas Nesim Efendi (BOA, DH. MKT, 2571 ,90)	Rütbe-i rabia
1918	Sadık Efendi (BOA, DH, MKT,1570,3)	-

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Muğla Sancağı’nın kazası olan Milas Kazâ’sı XIX. sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında tabip ataması yapılan ender kazalardanındır. Tabiblerin Müslüman olması dikkat çekicidir.

74).Bu hastalığın Avrupa’da tedavisi dağlama ve civa yoluyla olur. Sifiliz, XVI. yüzyılda tüm Avrupa ve Asya kıtalarını kasıp kavuran bir cinsel hastalık olmuştur. Osmanlı topraklarında “*masum frengi*” olarak adlandırılan hastalık 1886–1887, 1893, 1895,1898, 1899–1900, 1901–1902 ve 1904 senelerinde genel bir salgın olarak Anadolu topraklarının hemen hemen tamamını etkilemiştir. Ortadoğu, Rumeli ve Balkanlar’da da hastalığın etkisi görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde bu hastalığın iki türlü tedavisi olur: Birincisi civa ,ikincisi salvarsan yoluylaadır (Ergin,cilt 6, 1995:3307-3308).

⁸Buradaki bilgiler ve Aydın Vilâyet Salnameleri’ndeki kayıtlar birbiriyle örtüşmektedir.

Bu kazada Cumhuriyet dönemine gelindiğinde mahâlli dernek tarafından inşa ettirilip 1954 yılında 15 yataklı olarak halk hizmetine açılan Sağlık merkezi; 1958'de 20 ve 1961'de 25 yataklı devlet hastanesi haline getirilmiştir. Bu müessese ihtiyaca kafi gelmediğinden; mahâllinde kurulan Sağlık Tesisleri Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından ek pavyon yaptırılmış ve yatak adedi 50'ye yükselmiştir(1973 Muğla İl Yıllığı, 274).

6-Muğla(Merkez) Sağlık Teşkilatı

Yörenin merkezi olan Muğla'da ilk sağlık hizmetleri Rum doktor ve eczacılar tarafından sunulmaya başlanmıştır. Doktor Nikola ve Eczacı Hralombos'un ünü bu dönemde Muğla'da yayılmıştır(Tekeli, 1993: 162).

Muğla'da ilk hastane şehrin ilk Belediye başkanı Hacı Süleyman Efendi'nin eşi ve Hacı Kadızade Ömer Efendi'nin annesi Penbe Hanım tarafından 1913 yılında yaptırıldı (Ali Rıza Bey,1331: 74) .Belediye tabibi tarafından hastaların tedavi edildiği bu hastanenin masrafları, İdareyi Hususiye tarafından karşılanıyordu. 1914 yılında bu hastaneye 1 eczacı tayini ile hastanede bir de eczane oluşturuldu. 1915 yılında hastane kadrosu 1 operatör doktor, 1 operatör doktor muavini, 1 eczacı ve bir de kâtipten oluşmaktaydı. Aynı yıl hastanenin kenarına ek bir de pavyon yapılmıştır. Hastanenin idaresindeki yaşanan zorluklar nedeniyle buranın Gureba Hastanesine devri yapılmak zorunda kalmıştır. 1954 yılında Muğla Devlet Hastahanesi Sağlık Bakanlığı'na devredilerek bu adla anılmaya başlar.

Buradaki tabibler ile alakalı en eski kayıt tayinlerle alakalı olarak verilmiştir. 23 Eylül 1899 (R 11 Eylül 1315) tarihinde Muğla Belediye Tabibi Şükrü Osman Bey'in tayin talebidir. Doktor arzuhal yazarak İstanbul'daki herhangi bir sıhhiye müfettişliğine bir hastanenin doktorluğuna veya gümrük kimyagerliğine tayin ister(BOA, DH, MKT,2251,29). Bu belgeye cevap olarak gelen yazıda, 15 Şubat 1900(H 14 Şevval 1317)'de hizmet süresi dolmadığı için herhangi bir neden belirtmeyen ve sağlık durumunun, işine engel oluşturabilecek bir durum bulunmayan Muğla Belediye Tabibi Şükrü Efendi'nin tayini kabul edilmemiştir. Aydın Vilâyeti 'ne yazılan Dâhiliye Vekâleti aracılığıyla gönderilen belgede tabibin görev yerine gitmesi ve görevine hemen başlaması istenmiştir(BOA, DH. MKT,2285, 115) .

Tablo III: Muğla Belediyesi Tabipleri

Tarih	Tabip
1863	Nebi Efendi (BOA,MVL 659 , 13)
1891	Petro Todoridi (BO,DH.MKT,1804,45)
1898	Şükrü Osman Bey
1904	Gasyan Efendi
1905	Kigork Karabet Gaşyan Efendi (BOA,İTAL. ,384 , 1323)
1909	İrfan Efendi
1917	Cemil Bey

Yine benzer bir belgede ise 19 Ağustos 1906 (R 06 Ağustos 1322) tarihinde Muğla Belediye Tabibi Kigork Karabet Gaşyan Efendi izni bittiği halde görevine dönmediği ve durumun kendisine tebliğ edilmesi ve hemen şahsın göreve başlanmasının sağlanması istenmiştir (BOA, ZB,40,21).

14 Ocak 1918 (14 Kanuni Sani 1334) yılında ise Muğla Livayı Belediye Tabibi Hasib Avni Bey, Tıbbiye Nezâreti'ne tabib ihtiyacını bildirmiştir. Muğla'da bulunan sahil üçüncü tabur tababetine Hasib Avni Bey tayin edilmiştir. Muğla Livası Tabibliği Hasip Avni Bey'in yeni tayini nedeniyle boş kalmıştır (BOA, DH, UMVM, 90,91). Dâhiliye Vekaleti'ne buradaki boş kalan tababete yeni bir tabib tayini istenmiştir.

Muğla Hastahanesi'nin Osmanlı belgelerinde kaydı 8 Temmuz 1911 (R 25 Haziran 1327) yılında bu hastahane'nin yapımı için alınan para ile ilgilidir. Bu ücretlerin hastahanelerin masraflarının karşılanması için alındığı ve alınmasının gerekliliğinden bahsedilir (BOA, DH,İD,21,2). Hastahane yapımı için alınan para, şikâyet konusu olmuştur. Para verenlerin gelip paralarını alabileceği belirtilse de, kimse parasını gelip almamıştır. Osmanlı Devleti'nde aynı vakıflarda olduğu gibi hastahane, cami, çeşme vs gibi halkın ortak kullanımı için yapılacak olan yerler; halktan toplanan ücretlerle yapılırdı. Bu uygulamada olduğu gibi hastahane halktan toplanan yardımlarla yapılmak yoluna gidilmektedir.

Hastahanelerde yeterli steril ortamların da sağlanması büyük önem taşır. 13 Mayıs 1903 (R 30 Nisan 1319) sene tarihli telgrafta bildirildiği üzere Muğla Hastahanesi'nde hastalık vardır. Bu durumun önlenmesi ve hastalığın tedavisi için Aydın

Valisi'ne yazı yollanmıştır. Ne tür bir hastalığın hastanede hüküm sürmekte olduğunu bilgisi verilmediği için hastalığın çeşidini bilemiyoruz(BOA, DH,TMIK,S,46,49).Dâhiliye Nezâreti hastalığın önlenmesi ve ortadan kaldırılması için Menteşe Sancağı'na yazı yazmıştır⁹.

Hastahane tabibleri hakkında yapılan şikayetler de belgelerin diğer bir konusudur. 30 Mayıs 1904 (H 15 Rebiül Evvel 1322)'de Muğla Belediye tabibi Kivork Karabet Gaşyan Efendi ailesinden Filvarioğlu Sokrat ve biraderi Kostantin, doktoru görevini ihmal ettiği için şikayet etmiştir. Şikâyet sonucu durum incelenmiş ve işte herhangi bir ihmal olmadığı görülmüştür(BOA, Y.EE.KP ,22 , 2107). Yapılan devlet tahkikatı sonucunda akrabalar şikayetten vazgeçmiştir. Devlet bu konu ile alakalı olarak ailevi meselelerin şahıslardan kaynaklanan bir sorun olduğunu; şikâyetle devletin gereksiz yere meşgul edildiği hakkında telgraf yazmıştır. Doktor görevine devam etmiştir. Bu doktor hakkında gelen diğer belgede ise, 19 Ağustos 1906 (R 6 Ağustos 1322)'de Muğla Belediye Tabibi Kivork Karabet Gaşyan'ın izni bittiği halde görevine dönmediği bildirilmiştir (BOA, ZB. 40 ,21) . Şahıs hakkında herhangi bir nedenle haber de alınmadığından; tabibin durumunun araştırılması istenmiştir. Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan belgede şahsın görevini ihmal ettiği; bu nedenle de devlet işlerini aksattığı belirtilmiştir. Dâhiliye Nezâreti'nce tabibin görev yerine dönmesi istenmiştir.

Devlete hizmeti özendirmek ve bağlılık sağlamak aynı zamanda bağımsızlığın vurgulanması anlayışının bir sembolü olan nişan geleneği, Osmanlı Devleti'nde madalyalardan sonra başlamıştır. Madalyalardan daha görkemli olarak hattâ değerli taşlarla süslenerek devlet hizmetinde başarılı olan, devlete bağlılık, fedakârlık ve yararlılık gösteren vatandaşlara ve yabancılara verilmek üzere devlet bütçesinden büyük harcamalar yapılarak imal edilen ve dağıtılan nişanlar, özellikle Sultan II. Mahmud(1808-1839) döneminde yaygınlaşmaya başlamıştır. 29 Ocak 1908 (H 25 Zilhicce 1325) 'te Muğla Belediye Tabibi Kivork Karabet Gaşyan Efendi'nin yararlı hizmetlerinden (Hüsnü hizmet) dolayı dördüncü rütbeden Mecidi Nişanı(Tekin, 2014: 393-411) ile ödüllendirildiğini görüyoruz (BOA, DH. MKT,1227 ,46) .

Doktorlar yeni görev yerlerine tayin edilirken, bugün de olduğu gibi, devlet tarafından yolluk da almaktaydılar. Başka kazalardan görev yapan tabiplerin Muğla Sancağı'na geldiği de olmuştur. 7 Kasım 1909 (H 23 Şevval 1327)'da Muğla Sancağı Belediye Tababeti'ne tayin olunan Alaiye Kazâ'sı Belediye Tabibi İrfan Efendi'nin

⁹ Hastalıkların hastahane tedavilemediği durumlarda hastaların başka yerlere yollandığı da olur. Muğla'nın Kebye Karyesi'nde 4 Şubat 1907(R 22 Kanuni Sani 1322) tarihinde kuduz olan bir çocuğun tedavi için İstanbul'a götürülmesi ile alakalı olan belge bu duruma örnektir. Burada kuduz hastalığı tedavisi için gelen hastanın yol masrafı olan yirmi kuruşun devletçe karşılanması istenmiştir. Bu hastalığın tedavisinin de belli yerlerde uygulandığını görürüz. Kuduz 'un tedavisi için bir ay tedavi gören hasta, İstanbul'daki Mektebi Tıbbiye'de tedavi edilmiş; daha sonra evine geri dönmüştür(BOA, ZB,403,145).

maaş ve harcırahının düzenlenmesini isteyen arzuhal gönderilmiştir (BOA, DH. MUI. 31, 18).Dâhiliye Nezâreti tabibin maaşının ve harcırahının yapılıp yollanmasını uygun bulmuştur.

Hastahanelerde çalışan tabiplerin hasta olmaları da sıkıntı yaratmaktadır. Bunun en önemli nedeni hastanelerdeki tabip yetersizliğidir. 16 Mart 1917(H 22 Cemaziel Evvel 1335) tarihinde ciğerlerinden rahatsızlığı artış gösteren Muğla Memleket Hastahanesi “*Gureba Hastanesi*” Baş Tabibi Cemil Bey hava değişimi ile izin alarak istirahat etmek istemiştir. Durumu Dâhiliye Nezâreti’ne yazdığı arzuhal ile bildirmiştir. Tabibin sağlığına kavuşması için istediği iznin kabul edildiği bildirilmiştir (BOA, DH. UMVM 80,22).Muğla Belediyesi Tabibliği’nin I. Dünya Savaşı’nda boş kaldığını bu durumun da büyük bir mağduriyete sebep olduğu görülür. Ne yazık ki memleketin her tarafında tabibe ihtiyaç olması nedeniyle 24 Aralık 1917 (H 10 Rebiül Evvel 1336) Muğla Merkez Belediye Hastahanesi’ne harb dolayısıyla tabip tayininin mümkün olmadığı bildirilmiştir (BOA, DH. UMVM 90 ,91). Cemil Bey hasta olduğu için görev yapamadığı için bu tabiplik boş kalmıştır.

Hastahanenin durumunda zaman içinde bir değişim yaşandığı şartlarının iyileştiğini görüyoruz. Bununla beraber tabipler arasında uzmanlaşma artmıştır. 1916 Aralıkta Muğla Hastahanesine Sıhhiye Müdüriyet Umûmiyesi’nce bir tabip tayin edilmiştir. 1918 yılında bir Frengi tabibi tayin edildi. 1922 yılında hastanede 1 baştabip; 1 frengi tabibi, 1 eczacı, 1 idare memûru ile lüzumu kadar müstahdem bulunmaktaydı. Yatak sayısı ise 30 ‘dan 50’ye ulaşmıştı. 915.400 kuruşluk bir bütçe ile idare edilmekteydi. 1922 yılında hastahanenin pavyonlarından birisi zührevi hastalıklara; diğeri de muhtelif hastalıklara tayin edilmişti. Hastanenin durumu oldukça sağlıklıydı(Ali Rıza Bey 1331,73-74; Akça 2002: 55).

1923 yılına kadar da Muğla merkezde üç adet eczanenin olduğunu da biliyoruz (Akça,2002: 58).Cumhuriyet Dönemine geçtiğimizde gelen belgeler da genellikle tayin ve yer değişikliği üzerinedir. 26 Aralık 1928 ‘de Muğla Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Müdürü Dr. Mehmet Şerif Bey’in sınıf ve maaş düzenlemesi yapılarak Muğla Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Müdüriyeti ’ne naklen tayini yapılmıştır(BCA, sayı,2458, fon 30.11.1.0;yer:44.38.1).

Cumhuriyet Döneminde sağlık alanında üretim yapacak yeterli sanayi tesisinin bulunmadığını biliyoruz. Hastahaneler, halk sağlığı için önemli kurumlardır. Bu hastahane sağlık hizmeti verebilmek için gerekli olan ihtiyaçlarını ithal etme yoluna gitmiştir.7 Şubat 1931 tarihinde Muğla Vilâyeti Memleket Hastahanesi’ne yurt dışından 1966 liralık tıbbî malzeme alınması sağlanmıştır. Bu ihtiyaç Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti’nin(Sağlık Bakanlığı) 31 Ocak 1931 tarihli tezkeresi, Maliye

Vekâleti'nin izniyle icrâ' vekilleri heyetince kabul edilmiştir(BCA,sayı13472,fon 227-114;30,18,1,2 yer:17,8,15).

16 Kasım 1932'de Özel İdare Bütçelerine konulan tahsisattan maaşı karşılanmak üzere Muğla ve Aydın Memleket Hastahaneleri için alınması olan yerli mallardan tedariki imkânsız 4090 liralık eşya ile malzemenin yurt dışından satın alınmasına müsaade olunması, İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul edilir. Malzeme alınması için izin verilmiştir(BCA,sayı13472,fon 227-114;30,18,1,2,yer.31,70,8).Bu son iki belgede olduğu gibi tıbbî malzeme ihtiyaçlarının yerli üretim yetersizliği nedeniyle yurt dışından tedariki sağlanmıştır. Yeni kurulan Türkiye'nin tıbbî malzeme üretimi yetersiz olduğunu bu belgeden anlıyoruz.

İlk olarak gureba sonradan Memleket Hastanesi olarak isimlendirilen Muğla Devlet Hastahanesi; 1954 yılında Devlet Hastahanesi olarak Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir(Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla, 272)

Muğla'da halkın hizmetine sunulan ikinci önemli hastahane Muğla Sosyal Sigortalar Hastahanesi'dir. Muğla'da yapılan seksen yataklı Sosyal Sigortalar Kurumu Hastahanesi, 1970 yılından beri halkın hizmetindedir(Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla,273 ve Tekeli,1993:222).Batı Anadolu'da Ege Bölgesi'nde bulunan Muğla İli'nde merkezde bulunan devlet kurumları yanında özel hastahaneler de bulunmaktadır. Biz buradaki hastanelerin sadece devlete ait olanlarına yer verdik.

7-Tavas Sağlık Teşkilatı

Tavas Kazâ'sı 1879/80(H1297) yılında Menteşe Sancağı'nda ilk Belediye tabibinin görev yaptığı tek yerdir. (Bknz Tablo 1). Ne yazık ki daha sonraki salnamelerde tabip adına rastlamıyoruz.Bölge ile alakalı ilk kayıt 27 Nisan 1901 (R 30 Mayıs 1317) tarihinde Medineyi Münevvere'de bir Gureba Hastahanesi inşa' edeceğini haber alındığından adı geçen hastahane'nin ikinci ve üçüncü tababetlerinin birine tayini için Tavas Kazâ'sı eski tabibi Tefik Efendi tarafından verilen arzuhaldir(BOA, DH,MKT,2482,113). Bu istek Umûm Mekatibi Askeri-yi Şahane'ye Nezâret Celiyesiyle yazılmıştır. Şahsın Taberiye Kazâ'sı tababetine memûriyetinin yapılması uygun bulunmuştur. (BOA,DH,MKT, 2514,112).

Osmanlı Devleti'nde üstün başarıları gösterenlerin taltif edildiğini de görüyoruz. 23 Ocak 1903(H 23 Şevval 1320)'de mesleğindeki yararlı hizmetlerinden dolayı Tavas Belediye Tabibi Timo Leon Efendi'nin ödüllendirilmesi istemiyle merkezden belge gelmiştir (BOA,DH.MKT ,639 ,14).

20 Ekim 1903 (H 28 Receb 1321) tarihinde Aydın Vilâyeti'nde tabip olmayan kazâ'lardan Demirci Kazâ'sı Belediye Tabibliği'ne Abdülhalil, Tavas'a Hoyıl

Parsih, Bozdoğan'a Mustafa Ali Efendilerin tayin olunduğu, Marmaris ve Buldan kazâ'larına da tabib gönderileceği bildirilmiştir(BOA,DH, .MKT ,779 ,59).Marmaris Kazâ'sı'na tabib tayinin yapıldığını; Buldan Kazâ'sı'nın boş bırakıldığını belgelerden izleyebilmekteyiz

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde genelde tayin –atama ve izinlerle alakalı belgeler vardır. Devlet memûrlarının sağlık problemleri ile alakalı konularda izin alabildiğini de belgelerden izleyebiliyoruz.

Tablo IV: Tavas Tabib Listesi

Tarih	Tabib
1901	Tevfik Efendi
1903	Timo Leon Efendi
1905	Çali oğlu Hoyıl Parsih Efendi ¹⁰ (BOA, ZB ,346,96)
1906	Mehmed Ali Süleyman Efendi (BOA,DH.MKT,974,75)

Yukarıdaki tabloda adı geçen tabipler BOA'da verilen tabiplerdir. Belgelerde atama yapılması dışında tabipler hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Bütün sağlık kurumlarının en üst yetkilisi olan Sağlık Müfettişliği ile ilgili tek kayıt Cumhuriyet Dönemi'nde 20 Mayıs 1924'te, Batı Anadolu'daki Sağlık Müfettişliği'ne Milaslı İsmail Hakkı'nın tayin edilmesi ile ilgili olan kayıttır (BCA, sayı :6/2044 ,fon Kodu :30.11.1.0 ,yer No :5.14.12).

9- Yatağan Sağlık Merkezi

Bu bölge ile alakalı arşivde kayıt yoktur. 1973 Muğla İl Yıllığı 'nda 1961 yılında kurulan Yatağan Sağlık Merkezi Yaptırma Derneği tarafından yaptırılan 10 yataklı sağlık merkezinin hizmete girdiği belirtilir (1973 Muğla İl Yıllığı,274).

¹⁰ 1879 da Aydın Vilâyet Salnameleri'nde ilk Tavas Kazası tabibinin adı geçer. Bu kayıtlarda Tavas'ta 1882'den sonra tabip adı verilmemiştir.

SONUÇ

Vebe, kolera, tifo, çiçek hastalıkları bunlardan başlıcalarıdır. Hastalıklarla mücadele için gerek Aydın Vilâyeti'nde gerekse Menteşe Sancağı'nda büyük çaba gösterilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda başta İstanbul olmak üzere XIX. yüzyılda karantinalar kurulmaya başlandığını görürüz. Aydın Vilayeti'nde yer alan Menteşe Sancağı'nda ,XIX. yüzyılda toplamda 15 adet karantina vardır. Bu karantinalar bir kurum olarak hastalıklarla mücadelede çok önemli iş yapmışlardır.

Genel olarak Muğla Sancağı'nda sağlık teşkilatlanmasının önce Belediye tabibliği bünyesinde hizmet verildiğini biliyoruz. Sağlık şartlarının bozuk olduğu ve hastalıkların yoğun olarak yaşandığı Muğla Sancağı'nda, bazı kazâ'larda tabib vardır. I.Dünya Savaşı'nın yaşandığı bir zamanda dahi,Muğla merkez'de tabib olmaması oldukça üzücü bir durumdur. Kazâ'larda hizmet veren tabiblerin büyük bir çoğunluğu ise Rumdur. 1848'de Milas'ta özel şahsın evinin kiralama yoluna gidilerek sağlık hizmetlerinin verildiğini; Muğla merkezde 1913 yılında ilk hastahananın yapıldığını biliyoruz. Bu bölüm ile ilgili belgeler genel olarak tabib ataması, görevden alınması ve ödüllendirilmesi şeklinde olup oldukça azdır. Menteşe Sancağı'nın kazalarına tabipler rütbeyi salise ünvanıyla atanmışlardır. Fethiye ve Bodrum'da İtalyan işgaliyle beraber birçok kurumda olduğu gibi İtalyanların sağlık hizmetlerine nüfuz ettiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Kaynakları

a-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıali Evrak OdasıBOA ,BEO, 4717 ,353742)

Dâhiliye Nezâreti Umuru Mahâlliye ve Vilayat MüdürlüğüBOA, DH, UMVM,146,61;BOA, DH, UMVM, 90,91; BOA,DH.UMVM,90,91; BOA, DH. UMVM 80,22 .

Dâhiliye Tesri-i Muâmelât ve Islahat KomisyonuBOA, DH,TMIK,S,46,49

Dâhiliye Nezâreti İdare-i UmûmiyeBOA, DH, İUM, 73,124

Dahiliye Nezareti Evrakı Umumiye BOA, DH.EUM.27,40.

Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umûmiyye İdaresi Evrakı BOA,DH,MUI,32,58
;BOA, DH. MUI. 31, 18 .

Dâhiliye Nezâreti İradeyi Dâhiliye BOA, DH, İD. 166,13;BOA, DH,İD,21,2.

Dahiliye Mektubi Hapishane BOA, DH.MB,HPS,22,18.

Dahiliye Nezareti Şifre BOA,DH.ŞFR,464,91 ;BOA,DH,ŞFR,51,6 ;BOA,
ŞFR,647,14 ;BOA,DH,ŞFR,647,14;BOA,DH.ŞFR,465,28;BOA, DH.
ŞFR. ,625,10 ;BOA, DH, ŞFR, 624,63 ;BOA,DH,ŞFR,443,17 .

Dâhiliye Nezareti Mektûbi KalemîBOA, DH,MKT,2360,83 ;BOA, DH, MKT,
1849,43;BOA,DH,MKT,685,48 BOA,DH.MKT,1039,40; BOA, DH. MKT,
2370 ,85 ;BOA, DH. MKT., 715 ,20 ; BOA, DH. MKT, 2193, 12; BOA, DH.
MKT, 2571 ,90 ; BOA, DH, MKT,1570,3;BOA,DH,MKT,2251,29;BOA,DH.
MKT,2285 ,115; BOA,DH.MKT,1804,45 ;BOA, DH. MKT.1856,100 ; BOA,
DH.MKT, 1840 ,41 ; BOA,DH.MKT,1822,40; BOA, DH. MKT, 310, 61
;BOA, DH. MKT,1227 ,46; BOA, DH,MKT,2482,113 ;BOA,DH,MKT,
2514,112;BOA,DH.MKT ,639 ,14; BOA,DH,
.MKT ,779 ,59 ;BOA,DH.MKT,974,75;BOA, DH, İMKT,2194,87;
BOA,DH.MKT,65,9.

Şurayı Devlet BOA, ŞD,3183,33 .

İtalya BOA,İTAL. ,384 , 1323..

Meclisi Vala BOA,MVL 659 , 13.

Zabıt BOA,ZB,40,21 ;BOA, ZB ,346,96 ;BOA, ZB,403,145 ;BOA,
ZB. 40 ,21 ;BOA, ZB, 346, 29.

Yıldız Tasnifi BOA,Y.EE.KP ,22 , 2107 .

b-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)

BCA, sayı,2458, fon 30.11.1.0;yer no:44,38,1.;BCA,sayı13472,fon 227-
114;30,18,1,2 yer no:17,8,15.;BCA, Sayı :6/2044 Fon Kodu :30.11.1.0 ,yer No
:5.14.12;BCA,sayı 13472,fon, 227-114 ,yer no:30,18,1,2.

2-Kanûn ve Yönetmelikler

Düstûr I , Tertib 1-2 Cilt ve Zeyl I, İstanbul ,1299.

Düstûr II. Tertip 4 ,İstanbul, 1331.

3- Salnameler ve İdari Yayınlar

-Aydın Vilâyet Salnameleri(AVS)

1296, 1297, 1298, 1300, 1301, 1302, 1304, 1307 ; 1311, 1312, 1313 ; 1316, 1317, 1320, 1321, 1326.

-Devlet Salnameleri

1926-1927 Devlet Salnamesi, 1135.

Cumhuriyetin 15.Yılında Muğla, Muğla, 1938.

Cumhuriyetin 50. Yılında Muğla

1967 Muğla İl Yıllığı, 1968.

1973 Yıllığı, Muğla

4- Basılı Eserler

AKÇA, Bayram, (2002) , *Sosyal- Siyasal ve Ekonomik Yöniyle Muğla(1923-1960)* ,Ankara :Türk Tarih Kurumu.

ALİ RIZA BEY, (1331),*Menteşe Sancağı'nın Ahval-ı Zıraiyesi*, İstanbul.

AYDIN, Erdem,(2002) ,*Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi*,Ankara: Naturel Yayınevi.

AYDIN, Erdem(2004),“19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, 15, 185-207.

BRAUDEL Fernand (2004), *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay,İmge Yayınevi, İstanbul.

DUMAN, Önder,(2006), “ Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Müttefikleri Arasında Bir Diplomatik Kriz: Ermeni Emval-i Metrukesi ve Borçları”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 22 (Yaz 2006), 117-163.

EKSEN, Sunay, (1999),*Cumhuriyetimizin 75. Yılında Muğla İlinde Sağlık Alanındaki Gelişmeler*, Muğla.

ERGİN, Osman Nuri,(1995) ,*Mecelleyi Umuru Belediye*, 9 cilt,İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

GÜNDAY, Ahmet, (1997),*Dünden Bugüne Fethiye*,İzmir: Can Ofset.

GÜLTEKİN Elif - DOĞAN Gazi ,(2018),Osmanlı Dönemi Belediye Tabipliği Uygulamasına Karamürsel Örneğinde Bir Bakış, *Lokman Hekim Dergisi*; 8(3), 218-223.

- GÜN, Pınar,(2006),*Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Fethiye(1923-1960)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla .
- KONYA, Didem ,(2013), *Sosyal Ekonomik Yönleriyle Bodrum(1923-1960)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Basılmamış, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- ORTAYLI, İlber,(1985), *Osmanlıda Yerel Yönetim Geleneği*, : İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- TEKİN, Kemal Hakan ,(2014),” Osmanlı Devleti’nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları” *The Journal of Academic Social Science Studies*. Number: 28, Autumn II, p. 393-411.
- TEKELİ, İlhan,(1993), *Tarih içinde Muğla*, Ankara.
- TÜRKEŞ, Ünal, (1973),*Kurtuluş Savaşında Muğla*:Muğla: Karaca Ofset ,Yelken Matbaası.
- YILMAZ, M. Kazım ,(1982),*Her Yönüyle Fethiye / Güneş-Deniz-Tarih*, Fethiye:Emek Matbaası.

HIRİSTİYANLIK AÇISINDAN ANADOLU VE MİSYONERLİK

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK
DEÜ. İlähiyat Fakültesi-İzmir

ÖZET: Hıristiyanlığın dünyaya tutunduğu, tarihe kök saldığı, ibadet ve inanç esaslarının belirlendiği yer Anadolu'dur. Hatta bu dinin inanç ilkeleri "İznik-İstanbul Kredosu" olarak bilinir. Çünkü iman esasları miladi dördüncü ve beşinci asırlarda İznik, İstanbul, Efes ve Kadıköy gibi Anadolu şehirlerinde tertip edilen konsillerde belirlenmiştir. Ayrıca Hıristiyan kutsal literatüründe sık sık Antakya, Galatya, Pisidia, Kolose gibi şehir veya bölge adlarına rastlanır ki bunlar da Romalıların Ön Asya dedikleri Anadolu Yarımadasındaki muhtelif yerlerdir. Bu durum doğal olarak Hıristiyanların Anadolu'ya ilgisini arttırmakta ve burasını misyonerlik için öncelikli güzergah haline getirmektedir. II. Vatikan Konsilinde *Nostra Aetate* belgesinin kabulüyle günün şartlarına uyarlanan misyonerlik düşüncesi, hâlâ Hıristiyanların birincil görevi ve Kilisenin varoluş sebebidir. Bu kısa yazıda, ülkemizin güvenliği ve geleceği açısından bir tehdit olarak görülen misyonerlik faaliyetleri, II. Vatikan belgelerindeki yorumlanmış şekli ile ele alınmış; günümüzün siyasi ve sosyal gelişmeleri ışığında bunlara karşı tavrımızın ne olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, II. Vatikan Konsili, *Nostra Aetate*, Anadolu

ABSTRACT: Anatolian Peninsula was the locale where Christianity had initially spread, flourished, and established its principles of faith and worship. These principles were formulated in the councils held in Anatolian cities such as İznik, İstanbul, Ephesus and Kadıköy in the fourth and fifth centuries. Therefore, the Christian Creed is known as "The Nicene Creed." In the Bible, we can also see the names of the cities or regions such as Edessa, Antioch, Galatia, Pisidia, Colossae, Philadelphia, all of them are located in Anatolian Peninsula, which is called Asia Minor by Romans. This situation, naturally, attracts Christian interest to Anatolia, and it becomes a primary route for missionary activities. The missionary thought, which is renovated with the acceptance of the *Nostra Aetate* document in the Second Vatican Council, is still the primary mission of Christians and the reason for the existence (*raison d'être*) of the Church. In this short essay, the Christian mission agenda, which is seen as a serious threat to the safety of our country and its future, will be investigated

in the lights of today's political and social developments, and our attitude toward missionary activities will be discussed.

Key Words: Missionary, The Second Vatican Council, Nostra Aetate, Anatolia

Giriş

Elçilerin İşleri, Yeni Ahit'te dört incilden hemen sonraki ilk kitaptır. Hz. İsa'nın öğretisini ve onun çarmıha gerilmesinden sonra Kudüs'ü terk ederek Antakya ve çevresine yerleşen ilk takipçilerin bu öğretiyi yaymak adına yaptıkları çalışmaları öğrenmek açısından önemlidir. Buradaki anlatıya göre, Hıristiyanlığın oluşum sürecinde yaşanan olayların büyük bölümü Anadolu topraklarında, özellikle batı ve güney sahillerindeki yerleşim bölgelerinde geçmiştir. Örneğin Antakya, havarilerin ilk karargahıdır, dönemin önemli bir siyasi ve dinî merkezidir. Dini yayma ve Romalılarla ilişkiler konusundaki planlar ve stratejiler burada yapılmış ve geliştirilmiştir. Ayrıca apostolik Antakya kilisesinin kurucusu olan Aziz Peter aynı zamanda günümüz Katolik dünyasının kalbi olan Roma kilisenin de kurucusudur. Bundan dolayı, Hatay ve çevresi bilhassa Katolikler için Kudüs'ten sonraki en önemli dini merkezlerden biridir.

Roma dönemi ve öncesinde Batı Anadolu'nun önemli ticaret merkezi Efes'teki kilise de Tarsus doğumlu Aziz Pavlos ile Hz. İsa'nın annesini emanet edecek kadar kendine yakın hissettiği Aziz Yuhanna tarafından kurulmuştur. Üstelik Aziz Yuhanna'nın mezarı ve adına inşa edilen miladi beşinci yüzyıla ait katedralin kalıntıları da buradadır.

Günümüz misyonerliğinde örnek alınan Aziz Pavlos'un misyon gezileri Antakya'dan başlamıştır. Misyon gezileri boyunca, Aziz Pavlos Konya, Antalya (Demre) ve Isparta (Yalvaç) gibi şehirlerin yanı sıra Efes'e de uğramıştır. Hatta 53-56 yıllarında Efes'te hem dini tebliğ ettiği hem de üç yıl kadar burada hapis yattığı da rivayet edilir. Ayrıca ona atfedilen ve Hıristiyan dinî edebiyatının önemli kaynakları olan birçok mektup (*Efeslilere Mektup*, *Galatyalılara Mektup* ve *Koloselilere Mektup* gibi) dönemin Anadolu şehirlerinin isimlerini taşır.

Bunlara ilaveten, Yeni Ahit'in son bölümü *Vahiy* kitabında sözü edilen Yedi Kilise, yani Efes, İzmir, Bergama, Sart, Tyatira, Filedefiya ve Leodikia gibi kiliseler günümüzün İzmir, Manisa ve Denizli kentlerinin sınırları içerisindedir.

Kararlarıyla Hıristiyan amentüsünün olduğu ilk yedi ekümenik konsil İznik, Efes, İstanbul ve Kadıköy'de toplanmıştır. Hatta bundan ötürü Hıristiyan inanç esasları İznik-İstanbul kredosu olarak tanımlanır. Yine 381-1453 yılları arasında Roma ve Bizans dönemlerine ait mimarisi zengin ve sonraki dönemlere örnek olan sanat eserleri veya kalıntıları da Anadolu'nun değişik bölgelerinde yer alır. Bütün bu faktörlere bağlı olarak Anadolu coğrafyası, Hıristiyanlık açısından tarihi önemlidir. Kıscası Anadolu, Hıristiyan dininin dünyaya tutunduğu ve geliştiği bir bölgedir. Dolayısıyla Mekke, Medine ve Kudüs bir Müslüman için ne anlama geliyorsa, Anadolu toprakları da Hıristiyanlar için aynıdır. Nitekim tarihteki Haçlı seferlerinin temel gayesi, bu kutsal toprakların Müslümanların elinden silah zoruyla geri alınması değil midir?

Bu tarihsel arka plan, "Bütün milletleri şakirt edinin, onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin"¹ şeklindeki Hıristiyan misyonerlik emriyle birlikte düşünüldüğünde bu coğrafyaya yönelik misyoner faaliyetlerinin siyasi ve dinsel temelleri daha iyi anlaşılacak ve yorumlanacaktır. Unutmayalım ki misyonerlik faaliyetlerine karşı tavrımız ve milli kültürü korumak adına geliştireceğimiz stratejilerin başarısı önemli oranda konunun iyi anlaşılması ve problemin iyi tespit edilmesine bağlıdır. Belki o zaman sorun olarak gördüğümüz pek çok durum bizler için fırsata ve yeni imkanlara dönüşebilecektir. İnanç turizmi konusunda başarılı ülkelerin turizm politikaları da bize bu konularda yardımcı olabilir.

Hıristiyanlıkta Misyonerlik

Başlangıcından XX. Asrın ikinci yarısına kadar İncili yayma çalışmaları, bu dinin Hıristiyan olmayanlarla ilişkisini belirleyen temel yaklaşım tarzı olmuş ve bu uğurdaki faaliyetler aralıksız devam etmiştir. Ancak 1962-1965 yıllarında toplanan II. Vatikan Konsülü'nde geleneksel tavrın aksine İslâm, Yahudilik, Hinduizm ve Budizm gibi dinlerle diyalog sürecinin başlatılması, zihinlerde geleneksel misyonerlik anlayışından vazgeçildiği şeklinde düşüncelerin doğmasına yol açmıştır. Çünkü bu konsüle kadar yegâne kurtuluşun kendisinde olduğunu savunan Kilise, Konsül belgelerinde diğer bazı dinlerin de "hürmete lâyık" olduklarını, bir kısım mensuplarının ise anonim Hıristiyanlar olarak tanımlanabileceklerini ifade etmeye başlamıştır. Vatikan'ın yeni dinler teolojisi olarak tanımlanan bu süreç, bazen Hıristiyan misyon anlayışının yeni tarzı şeklinde yorumlansa bile, aslında misyon konusunda en azından Katolik Hıristiyanlıkta yeni bir dönemin başladığının işaretidir. Zaten, misyonerliğin günün şartlarına uygun hale getirilmesi ve misyonerlerin yetiştirilmesi gibi konuların adı geçen konsülde daha fazla tartışıldığı ve dokümanlarda bu konuya daha

---

¹ Matta 28/19 ve Markos 16/15

geniş yer verildiği görülmektedir. Nitekim *Hiristiyan Olmayan Dinlerle Kilisenin İlişkisi Üzerine (Nostra Aetate)* bölümü toplam beş madde ve sekiz sayfadır. Hâlbuki aynı Konsül belgelerinde sadece *Misyonerlik Faaliyetleri Üzerine (Ad Gentum)* başlıklı bölüm kırk bir maddeden oluşmakta ve toplam kırk altı sayfa tutmaktadır. Bundan başka *Kilisenin Yapısı (Lumen Gentium)* ve *Hiristiyan Eğitimi (Gravissimum Educationis)* bölümlerinde de misyon göreviyle ilgili birçok madde yer alır. Bütün bunlar göz önüne alındığında, adı geçen Konsül sonrasında Vatikan'ın misyonerlik konusundaki tavrında hemen hiçbir değişiklik olmadığı, bilâkis yeni ve etkili yöntemler bulma arayışına girildiği söylenebilir.²

Günümüzdeki misyonerlik anlayışını ve ülkemiz açısından misyonerliği etkileyen ana etkenleri ele almayı düşündüğümüz bu yazımıza, öncelikle, II. Vatikan Konsülü'ne göre misyonerliğin temel ilkelerini zikrederek başlamanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü misyonerlik konusundaki her çaba, temelde kutsal kitapta yer alan veya ruhani toplantılarda belirlenen metinlere dayanır. Örneğin, son konsilde misyon konusunda vurgulanan hususlardan bazıları şöyledir.

1- Kilise, bütün ulusların kurtuluşunu amaçlayan bir kurumdur çünkü İsa, onbir havarisini *müjdeyi* dünyanın dört bir yanında yaymakla görevlendirmiştir. Dolaşısıyla kendini havarilerin takipçisi olarak “yeryüzünün ışığı” veya “Yeryüzünün tuzu”³ şeklinde tanımlayan kilise, bu görevi mutlaka yerine getirmek ve sürdürmek zorundadır. Tanrı'nın İsa Mesih'le uygulamaya koyduğu bütün insanlığı kurtarma ve yüceltme planının gerçekleşmesi ancak buna bağlıdır.⁴

2- Kilisenin varoluş gayesi dini yaşatmak ve yaymaktır, yani kilise, yapısı gereği misyoner bir kurumdur. Misyonerlik, Baba Tanrı'dan kaynaklanan İsa Mesih ve Kutsal Ruh aracılığıyla Kilise'ye kadar ulaşan bir sorumluluktur. Üstelik Kilise, Mesih'le ilişkisi nedeniyle bir çeşit sakramenttir, yani Tanrı ile yakın ilişkinin ve bütün insanlığın birliğinin bir sembolüdür. Dahası, böyle bir ilişkiyi ve birliği sağlamanın yegane aracıdır. Diğer taraftan dünyamızın içinde bulunduğu mevcut durum, kilisenin bu konudaki görevini acilen yerine getirmesini gerekli kılmaktadır.⁵

3-Tanrı'nın bütün insanlığı kurtarma planı, kişinin içinde sakladığı *sırlarla* veya sadece *bazı dindarların çabalarıyla* gerçekleşecek bir durum değildir. Onun gerçekleşmesi bütün insanların ilahi inayete aydınlatılması, temizlenmeleri ve bunun için topyekûn gayret göstermelerine bağlıdır. Hiristiyan ibâdetleri ise, Tanrı'ya götüren bir rehber veya müjdeyi anlamak için bir hazırlık safhası olarak hizmet edebilir. Bu nedenle, tıpkı Tanrı'nın Oğlu'nu yeryüzüne göndermesi ve onun aracılığıyla

² *The Documents of Vatican II*, Ed., Walter M. Abbott, Guild Press, New York, 1966

³ Matta 5/13-14

⁴ Yuhanna 11/52;II. Selanikliler 3/1

⁵ *The Documents*, s.13-14.

insanları karanlığın saltanatından⁶ ve Şeytan'ın eziyetlerinden kurtarmak istemesi⁷ gibi, onun görevini üstlenen Kilise'nin de benzer faaliyetleri sürdürmesi bir zorunluluktur.

4- Bunların yanısıra Mesih, Tanrı'nın kendisi ile uygulamaya koyduğu topyekun insanlığı kurtarma planını tam anlamıyla gerçekleştirmek için Baba Tanrı'ya yalvarmış ve Kutsal Ruh'un sürekli havarilerle beraber kalmasını sağlamıştır.⁸ Böylece onlar Kutsal Ruh'la takviye edilmiş olarak İncil'i milletler arasında yaymaya başlamış ve bütün insanların evrensel bir imanda birleşme faaliyetini sürdürmüşlerdir. İsa Mesih'in arzuladığı bu birlik, günümüzde onun öğrencilerinin sorumluluklarını üstlenen kilisenin ve rahiplerinin görevlerini lâyıkıyla yerine getirmeleriyle gerçekleşecektir.

5- Günümüzde Kilise imanî kurtuluşun bir aracıdır. Çünkü onun temelleri Mesih'e, o da Baba Tanrı'ya dayanır. Kısacası İncil'i yayma, sadece Mesih'in veya onun öğrencilerinin değil, hiyerarşik olarak onların yolundan giden herkesin yerine getirmesi gereken bir sorumluluktur. İncil'i yayma görevi hem Mesih'e uyma hem de Kutsal Ruh'un sevgi ve inayetine bir karşılıktır. Ayrıca o anlık değil sürekli bir görevdir.⁹

6- İncil'i yayma sorumluluğu, başkanları Aziz Peter olan piskoposlar sınıfınca ve bütün kilisenin iş birliği ve duasıyla gerçekleşecek bir görevdir. *Bu sorumluluk her zaman ve her yerde aynıdır. Zaman zaman şartlardaki farklılıklar, onun aynı tarzda yerine getirmesine engel olsa bile, bu görevin değiştiği anlamına gelmez, sadece şartlardaki değişmeyi gösterir. Çünkü şartlar, bazen Kiliseye bazen de hedef kişi ve gruplara göre değişiklik gösterir. Kilise her türlü kurtuluş vasıtasına sahip olsa da bütün bunları aynı anda eyleme koyamaz. Onları hedefine uygun olarak birer birer uygular. Misyonerliğin genelde ilk iki basamağı cemaatin/ kilisenin açılması aşamasıyla geliştirilmesi veya yenilenmesidir. Bu safhalardan sonra da kilisenin misyonerlik faaliyeti tamamlanmış olmaz. Çünkü o sürekli olarak yeni yeni çevrelere açılmak ve yönelmek zorundadır.*¹⁰

Mesih'in mesajını doğrudan ve hemen ilan etme imkânı bulunmayan durumlarda ise, hayır işleri, şefkat ve merhamete dayalı faaliyetlerle sabırlı, sağduyulu ve kendinden emin olarak tebliğ faaliyetleri sürdürülmelidir. Çünkü bu tür faaliyetler İncil'in tebliğ edileceği rahat bir ortamı hazırlayabilir.¹¹

⁶ Koloselilere Mektup, 1/13

⁷ Resullerin İşleri, 11/38

⁸ Yuhanna 14/16

⁹ Resullerin İşleri 1/8

¹⁰ *The Documents*, s. 592-593

¹¹ Efeslilere Mektup, 4/14-16

7- Yeni Ahit'in şu ifadeleri de İncil'i yayma sorumluluğunu kiliseye bir kez daha hatırlatmaktadır. "O tüm insanların kurtulmasını ve hakikati bilecek duruma gelmelerini ister. Çünkü tek Tanrı vardır. Tanrıyla insan arasında da yine tek arabulucu olacaktır; o da Mesih İsa'dır"¹² "Kilisenin dışında başka hiçbir yerde kurtuluş yoktur."¹³ Bu ifadeler, kilisenin, İsa ve mesajını tebliğ etmesini, herkese anlatmaları gerektiğini göstermektedir.

8-Misyonerlik faaliyetlerinin süresi Rabb'in birinci gelişi ile başlamış ve ikinci gelişiyle son bulacaktır. Bu süre içerisinde İncil herkese tebliğ edilmelidir.¹⁴ Yani, kilisenin misyonerlik görevini tarihin belli bir döneminde bitirme veya tamamlama gibi bir yetkisi yoktur.

Konsül dokümanlarındaki bu ifadeler, misyonerliğin, Kilisenin varlık nedenlerinden olduğunu, ve kıyamete, yani İsa Mesih'in ikinci zuhuruna kadar süreceğini göstermektedir. Ayrıca Katolik misyonerlerin bu amacı gerçekleştirmek için faaliyetlerini aralıksız sürdürdükleri de bilinen bir gerçektir. Üstelik Hıristiyanlığı yaymak için çalışanlar sadece Katolik Hıristiyanlar değildir. Başta muhtelif Protestan mezheplerine mensup kimseler için de "Müjdeyi/Sevindirici Haberi" yaymak kendilerinin varlık nedenidir. Çünkü Aziz Pavlos şöyle der: "Eğer İncil'i yayıyorsam, bu benim için bir övünç nedeni değildir. Bunu yapmak zorundayım. Bunu yapmaz isem, bana yazıklar olsun!"¹⁵

Durum böyle olunca, öncelikle şu iki sorunun da cevaplandırılması büyük önem arz etmektedir. Birincisi; liberalizmin ve her türlü özgürlüğün yükselen değeri olduğu günümüz dünyasında misyonerliğe karşı çıkmak mümkün müdür? İkincisi ise, bilhassa gençlerin misyoner telkinlerine yakın ilgi göstermelerinin muhtemel nedenleri nelerdir?

Dinsel İfade Özgürlüğü ve Misyonerlik

İnsanların kendi inanç ve kanaatlerine göre yaşaması ve bunları diğer insanlara anlatması doğal olarak inanç ve ifade özgürlüğünün bir gereğidir. Bunun temel insan hakları arasında yer aldığı, düşünce, inanç ve ifade özgürlüklerinin en büyük teminatı olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde de vurgulanmıştır. Nitekim Kur'an'da da insanlara iyiliği emrecek, onları hayra çağırarak ve kötülükten sakındıracak bir grubun her zaman bulunması önerilmiştir.¹⁶ Yine Tevbe suresi 122 ve Nahl suresi 125. ayetlerinde, dinin insanlara tebliğ edilmesinin önemli olduğu; Maide 67'de de

---

¹² 1. Timoteus 2/4-5).

¹³ Resüllerin İşleri 4/12

¹⁴ *The Documents*, s.595

¹⁵ I. Korintoslular 9/16

¹⁶ Al-i İmran 104

Hız. Peygambere hitaben “Rabbinden sana indirileni duyur; eğer bunu yapmazsan onun mesajını iletmemiş olursun” denilerek bunun, dinî bir yükümlülük olduğu hatırlatılır.

Peki, Hıristiyanların da kendi inançlarını yayma çabaları bu bağlamda değerlendirilemez mi? Elbette değerlendirilebilir. Zaten ülkemizde faaliyetlerini sürdüren pek çok misyoner kendi çalışmalarını böyle görmektedir. Ancak olayın pratik ve tarihsel boyutları olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında, misyonerliğin sadece sıradan bir faaliyet veya kendilerinin ifadesiyle, sadece insanları kurtarma hareketi olmadığı, aksine, onun siyasi, ekonomik ve kültürel bakımlardan da önemli sonuçlar doğurduğu dikkati çekmekte, dolayısıyla bunu sıradan bir dinî olgu olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir.

İlk olarak, İslam-Hıristiyan ilişkileri tarihi daha ziyade savaş ve siyasi mücadeleler tarihidir. Bırakalım XII. ve XIII. asırlardaki Haçlı seferlerini veya XV. yüzyıldaki Engizisyon katliamlarını ve bunların neden olduğu psikolojik ve kültürel tahribatı, esir edilen bir Boşnak askerinin başına Osmanlı fesi giydirilerek işkence edilmesi ve bunun video görüntülerinin bütün dünya televizyonlarına gönderilmesi daha dünkü olay değil midir? Asırlarca müslüman hâkimiyetinde yaşamış bir bölgede meydana gelen bu olayların yarın Anadolu’da yaşayan müslümanların da başına gelmeyeceğini kim garanti edebilir? Eğer böyle bir ihtimal söz konusu ise, insanların kendi geleceklerini korumak adına bugünden birtakım tedbirler almalarından daha doğal ne olabilir? Kilisenin İncil’i dünyadaki bütün insanlara yayması nasıl ki Hıristiyan olmanın doğal bir sonucu olarak görülüyorsa, beri taraftaki insanların da yarın acı olaylar yaşamamak için karşı önlemler alması o derece doğal karşılanmalıdır. Üstelik kendileri veya cemaatlerini tanımak için hazırlanan anketleri cevaplamaktan kaçınan toplulukların tamamen masum olduklarını düşünmek mümkün müdür? Başka bir deyişle, öncüleri Aziz Pavlos’un yöntemini izleyerek, muhataplarına karşı açık, şeffaf ve dürüst olmamayı yeğleyen ve “hedefe hizmet eden her yol meşrudur” düsturunca hareket eden kimselerin samimi müminler olduklarını söylemek ne derece doğrudur?

İkincisi, din değiştirme olayı, sadece belli bir inancı bırakıp başka bir inancı benimsemek değil, bir kimlik ve mensubiyet değiştirme hadisesidir. Zira din değiştirme, aynı zamanda kişinin önceki inancı ve içinde yaşadığı toplumla her türlü bağlarını koparması anlamına gelir. Böyle bir kimse önemli ölçüde kendi kültürüne ve toplumuna yabancılaşır, kendi toplumunda yaşanan probleme kayıtsız kalmaya başlar. Örneğin, Yehova Şahitleri’nin periyodik olarak Türkçe yayınladıkları dergilerde, Meksika’da meydana gelen Pauline Kasırgası¹⁷ yer alırken, aynı yıl içerisinde 17

---

¹⁷ Uyan! 8 Haziran 1999

Ağustos ve 12 Kasım'da ülkemizde meydana gelen deprem felaketinden hiç söz edilmemesi manidar değil midir? Aynı tavrı diğer pek çok misyoner örgütlerine ait yayınlarda da görmek mümkündür. Öyle ise, insanları barış içerisinde bir arada tutmak adına neredeyse sanal tarihlerin oluşturulduğu günümüzde, dinsel ifade özgürlüğü adına mevcut ortak kültürün tahrip edilmesine seyirci kalmak ne kadar doğrudur?

Üçüncüsü, Hıristiyan misyonerleri XIX. ve XX. yüzyılın başlarındaki sömürgecilik faaliyetlerinde aktif rol almış, hatta bazı bölgelerde bu hareketlerin öncülerini olarak görev yapmışlardır. Örneğin, İngilizlerin Sudan'ı, Hindistan'ı, Fransızların da Suriye ve Lübnan'ı ele geçirmelerinde misyonerlerin büyük desteği olmuştur. Bu bölgelerdeki Dürzîler ve Lazkiye'deki Nusayriler gibi dinî gruplar Cizvit misyonerler tarafından yerel yönetimlere karşı kışkırtılmışlardır.¹⁸

Aynı şekilde Amerikan Protestan misyonerlerinin de Bulgar milliyetçiliğinin gelişmesi ve Osmanlılara karşı başkaldırımlarında katkısı olduğu bilinmektedir. Bugün de ülkemizde faaliyet gösteren misyonerlerin hedef kitlelerinin başında, kendilerini Alevi, Yezidi veya Nusayri gibi farklı mezhepsel kimlikle tanımlayan ya da Kürt, Çerkez, Laz, Gürcü ve benzeri farklı etnik kimliklere sahip kitleler olduğu görülmektedir.¹⁹ Özellikle bazı Alevi ve Kürt grupların kendilerini İslam'dan ziyade Hıristiyanlığa daha yakın buldukları ve sık sık kilise yöneticileriyle görüştikleri bilinmektedir. Geçmişte istismar edildiği bilinen bu tür gizemli ilişkilerin aynı şekilde yerel idareler aleyhine kullanılmayacağından nasıl emin olabiliriz?

Günümüzde kültür veya din vatandaşlık için belirleyici bir unsur değildir. Zira çağdaş bir ülkenin yurttaşları diledikleri dini veya kültürü benimseme hakkına sahiptirler. Ancak paylaşılan *değerlerin* toplumsal birlik ve beraberliği pekiştirdiği de bir gerçektir. Paylaşacak değeri kalmayan toplumların bireyleri ve sosyal kurumları süratle birbirine yabancılaşır ve sonuçta sosyal çözülme kaçınılmaz olur. Artık böyle bir ülkede sosyal birlik beraberlikten söz edilemez. Nihayetinde o ülkenin artık ayakta kalabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi de imkânsızdır.

Günümüzde Misyonerliği Etkileyen Faktörler

1- İslamî terör ve Radikal İslam söylemi: 11 Eylül 2001'den sonra yoğunlaşan, İslam'ın ve Müslümanların genelde siyasi çatışmalar, terör ve şiddet olaylarıyla gündeme gelmesi ve bunun insanlar üzerinde yarattığı olumsuz tesir konumuz bağ-

¹⁸ M.Halidi-Ö. Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm* (III. Baskı), Çev. Osman Şekerci, İst. s. 184-198

¹⁹ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik, İslam ve Dinsel İfade Özgürlüğü", *Tezkire*, sayı 24, Ocak/Şubat 2002, s.48-58, s.54-55.

lamında hayatı öneme sahiptir. Zira bu anlayışın sonucunda, ibadet mekanı olan camiler bile “terör yuvaları” şeklinde tanımlanmaktadır. Böyle bir ortamda, sağlıklı bir din eğitimi ve öğretiminin verilemeyeceği açıktır. Dolayısıyla ruhsal tatmin arayışındaki kişilerin İslam’dan ziyade Hıristiyanlık veya Budizm’e yönelmeleri kaçınılmazdır. Zaten konuyla ilgili araştırmalar da bu varsayımı doğrulamaktadır. Öyleyse misyonerlik faaliyetlerine karşı yapılması gerekenlerden ilki, İslâm dini ve onu temsil eden kurumlarla ilgili yersiz ithamlar veya suçlamalara layıkıyla karşılık vermek olmalıdır.

2- Hıristiyanlık ekonomik gelişmenin, demokratik-laik ve insan haklarına saygılı bir rejimin teminatıdır, varsayımı. Bu varsayım, önemli ölçüde Hıristiyanlığı, Batı Avrupa ülkeleri, A.B.D. ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerle özdeşleştirmemizden kaynaklanan bir durumdur. Bu ülkelerin ortak paydası Hıristiyanlık olduğu göz önüne alınarak gelişmişlik ile Hıristiyanlık arasında doğrusal bir ilişki kurulmaktadır.

Samuel P. Huntington’un şu ifadeleri de bizim bu konudaki tavrımızın nedenlerini göstermesi açısından ilginçtir;

“Batı Hıristiyanlığı ile demokrasi arasında kuvvetli bir korelasyon vardır. Modern demokrasi, ilk önce ve en canlı olarak Hıristiyan ülkelerde gelişmiştir.....Demokrasi, egemen şekilde Müslüman, Budist veya Konfüçyüscü olan ülkelere nadirdir.

Bu korelasyon, nedenselliği ispatlamaz. Bununla birlikte Batı, Hıristiyanlığı, bireyin haysiyetini ve kilise ile devletin ayrı ayrı alanlarını vurgulamaktadır. Birçok ülkelerde Protestan ve Katolik kilise liderleri, baskıcı ülkelere karşı mücadelenin merkezinde olmuşlardır. Hıristiyanlığın yayılışının demokratik gelişmeyi teşvik ettiğini varsaymak akla yatkın görünmektedir.”²⁰

Yazarın burada varsayım olarak ileri sürdüğü noktaların bazı Türk aydınları veya gazetecileri tarafından kesin gerçekler olarak görüldüğünü ve dine karşı tavırlarının da buna göre şekillendiğini söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Günümüzde sayıları elliye aşan İslâm ülkelerinin içinde bulunduğu olumsuz sosyo-ekonomik ve kültürel durumlar da göz önüne alındığında bu konudaki kanaatler daha da pekişmektedir.

Unutmamak gerekir ki, bahsi geçen gelişmiş ülkelere yaşayan Hıristiyanların sayısı, bugünkü toplam Hıristiyan nüfusunun üçte biri kadardır. Güney Amerika, Batı

²⁰ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokrataşma*, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.70.

Afrika ve Doğu Asya’da yaşayan diğer üçte ikilik Hıristiyan nüfusun durumu ise, müslümanlardan farksızdır. Eğer Hıristiyanlık ekonomik ve siyasi gelişmenin gerekli ve yeterli sebebi ise, onların da yukarıda sayılan ülkeler düzeyinde olmaları beklendirirdi. Örneğin, nüfusunun %80’i Hıristiyanlardan oluşan Ruanda’da 1994 yılında yaşanan ve yaklaşık 800 bin kişinin ölümüyle sonuçlanan soykırımlar yaşanmamalı idi. Bunun anlamı, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’nın gelişmişliğinin sadece Hıristiyan olmalarıyla izah edilemeyeceğidir. Dahası, birçok Batılı yazara göre Avrupa’nın gelişmişliği Hıristiyan değerlerden uzaklaşmanın bir sonucu olarak görülmektedir.

3- Batı Hayranlığımız ve Turizm Konusundaki Beklentilerimiz: İnanç Turizmi konusundaki beklentilerimiz ve bu konudaki faaliyetlerimiz misyonerlik faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Ülkemizde faaliyet gösteren Hıristiyan din adamı veya cemaat liderlerinin önemli bir kısmının aynı zamanda bir turizm şirketi işleticisi veya turist rehberi olması bu alanın misyonerlik bakımından ne kadar mümkün olduğunu göstermektedir. Çünkü böylece hem Anadolu insanındaki misyonerliğe karşı hassasiyet kırılmakta hem de misyonerlerin istedikleri bölgelerde cemaat açma konusundaki işleri kolaylaşmaktadır. Üstelik böyle kimseler, yabancı ülkelerdeki cemaat üyelerinin yıllık dinî toplantılarını ülkemizde yapmalarına vesile olmaları durumunda yerel mülki idare amirlerinin turizm danışmanı durumuna gelebilmekte ve hatta havaalanlarında resmi törenlerle karşılanmaktadır. Şüphesiz turizm, önemli gelir kaynaklarından biridir. Ancak “Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olmamak” için, turizm politikamızın belirlenmesinde dikkatli hareket etmek büyük önem arz etmektedir.

4- Dinsel söylemlerimizin güncel olmayışı ya da gençlere hitap etmeyişi: Üzülerek ifade etmek gerekir ki, ülkemizde son yıllarda yoğun bir kültürel değişim yaşanmaktadır. Bunun en belirgin sonuçlarını dilimizde görmekteyiz. Öyle ki *tecrübe*, *mukabele*, *mukavemet*, *hitap*, *faraziye* gibi sıradan kelimeler bile genç nesiller tarafından anlaşılmamaktadır. Dolayısıyla böyle daha pek çok Arapça veya Farsça kökenli kelimelere yer veren dinî eserlerin genç nesiller tarafından anlaşılması imkânsızlaşmaktadır. Bu durumda onların dini öğrenmelerinin bir tek yolu kalmaktadır; o da görerek öğrenmedir. Bunun da temel şartı iyi örneklerin göz önünde bulunmasıdır. İslam dünyasının bu konuda ne kadar fakir olduğu izahtan varestedir. Çünkü merhum Mehmet Akif’in

“Müslümanlık nerde! Bizden geçmiş insanlık bile... Adem aldatmaksa maksad, aldanan yok, nafile! Kaç hakiki müslüman gördümse, hep makberdedir; Müslümanlık, bilmem amma, galiba göklerde;”

dizeleriyle tasvir ettiği durum bugün de büyük ölçüde geçerlidir. Dolayısıyla, yeni nesiller için din sadece kişinin özgürce hareket etmesini engelleyen bir fenomendir ve mevcut ihtiyaçları karşılamaktan uzaktır. Buna din adamı olarak bizlerin sabırsız, isteksiz ve bilgisiz davranışları da eklenince, yeni nesillerin bize yabacılaşması için her türlü imkân hazırlanmış olmaktadır. Gençlerin veya genç emeklilerin, kendileriyle yakından ilgilenen, onları sabırla dinleyen ve problemlerine çözüm arayan kimselerin bulunduğu ve konuşulanları anladığı bir topluluğa kul köle olmasından daha doğal ne olabilir? Buna engel olmanın yolu yasaklamaktan değil, onları anlamaya çalışmak, dünün değil bugünün problemlerine çözüm yolları aramaktan ve mensubu bulunduğumuz dinin ahlaki ilkelerine yaraşır davranışlar sergilemekten geçer.

5- Din adamları ve dindarların birbirlerine karşı dışlayıcı tavrı ve söylemi: Dini gruplar arasında artan rekabete bağlı olarak gelişen bir başka faktör ise, onların birbirleri hakkındaki tutum ve söylemleridir. Öyle ki günümüzde muhtelif dini grupların üyeleri birbiri hakkında ağza alınmayacak sözler sarf etmekte ve kolayca birbirini tekfir etmektedir. Aynı kibleye yönelen insanların konuşmamaları ve selamlaşmamaları artık kanıksanmış ve her yerde gözlemlenen bir durum haline gelmiştir. Toplumumuzda giderek arttığı gözlenen nefret dili, hem dine mesafeli duran kitlelerin İslam'dan uzaklaşmalarına ve Müslümanlıktan soğumalarına yol açmaktadır hem de kendini dışlanmış hisseden toplulukların topluca misyonerlerin tuzağına düşmesi için iyi bir ortam oluşturmaktadır.

Misyonerlik Tehdidine Karşı Neler Yapılabilir?

1- Misyonerlerin yöntem ve tekniklerini, eğer varsa İslâm'a karşı yönelttikleri eleştirileri tanımamız ve bilmemiz gerekir. Bunun için ilgili kuruluşların yayın ve diğer faaliyetlerinin izlenmesi, bunların bir noktada toplanarak konunun uzmanlarınca değerlendirilmesi ve ortaya çıkan sonuçların bir broşür şeklinde bütün din görevlilerine dağıtılması sağlanmalıdır.

2- Din değiştiren kişilerin psiko-sosyal durumları ve dinî alt yapıları araştırılarak bu konudaki eksikliklerimizin giderilmesi yoluna gidilmelidir.

3- Din görevlileri diğer dinler ve özellikle misyonerlik faaliyetleri konusunda eğitilmelidir. Hıristiyan ve diğer misyonerlerin İslâm'a, Türk kültürüne ve tarihine yönelttikleri tenkitler konusunda da din görevlileri bilgilendirilmelidir. Bu aynı zamanda Hıristiyan dünyasının topyekün tanınmasını sağlayacak böylece hıristiyanlığın ekonomik gelişmişlik, insan hakları ve demokratik ilkelere dayalı bir sistemin

teminatı olarak görülmesi veya sunulmasını da engelleyecektir. Çünkü görevliler Almanya'nın yanısıra Arjantin'in; İsveç'in yanısıra katliamı ile ünlü Ruanda'nın da Hıristiyan ülkesi olduğunu tanıma fırsatı bulacaktır.

4- Misyonerlerin hıristiyanlığın sadece sevgiyi empoze eden bir din olduğu iddialarına karşı Kutsal Kitap'ta din adına savaş dahil her türlü mücadeleyi emreden ifadelerin bulunduğu ve bunların hıristiyanlık tarihinde sevgi ifadelerinden daha etkili olduğu insanımıza anlatılmalıdır. Örnek "Tanrınız Rab bu ulusları –ki burada Hititler, Kenanlılar, Girgashlılar gibi İsrailoğullarından daha güçlü olan yedi ulus söz konusu edilmektedir- elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız, kız alıp vermeyeceksiniz."²¹ Matta İncilinde ise, İsa'nın ağzından, bu ifadeleri haklı çıkaran şu cümleler yer alır." Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın. Çünkü ben baba ile oğulun, anne ile kızın, gelinle kaynananın arasına ayrılık sokmaya geldim."²² Yine " Beni kral olarak istemeyen o düşmanlarıma gelince, onları buraya getirin ve gözümün önünde kılıçtan geçirin."²³

5- Hıristiyanlığın daha ziyade kendi milli ve dini değerlerine yabancılaşmış ve bu değerlerden habersiz olarak yaşayan insanlar arasında yayıldığı ve din değiştirmenin aynı zamanda devletimize ve milli değerlerimize bağlılığın yok olmasına yol açtığı göz önüne alınarak gençlerimize İslâm dini ve Türk kültürü konusunda yeterli eğitim verilmelidir. Dinî ve millî değerlerin daha ziyade aile ortamlarında öğretildiği gerçeği düşünülerek Türk aile yapısı güçlendirilmelidir.

6- Son olarak, resmi kurumlar ve iktidarların misyonerlik faaliyetleri konusundaki tavırları netleşmelidir. Eğer misyonerlik serbest bırakılacaksa, en azından ülkemizde yeni oluşan Hıristiyan grupların yakından tanınmasına yardımcı olacak ampirik çalışmaların yapılmasına zemin hazırlanmalıdır.

---

²¹ Tesniye /1-3

²² Matta 10-35

²³ Luka 19/27

KAYNAKÇA

- Kutsal Kitap. Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2010.
- M. Halidi-Ö. Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm* (III. Baskı), Çev. Osman Şekerci, İstanbul.
- Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Şinasi Gündüz, “Misyonerlik, İslam ve Dinsel İfade Özgürlüğü”, *Tezkire*, sayı 24, Ocak/Şubat 2002. *The Documents of Vatican II*, Ed., Walter M. Abbott, Guild Press, New York, 1966.
- Yüce Kur’an ve Açıklamalı – Yorumlu Meâli. Prof. Dr. Abdulkadir Şener ve diğerleri. TDV, İzmir, 2009.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ENDÜSTRİ YERLEŞKELERİNDEN BİR ÖRNEK: SİVAS CER ATÖLYESİ (1939)

Doç. Dr. Filiz SÖNMEZ

Erciyes Üniversitesi

Melih BARAN

Devlet Su İşleri 19. Bölge Müdürlüğü

ÖZET: Cumhuriyet rejiminin hedeflemiş olduğu modernleşme ideolojisi bağlamında Anadolu kentlerinde kurulan endüstri yerleşkeleri; oluşturdukları mekânlar ile kentin ve kentlinin yaşam biçimini dönemin çağdaş ulus inşa etme hedefine ulaştıran en belirgin mekânsal ürünlerinden biri olmuştur. Bütün ekonomik zorluklara rağmen Erken Cumhuriyet Dönemi boyunca kurulan fabrikalar; sahip oldukları üretim atölyeleri, makineleri, barınma birimleri, eğitim ve sosyal mekânları ile kentin ve kentlinin modernleşmesinde adeta birer enerji merkezi halinde gelmişlerdir.

1939 yılında Sivas'ta kurulan Cer Atölyesi de Erken Cumhuriyet Dönemi endüstri yerleşkelerinden biri olarak bu çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında Cer Atölyesi; sahip olduğu mekânların biçimlenişleri, malzeme kullanımları ve strüktürel özellikleriyle incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, Cer Atölyesi'nin Sivas kentinin modernleşme sürecine olan katkısını incelemektir. Bu kapsamda Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bağlamsal özellikleri ortaya konulmuş ve bu dönemde ülke genelindeki endüstri yerleşkelerinin modernleşme süreci ile olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Sivas Cer Atölyesi'nde yapılan alan çalışması ile yapılar incelenmiş, elde edilen fotoğraflar ve belgeler değerlendirilerek durum analizleri yapılmıştır. Sivas Cer Atölyesi; yerleşke kurgusu, içerisindeki üretim ve üretimi destekleyici birimleri, idari birimleri ve sosyal birimleri rasyonel olarak tasarlanmış binaların asal geometrik formları, simetrik plan kurguları, süslemeden uzak sade ve oranlı cephe düzenleri, yapım teknolojileri ve malzemeleri ile dönemin modern mimari anlayışının somut örneği konumundadır. Günümüzde bu yerleşkeler, salt bir ekonomik değer olmakla kalmamış aynı zamanda teknolojik, toplumsal ve mimari değerleri ile de önemli birer endüstriyel miras olarak nitelendirilmişlerdir. Sonuç olarak bu çalışma ile Sivas Cer Atölyesi'nin sahip olduğu niteliklerden dolayı Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Mirası arşivinde yer alması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Modernleşme, Endüstri Mirası, Sivas Cer Atölyesi.

A Case of Industrial Settlements in the Early Republican Period: Sivas Cer Atelier (1939)

ABSTRACT: Industrial campuses established in Anatolian cities in the context of the modernization ideology targeted by the Republican regime have become one of the most prominent spatial products that brought the life style of the city and its inhabitants to the goal of building a contemporary nation with the spaces they create. Despite all the economic difficulties, factories established during the Early Republican Period have almost become an energy center in the modernization of the city and the inhabitants with their production ateliers, machines, shelter units, educational and social spaces.

Cer Atelier, founded in Sivas in 1939, constitutes the research subject of this study as one of the industrial settlements of the Early Republican Period. Within the scope of the study, Cer Atelier has been examined with the shape, material usage and structural features of the spaces it owns. The main purpose of this study is to examine the contribution of Cer Atelier to the modernization process of Sivas. In this study, out of qualitative research techniques, case study and screening method have been used. In this context, the contextual characteristics of the Early Republican Period have been revealed by a detailed literature review and in this period the relationship between industrial settlements throughout the country and the modernization process tried to be explained. In addition, the structures related to the field work carried out in Sivas Cer Atelier have been examined, the obtained drawings, photographs and documents have been evaluated and the situation analyzes performed. Depending on the Sivas Cer Atelier's campus fiction ; production and production support units, administrative units and social units have been rationally designed and still they have become the indicators of the modern architectural intellectual of the period with its main geometrical forms of the buildings, symmetrical plan constructions, simple and proportional facade layouts without decoration and along with construction technologies and materials. Today, similar campuses are not only an economic value, but are also considered as important industrial heritages with their technological, social and architectural values. As a result, with this study, the fact that the necessity for Sivas Cer Atelier to be included in the Industrial Heritage Archive of the Early Republic Period due to its qualifications have been revealed.

Keywords: Architecture of Early Republican Period, Modernization, Industrial Heritage, Sivas Cer Atelier.

1.GİRİŞ

Modernizm, taşımış olduğu öz nitelikleri ile Avrupa’da doğmasına rağmen kısa sürede tüm dünyada etkisini göstermiş ve etkisi altındaki toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarında köklü değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Modernizmin bu çok yönlülüğü, ülkemizde Cumhuriyet’in kurulması ile başlayan ve modern Türkiye’nin oluşumunu hedefleyen 1923’ten 1950’li yıllara kadarki süreç boyunca devletin temel hedefi olan modern bir ulus devlet yaratma ideolojisi ile ülke genelinde siyasi, ekonomik ve sosyo kültürel alanlarda önemli değişimlerin hayata geçmesinde temel güç olmuştur.

Türk kültür tarihi içerisinde Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde kurulan endüstri yerleşkeleri de ulus devlet ideolojisiyle şekillenen modernite projesinin mimarlık pratiğine yansıyan en kapsamlı örneklerinden birini oluşturmaktadırlar. Bu yerleşkeler, sahip oldukları mekânsal kurguları, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri ile çağdaşlaşma ideolojisinin somut olarak deneyimlendiği sonuçlar ortaya çıkarmışlardır. Ülke mekânının bir ulus devlet mekânına dönüştürülmesinde ve kentlerin modernitenin yeri olarak düzenlenmesinde örnek olma rolünü üstlenmişlerdir. Günümüzde ise bu yerleşkeler, yalnızca salt bir ekonomik değer olmakla kalmamış aynı zamanda taşıdıkları teknolojik, toplumsal ve mimari değerleri ile de önemli birer endüstriyel miras olarak nitelendirilerek ülkemiz mimarlık literatüründe yer almaya başlamışlardır.

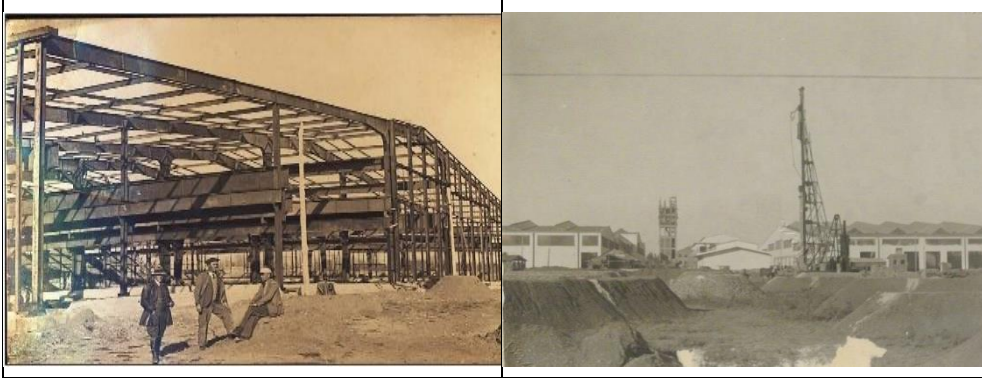
Erken Cumhuriyet Dönemi’nde inşa edilen endüstri yerleşkelerinden biri olarak 1939 yılında kurulan Sivas Cer Atölyesi de bu bağlamda incelenmiştir. Mimarlık alanındaki modernleşme olgusunun salt biçimsel betimlemeye dayalı bir yaklaşım yerine kent ve kentli bağlamında sahip olunan sosyo kültürel olgular ve yerel faktörlerin dönüşümü analizinden yararlanarak fabrikanın modernleşme ideolojisiyle olan bağı ortaya çıkarılmıştır. Devlet ideolojilerin mimarlık ile olan ilişkisinin Erken Cumhuriyet Dönemi modernleşmesi sürecinde endüstri yerleşkeleri özelinde nasıl ve ne ölçüde gerçekleştiğine açıklık getirilmiştir. Bağımsızlık mücadelesinden yeni çıkmış Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus devlet olma yolunda kurduğu endüstri yerleşkelerinden biri olan Sivas Cer Atölyesi’nin kurumsal ve mekânsal kimliğini incelenmiş ve Sivas gibi geleneksel biçimlerin hâkim olduğu bir kentte yaşanan modernleşme sürecinin yönü ve niteliğini belirlenmiştir. Ayrıca Erken Cumhuriyet Dönemine ait bir mimarlık mirası Sivas özelinde belgelenmiş ve geleceğe ilişkin bir kaynak çalışması oluşturulmuştur.

2.SİVAS CER ATÖLYESİ

2.1. Cer Atölyesinin Kuruluş Tarihçesi

1934 yılında Dr. Refik Saydam başkanlığında yapılan toplantıda Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu Bölgelerinde hizmete giren demiryollarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere buharlı lokomotif, yük ve yolcu vagonlarının onarımı ile yük vagonu ve furgonun (yolcu katarlarına eklenen yük vagonu) imalatı için Sivas'ta bir fabrika kurulmasına karar verilmiştir (Sivas, 1967:231). Fabrikanın temeli 20 Temmuz 1936 yılında atılmıştır (Üredi, 2006a:263). Lokomotif ve vagon atölyelerinin iskeletleri çelikten diğer binalarınki betonarmeden yapılmıştır. İnşaataın yapım aşamasında 2.700 ton yüksek fırın çimentosu, 9.500 ton çimento, 3.900 ton demir, 2.300 ton betonarme demiri ve 3.200.000 adet tuğla kullanılmıştır. Ayrıca işin tamamlanması için toplamda 540.638 işçi yevmiyesi sarf edilmiştir ki bu rakamlar işin büyüklüğü hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir. Sivas'ın iktisadi hayatına yeni bir yön verecek atölye, binaları ve dâhilindeki tezgâh tesisat ve teçhizat itibariyle 6.300.000 liraya mal olmuştur (Demiryollar Dergisi, 1939:11). Fabrikanın inşaat çalışmalarını yürütmesi için Alman Mühendis Gerstner Türkiye'ye getirilmiş ve ayrıca işletmede kullanılacak tezgâhların büyük bölümü de Almanya'dan alınmıştır (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 2019).

Şekil 1. Cer Atölyesinin Yapım Aşamalarına Ait Fotoğraflar (TÜDEMSAŞ Arşivi, 2019)

22 Ekim 1939'da yapımı tamamlanan fabrika on binlerce Sivaslı'nın büyük bir heyecan ve coşkuyla katıldığı açılış töreniyle hizmete girmiştir. Fabrikanın açılış

törenine Münakalat Vekili Ali Çetinkaya, Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, Adliye Vekili Ali Fethi Okyar ve Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ile beraberindeki devlet görevlileri katılmıştır (Şekil 2) (Demiryollar Dergisi, 1939:6-7).

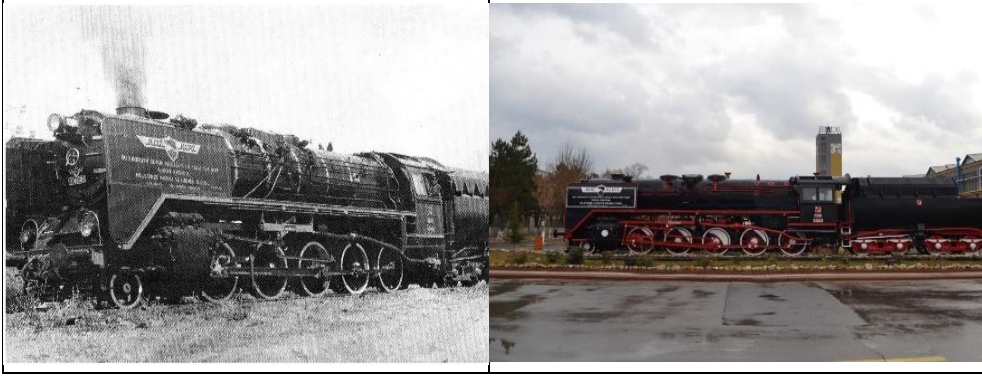
Şekil 2. Münakalat Vekili Ali Çetinkaya'nın Açılış Konuşmasını ve Adliye Vekili Ali Fethi Okyar'ın Açılış Kurdelesini Kesmesini Gösteren Fotoğraflar (TÜDEM-SAŞ Arşivi, 2019)

Bu büyük tesisin kuruluş kapasitesi yılda 200 yolcu vagonu, 800 yük vagonu 150-200 adet buharlı lokomotif onarımı ile 700 adet yük vagonu imalatını karşılayabilecek büyüklükte yapılmıştır. Zamanla fabrika demiryollarının ihtiyaçlarını karşılayamamış ve yeni birimlerin gelişmesine sahne olmuştur. 1944 yılında lastik atölyesi, 1951 yılında donatım atölyesi ve döküm atölyesi, 1952 yılında ikinci elektrik santrali, saçhane ve sustahane atölyeleri faaliyete geçmiştir. Fabrika, 1958 yılında Sivas Demiryolu Fabrikası ismini alarak yeniden organize edilmiştir (İller Bankası, 1967:96-97).

Cer Atölyesi, ülke tarihi açısından ilk olarak nitelendirilecek işlere imzasını atmıştır. İlk buhar silindiri 1939 yılında fabrikanın dökümhanesinde işlenmiş, 14 Şubat 1953'te ise ilk açık TW yük vagonu Sivas Demiryolu Fabrikaları'nda üretilmiştir (Sivas, 1967:232). 1959 yılında yapım çalışmalarına başlanan ve tüm parçaları Türk işçi ve mühendisleri tarafından üretilen Türkiye'nin ilk buharlı lokomotifi olan Bozkurt da (Şekil 3) 29 Ekim 1961'de Cer Atölyesi'nde üretilmiştir (Rayhaber, 2019). Yine Türkiye'nin ilk yerli otomobili olan Devrim'in dört silindirli motorunun gövde ve başlığı 1961 yılında Sivas Demiryolu Fabrikasında dökülmüştür (Üredi, 2006b: 66).

Şekil 3. Bozkurt,1961 (TÜDEMSAŞ Arşivi, 2019) ve Bozkurt, 2019 (Baran Arşivi, 2019)

İlk kurulduğu yıllarda 2.600 kişi istihdam edilen Fabrikada 1966 yılına gelindiğinde çalışan sayısı 4.682 kişiye kadar yükselmiştir (Üredi, 2006a:263). 1975 yılında SİDEMSAŞ olarak isim değiştiren fabrika, 1986 yılında TÜDEMSAŞ adını almıştır.

TÜDEMSAŞ fabrikasında günümüzde yük ve yolcu vagonu tamiri, her türlü yük vagonu ve yedek parça üretimi deva etmektedir. Bugün TÜDEMSAŞ, 1.172 personeli ile yük ve yolcu vagonu tamiri, her türlü yük vagonu ve yedek parça üretimi ile demiryolu ulaşımının gelişimine önemli katkılar sunmaya devam etmektedir (Tü-demsaş, 2019).

2.2. Cer Atölyesinin Kent İçindeki Konumu

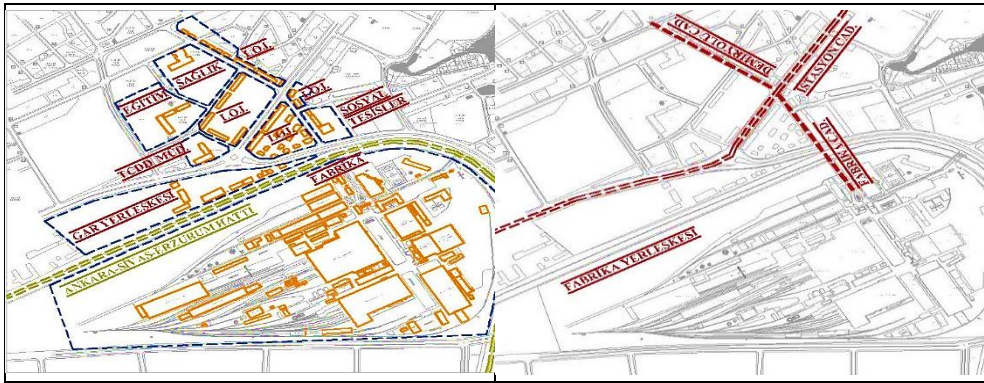
Sivas'ın batı girişinde ve kent tarihinde Kayseri Kapı olarak adlandırılan bölgede kurulan fabrika, kuzeyinde kalan Sivas Gar Binası'na paralel konumda ve Ankara-Sivas-Erzurum demiryolu hattı üzerinde yer almaktadır. Kurulduğu yıllarda şehrin eski kent merkezinin çeperleri dışında yer almaktayken günümüzde şehir yerleşiminin içinde kalmıştır. Bugün Sivas'ın merkez Kadıburhannetin Mahallesi sınırları içerisinde kalan 367/1 parsel üzerinde üretim faaliyetlerine devam etmektedir. Fabrika yerleşkenin kuzeyinde, İstasyon Caddesi yönünde lojman birimleri ve sosyal tesisler yer alırken bu aksın devamında ise sağlık hizmetlerinin karşılandığı hastane yer almaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Fabrikanın Yerleşke Alanı Sınırları ve Kent İçindeki Konumunu Gösteren Haritalar

Fabrika, Sivas Gar İstasyonu'nun inşa edilmesi ile açılan İstasyon Caddesi'ne Fabrika Caddesi adı verilen geniş bir aks ile doğrudan bağlantı kurmuştur. Bu durum Fabrika'nın kent ile kurduğu ilişkiyi kuvvetlendiren bir unsurdur. Fabrikaya ait lojmanlar ise İstasyon Caddesi aksı boyunca kurulmuştur. Bu durum fabrikanın kent ile bağlamsal ilişki kurabilmesine imkân sağlar. Modern mimarlığın izlerini taşıyan lojmanlar, bu bağlamda kent dokusunun değişiminde önemli bir dinamik olmuştur. Yine, Fabrika Caddesinin devamında DDY Hastanesine kadar uzanan ve Demiryolu Caddesi olarak isimlendirilen cadde boyunca da lojmanlar yer almıştır (Şekil 5-6).

Şekil 5. Fabrikanın Yakın Çevresini Gösteren Haritalar

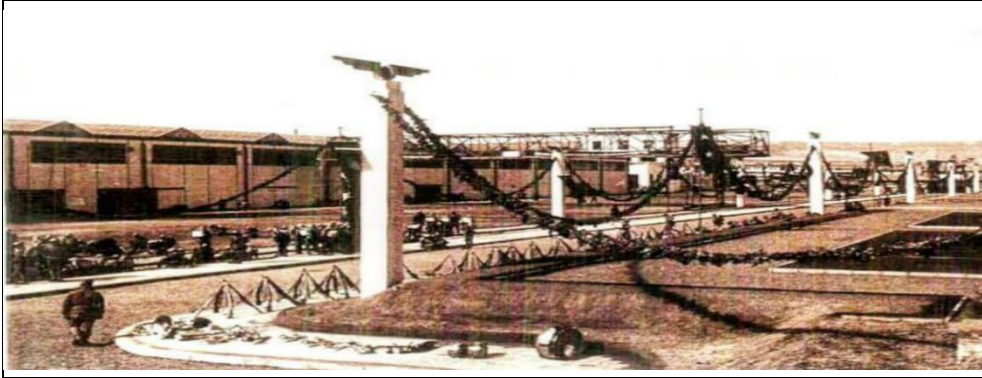
Şekil 6. İstasyon Caddesi ve Lojmanlar,1930'lar ve 1960'lar (Sivas Resimleri, 2019)

2.3. Cer Atölyesi Yerleşkesinin Mimari Özellikleri

Fabrika, güçlü bir ana aks üzerinde kurulmuştur. Bu aks üzerindeki TCDD anıtı, saat kulesi, doğrusal formu ve büyüklüğü ile dönemin devletçi politikalarının izlerini taşır. Aksın doğu tarafında idari birimler, batı tarafında ise üretim birimleri yer almaktadır. Bu fonksiyonel ayırım yerleşke şemasının oluşumunda birincil etken olmuştur. Fabrikanın günümüze kadar olan gelişim süreci bu yerleşim şeması üzerinden devam etmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Fabrikanın Giriş Aksını Gösteren Fotoğraf, 1939 (Sivas Resimleri, 2019)

Sivas Cer Atölyesi kuruluşundan bugüne kadar; yaşanan teknolojik gelişmeler doğrultusunda eklenen yeni birimleri, çalışan sayısında meydana gelen artışlar, idari yapısında meydana gelen değişimler sonucu oluşan yeni yönetim şekilleri ve hükümetlerin demiryolu sanayisi bağlamındaki politikalarının etkisiyle sürekli bir değişim içerisinde olmuştur.

Fabrikada ilk olarak 1939 yılında vagon atölyesi, lokomotif atölyesi, idari bina, yemekhane, su ve saat kulesi, tephirhane, lastik fabrikası, malzeme ambarı, elektrik santrali, oksijen evi, asetilen şubesi ve üretimi destekleyici diğer birimler inşa edilmiştir. Yine bu dönemde fabrikada çalışan işçiler için lojmanlar ve misafirhane yapılmıştır. Bu dönemde yapılan ana üretim atölyeleri, idari bina, su ve saat kulesi ve üretimi destekleyici binaların birçoğu günümüzde halen kullanılmaya devam edilmektedir. Fabrikaya kuruluşundan 1955 yılına kadar olan dönemde artan ihtiyaçları karşılamak amacıyla donatım atölyesi, döküm atölyesi ve lastik atölyesi gibi önemli üretim birimleri eklemiştir. Yine bu dönemde fabrika çalışanlarının ve ailelerinin sağlık hizmetleri için DDY Hastanesi yapılmıştır. Asıl gelişim sürecini 1955 yılına kadar gerçekleştiren fabrikaya bu tarihten günümüze kadar farklı işlevlerde çok sayıda bina inşa edilmiştir. Bu süreçte genel müdürlük binası, yeni çırak okulu, dövme ve pres işler atölyesi yerleşkeye eklenmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Fabrikanın Gelişim Sürecini Gösteren Harita

2.3.1. Vagon ve Lokomotif Atölyeleri

Her iki atölye de 1939 yılında inşa edilmiş olup yerleşkenin giriş aksı üzerinde yer almaktadırlar. İdari bina ile karşılıklı konumu sebebiyle idare ile kuvvetli bir ilişki içerisinde oldukları görülmektedir. Üretimin odak noktası olmaları nedeniyle diğer ünitelerin önünde yer almaktadır. Belirgin geometrik şekle sahip olan atölyeler, gridal aks sistemi ile rasyonel bir plan kurgusuna sahiptir. Çelik konstrüksiyon yapı sistemi ile inşa edilmişlerdir. Dönemin mimari dili olan sade ve simetrik bir cephe kompozisyonuna sahiptir.

Şekil 9. Vagon ve Lokomotif Atölyeleri, 2019 (Baran Arşivi, 2019)

2.3.2. Bakım Onarım Dairesi Başkanlığı ve Yemekhane

Müdüriyet binası, 1939 yılında inşa edilmiş ve 1966 yılına kadar atölyenin idari binası olarak kullanılmıştır. Yeni genel müdürlük binası yapılıncaya bakımı onarım dairesi başkanlığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bodrum, Zemin ve birinci kat şeklinde yığma yapı sistemiyle yapılmıştır. Yemekhane binası 1939 yılında inşa edilmiştir. İki ana üretim atölyesinin arasında ve yönetim binasının tam karşısında konumlandırılmıştır. Betonarme karkas yapı sistemiyle iki katlı olarak inşa edilmiştir.

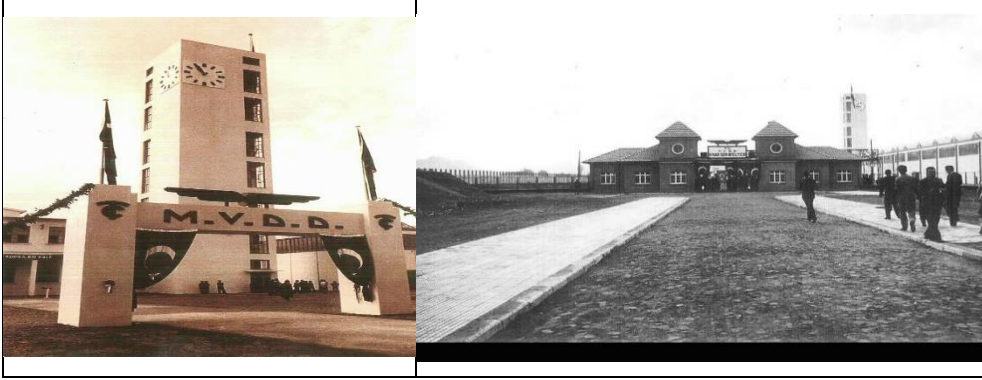
Şekil 10. Bakım Onarım Dairesi Başkanlığı ve Yemekhane, 2019 (Baran Arşivi, 2019)

2.3.3.Saat Kulesi ve Giriş Ünitesi

Saat kulesi, 1939 yılında inşa edilmiştir. 40 metre yüksekliğindeki bina betonarme karkas sistemi ile inşa edilmiştir. Yapıldığı yıllarda su kulesi olarak hizmet vermiştir. İki cephesinde bulunan saat günde dört defa çıkardığı boru sesi ile mesai saatlerini şehre hatırlatmaktadır. Kare prizma şeklindeki bina, dikdörtgen açıklıklı sade cepheleri ve roma rakamları kullanılarak yapılan kare şeklindeki dört adet saati ile fabrikanın ve kentin simgesi halindedir. Giriş ünitesi 1939 yılında yapılmıştır. Binanın bir tarafı giriş kontrol birimi olarak diğer bölümü ise doktorluk olarak kullanılmıştır. Simetrik bir forma sahiptir. Girişin iki yanındaki kule şeklindeki yapıların pencereleri ise dairesel formu ile dikkat çeker.

Şekil 11. Saat Kulesi ve Giriş Ünitesi, 1939 (TÜDEMSAŞ Arşivi, 2019)

2.3.4.Donatım ve Döküm Atölyeleri

Donatım ve döküm atölyeleri 1951 yılında hizmete girmişlerdir. Devrim arabasının motor bloğu döküm atölyesinde imal edilmiştir. Her iki atölyede çelik konstrüksiyon yapı sistemi ile inşa edilmiş ve dikdörtgen plan şemasına sahiptirler. Yerleşkedeki diğer üretim birimleri gibi ana aks üzerinde konumlanmışlardır.

Şekil 12. Donatım ve Döküm Atölyeleri, 2019 (Baran Arşivi, 2019)

2.3.5. Misafirhane ve Hastane

Misafirhane, 1936 yılında yapılmıştır. Betonarme karkas sistem ile inşa edilmiştir. Hastane binası ise 1950-1955 yılları arasında yapılmıştır. Fabrika yerleşkesinin dışında lojmanların kuzeyinde bulunmaktadır. Kesme taş ile inşa edilmiştir. Her iki bina dikdörtgen plan şemalı ve ahşap kırma çatılıdır. Sade ve simetrik cephe düzenlerine sahiptirler.

Şekil 13. Misafirhane ve Hastane, 2019 (Baran Arşivi, 2019)

2.3.6. Lojmanlar

Fabrika yerleşkesinin giriş aksı üzerinde fabrika caddesi ve istasyon caddesi üzerinde 1933 ile 1970 yılları arasında farklı plan tipi ve farklı katlarda inşa edilmiş-

tır. Sivas'ta kalorifer ile ısıtılan ilk evlerdir. Düzenli sokakları ve bahçeleri ile özenilecek güzelliğe sahip olan lojmanlar, o yıllarda Amerikan Mahallesi olarak anılmıştır (Önen, 2018).

Şekil 14. Lojmanlar, 2019 (Baran Arşivi, 2019)

2.3.7. Çırak Okulu ve Sinema

Fabrikalara nitelikli işçi yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Öğrenciler hem teorik olarak eğitim alır hem de fabrikalarda pratiklerini geliştirirler. Mezun olan çıraklar, fabrika içerisinde nitelikli işçi olarak istihdam edilmişlerdir. Sinema salonu ise 1946 yılında fabrika çalışanları ve aileleri için yapılmıştır.

Şekil 15. Çırak Okulu, 2019 (Baran Arşivi, 2019) ve Sinema, 2019 (TÜDEM-SAŞ Arşivi, 2019)

2.3.8. Sivas Demirspor Kulübü ve Sivas Endüstri ve Atölye İşçileri Sendikası

1939 yılında Cer Atölyesi açıldıktan bir yıl sonra 1940 yılında Sivas Demirspor Kulübü kurulmuştur. Kent için bir spor okulu niteliğindeki kulüp futbol, basketbol, voleybol, güreş, boks ve tekvando gibi branşlarda birçok sporcu yetiştirmiştir. Şehrin gençlerinin ve fabrikada çalışan işçilerin hem fiziksel hem de zihinsel gelişiminde önemli katkılar sağlamıştır. Günümüzde varlığını halen devam ettirmektedir. Sivas Endüstri ve Atölye İşçileri Sendikası ise Sivas'ın ilk sendikasıdır. Bu sendikanın öncülüğünde Sivas'ta ilk yapı kooperatifi 1954 yılında oluşturulmuştur (Mahiroğulları ve Başel, 2019).

Şekil 16. Demirspor Futbol Kulübü Futbolcuları ve Spor Aletleri (TÜDEM-SAŞ Arşivi, 2019)

3.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Erken Cumhuriyet Dönemi boyunca ülke genelinde kurulan sanayi yatırımları içerisinde bir karış fazla şimendifer sloganıyla hayat bulan demiryolları sanayisi ulus devlet olma yolunda atılacak en büyük adım olarak görülmüştür. Ülke toprakları demir ağlarla örülerek birbirine bağlanmış; gar binaları, köprüler, geçitler ardı ardına açılmaya başlamıştır. Demiryolları sanayisinin ihtiyaç duyduğu makine ve teknolojinin üretimi amacıyla kurulan endüstri yerleşkelerinden biri olan Sivas Cer Atölyesi de sahip olduğu nitelikleri ve modernleşme sürecindeki rolü itibariyle çalışma kapsamında incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Kentin Cumhuriyet sonrası gelişim yönünü tayin etmiştir.

Tarihi kent merkezinin çeperlerinin dışında kurulan Sivas Cer Atölyesi kentsel gelişmeyi belirleyici yeni koşullar yaratmışlardır. İstasyon Caddesi boyunca da her iki taraflı inşa edilen lojmanlar bu caddenin şekillendirmesinde ana unsur olurlar. Kent merkezini gar binasına ve cer atölyesine bağlayan bu cadde halen kentin en önemli ana arteri durumundadır. Bu durum, endüstri yerleşkelerine ait donatılarının kent içi konumları ve mimari yönleri ile çevresini hatta kenti şekillendiren güçlü birer kent dinamiği rolünü aldığı somut göstergesi olmuştur. Fabrikada çalışanlar için ihtiyaç duyulan yeni konutların fabrika çevresinde inşa edilmesi ise Sivas'ın kentsel gelişimin yönünü tayin eden ana etken olarak karşımıza çıkar. Yine fabrikanın güneyinde bir sanayi bölgesi oluşturulmuş böylece bölge kent için ekonomik merkez haline gelmiştir.

Fabrika, sahip olduğu donatılar ve mekânlar ile modernleşmenin ve ulus devlet olma ideolojisinin somut örneğini oluşturmuştur.

Devletçilik politikası bağlamında şekillenen Sivas Cer Atölyesi'nin yerleşke kurgusundan tutunda içerisindeki üretim ve üretimi destekleyici birimleri, idari birimleri ve sosyal birimleri; rasyonel işlevci tavrı ile tasarlanmış binaların asal geometrik formları, simetrik plan kurguları, süslemeden uzak sade ve oranlı cephe düzenleri, yapım teknolojileri ve malzemeleri ile yine dönemin modern mimari anlayışının göstergesi durumundadır.

Fabrika içerisinde bulunan sinema salonu, kütüphane, okul, misafirhane, spor tesisi ve lojmanları ile adeta modern bir kent örneği olarak kentlinin yaşamına yön vermiştir. Modernin Sivas yerindeki temsilcisi niteliğindeki bu yerleşke; modern yaşam biçimini topluma öğreten bir enerji kaynağı, dönemin ulus devlet ideolojisinin mekân ile somutlaştıran önemli bir örneği olur. Fabrikanın yerleşkesi içindeki saat kulesi ise kısa sürede kentin simgesi haline gelir. Mesai saatlerinin başlangıç ve bitişindeki sesi ile modern zamanı topluma benimseten, kamusal mekânı özel mekâna indirgeyerek anımsatan bir araç olmuştur.

Çırac okulu gençlerin eğitimini üstlenerek onların meslek sahibi olmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda bu okuldan mezun olan öğrenciler fabrikada çalışarak iş imkânı bulmuşlardır. Tüm bunlar kent halkının kırsal faaliyetlerden sanayi faaliyetlerine geçmesinde ve üretim sektörünün uzman kadrolarının yetişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu bağlamda atölyenin kentli ile kurduğu bağ çok kuvvetli olmuştur. Özellikle sunmuş olduğu iş imkânları ile kentlinin adeta ekmek kapısı olarak nitelendirilmiştir. Bu durum devlet merkezli çağdaş çalışma koşullarının kentli tarafınsan

benimsenmesi yönünden çok önemlidir. Bünyesinde bulunan elektrik santrali yalnızca fabrikanın elektrik enerjisini üretmekle kalmamış aynı zamanda uzun süre şehrin elektrik ihtiyacının bir kısmını da karşılamıştır. Fabrika bu yönüyle kentin çağdaş görüntüsünün enerjisi olma rolünü üstlenmiştir.

Sivas'ta sendikacılık faaliyetleri Erken cumhuriyet Dönemi'nde kentte kurulan endüstri yerleşkelerinde çalışan işçi nüfusunun artması ile başlamıştır. Kentte ilk sendika Sivas Endüstri ve Atölye İşçileri Sendikası adı ile cer atölyesinde çalışan işçiler tarafından kurulmuştur. Sendika, üyelerinin ekonomik ve sosyal haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla tüketim ve yapı kooperatifleri gibi sosyal dayanışmayı geliştiren faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kurulan konut siteleri kentsel ölçekte katkıları olduğu gibi toplumsal ve bireysel gelişime de önemli katkıları olmuştur. Kent halkı sosyal yardımlaşmayı, hak ve özgürlük kavramlarını bu kuruluşların öncülüğünde pekiştirmiştir.

Taşınmış olduğu bu nitelikleri ile Sivas Cer Atölyesi yerleşkesi ulusal tarihimizin dönüm noktası olan Erken Cumhuriyet Dönemi'ne dair güçlü izler taşıyan, ülkenin önemli sanayi kuruluşlarından biri olmasının yansısı, bir kültürel mirası olarak dikkatle izlenmesi ve korunması gereken bir bütünlüktür. Bu kültürel varlık aynı zamanda Sivas kentsel kimliğinin ve dokusunun da önemli bir bileşeni ve kent için vazgeçilmez bir değerdir.

KAYNAKÇA

- DEMİRYOLLAR DERGİSİ (1939). Sivas Cer Atelyesi ile Erzurum İstasyonunun İşletmeye Açılması Dolayısıyla Memlekette Yapılan Neşriyat, Ankara.
- İLLER BANKASI (1967). Sivas Analitik Etüdler, Ankara.
- MAHİROĞULLARI, A. ve BAŞEL, H. (2016). “Anadolu’da Kurulan İlk Yerel Sendikalarından Biri: Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası”, Karatahta, 2016 (6): 1-22.
- SİVAS (1967). Sivas İl Yıllığı, Sivas.
- ÜREDİ, K. (2006a). Bir Şehrin Beş Hali, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÜREDİ, K. (2006b). “Türkiye’nin İlk Yerli Otomobili Devrim’in Motoru Sivas’ta Yapılmıştı”, Hayat Ağacı Dergisi, 2006 (5): 66-69.
- T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ. 7/9/1937 Tarih ve III20 Sayılı Kararname ve 31/05/1939 Tarih ve 7341 Sayılı Kararname.
- ÖNEN, E. (2018). “Cumhuriyet’in Anadolu’daki Fabrikaları”, <http://ertugrulonen.com/2018/03/12/cumhuriyetin-anadoludaki-fabrikalari/>, 10.12.2019.
- RAYHABER (2018). “Türk Demiryolu Tarihinin İlk Milli Lokomotifleri Bozkurt ve Karakurt”, <https://rayhaber.com/2018/09/turk-demiryolu-tarihinin-ilk-milli-lokomotifleri-bozkurt-ve-karakurt-2/>, 15.12.2019.
- TÜDEMSAŞ (2019). “İnsan Kaynakları”, <http://www.tudemsas.gov.tr>, 10.12.2019.
- BARAN, M. Sivas Cer Atölyesi Fotoğraf Arşivi, 2019.
- SİVAS RESİMLERİ (2019). <http://www.sivas.li/>, 12.12.2019.
- TÜDEMSAŞ Fotoğraf Arşivi, 2019.

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATINDA “KİTABE-İ SENG-İ MEZAR” ŞİİRLERİ

Dr. Selçuk ATAY
Milli Eğitim Bakanlığı

ÖZET: Kadim kültürde ayrı bir önemi olan mezar taşları ve bu taşlar üzerinde yazılan şiirler yalnızca ölen kişiyle ilgili bilgi vermekle kalmaz. Bu taş ve şiirler aynı zamanda bir sanat eseri olarak karşımıza çıkar. Öte yandan ölüme dair varlık sancısı, geride kalanın duygu dünyasına dair birtakım hususiyetler yalnızca mezar taşları ve onların üzerine yazılacak şiirler ile sınırlı kalmamıştır. Sanatkârlar bir mezar taşına kazınacak şekilde yazdıkları şiirleri devrin gazete ve dergilerinde “kitabe-i mezar”, “kitabe-i seng-i mezar” gibi başlıklarla yayımlamış ve bu sayede daha geniş bir alanda kendilerini ifade etme vasıtası bulmuşlardır. Özellikle Tanzimat Dönemi’nde sıkça görülen bu şiirler, acının paylaşılmasının yanında o dönem sanatkârlarının ölüm olgusuna bakışları hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

Bu bildiride gelenek olarak geniş bir dönemi içine alan mezar taşı şiirlerinin Tanzimat Dönemi’ni içine alan yıllardaki görüntüsü incelenecektir. Çalışma; devrin gazete, dergi ve yayımlanmış kitapları taranarak tespit edilen “seng-i mezar” şiirleri ile sınırlandırılmıştır. Metinlerin büyük çoğunluğu ilk kez günümüz Türkçesine aktarılacak ve sanatkârların bu başlık etrafındaki sanat anlayışları çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Şiiri, Kitabe-i Seng-i Mezar, ölüm, şiir çözümlenmesi.

In the Turkish Literature of the Tanzimat Period “Epitaph of Tombstones” Poems

ABSTRACT: Tombstones and poems written on these stones, which have special importance in ancient culture, not only give information about the deceased. These stones and poems also appear as works of art. On the other hand, the pain of being about death, some features of the emotional world of the remaining are not limited to only tombstones and poems to be written on them. The artisans published the poems they wrote to be engraved on a tombstone with titles such as "epitaph's tomb", "epitaph's tombstones" and thus found a means of expressing themselves in a wider area. These poems, which

were frequently seen in the Tanzimat Period, give important clues about the sharing of the pain, as well as the views of the artists of that period on the phenomenon of death.

In this paper, the appearance of tombstone poems that cover a wide period as a tradition will be examined. Work; It was limited to the “tombstone” poems determined by scanning newspapers, magazines and published books of the period. The vast majority of the texts will be translated into today's Turkish for the first time, and the artists' understanding of art around this topic will be analyzed.

Keywords: Tanzimat poem, tombstones poem, death, poetry analysis.

Giriş: Ölümün Sanatsal İmkânına Dair

Ölümü her iki dünyaya dair bir gerçeklik ve yaşama dâhil bir hâl olarak algılayan klasik kültürümüz bu durumu sanattan gündelik hayata kadar yaşamın pek çok yerinde görünür kılmıştır. Yerleşim yerlerinin ortasına konumlandırılan mezarlıklar, din ve devlet büyükleri için yapılan türbeler, bu türbe ve mezarların tezyini, bayram ve düğün gibi insan yaşamında neşenin sembolü olan günlerde yapılan mezarlık ziyaretlerine değin pek çok husus ölümün yaşamla gösterdiği bir aradılığı ifade etmektedir. Öte yandan türbelerde kullanılan mimari, köklü bir zevkin yalnızca bir yönünü ifade etmektedir; yazılan şiirlerin estetik değeri ve o şiirlerin hat sanatıyla görünür kılınması ayrı bir kıymeti haizdir.

Carl Gustav Jung, insan ben'ini kapsayan ruhsal bir bütünlük merkezi olarak tanımladığı “kendilik” kavramını insanın ruhsal bir yolculuğu olarak görür (2005: 72). Bu yolculukta insanın karşısına çıkacak olan arketipler kendiliğin tamamlanmasında insana yardımcı olacaktır. Mezarı bir taraftan anne arketipinin bir simgesi olarak düşünen Jung'a göre diğer taraftan yeniden doğuş arketipini gösteren bir sembol olarak görülmesi bu açıdan önemlidir. Yeniden doğuşun, insanın kendi benliğini tamamlaması anlamına gelmesi, mezarın bu isteği simgeleyen bir kökenörnek olarak düşünülmesini mümkün kılar. Öte yandan mezarlık ziyareti, mezardakilerin yaşayan insanlar için “düşünme” imkânı sağlayan hâlleri bu süreci tamamlayan metaforlardır.

Muhayyileye dayalı düşünmeyi aynı zamanda “bir dile dökme çabası” olarak nitelendiren Edward Murray (2008: 116), dile getirme eyleminin, “varlığı”ın mevcut hâle getirilmesi anlamına geldiğini ifade eder. Buna göre özne tahayyül gücünü, kendi varlığını görünür kılmaktan ziyade anlamlandırma için kullanmaktadır. Bunu yaparken kullanılan dil bir “yeniden inşa etme” (2008: 169) sürecinin içerisinde metaforik anlam değerleri kazanır. Metafor ise insanın kendilik bilincini kazanmak için çaba sarf ettiği dönemde “zorluklarla baş edebilmesini” sağlayan, “düşünülme”yi

düşü”nen ve “söylenmeyeni söyle”yen (2008: 179) bir gücü kendisine sağlar. İşte sanatkâr açtığı bu varlık alanına tahayyül gücüyle birlikte kendi ben’ini koyarak insanlığa dair hakikati kendi zaviyesinden anlamaya çalışır.

Modern Türk edebiyatının ilk türlerinin oluştuğu dönemde ortaya çıkan ölüm düşüncesini de yukarıda bahsedilen anlayıştan ayrı düşünmemek gerekir. Edebiyatta yeni görülmeye başlanan ve büyük çoğunluğu nesrin anlatım imkânlarını kullanan türler kadar biçim ve içerik yönünden büyük bir değişim geçiren şiir gibi köklü bir geleneğe bağlı türler de bu düşüncenin farklı görüntülerini sunarlar. Geleneğin ve örfün imkânlarıyla oluşan ve büyük çoğunluğunun “hazır mersiye” şekillerinden beslendiğini belirten Tanpınar, ölüm düşüncesini ve bu düşünce etrafında oluşan yeni şiirleri “ferdî hislere açılmasını romantiklerden öğrenen yeni şiir için ölüm, en tabii ilham mevzularından biri olacaktı” (1997: 272) şeklinde değerlendirir.

Ferde dair ilhamın sağladığı anlam alanının yanında klasik şiir geleneğinde var olan tarih düşürme imkânının bahsedilen şiirlere yeni farklı bir zemin hazırlamaktan ziyade, ferdî hislere yönelmeye imkân tanıdığını söylemek gerekir. Çerçevesi önceden belirlenmiş düşünce ve ifade biçimlerinin ferde dair hissî tasvirlerle evrildiği bir dönemde ölüme ve tarih düşürmeye dair söylem de kendisine yeni bir anlam alanı bulur. Bahsedilen anlam alanı “kitabe-i seng-i mezar” başlığı etrafında şekillenen ve devrinde “moda” hâline gelen bir şiir tarzının habercisidir.

1. Tefekkür Sembolü Olarak Kitâbe-i Seng-i Mezar

Türk mimarisinin müstesna örneklerinden olan mezar taşları; serpuşlarından şâhidelerine kadar hazirenin pek çok hususiyetiyle birlikte birer sanat eseri olarak karşımızda durur. Öte yandan taşların üzerine yazılmış kitabeler çoğu zaman rika ve sülüs hatlarıyla mezarın sahibi hakkında bilgi vermenin çok ötesinde işlev görürler. Mezar taşlarına yazılan bu kitabeler Arap harflerinin sayı değerlerinden yola çıkan tarih düşürme geleneği ile ölenin ölüm tarihini bir mısra içerisinde sunmalarının yanı sıra bu yazıyı okuyanlara nasihat veren nitelikleriyle ölüm-yaşam birlikteliği içeriindeki dengeli de gösterirler.

Mezar taşlarının üzerine yazılan ve birer mersiye özelliği gösteren irili ufaklı şiir parçalarının yanında devrin dergi ve gazetelerinde görülen şiirlerle de bu geleneğin devam ettiğini görmek mümkündür.¹ Pek çoğunun başlığında “kitabe” ve “seng” sözcüklerinin olduğu bu şiirler her şeyden evvel ölenen ziyade henüz hayatta olan

¹ Tanzimat Dönemi Türk edebiyatını içine aldığı kabul edilen 1860-1896 yıllarında yayın yapmış yaklaşık 150 dergi ve gazete ile yayımlanmış kitapların taraması yapılmış ve bu dönemde 17 adet “kitâbe-i seng-i mezar” şiiri yazıldığı tespit edilmiştir. Gazete ve dergide yayımlandıktan sonra kitaplarda da ayrıca yayımlanan kimi şiirler hariç çoğu dergi ve gazetelerde kalan bu şiirler bildiri metninin sonunda ilk kez (ikisi hariç) günümüz Türkçesine aktarılmaktadır.

fakat ölümü kaçınılmaz olan insanın varlığına dair uyarılarla doludur. 19. yüzyıl mezar taşlarındaki kitabeler üzerine bir inceleme yapan Debra Fried, “artık bir sesin uzak izi” olarak tanımladığı bu şiirlerin en mühim özelliği olarak içerdiği “talimat”ları gösterir (1986: 616). Üstelik bu talimatlar geçmişte kalmış birinin hiçbir zaman geçmişte kalmayacak olan bir geleceğe dair talimatları olarak vardır ve ziyaretçinin “kaçınılmaz” olarak karşısında durmaktadır:

“Düşün encâmını sen de hemen geçme gel ey zâir
Tefekkür et! Bu câyı ki içinde şimdi medfûnum” (R. Ferid)²

İlki 1882 yılında Muallim Naci'nin yaptığı tercüme bir şiir olarak karşımıza çıkan kitabe-i seng-i mezar şiirleri Tanzimat nesli boyunca ferdî tahassüslerin ifade edilmesinde önemli bir anlatım imkânı olarak görülmüştür. İsmail Safa, Muallim Naci, Abdullah Cevdet, Recaiizâde Mahmut Ekrem,³ Tefvik Fikret, Cenap Şahabettin gibi devrin pek çok sanatkârının kaleme aldığı bu şiirlerin asıl amacı karşımıza çıkacak olan duygu yoğunluğundan önce mezar taşını okuyacak kişi olarak düşünülen insanların nasihat almalarını sağlamaktır. Geniş zaman ve emir kipi ile çekimlenen fiillerin hâkim olduğu bu bölümler, mutlak olarak her insanın karşılaşılabileceği akıbetin ifade tarzını da göstermektedir. Kimi şiirler ise ziyaretçinin mezar taşına bakarak alması gereken nasihatı bizzat söylediği görülmektedir. Bu durumda asıl gayenin ölümden ziyade hayatta olana dair metafor olduğu açıktır:

“Bak i'tibar eyle zâir! Şu muhtasar kabrin
Fenâ-yı âleme dünya kadar delâleti var!

Tahaccür etmiş o bir samt-ı lâ-yezâlîdir,
Ki ömr-i zâili tasvirde talâkati var!

Hitâbet etmek ruha lisân-ı gayb gibi
Bu pek küçük eserin pek büyük fesâhati var!” (Tevfik Fikret)

² Bildiri metninin şiirler yayımlandığından bildiri boyunca yapılan alıntıların atfı metin içerisinde gösterilmemiş, yalnızca sanatkârın adı verilmekle yetinilmiştir.

³ Recaiizâde Ekrem Bey'in *Şemsa*'nın son sayfasına aldığı şiirden başka ölüm yıldönümü adına Galatasaray Lisesi'nde düzenlenen anma toplantısını bir özel sayı ile okuyucularına duyuran Servet-i Fünûn dergisinde şairin kendi mezarı için yazdığı bir şiir ilk kez yayımlanır. “Üstad-ı Ekrem'in irtihalinden tam yirmi beş sene mukaddem kendisi için yazdığı kitabe ne seng-i kabrine nakş ne de bir sahife-i matbuaya derç edildiğinden edîb-i mağfurun kıymetli hatırasını ihya için derç ediyoruz.” (1926: 192) açıklamasıyla birlikte yayımlanan bu şiir başlıksız olsa da Erdoğan Erbay bu şiirin bir “kitabe-i seng-i mezar” olarak adlandırılabilceği kanaatindedir (2019: 262). Gerek dergideki açıklamadaki 25 yıl ibaresi ile birlikte şiirin tarihinin Tanzimat dönemini kapsamıyor oluşu ve gerekse şiirin başlıksız oluşu sebebiyle şiir bu çalışma içerisine dâhil edilmemiştir.

İlk satırdaki emir kipinin ikili yapısı ikinci satırda görülen “delâlet”lere yapılan vurguyu güçlendirir. Bakmakla kalmayıp “itibar eyle”mesi gereken ziyaretçinin karşısına gönderge değeri olarak üç unsur sunulur: Bunlardan ilki kabrin küçüklüğü, ikincisi bu küçüklüğe karşın dünyaya bedel olan işaretleri ve son olarak içinde bulunan dünyanın faniliği. Samt-ı lâ-yezal (sonsuz ses) olarak nitelendirilen kitabe, ziyaretçinin karşısında ontik bakımdan kaçınılmaz bir söz olarak durur. Sonsuzluğun vurgusu hakikatin genel geçer oluşundan kaynaklanmaktadır. Öte yandan ses, sözcük olarak karşımıza çıkar. Burada mezar taşının sahibinin varlık alanını sözle devam ettiriyor oluşu mühimdir. Son beyit ise gazete ve dergilerde yayımlanan bu “kitabe-i seng-i mezar” şiirlerinin yazılış amacını özetler. Önce “muhtasar”, son dizede ise “küçük” sıfatı ile nitelendirilen mezarın ifade ettiği anlam “fesahat” sözcüğü ile tanımlanmıştır.

Şiirlerde bahsedilen tefekkür hususu genellikle dünyanın geçici oluşu, mezarda bulunanın da bir zamanlar hayatta olduğu, bu yüzden fani olan dünya hayatına aldanılmaması gerektiğine dairdir. Sanatkâr değişmez “bir kaide”yi mezar taşına yazarak “ibret” alınmasını istemekte ve sonsuz olan Allah’a yönelinmesini öğütlemektedir:

“Dünyâya gelen gider nihâyet
Bir kâidedir bu câvidânî
Hurşit batar doğarsa elbet
Bî-şüphe görür çemen hazânı” (Mehmet Tahir)

Akla yapılan göndergelerle temellendirilmiş olan bu dize genel geçer bir hâlin tasvirinden ibarettir. İkinci bölümde şiirin kendi içine kapandığı görülür. “Lâkin ne imiş netice heyhat!” şeklinde biten ikinci bölüm, öznenin ilk bölümde anlatılan tahassüsleri ferdî planda hissetmesine imkân verir. Üçüncü bölümün ilk dizesi olan “Ey zâir eyâ hayat-perver”, bölümler arası geçişin ne kadar hızlı yapıldığını söylem dizgesinde de göstermiş olmaktadır. Şiir hayata dair kaçınılmaz sonu akla ilişkin sembolle sunup mezarda yatan kişinin ağzından bu geçişi sağlar. Ardından henüz hayatta olan ve ölmesi mukadder olan ziyaretçiden “ibret-âver” olan bu durumu “tefekür” etmesi ve “aldanma”ması istenir. Son dörtlük ise başka bir hakikati dile getirmek için söylenmiştir:

“Anlarsın o demde mâcerâyı
Dünyaya mezar olunca pâyan” (Mehmet Tahir)

Menemenlizâde Mehmet Tahir'in *Elhan*'ına da alınan bu şiir *Takdir-i Elhan*'da Recaizâde Mahmut Ekrem tarafından eleştirilmiştir. Burada Ekrem Bey'in yaptığı uyarı Tanzimat döneminde yazılan bu şiirlerin hangi gaye ile yazıldıkları hakkında fikir vermektedir:

“Hangi bir vücûd-ı kıymettar için söylendiği işaret olunmayan ‘Kitâbe-i Seng-i Mezâr’ı da o kadar iyi bulmadım ki okuduğum zaman müteessir olmadım. Merhum her kim ise fevtine aklınızla acımışsınız kalbinizle değil. Öyle olmasaydı benim de kalbim izhar etmiş olacağınız hissiyât-ı hakikiyyeden ben de müteessir olurum.” (2014: 25)

Recaizâde Ekrem'in bahsettiği üzere bir seng-i mezar şiiri okuyanı da müteessir etmelidir. Sanatkâr yazdığı şiirde mezarda yatanı bir anne olarak tahayyül ederek Tahir Bey'e söylediği hususu kendisi şöyle ifade eder:

“Ayan olur sanırım gözlerimde öksüzümün
Kalan garip ve hazin bûseler dudağımdan?”

Oku revânıma, ey zâir-i mürevvet-kâr
Düşün nihâyetini, ibret al durağımdan” (Recaizâde Mahmut Ekrem)

Ölümün değişmeyen tekrarı şiirlerin “zâir”lere “düşün”meyi, “tefekür et”meyi, “bak”mayı öğütleyen değişmez yapısıyla bütünleşmiştir. Şüphesiz buradaki sözcükler vezin gereği değişmekte, fakat sanatkârların kastettikleri anlam katmanı değişmemektedir. Oldukça hızlı bir şekilde kendi üzerine kapandığı görülen anlam katmanı bu hâliyle dikey bir metafor görüntüsünden uzaktır. Ancak sanatkâr şiirin anlam katmanını kendi beni üzerinden değil kaçınılmaz olanın geleceğe dair mesajında gösterir. Böylelikle isimsiz olan şair, isimsiz olan ziyaretçiye her zaman geçerli olacak bir mesajı iletmektedir.

Mesajın istifhamla birlikte okuyucuya iletildiği şiirde Cenap Şahabettin bin türlü kederi “îma” eden dünyaya olan bakışını şu şekilde dile getirir:

Dünyaya vefâ tehî değil mi?
Ezvâk u safâ tehî değil mi?
Dünyada safâ elem-resândır
Âlemde sa'y safâ-yı cândır (Cenap Şahabettin)

Mehmet Tahir’in şiirindeki akla ait anlam katmanına koşut olarak ilerleyen şiirde dünyaya değer verme, dünyaya dair zevkler “boş” olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirme “safa”nın elem saçan şekilde ifade edilmesiyle zevk ve sefa tehi, tehi olan zevk ise elem kaynağı olarak belirmiş olur. Buradaki gönderge “sa’y” ile gösterge değerine kavuşur. Dünyanın “tehi” olduğu her iki dizede tekrar edildiğine göre dünyadaki çalışmanın mahiyeti ve ahirete ilişkin vurgusu ortaya çıkmış olur.

2. Acımanın Şefkat ve Özlemle Birleştiği Şiir

Kitabe-i seng-i mezarlarda sıkça karşılaşılan bir başka hususiyet ölene duyulan özlem ile ölenin kalanlara duyduğu hasreti dile getiriyor olmalarıdır. Her iki durumda şiirde öznenin acıdığı, nesnenin ise acındığı veya şefkat duyulduğu sabit bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile söylenecek olursa göstergeler doğrudan göndergeye değil söylem düzlemine ilişkin anlam üretmektedir. Gösteren ile gösterilen arasında dilbilimin olduğunu söyleyen Lacan, bu sayede göstergenin boyutunun ayırt edilebildiğini belirtir (2019: 37). Saussure’ün “keyfilik” olarak tanımladığı bu alan Lacan’a göre gönderge kelimesinde anlamlandırılabilir. “Söylemin bağ olarak oluşturduğu şeye göre konumlandırılan” gönderge ancak böyle bir kullanımla analitik söyleme dair bir vurgu yapmış olur (2019: 38). Küçük bir çocuğun kabri üzerine yazıldığı söylenen şiirde Muallim Naci tabiatı pek çok unsuru ile canlı olarak tasvir ettikten sonra şiirin son bölümünü şöyle tercüme etmektedir:

“Artık kesin gürültüyü dalsın hayâline;
Bir parça terk edin çocuğu kendi hâline!

Rahatsız olmasın uyusun tıfl-ı nâ-tüvân!
Mâder de eşk-i didesini eylesin revân!” (Muallim Naci)

Görüldüğü üzere hayatta olan çocuğun uyuması için söylenen “sessiz olma” fiili daha ironik bir ifade ile gürültü olarak nitelendirilmiş, çocuğun sonsuz uykusu ile baştan beri anlatılagelen tabiat arasında koşut bir anlam ilişkisi teşkil edilmiştir. Dünyada gürültü etmeyecek olan insanlardır, ancak ölmüş bir çocuk için gürültüsünü kesmesi istenen tabiat, yani dünyanın kendisidir. Dünyanın gürültüsünü kesmesi ise şiir bütünü göz önüne alındığında onun da ölmüş bir hâle bürünmesi demektir. Son dizede ortaya çıkan “anne”, gözyaşını döken, özleyen ve şefkat duyan varlığı imlemesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Zira başından beri müennes bir sözcük hazinesi ile kurulan şiirde acınan, diğer taraftan özlem duyan yalnızca annedir.

Annenin kimse yokken dökülmesi istenen gözyaşı Mehmet Celal'in yazdığı şiirde yedi yaşında ölen çocuğun kabri başındaki babanın gözlerinden dökülür:

Nâfiz! Uyan! Zavallı baban bekliyor seni
Gelmiş de ağlıyor çiçek açmış mezarına!

Bir ber-güzârdır bana giryân-ı hayâlin âh
Baktıkça ağlarım o hazîn güzârına! (Mehmet Celal)

İlk şiir anneyi bir nesne olarak geriye itip onun durumu gözlemlenmiş bir şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Ancak Mehmet Celal'a ait ikinci şiir bizzat "pederi lisanından" başlığı ile sunulmuştur. Babanın kendisine "zavallı baban" şeklinde nitelendirmede bulunması ile ağlama eyleminin gerçekleştirilmiş olması arasındaki bağlantı açıktır. Annenin nesneleştirildiği şiirde acı da ötekileştirilmişken babasının ağzından yazılan şiirde okuyucuyla şiir arasında zihni birliktelik söz konusudur. David Le Breton'un "Katlanılması kolay tek acı vardır, başkalarının acısı" şeklindeki ifadesi (2015: 47) annenin ağlayamayıp babanın ağlıyor oluşunu açıklar. Ancak anne ve babanın bakış açısından bakılmayan bir şiirde şefkat yerini tanımsız bir acıma hissine bırakmakta, "eyvah" sözcüğünün yinelenen anlam alanı içerisinde özne yalnızca acımanın verdiği kederle hüzünlenmektedir:

Zâir! Gurûb etti bu mâh on yedisinde
Düştü kara topraklara eyvah bu sinde

Ahlâkı güzel hâlidenin kendi güzeldi
Fâniydi fakat behre-ver-i hüsn-i ezeldi (İsmail Safa)

3. Klasik Şiirden Yansıyanlar: Aşka ve Şaraba Dair Ferdî Tahassüsler

Anılan dönemde yazılmış olan iki seng-i mezar şiiri diğer şiirlerden farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Muallim Naci'nin "Manyard" isimli bir şairden tercüme ettiği dipnotla belirtilen şiirdir. "Bir Sarhoşun Nakş-ı Seng-i Mezarı" başlığını taşıyan ilk şiir dereye düşen bir insanın durumunu anlatır. Klasik şiirin söz sanatlarına göndermeler yapan şiirin son bölümü şöyledir:

"Onu bir gün nasılsa bir nâdân
Atıverdi şu gördüğün nehre

Etti sarhoş vedâ’ını dehre

Su katıldı şaraba o zamân!” (Muallim Naci)

Şaraba su katılmak gibi bir ifade ile bitirilen ve ölen bir kişinin ardından söylenecek duygu yoğunluğunu içermeyen bu şiirin herhangi bir mısraında tarih düşürme gibi bir duruma da rastlanılmamıştır. Diğer taraftan şiirin tercüme oluşu mistik bir ifade tarzını mümkün kılmamaktadır. İkinci şiir ise klasik şiir kültürümüzün önemli tema değerlerinden birini içerisine alır. “Bir Âşıkın Kitâbe-i Seng-i Mezarı” başlığını taşıyan şiir yaşadığı aşktan dolayı kendisini şehit sayan bir mazmunu içerir:

“Şehîd-i aşk-ı yâr oldum mezârım mahz-ı cennettir

Hâbım sâil-i îmâlîme aşk u muhabbettir

Helâkimden teessürle bana ağlarsa cânânım

Nasıl fahr eylemem yâ Rab! Benim’çün bu ne devlettir” (Yusuf Cemal)

Ölümün sevgili elinden olduğu için neşeyi beraberinde getirdiği görülen bu şiirin zıt yapısı ontolojik olarak nesnenin bir olgu olarak paranteze alındıktan sonra bir gösterge değeri olarak anlam kazanmasından kaynaklanmaktadır. Ölüm hadisesinin insan varlığını yok etmesinden kaynaklanan metafor değeri şehitlik mertebesiyle birlikte ölümsüzlük kavramı şeklinde kazanılan yeni anlam katmanıyla neşeye çevrilmiştir.

İsmail Safa’nın yazdığı “Bir Pîrin Kitabe-i Seng-i Mezarı” başlıklı şiirde ise dünyanın rahat etme yeri olmadığı klasik kültürün mazmunları ile söylenerek ölümün bu zahmetlerden kurtulmak için vesile olduğu ifade edilmektedir. İnsanın dünyayla olan ilişkisini yok eden yegâne hadise olan ölüm acının bedenden uzaklaştırılmasıyla kabul edilebilir bir yargı olarak kavranılmıştır. Böylelikle sanatkar benliğine dair tehdidi de kendisinden uzaklaştırmış olmaktadır:

İşte dünyâdan çekildim ben şu uzlet-hâneye

Eyledim rahat bu uzletten usanmam haşre dek

Istırap u dert ile her rûz u şeb bîdâr idim

Ben bu hâb-ı istirahatatten uyanmam haşre dek (İsmail Safa)

Sonuç

1860-1896 yıllarını kapsayan dilimde yayımlanan gazete, dergi ve kitapların taranmasıyla 17 “kitâbe-i seng-i mezar” şiiri tespit edilmiş ve bu şiirlerden 15’i ilk kez günümüz Türkçesine aktarılarak bu bildiriye yayımlanmıştır. Yayımlanan 17 şiirde görülen en mühim ortaklık şiirlerin ölen kişi için bir taziye yazmak gayesinde olmadıklarıdır. Şiirler genel itibariyle üç ana başlıkta tema değeri sunarlar. İlki ölenin de bir zamanlar hayatta olduğu, artık aramızda olmadığı ve hayatta olanların bu durumu tefekkür etmeleri gerektiğidir. “Zâir” sözcüğünde görülen ortaklık, “tefekkür et”, “bak”, “anla” fiillerindeki ortaklıkla koşuttur. İkinci husus kimi şiirlerde görülen “özlem” ve buna bağlı ortaya çıkması muhtemel duygu değerleridir. Acıma şefkat gibi duygu değerleriyle birleşen özlem, sanatkarlarca hem ölenin hem de geride kalanların bakış açısından ifade edilmiştir. Burada karşımıza çıkan husus ise kalanların özlem ve diğer duygularının ifadesinde onların psikolojik derinliğini haiz bir anlatım tarzının tercih edilmiş olduğudur. Üçüncü ve son tema olarak bir şiirde tercüme oluşunun verdiği durumdan hareketle ironik bir anlatımın tercih edildiği görülmüşken diğer iki şiirde de klasik şiir kültürümüze has mazmun değerleriyle aşk ve şehitlik ilişkisinin ele alındığı görülmektedir.

Kaynakça

- Breton, D. L. (2015) *Acının Antropolojisi*. (Çev.) İsmail Yerguz. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Erbay, E. (2019). “Recaizâde Ekrem’e Dair: Bir İhtifal ve Şairin Kendisi İçin Yazdığı Kitabe-i Seng-i Mezar”. *Doğu Esintileri*, S. 10, s. 249-266.
- Fried, D. (1986). “Repetition, Refrain, and Epitaph”. *ELH*, 53(3), 615-632. doi:10.2307/2873042
- Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip*. (Çev.) Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul.
- Lacan, J. (2019). *Yine/Hâlâ*. (Çev.) Murat Erşen. İstanbul: Metis.
- Murray, E. L. (2008). *Muhayyileye Dayalı Düşünmek*. (Çev.) Yusuf Kaplan. Açılım Kitap, İstanbul.
- Recaizâde Mahmut Ekrem (2014). *Bütün Eserleri 2*. (Haz.) Hakan Sazyek vd., Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Servet-i Fünûn*, 4 Şubat 1926, S. 1538, s. 192.
- Tanpınar, A. H. (1997). *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Muallim Naci (1 Muharrem 1300/12 Kasım 1882). “Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Muharrerdir”, *Âfâk*, S.2, s.34-35.

Ey salhurde sarmaşık! Ey nev-civân çemen!
Ey türlü türlü taze nebâtât-ı mevce-zen!

Ey ma’bed-i ilah ki oldun hudâ-nümâ;
Feyzinle akli ettin uluhiyet aşhâ!

Ey nâle-zen makes ki olursun sada-resân
Ezhar içinde uykuya dalmışken şübbân!

Bî-çârenin muâriz olursun ferağına;
Söylesin anlaşılmayacak söz kulağına!

Ey bâd! Ey kavâfil-i emvâc-ı bî-karâr!
Ey kâinat içindeki elhân-ı bî-şümâr!

Orman! Ki hep gelip geçen erbâb-ı intibâh
Bir fikr ile eder seni arâyış-i nigâh!

Ey meyveler ki velvele-i rüzgâr ile
Eylersiniz yere sukût inkisâr ile!

Ey asmân turfe-nümâdan edip şitâb
Bir tarz-ı dil-firîb ile sâkıt olan şihâb!

Ey nev-bahar şevki ile eyleyip zuhûr
Âfâkı türlü nağme ile inleten tuyûr!

Ey köhne hâitin arasından çıkıp müdâm
İnsanda vehm ü vahşeti müzdâd eden hevâm!

Ey muttasıl yetiştirip etrâfindan hevâ
Emvâc-ı bî-nihâyeyi cûşân eden fezâ!

Ey hûşeler yetiştirici hâk-i feyz-nâk!
Ey inciler nisâr edici bahâr-ı sîne-çâk!

Ey mucit! Ey tabiât-ı mucize-nümâ ki sen
Her şeyi eylemektesin ihraç sineden!

Sensin çeken o şeyleri hep sineye yine;
Sensin vücuda mûcid ü merci' her âyine!

Yapraklar! Ey şükûfeler açmış gîsûn-ı ter!
Dallar içinde kuş büyüten âşiyâneler!

Artık kesin gürültüyü dalsın hayâline;
Bir parça terk edin çocuğu kendi hâline!

Rahatsız olmasın uyusun tıfl-ı nâ-tüvân!
Mâder de eşk-i didesini eylesin revân!

Muallim Naci (18 Cemaziyelahir 1300/26 Nisan 1883). “Bir Sarhoşun Nakş-ı Seng-i Mezarı”, *Tercümân-ı Hakikat*, S.1464, s.3.

Misli nâbûd bir harâbâtî
Eylemiştir bu kabri merkez-i hâb
Muttasıl nûş ederdi bâde-i hâb
Böylelikle geçerdi o fânî

Haktan etmişti kesb-i âgâhî
Bir bilirdi Hüdâ’yı her yere
Ölür amma yaşar gönüllerde
Böyle bir mey-perest ilâhî

Onu bir gün nasılsa bir nâdân
Atıverdi şu gördüğün nehre
Etti sarhoş vedâ’mı dehre
Su katıldı şaraba o zamân!

Muallim Naci (1 Recep 1301/27 Nisan 1884). “Levh-i Mezar-ı Şâir”, *Hâver*, S.2, s. 36.

Oldu cân hem-bezm-i cânân dinlemem sussun cihân
Gûş-i cânım dinlesin ârâm-ı cânım söylesin

Bir zaman ben söyledim kim bildi bundan böyle de
Gönlümün hâlin yıkılmış hanümânım söylesin

Meşhedim mahşer kesilmiş bende yok sözden eser
Kıssa-i rengînimi hûn u revânım söylesin

Ben nihân oldumsa âsârım nihân olmaz durur
Şânımı ahlâfa sayt-ı câvidânım söylesin

Bir zaman olsun bana levh-i mezârım tercümân
Ben yoruldum söylemekten tercümânım söylesin

[İsmail] Safa (1303/1885). “Bir Nev-Civânın Kitâbe-i Seng-i Mezarı”, *İmdâdü'l-Midâd*, s.143.

Ömrümde görmedim bu cihânın safâsını
Bin dert geldi başıma vakt-i şebâbda
Dûçâr-ı illet-i verem oldum hezâr hayf
Buldum bu sinde kendimi zîr-i türâbda

[İsmail] Safa (1303/1885). “Bir Pîrin Kitâbe-i Seng-i Mezarı”, *İmdâdü'l-Midâd*, s.144.

İşte dünyâdan çekildim ben şu uzlet-hâneye
Eyledim rahat bu uzletten usanmam haşre dek
İstrap u dert ile her rûz u şeb bîdâr idim
Ben bu hâb-ı istirahatden uyanmam haşre dek

Şem'î (22 Mart 1302/3 Nisan 1886). “Bir Kitâbe-i Seng-i Mezar”, *Nahl-i Emel*, S.3, s.11.

Cenap Şahabeddin (1303/1887). “Bir Kitâbe-i Seng-i Mezar”, *Tamat*, s.71.⁴

Ey pîr-i cinân-perest âkil!⁵
Züvvâr-ı sefâ-pesend-i pür-zül!⁶
Bir verd-i şerer-nisâr-ı hoş-bû,
Bir duhter-i dil-rübâ-yı gül-rû.
Ezhâr-ı ıtır-feşân-ı enver,
Evrâk-ı çemenistan-ı pür-fer,
Mürgân-ı sefâ-nisâr-ı gül-şen
Bir günde fenâ bulup giderken
Bir tıfl-ı kadem-nihâd-ı dünya

⁴ 1886 yılında *Nahl-i Emel* dergisinde çıkan şiir iki küçük farkla Cenap Şahabettin'in *Tamat* adlı şiir kitabında geçmektedir. Kaynaklarda “Şem'î” mahlasını kullanan son sanatkâr 1881 yılında ölen Şem'î Mehmed Efendi'dir. Öte yandan Cenap Şahabettin'in bu mahlası şiirlerinde daha önce kullandığına dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Bu önemli bilgiden hareketle Cenap Şahabettin'in yazmış olduğu şiirler için Şem'î mahlasının da gazete ve dergi taramalarında incelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

⁵ Bu sözcük *Tamat*'ta “gâfil” şeklindedir.

⁶ Bu sözcük *Tamat*'ta “bî-dil” şeklindedir.

Bin türlü keder ederken îmâ,
Dünyaya vefâ tehî değil mi?
Ezvâk u safâ tehî değil mi?
Dünyada safâ elem-resândır
Âlemde sa’y safâ-yı cândır

**Mehmet Celal (18 Nisan 1887). “Bir Çocuğun Kitâbe-i Seng-i Mezarı”,
Mürüvvet, s. 4.**

-Pederi Lisanından-
Yavrum! Hazan mı erdi bugün nev-bahârına?
Oğlum! Ne oldu âh o senin gül-zârına?

Ol bahârı görmeden ey gonca! Ey melek!
Soldurdu rûyunu! Ne deyim rüzgârına?

Ettin melek iken yedi yaşında terk-i hayat
Rahmet saçarsa çok mu melekler gubârına?

Nâfiz! Uyan! Zavallı baban bekliyor seni
Gelmiş de ağlıyor çiçek açmış mezarına!

Bir ber-güzârdır bana giryân-ı hayâlin âh
Baktıkça ağlarım o hazîn güzârına!

Hurşit battı, hüzn içine daldı kâinat
Nûr indi işte makber-i pertev-nisârına!

Versin baban gayrı nesne ârâm girdigâr
Verdim güzel ferîştah! Seni gird-i gârına

Menemenlizâde [M. Tahir] (8 Kânunusani 1303/20 Ocak 1888). “Kitâbe-i Seng-i Mezar”, *Risâle-i Hâfî*, S.5, s.17.⁷

Dünyâya gelen gider nihâyet
Bir kâidedir bu câvidânî
Hurşit batar doğarsa elbet
Bî-şüphe görür çemen hazânı
Âlemde devâma yoktur imkân

Seksen sene ber-hayat kaldım⁸
Cennette gibi geçirdim evkât
Tab’ımca felekte kâm aldım
Lâkin ne imiş netice heyhat!
Düşükte mezâra ettim izân

Ey zâir eya hayat-perver
Ferdâ-yı hayâtın et tefekkür
Kabrim sana olsun ibret-âver
Âlemde vefâyı kıl tasavvur
Aldanma teyakkuz eyle her ân

Hakkıyla gör âlem-i fenâyı
Bir mel’âbedir ki bî-bekâdır
Bâkî kadîm olan Hüdâ’dır
Anlarsın o demde mâcerâyı
Dünyaya mezâr olunca pâyân

⁷ Bu şiir daha sonra *Elhan*’a da alınmıştır. Menemenlizâde Mehmet Tahir (1311 / 1895). “Kitâbe-i Seng-i Mezar”, *Âsâr-ı Perişan: Kısm-ı Elhan*. İstanbul, s. 25-26.

⁸ Bu manzume sensen yaşında vefat eden pîr-i muhteremin seng-i mezarına yazılmıştı. (Dipnot metne aittir.)

Yusuf Cemal (10 Ramazan 1305/21 Mayıs 1888). “Bir Âşıkın Kitâbe-i Seng-i Mezarıdır”, *Nokta*, S.6, s.62.

Şehîd-i aşk-ı yâr oldum mezârım mahz-ı cennettir
Hâbım sâil-i îmâlîme aşk u muhabbettir
Helâkimden teessürle bana ağılarsa cânânım
Nasıl fahr eylemem yâ Rab! Benim’çün bu ne devlettir
Helâk istenmez amma şâb iken ben şadmânım kim
Beni kurbân eden bir duhter-i hurşîd-i tal’attır
Benim bâdî-yi mazlûmiyyetim baht-ı siyahımdır
Sana ey yâr zulm isnâdı bir zulm ü cinayettir
Verin emr-i helâkim gamze-i cellâda aşktır
Rızadan başka çâre var mı bu hükm-i muhabbettir
Dökersek de biraz eşk-i ter hem hiç esef etme
Senin’çün sevdiğim ölmek Cemâl’e bir saadettir

(15 Rebiülevvel 1306/19 Kasım 1888). “Seng-i Mezar-ı Kemâleddin”, *Nilüfer*, S.25, s.206.

Bekâ mümkün değil hayfâ bu dünyâ-yı ebr-i telkîn
Ayırmaz bernâ vü pîri aslâ eylemez ta’yîn
Civânım hâfız-ı Kur’an idi hem sâhib-i irfân
Ederdi ilmini hep halk-ı mahmûd u kerem tezyîn
Kemâl-i şî’r ü inşâsı devânîn-i sevâbıktan
Kıldardı nazmı nazmen nesri neşren tercüme-i tedvîn
Tutup feyzi müreccah her arûs-ı vasl-ı azrâya
Eylerken hacle-gâh dilber-i âtîsini te’mîn
Fenâr-ı nehc-i şübbânda çerağı söndürüp sarsar
Bin üç yüz altı sâlında vefât etti Kemâlettin

Ağlarcazâde Hakkı (Rebiülâhir 1308/Kasım 1890). “Kitâbe-i Seng-i Mezar”, *Nilüfer*, S.50, s.605.

Sâkit duruyor suret-i zâhirde şu makber
Gel, gûş-ı teyakkuz ile bir dinle ne söyler:

“Sandım ki müsâit, müteveccih bana dünya
Mes’udluğum âleme mağbut idi, hayfâ!
Bir anda baktım ki yalan çıktı o rü’yâ
Ümit hilâfına zuhur etti mukadder.

Ey senin mezarım okuyan, tabi-i hülya!
Ey zillini tutmak isteyen tıfl-ı emel-zâ
Kaçsan değil, uça dahî yok fâide, asla
Bir gün yutacaktır seni elbette şu ejder

Kâdir iken et, bezl-i mesâi hasenâta
Bâki değil aldanma menâlât-ı hayâta.”

Ahmet Râsim (26 Mayıs 1310 / 7 Haziran 1894). “Kitâbe-i Seng-i Mezarım”, *Maarif*, nr. 136, s. 78.

Zâir:

Rûhum çekildi secdene Rabb-i izzete
Cismim bu yerde kaldı gam-ı iftirâk ile

Zâhir değil mi Fâtihâ’ya minnetim benim
Lutf et bu lütfâ muntazırım iştiyâk ile

**İsmail Safa (9 Haziran 1310/21 Haziran 1894). “Bir Kitâbe-i Mezar”,
Malûmat, S.18, s.137.**

Zâir! Gurûb etti bu mâh on yedisinde
Düştü kara topraklara eyvah bu sinde

Ahlâkı güzel hâlidenin kendi güzeldi
Fâniydi fakat behre-ver-i hüsn-i ezeldi

Bir hande-i nâz oldu hedef-i kahr-ı memâta
Bir berk şitâbında karıştı zulemâta

Nev-zâdı için ağlar idi hâlîde eyvah
Mevlûd ile hem-râh-ı fenâ vâlîde eyvâh

Hicr ile ben oldukça güzârende-i evkat
Cennette ede ruhu meleklerle mülâkât

**Abdullah Cevdet (28 Temmuz 1310/9 Ağustos1894). “Kitâbe-i Seng-i
Makber”, *Malûmat*, S.24, s.188.**

Mâdam ki cihanda vücûd-ı muhakkârım
Oldu gıdâ-yı ejder buhrân u fiâl
Sarsın derim civârımı sıhhat-i sermedi
Mîhr-i âlemden ziyâhı gördüm istikbâlimi

**Tevfik Fikret (20 Eylül 1310/11 Ekim 1894). “Bir Çocuk Mezarı İçin”,
Malûmat, S.41, s.258.**

Bak i'tibâr eyle zâir! Şu muhtasar kabrin
Fenâ-yı âleme dünya kadar delâleti var!

Tahaccür etmiş o bir samt-ı lâ-yezâlîdir,
Ki ömr-i zâili tasvirde talâkati var!

Hitâbet etmek ruha lisân-ı gayb gibi
Bu pek küçük eserin pek büyük fesâhati var!

R. Ferid (30 Mart 1311/11 Nisan 1895). “Bir Tabibin Kitâbe-i Seng-i Mezarı”, *Mektep*, S.28, s.50-51.

Düşün encâmını sen de hemen geçme gel ey zâir!
Tefekkür et! Bu câyı ki içinde şimdi medfûnum
Tenim setr eyledi şimdi onun hâk-i siyâhı âh
Haberdâr ol! Ne yolda ben onun zîrinde mahzûnum
Devâ-hâhımı etmişken tedâvi ben hayâtımda
Hezâr efsûs! Mevtin pençesinde şimdi merhûnum.

Recaizâde Mahmut Ekrem (1313/1896). “Genç Bir Vâlidenin Kitâbe-i Seng-i Mezarı”, *Şemsa*, s.51.

Felek ayırdı beni kûşe-i ferağımdan;
Teessür etmedi gaddar tâze çağımdan!
Bu rüzgâra ne yaptım ki ben tebâh etti,
Zarar mı gördüm benim şu’le-i çerağımdan?!

Zâif idi o kadar şem’i ömr-i mahzûnum
Ki şevki geçmez idi hârice bu çağımdan.

Türâb-ı hasrete giryân u mustarip düştüm
Ki şîr-i haremi terk eyledim kucağımdan!

Ayan olur sanırım gözlerimde öksüzümün
Kalan garip ve hazin bûseler dudağımdan?

Oku revânıma, ey zâir-i mürevvet-kâr
Düşün nihâyetini, ibret al durağımdan

XXI. YÜZYILDA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN REALPOLİTİĞİ

Harun IŞIK
Sakarya Üniversitesi

ÖZET: 2000'li yılların başında iktidar değişiklikleri ile büyük bir değişim yaşamaya başlayan Rusya ve Türkiye, üst düzey diyalogları harekete geçirerek, karşılıklı olarak hissedilen şüpheleri asgari düzeye düşürmeye çalıştılar. İlişkileri yükseltmenin iki ülke çıkarına olacağını düşünen yeni yüzyıldaki iki ülke liderleri ticari ve ekonomik ilişkilerin yanında özellikle siyasi anlamda birçok ortak girişimde bulundular. Suriye konusunda farklı düşüncelere sahip olmalarına rağmen birlikte çözüm girişimlerinde bulunmaları, iki ülke ilişkilerinde tarihin tersine döndüğünün göstergesidir. Tarih boyunca birbirlerine zarar veren bu iki ülke, birlikte yaşamayı öğrendiklerinde ne gibi kazançlar elde ediyorlar? Bu dönemde bunu öğrenmek için iki ülkeye de fırsatlar doğmuştur. Farklı düşüncelerine rağmen, Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Krizi süreçlerinde iki ülkenin birbirlerine karşı yaklaşımı makuldü. Özellikle, 2015 Uçak Düşürme Krizi'ni, iki ülke yönetimlerinin doğru yöneterek çok daha büyük krizlere fırsat tanımaması ve krizi kısa denilebilecek bir sürede bertaraf etmeleri önemliydi. İki ülke ilişkilerini realist perspektiften anlayabilmek, ilişkilerde geleceğe yönelik atılacak adımlarda öngörü oluşturması açısından önemlidir. Bu çalışmada, üst düzey ziyaret, oluşum ve diyaloglardan yola çıkılarak ne gibi kazanımlar elde edildiği üzerinde durulacaktır. 2020 yılı başında yaşanan İdlib Krizi sonrası iki ülkeyi neler beklemektedir? Siyasi kazanımların yanında, enerji ve ekonomik konulardaki kazanımlara da kısaca değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Erdoğan, Putin, Realpolitik

The Realpolitics of Turkey-Russia Relations in the Twenty First Century

ABSTRACT: With the change of administrations in the early 2000s, Russia and Turkey, that began to experience a major change, tried to reduce mutual suspicions to a minimum level by mobilizing high-level dialogue. The two countries' leaders in the new century, who think it would be in the interests of the two countries, have made many joint ventures in addition to commercial and economic relations. Although they think differently, they have attempted

to work together on the Syrian issue. What benefits do the two countries, that harmed each other throughout history, gain when they learn to live together? In this period, there have been opportunities for both countries to live together. Despite the fact that they think differently during the Georgian, Ukrainian and Syrian crisis, the two countries' approaches have been reasonable each other. In particular, it was important that the 2015 airplane dropping crisis did not provide the chance for greater crises by managing the governments of the two countries, and that they were able to eliminate the crisis in a short period of time. Understanding the relations of both countries from a realist perspective is important in terms of establishing foresight for future steps in relations. In this study, it will be emphasized the acquisitions obtained with high level visits, formation and dialogues. What awaits both countries after the Idlib Crisis that occurred at the beginning of 2020. In addition to political gains, energy and economic gains will be briefly discussed.

KeyWords: Turkey, Russia, Erdoğan, Putin, Realpolitics

GİRİŞ

2002 yılında başlayan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde büyük bir hareketlenme yaşanmıştır. Türkiye siyasi elitlerinin, Soğuk Savaş boyunca kendi ulusal güvenliklerine yönelik en büyük tehdit olarak algıladıkları Rusya, 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'nin en önemli ticari, siyasi ve kültürel ortaklarından biri haline gelmiştir. (Balta E. v., 2017)

Bu yakınlaşma gerçek bir dostluk mudur yoksa realpolitiğin bir sonucu mudur? Realpolitik, güç hesapları ve *raison d'etat* (ulusal çıkar) üzerine dayanan realist dış politika anlayışıdır. (Kissinger, 2015) Buna göre, insan doğası gereği bencil ve çıkarımı gözetir. İnsanlar tarafından kurulan ve yönetilen devletlerde, devletlerin iç politikalarının aksine uluslararası ilişkilerde bağlayıcı bir üst otorite olmadığından anarşik olan uluslararası sistemde varlıklarını sürdürmek ve ulusal güvenliğini sağlamak için güçleri çerçevesinde ulusal çıkarlarını gerçekleştirme peşinde koşarlar. Devletler, güç mücadelesi olan uluslararası politikada, bu gerçekliği kabul ederek rasyonel siyaset yaparlar. (Aka, 2015)

İki ülkenin ilk ilişkileri, Rusların 1492'de ticari amaçlarla Osmanlılara bağlı Kırım Hanlığı ile kurduğu temastır. Belirtilen yıldan itibaren Rusya, iki yüzyılı aşkın bir süre Osmanlı'ya karşı herhangi bir çatışmaya girecek cesareti bulamamış, ilişkileri ticari amaçla ve Kırım Hanlığı vasıtasıyla sürdürmüştür. İyice güçlenip, yayılmacı politika izlemeye başlayan Rusya'nın, 1700'lü yılların başında, I. Petro zamanında belirginleşen sıcak denizlere inme hayali ile Osmanlı üzerindeki emelleri art-

tırmıştır. Rusya'nın sıcak denizlere inme hayali zamanla Karadeniz'le de sınırlı kalmamıştır. 1783'te Kırım'ı kendi topraklarına katarak Karadeniz'e kapı açan Rusya, iyice zayıflayan Osmanlı Devleti'nin boğazları üzerindeki emellerini de açığa çıkartmıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında iyice zayıflayan ve hayatta kalma mücadelesi veren Osmanlı Devleti, Rusların uzun süren baskılarını bertaraf edebilmek için uzun süre İngiltere ile denge kurmaya çalıştı. Bu ülke, 1870'lere kadar Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması politikası güdüyordu. Türkiye de, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği tehdidini ABD ile dengelemeye çalışarak güvenliğini sağlıyordu.

1953'te Stalin'in ölümüne kadar Sovyet tehdidini ensesinde hissedilen Türkiye, Stalin sonrası bu ülkeden gelen daha barışçıl söylemlere rağmen Sovyetler Birliği'ne güven duyamamıştır. ABD ile yaşanan ve özellikle 1964 Johnson Mektubundan sonra bu ülke ile başlayan krizler sonrası bazı alanlarda Sovyetler Birliği ile işbirliğine gidilse de, Türkiye Batı yanlısı politikalarından vazgeçmemiştir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, o güne kadar güvenlik endişesiyle içe dönük bir politika izleyen Türkiye'nin ilgisiyle karşılaşmış; "Adriyatik'ten Çin Seddine kadar Türk Dünyası" sloganıyla yeni kurulan bu devletlere rol-modellik yapmak ve oralarda hegemonya kurmak istemiştir. Bu işte siyasi olarak istikrarsız ve ekonomik olarak da krizlerle boğuşan 90'lı yılların Türkiye'si yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerine yeterince güven verememiştir. Türkiye'nin bu ülkelerde kurmak istediği hegemonya üzerine başarısızlığında; bu cumhuriyetlerin yıllardır Rus ve komünizm egemenliği altında kalmalarının etkileri, birçoğunun da petrol konusunda zengin olup ekonomilerini hızla düzeltmeleri ve 2000 yılından sonra Putin dönemi Rusya'sının eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerindeki Batı hegemonyasını önleme arzusunun da etkisi olduğu söylenebilir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ardılı olan Rusya Federasyonu'nda 90'lı yıllar boyunca göreceli zayıflık mevcuttu. Katı bir merkezi planlamadan açık Pazar ekonomisine geçiş ekonomilerini ağır bunalımlara sürüklemiş, hızlı özelleştirme sonucu birçok oligark denen zengin işadamlarının ortaya çıkmış, yüksek enflasyon oranları da halkın fakirleşmesine sebebiyet vermiştir. 1990'lı yıllardaki Boris Yeltsin döneminde, Rus dış politikası "git-gel"lerle geçmiştir. 1991-93 yıllarında dış politikada Batı yönünde politikalar izlemeyi tercih eden kadrolar belirleyici olmuş, NATO'nun doğuya doğru ilerlemesine karşı konulmaktan kaçınılmıştır. Rusya'nın dönüşümü dolayısıyla ekonomik zorluklar gerçekleşmiş, gücündeki azalmadan dolayı evrensel iddialardan tamamıyla vazgeçilmiştir. (Çelebi) Dışişleri Bakanı Koziyev'in başını çektiği Batı yanlısı politikalar, 1990'lı yılların ortalarında yerini Avrasyacılığa bırakmıştır. Avrasyacılar, Sovyet sonrası dönemde Moskova yönetiminin

Batı ile iyi ilişkiler kurmak pahasına ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel kimliğine aykırı politikalar yürütüldüğü, ulusal çıkarların göz ardı edildiği iddiasındaydılar. (Sönmez, 2010)

Çeçen sorununun çözüme kavuşturulamaması da Rusya'yı zorluyordu. Zorluk ve karışıklıklarla geçen 10 yıl sonundabeklenmedik bir şey gerçekleşti. 2000 yılına girerken Yeltsin beklenmedik bir şekilde görevi bıraktığını açıkladı ve bu gelişmeyle yeni bin yıla başlarken Vladimir Putin Rusya'nın yeni başkanı oldu. Putin'in başkan olmasından iki yıl sonra Türkiye'de de benzer bir kırılma gerçekleşerek iktidar değişmiş, Recep Tayyip Erdoğan yönetiminde AK Parti iktidara gelmişti.

XXI. Yüzyılda Türkiye-Rusya ilişkilerinin realpolitliğini anlatan çalışmanın birinci bölümünde yeni bin yıla girerken iki ülkenin durumu ele alınacaktır. İkinci bölümde ise karşılıklı ziyaretlerle birlikte güven tesis çabaları üzerinde durulacaktır. Daha sonraki bölümde ise Gürcistan ve Ukrayna Krizleri bağlamında ilişkilerin aşamalarındaki iki ülkenin tutumlarından bahsedilecek olup, dördüncü bölümde, Suriye Krizi bağlamında hiç olmadığı kadar hareketlilik yaşayan ve aynı zamanda uçak krizi ile keskin düşüş ve ardından yine hızlı bir yükseliş yaşayan ikili ilişkiler üzerinde durulacaktır.

Yüzyıllarca birbirine rakip olan, düşmanca tavırlarıyla birbirlerini yıpratın, birbirlerinin yaşam alanlarını dahi kısıtlamaya çalışan iki ülke, sürekli olarak birbirlerine zarar vermişlerdir. Yeni dönemle birlikte diyalogu ön plana çıkaran politika anlayışını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, dönemin analizinin doğru bir şekilde yapılmaya ihtiyacı olduğundan dolayı önem arz etmektedir. Çalışmada, iki ülke ilişkilerinde daha önce çalışılmış bilimsel araştırmalar ile söylem analizi kullanılmaktadır. Kaynak olarak bilimsel çalışmalar ile basın –yayın haberleri temel alınmıştır. Literatüre katkı yapması beklenen çalışmanın sosyal bilimlere katkı sunması beklenmektedir.

2000'lerin başında Rusya ve Türkiye'nin Görünümü

Başkan Yeltsin'in istifa ettiği 90'lı yılların son gününde ülke, ekonomik krizle karşı karşıya, yönetimde oligarklar söz sahibi, Çeçen direnişçiler karşısında ülkenin eli kolu bağlı hale gelmiş durumdaydı. İstifa ettiğinde yerine, XXI. yüzyılın başından günümüze kadar ülkeyi yönetecek olan ve başkanlık koltuğuna oturmadan önce sadece dört ay başbakanlık yapan Vladimir Putin geçti. Putin, Yeltsin tarafından bu makama aday gösterilmesi ile özellikle batılı siyaset bilimciler arasında Yeltsin ve Yeni Rusların çıkarlarına fazla dokunmayacak, Rusya'yı devraldığı gibi yönetecek aynı zamanda geçmiş dönemin yolsuzluklarından asla hesap sormayacağı gibi hesap sormak isteyenlere karşı da demir yumruk olacak birisi olarak değerlendirilmiştir.

KGB'den gelen birisi olduğu göz önünde bulundurulsa da bu ve benzeri yorumların gerçeği yansıtmadığı kısa zamanda görülecektir. (Onay, 2015)

Rusya tarihinin akışını değiştirdiği kabul edilen Putin için en önemli sorun ülkeyi bir arada tutmak ve Kremlin'i bir kez daha politik kararların gerçek merkezi yapmaktır. Bu amaçla Çeçen direnişçilere karşı kapsamlı bir harekât başlatmış, devleti ekonomik olarak güçlendirmek için de oligarklara da savaş ilan etmiştir. Yeni başkan, Rusya'nın askeri ve ekonomik olarak geri kaldığının farkındaydı. 11 Eylül saldırılarından sonra Çeçenlere karşı yaptığı harekâtı uluslararası arenada meşrulaştırmak için ABD'ye Orta Asya Cumhuriyetlerine üs kurmasının kapıları aralayıp destek olmuş, NATO'da görüş bildirme hakkını elde etmiştir. Karşı çıktığı 2003 Irak harekâtıyla birlikte yükselen petrol fiyatları Rus ekonomisine iyi gelmiş; yüzyıllardır sefaletle mahkûm olan Rus halkının refahını bir nebze olsun arttırmıştı. (Onay, 2015)

1990'lı yıllarda ikinci kez parçalanma riskiyle karşı karşıya gelen Rusya, 2000'lerin başında başa geçen Putin ile birlikte tehlikeyi atlattığı gibi, eski Sovyet nüfuz bölgelerine yeniden dönmeye uğraşıyordu. Gün be gün Kremlin, Rus çıkarlarının bulunduğu bu topraklara yapılan en ufak müdahaleye bile tahammülü kalmadığını gösteriyordu. Bu amaç doğrultusunda Putin, iktidara gediği yıl olan 2000 yılında yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, yeni Askeri Doktrin ve Dış Politika Konsepti benimsedi. (Çelik, 2015)

Türkiye'de ise 1990'lı yıllar boyunca sürüp giden siyasi istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve ekonomik bunalımlar sonrasında daha henüz kurulmuş Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Kasım 2002'de iktidara gelerek ülkeyi günümüze dek yönetecekti. Kısa süren Refahiyol Hükümeti'nin 28 Şubat Post-modern Darbesi ile indirilmesinden beş yıl gibi kısa süre içinde İslamcı bir parti olan Refah Partisi'nin yenilikçi kanadı olarak partiden ayrılanların 2001'de kurduğu Ak Parti, 3 Kasım 2002'de tek başına iktidara gelerek Türk Siyasi hayatında bir dönüşümü simgelemiştir. Statükocu ve tek yönlü bir politika izleyerek Batı yanlısı politikadan taviz vermeyen, Rusya'ya, tarihten kaynaklanan sebeplerle şüpheli yaklaşarak ilişkileri belli bir seviyenin altında tutan bir duruştan farklı davranıyorlardı.

Rusya Putin'le birlikte, 90'lı yıllar boyunca çözülemeyen Çeçen direnişini kırma yoluna gitti. Moskova, Büyük bir harekâtla ile bölgede orantısız güç kullanarak orada hâkimiyeti sağlamıştır. Türkiye'de ise 1998 yılında Suriye'den sınır dışı edilen PKK elebaşı Abdullah Öcalan 30 gün kaldığı Rusya'dan sığınma talebi Rusya tarafından kabul görmemiştir. Mamafih Öcalan sorunuyla Rusya, dini ve etnik olarak Türkiye'ye yakın olan Çeçenistan'daki sorundan Türkiye'yi uzak tutmak için bu kartı elinde tutmuştur. Türkiye Ruslardan PKK'yı; Rusya'da Türklerden Çeçen grupları desteklememesini istemekteydi.

Rusya’da Türkiye algısı, ABD’nin Ortadoğu’daki alt yüklenicisi, model ortağı, Büyük Ortadoğu Projesi’nin eş başkanı ve NATO kalkanının tamamlayıcısı (İşyar, 2017); Türkiye açısından Rusya ise tarihten gelen saldırgan bir izlenimle güvenliği için tehdit unsuruydu. Bu yüzden iki ülke arasında güven tesisinde inisiyatif gerektiren politikalar gerektirmekteydi. Putin, Rusya Devlet Başkanı seçildikten sonra “Biz çıkarlarımıza ters düşmedikçe herkesle işbirliğine gideceğiz” açıklamasıyla (Özbay, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri:1992-2010, 2017); Türkiye’de ise AK Parti’nin çok yönlü dış politika izleyeceğine dair söylem ve eylemleriyle iki ülkenin de yeni döneminin farklı olacağına dair ipuçları ortaya çıkmış oldu. İki ülkede yaşanan değişime paralel olarak, ilişkiler de seyir değiştirmiş ve bu durum iki ülkenin karşılıklı algılarının yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Soğuk Savaş döneminin “kazan-kaybet” denklemi yerini artık düşük politika konularında “kazan-kazan” anlayışına bıraktığı görülmüyordu.

Bu dönemde diplomatik trafik yoğunlaşmış, yüksek düzeyli ziyaretler sıklaşmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerinde hem rekabet hem de işbirliği unsurları görülmektedir. İki komşu ülke, buldukları coğrafya itibarıyla gerek Kafkaslarda, gerek Balkanlarda ve gerekse de Ortadoğu’daki pek çok unsurdan etkilenmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununu ve Gürcistan ile Abhazya bölgesi arasında yaşanan anlaşmazlıklar, Ukrayna ve Kırım’daki meseleler, Suriye krizi etrafındaki gelişmeler Ankara ve Moskova farklı açılardan değerlendirmekte, böylelikle ikili ilişkiler bu gelişmelerden etkilenebilmektedir. (Özdal, 2013)

İlişkilerde Güven Tesis Çabaları

2000’li yılların başı, Türkiye ve Rusya’yı günümüze dek uzun yıllar yönetecek olan iktidarlar birbirlerini tanıma sürecindeydiler. Recep Tayyip Erdoğan daha Başbakanlık koltuğuna oturmadan Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı sıfatıyla 24 Aralık 2002’de Rusya’ya bir ziyaret düzenledi. Erdoğan PKK konusunda, Putin ise Çeçenistan konusunda birbirlerinden destek istediler. Uzun bir görüşme gerçekleştiren iki liderden Putin, ticaret hacminin beş milyon dolar daha artması gerektiğine ve Mavi Akım projesinin önemine vurgu yaptı. Türkiye’den Çin’e kadar uzanacak ekonomik bir Avrasya Platformu oluşturulması da gündeme geldi. Putin, dünyanın her yanına ulaşmalıyız, yeni pazarlar bulmak için kimseden icazet almamıza gerek yok diyerek Türkiye’ye Batı’dan bağımsız bir şekilde birlikte hareket etme isteğini belirtti. Ayrıca Rus helikopterlerinin daha ucuz olmasına rağmen neden Amerikan helikopterlerinin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından tercih edildiğini de sordu (Moskova’da Bahar, 2002). İki liderin yapmış olduğu bu görüşme, Rusya’nın Türkiye ile daha fazla ortak hareket etmek isteğini ortaya koydu. Türkiye’de ise dış politikada

“çok boyutlu ve çok kulvarlı ilişkiler” anlayışı ile hareket etmek isteyen yeni iktidar için Rusya doğru bir alternatifti.

11 Eylül sürecinde, ABD'nin Afganistan'a düzenleyeceği operasyonda stratejik öneme sahip Orta Asya'dan üs kullanmasına destek veren Rusya, böylelikle Çeçen sorunundaki insan hakları ihlallerini yaşanan süreçteki terör olgusu içine oturarak meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmıştır. Tüm bunlara rağmen, ABD'nin 2003'te başlamayı planladığı Irak Harekâtı dünya siyasetinde bazı dengeleri değiştirmiş, 5 Mart'ta Fransa, Rusya ve Almanya; Washington'un Irak'a karşı savaş planlarına karşı olduklarını ve Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinin savaşı yetkilendiren bir kararın verilmesine "ortak izin vermeyeceklerini" belirttiler (France, Russia and Germany Harden Stance, 2003). Mamafih, 2002'de kabul edilen Bush Doktrini ile teröre karşı önleyici eylemde bulunma amacı ile ABD, kendisine saldırılmasını beklemeden “algılanan düşmanları ve bunların kapasitelerini ortadan kaldırmak için önceden müdahalede bulunabileceğini”, halkları özgürleştirmek amacıyla demokrasi ve serbest piyasa anlayışının yerleşmesini sağlamak amacıyla kendinde müdahale hakkını bulmuştu (Efegil, 2017).

Bu süreçte, ABD'nin Türkiye'den istediği destek, 1 Mart Tezkeresi adı altında, 2003'te TBMM tarafından reddedilmişti. Tezkerenin reddini memnuniyetle karşılayan Putin, Rusya Federasyonu Devlet Başkanları düzeyinde Türkiye'ye yapılan ilk ziyaret olarak kayda geçecek olan ziyaretini 5-6 Aralık 2004'te gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette 2002 sonrası Türkiye'nin dış politikasında Batı merkezli yaklaşımdan uzaklaştığını, çok eksenli yeni bir dış politika izlemeye başladığını görmesinin önemini vurgulamıştır (Gökçesedef, 2016). Eylül ayında olması planlanan Putin'in bu ziyareti, Beslan Rehine Krizi olarak adlandırılan Rusya'ya bağlı Kuzey Osetya Bölgesi'nde bir okula yapılan baskında 1100 öğrencinin rehin alınıp 3 günlük krizin 385 kişinin hayatına mahal olması sebebiyle ertelenmiştir (Beslan Rehine Krizi, 2004). 5-6 Aralık'taki ziyarette, iki ülke arasındaki ticaret hacminin genişletilerek yılsonuna dek 10 milyar doları aşması, Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısının 1,7 milyonu, Türkiye'nin Rusya'daki müteahhitlik işlerinin toplamının iki milyar doları bulması hedeflendi. Bavul ticaretine sınırlamalar getirilip azaltılmaya çalışıldı. Türkiye, kullandığı doğalgazın %80'lere varan bir oranını da Rusya'dan alıyor ve bu rakam giderek artıyordu. Tüm bu ekonomik yönden işbirliğini arttırma çabalarına rağmen iki ülke arasında güvensizlikler de vardı. Üst düzey siyasi diyalog eksikliği sebebiyle, “Kürt-Çeçen Kartı, Boğazlar- Boru hattı çekişmesi, Orta Asya-Kafkasya nüfuz mücadelesi” gibi konularla uğraşan iki ülke; hem sorunları çözmek için masaya oturuyor, hem de yeni işbirliği alanları keşfetmeye çalışıyordu. Bu ziyaretin en önemli belgesi kuşkusuz Türkiye-Rusya arasındaki dostluğun ve çok boyutlu ortaklığın de-

rinleştirilmesine ilişkin ortak deklarasyondur. Deklarasyonda, her iki ülkenin de Avrasya ülkesi olduğu belirtilerek, bölgede barış, istikrar ve refahın Türkiye ve Rusya'dan sorulacağı mesajı veriliyordu. İki ülkenin 2001'de oluşturduğu Avrasya Eylem Planı'nın etkinleştirilmesi kararlaştırılırken, Karadeniz ve Hazar Bölgesi'nde daha çok ticaret, ulaşım sağlanmasının önemine dikkat çekiliyordu (Demirtaş, 2004).

Putin'in ziyaretinden 37 gün sonra Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından Moskova'da yapılan Türk İş Merkezi'nin açılışına Putin'in davetlisi olarak katılmıştır. Başbakan Erdoğan, bu ziyareti 500 iş adamıyla gerçekleştirerek Türk işadamlarını Putin'e takdim etme fırsatı bulmuştur. Bu ziyaretin, AB ile müzakerelerde karşılaşılabilecek olumsuz durumlar karşısında bir "B Planı" oluşturulması stratejisi içinde Rusya ile bölgesel düzeyde ilişkilerin geliştirilmesi önemli gözükmektedir. Kıbrıs konusunda ise Rusya'nın bu konuda ciddi adımlar atacağını sinyalleri verilmiştir (Erdoğan'dan Moskova Çıkarması, 2005).

Gürcistan ve Ukrayna Krizleri Bağlamında İlişkiler

Enerji zengini bir ülke olmanın avantajını kullanarak aktif bir dış politika yürütmeye başlayan Putin, yakın çevresi olarak gördüğü Kafkaslar, Orta Asya Cumhuriyetleri, Doğu Avrupa ve Baltık'ta gücünü her geçen gün arttırmış, buralarda NATO ve AB ile karşı karşıya gelmeye başlamıştır. 2003 sonrası dönemde, Gürcistan ve Ukrayna'da yaşanan renkli devrimler, Kosova'nın bağımsızlığını kazanması, Gürcistan ve Ukrayna'nın Batı ile ilişkilerini geliştirmesi Rusya'yı harekete geçirmiştir. Gürcistan'a bağlı Güney Osetya'nın tek taraflı bağımsızlık ilan etmesi sonucu Batı yanlısı politikalar yürüten dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili bu bölgeye askeri harekât düzenlemesi kısılcım etkisi yaratmıştır. Moskova uluslararası politikada tekrar etkin bir güç olduğunu göstermek ve Gürcistan'ın Batı nüfuz alanına girmesini engellemek için bu ülkeye müdahale ederek Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını kazanmasını sağlamıştır (Keskin, 2015). Putin artık eski Sovyet coğrafyasında Batılı güç istemediğini ortaya koymaya başlamıştı.

Karşılıklı ziyaretler ve gerekli güvenin tesisi sonucu oldukça genişleyen Türkiye-Rusya arasındaki ticaret hacmi ile oluşan bu olumlu hava çok sürmeyecek, 2008'de Gürcistan'da meydana gelen gelişmeler iki ülke arasında fikir ayrılığına sebep olacaktı. Elektriği Rusya tarafından kesilen Gürcistan'ın talebi üzerine, Türkiye derhal bu ülkeye elektrik temin etti, sınıra Türk Kızılay'ı vasıtasıyla yardım götürdü ama Gürcistan'ın askeri yardım talebi Türkiye tarafından kabul görmedi. Beş gün boyunca Gürcistan başkenti Tiflis dâhil birçok bölgeyi bombalayan Rusya gibi Türkiye üzerinde tarihsel güvensizliğin olduğu bir ülkenin, yanı başında Batı'ya meydan

okumasının Türkiye açısından tedirginlik oluşturduğu aşikârdır. Savaş esnasında Montrö Boğazlar Sözleşmesini harfiyen uygulayan ve ABD gibi diğer güçleri Karadeniz'e sözleşme gereği sokmayan Türkiye'nin tavrını Moskova olumlu bulmuştur. Mamafih, iki ülke ilişkilerinde 2008 yılında meydana gelen bu kırılma, ilişkilerin pürüzsüz bir şekilde gitmeyeceğinin işaretiydi.

Rus Anayasası'na göre üçüncü defa seçilemeyecek Putin yerine 2008 ile 2012 yılları arasında başkanlık koltuğuna Dmitriy Medvedev oturmuştur. Medvedev'in 11-12 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye ziyareti sırasında "Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)" kuruldu. Konsey; İki Dışişleri Bakanları başkanlığında bölgesel ve uluslararası konulardaki işbirliği imkânları üzerine, ikincisi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanları başkanlığında ticari ve ekonomik işbirliğini geliştirme üzerine çalışmalar yürütmektedir. ÜDİK'in toplantılarında ticaret hacminin 100 milyon dolara çıkarılması, Akkuyu'da yapılacak Nükleer Güç Santrali hakkındaki anlaşmalar, Samsun-Ceyhan ham petrol boru hattı projesi, "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Karşılıklı Seyahatlerine İlişkin Usullere Dair Anlaşma" ve "Geri Kabul Anlaşmaları" gibi meseleler üzerinde görüşülmüştür. 2012 ve 2013 yılına yapılan ÜDİK toplantıları Suriye iç savaşı konusunda görüş ayrılıkları olsa da, bu farklı düşüncelerin krizlere dönüşmesine müsaade edilmeyeceğini ve ilişkilerin geliştirilmesi yönünde tarafların ortak kararlılığını göstermesi bakımından önemli bir örnek olmuştur. 2014 Toplantısı öncesi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Akkuyu'da yapılacak Türkiye'nin ilk nükleer santrali için hazırlanan ÇED raporunu onaylaması 20 milyar dolar değerindeki projenin inşa aşamasına geçmesindeki engellerin kalmadığını gösterdi. İDÜK, yaşanan tüm krizlere rağmen Rusya-Türkiye ilişkilerinde ekonomi ve enerji alanlarında sağlanan işbirliğinin korunması ve geliştirilmesi yönündeki ortak kararlılığın sağduyulu siyasetle sürmesine katkı sağlamıştır (Taşçı, 2014).

Suriye Krizi patlak verdiğinde, sağduyulu siyasetin sürdürülmesinin zor olduğunu gösteren bir olay yaşanmıştı. 10 Ekim 2012'de Moskova'dan Şam'a giden bir Rus uçağı, Türk F-16'ları tarafından Ankara'ya inişe zorlandı. Arama sonucunda uçakta alıcı olarak "Suriye Savunma Bakanlığı" ibaresinin yer aldığı askeri haberleşme cihazı parçaları tespit edildi (F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi, 2012). Olayın ardından Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise, Türkiye'nin Chicago Anlaşması'na göre hareket ettiğini ve buna hakkı olduğunu söyledi. Rus Devlet Başkanı Putin de, yaşanan gerilime rağmen Türkiye ziyaretini ertelemedi ve Aralık ayında, Üst Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin (İDÜK) 3. toplantısı için bakanlarıyla birlikte Ankara'ya geldi (Gökçesedef, 2016).

İki ülke arasındaki görüş ayrılıkları Ukrayna Krizi'nde de kendini gösterecekti. Bu krizin başlangıcı 2013 Kasım'ından beri Batı ile yakınlaşma yoluna giden Ukrayna'da dönemin Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç, AB ile Ortaklık ve

Ticaret Anlaşmasını askıya alarak Rusya ile işbirliği yapmayı tercih etmesidir. Bunun üzerine Kasım 2013'te başlayan muhalifleri tarafından düzenlenen Batı yanlısı sokak gösterilerine karşı belli bir süre direnen Devlet Başkanı Yanukoviç, kamu binalarının göstericiler tarafından işgal edilmesiyle Rusya'ya sığınmak zorunda kaldı ve başkanlığı parlamento tarafından azledildi (Konak, 2019) ve Mayıs 2014'te de Devlet başkanlığı seçimlerinin yapılması kararlaştırıldı. Bu gelişmeler üzerine 1954 yılında, Ukrayna kökenli olan SSCB Başkanı Kruşçev tarafından Rusya'dan alınıp Ukrayna'ya bağlanan Kırım Mart 2014'te Ukrayna'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etti ve çok kısa bir süre sonra da yapılan bir referandumla Rusya'ya bağlandı.

Ukrayna krizi Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri Avrupa'nın en büyük krizi olarak değerlendiriliyor. Uzun süredir AB, Ukrayna ile yakın ilişkiler sürdürmeye çalışıyordu. Buna karşılık Rusya, Ukrayna ve komşularının AB ile gümrük birliği anlaşması imzalamalarına karşı çıkıyordu. Kiev krizi nedeniyle AB ile ABD, Rusya'ya karşı birçok yaptırım kararı aldı (Peter, 2014). Putin'de Avrupa'nın enerji konusunda kendisine bağlı olduğunu bildiğinden Kırım'ın ilhakı konusunda günümüze dek geri adım atmayı düşünmedi.

SSCB'nin dağılmasından sonra ülkenin ardılı konumundaki Rusya'nın tekrardan Karadeniz'de güçlü bir pozisyona gelmesi Karadeniz'in en uzun kıyı uzunluğuna sahip ülkesi olan Türkiye'yi güvenliği açısından rahatsız etmişti. Bu ilhak aynı zamanda Kırım'da yaşayan Tatar Türkleri açısından da önem arz etmektedir. Bu yüzden Türkiye, Karadeniz'deki bu son gelişmelerden ve Kırım Tatarlarının durumundan da endişe etmekte ve Kırım'ın ilhakını tanımayarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana bir tavır içerisindedir. Ankara, Kırım krizinin yönelik diplomasi ve uluslararası hukuk yoluyla çözülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye özellikle enerji, ticaret ve turizm konularında Ankara-Moskova ilişkilerine zarar vermeden bu konuda diyalogun başlatılmasını istemekte, sorunun karşılıklı müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulmasını sağlamaya çalışmıştır (Konak, 2019). Cumhurbaşkanı Erdoğan her fırsatta Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu dile getirmektedir. Kırım'ın Rusya tarafından işgali, Batı ve Türkiye için ifade ettiği kayıp çok büyük ve derin olduğu halde, 10 Mayıs'ta, Kırım'ın artık kendilerinin olduğunu tüm dünyaya duyurmak için buraya sembolik bir gezi düzenleyen Putin'e ne Batı ne de Türkiye'nin, caydırıcı veya kayda değer bir tepki vermediği görülmüştür (Aktürk, 2017).

Suriye Krizi Bağlamında İkili İlişkiler

Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) beşinci ve son toplantısı için Aralık 2014'te Türkiye'ye gelen Putin ile Erdoğan'ın Suriye konusunda fikir ayrılığı devam ediyordu. Esad'ın yönetimi bırakmasını isteyen Türkiye'nin aksine Rusya Esad'a destek veriyordu. Bu ziyarette Putin ile Erdoğan, DAES'le mücadele konusunu konuşmuş, Putin, önceliği Esad'ın devrilmesine veren Türkiye'nin Suriye politikasını eleştirmiş ve şöyle demiştir: "Esad, Suriye'nin seçtiği kişidir. Esad'la savaşmak, DAES'le savaşmak anlamına gelmez." (İşyar, 2017) İki liderde son yıllardaki giderek keskinleşen bu siyasi ihtilaflara rağmen düşük politika konularının yıpranmamasını arzu ederek ikili ticari ilişkilerin sürdürülmesi gerektiği fikrindeydi.

2011'den beri söylemlerle Esad'ı destekleyen Rusya; Türk Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 23 Eylül 2015'teki Moskova ziyaretinden hemen sonra 30 Eylülde Suriye'de başlattığı hava harekâtlarıyla birlikte meseleye askeri olarak da doğrudan müdahil olmuş oldu. Libya'da gerçekleştirilen uluslararası operasyon öncesinde Rusya, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararını veto etmek yerine çekimser oy kullanmıştı. Suriye söz konusu olduğunda Rusya, Muammer Kaddafi'nin koltuğunu kaybetmesine neden olan sürece benzer bir sürecin tekrarlanmaması konusunda hassas davrandı. Rusya'nın Suriye'yle olan yakın ilişkileri çok daha öncelere, Sovyet dönemine dayanmaktadır ve Şam Yönetimi Moskova'nın Ortadoğu'da 1970'lerden bu yana kurumsal bağlarını koruyabildiği tek ülkedir. Moskova öncelikle Suriye müdahalesi sayesinde bölgedeki en önemli ortaklarından birisi olan Esad rejimini ayakta tutmayı başardı ve Tartus'taki deniz üssüne ilave olarak Lazkiye'de yeni bir hava üssü elde etti. Suriye'de olası bir rejim değişikliği, Rusya'nın Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden birini kaybetmesi anlamına gelecektir. Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'daki dönüşüm göz önüne alındığında Moskova'nın gözünde Suriye rejimi, bölgede güvenebileceği tek müttefikidir (Özdal, 2013). Putin yönetimi ayrıca Suriye meselesi üzerinden Rusya'nın dünya siyasetinde bir büyük güç olduğu iddiasının da kabul görmesini sağlayarak Ukrayna ve Kırım krizleri sonrasında uluslararası alanda karşı karşıya kaldığı diplomatik tecrit durumunu sona erdirdi. ABD'nin Obama döneminde Ortadoğu meselelerine dâhil olma konusundaki çekimser tavrı karşısında İran'dan İsrail'e, Mısır'dan Türkiye'ye kadar pek çok bölge ülkesi Rusya'yla siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini geliştirmek için sıraya girmiş durumdaydı (Erşen, 2017).

Rus jetlerinin Suriye'deki Türkiye'nin desteklediği muhalifleri havadan bombalayıp, Türkiye hava sahasını ihlallere başlaması; Türk tarafına büyük rahatsızlık vermişti. Dönemin Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu 7 Ekimde yaptığı değerlendirmede "Bu konuda saygı ve ulusal güvenliğimize dikkat edilmesini, özen

gösterilmesini bekleriz.” (Ahmet Davutoğlu'dan Açıklamalar, 2015) ifadesini kullanarak iki ülke arasında, Suriye konusundaki ihtilafın sıkıntılı bir noktaya geldiğini ima etmiştir.

Esad'ın 20 Ekim 2015'te Putin'in davetlisi olarak Rusya'yı ziyaret etmesi,¹ Rusya'nın Esad'ı desteklemeyi sürdürmedeki kararlılığını gösteriyordu. Suriye liderinin Moskova ziyareti, uluslararası aktörlerin Suriye'deki krizin çözümü konusunda "Esad'lı geçiş" formülünün en yüksek sesle dile getirdiği günlerde gerçekleşti (Moskova'da Putin'le Görüşen Suriye Lideri Esad'ın Rusya Ziyareti Ne Anlama Geliyor?, 2015). Ziyaretin ardından Erdoğan, Putin'le eski görüşmelerle kıyaslandığında daha gergin geçen bir telefon görüşmesi yaptı. Erdoğan Suriyeli muhaliflere yapılan baskı ve PYD'nin ilerlemesinden duyulan endişeyi dile getirdi. İki liderin 'terörle mücadeleye verilen önemi' yinelese de terör örgütlerinin ne olduğu konusundaki anlaşmazlık sürüyordu (Gökçesedef, 2016).

Kasım ayının ortalarında Türkiye'nin ev sahipliğinde Antalya'da yapılan G-20 zirvesine katılan Putin'le Erdoğan görüşmesi fırtına öncesi son görüşmeydi. 1 saat süren görüşmede Erdoğan ve Putin'in, Türkiye ve Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) toplantısının 15 Aralık'ta Rusya'da yapılması konusunda anlaşmış oldukları belirtildi (Putin ve Erdoğan 15 Aralık'ta Rusya'da Yeniden Görüşecek, 2015).

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde hava saldırıları düzenleyen bir Rus savaş uçağının bütün uyarılara karşın Türk hava sahası ihlali gerçekleştirince düşürüldüğünü açıkladı. Olayda bir Rus pilot öldü, diğeri yaralı kurtarıldı. Rusya'yı Bayırbucak Türkmenlerini bombalamakla suçlayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “Türkiye'nin kendi sınırlarını koruma hakkında herkes saygı göstermelidir. Türkiye Suriye'de muhalif grupları samimiyetle destekliyor” dedi.

Bunun üzerine kızgınlığını gizlemeyen Putin, Türkiye'nin teröristleri desteklediğini ve IŞİD'le petrol ticareti yaptığı ithamında bulundu. Dışişleri Bakanı Lavrov Rus vatandaşlarının Türkiye'ye gitmemelerini tavsiye etti ve tur şirketleri Türkiye'ye olan turlarını iptal etti. Rus Genelkurmayı Türkiye ile bütün askeri diyalogun kesildiğini açıkladı. Türkiye yöneticilerinin tansiyon düşürücü demeçlerine rağmen Rusya'nın istediği özrü dilememesi, bu ülkenin Türkiye'ye karşı çeşitli ithamlarda bulunup birçok ticari ve ekonomik yaptırımlar yapmasına sebep olmuştur (Türkiye-Rusya Uçak Krizi: 10 Günde Neler Yaşandı?, 2015). 15 Aralık'ta yapılması planlanan ÜDİK toplantısı iptal edildi (Gökçesedef, 2016). Rus dışişleri Bakanı Sergey Lavrov; bu olayın sonucunda Türkiye ile savaşa başlama gibi bir niyetlerinin olmadığını, Türk insanına karşı tavırlarının değişmediğini ama yönetimdeki Türk

¹ 2011 yılında iç savaşın başlamasından Esad'ın ilk yurtdışı ziyaretidir.

Hükümetinin yaptıklarını sorguladıklarını belirtti (Russia Does Not Plan to Engage in War with Turkey, Foreign Minister Says, 2015).

NATO Genel Sekreteri Stoltenberg'in, NATO'nun Türkiye'nin yanında olduğunu ve yapılan ihlalin yanlışlıkla olmuş gibi görünmediğini açıklamasıyla birlikte Rusya'nın yapmış olduğu hava sahası ihlal ve taciz olaylarının tartışmasına NATO'da dahil oldu (Caşın, 2016).

Bu olayın yaşanmasının ardından, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 216 yılının ilk altı aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 35 azaldı. Bu dönemde Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısı da yüzde 87 geriledi (Uçak Krizi sonrası Türk-Rus İlişkilerinde Neler Yaşandı?, 2016).

Uçak Kriziyle aniden kesilen ilişkiler yine aniden gelişti. Putin'in Mayıs 2016'da iki ülkenin ilişkilerinin düzelmesi konusunda yeşil ışık yakmasından sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan, 27 Haziran'da Putin'e mektup göndererek düşürülen Rus uçağı ve öldürülen pilotla ilgili üzüntülerini ilettiler. Putin ise 29 Haziran'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayarak teşekkür etti. İki lider ilişkilerin eskiye dönmesi için adım atmaya ve bir araya gelmeye karar verdi.

Bu telefon görüşmesinin ardından Kremlin, Rus tur operatörlerine koyduğu Türkiye yasağını kaldırdı. Türkiye'ye dolmuş uçak (charter) uçuşları yeniden başlatıldı. Putin ayrıca Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminin hemen ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayarak desteğini açıkladı. Putin'den gelen bu destek Ankara'yı memnun etti (Uçak Krizi sonrası Türk-Rus İlişkilerinde Neler Yaşandı?, 2016). 9 Ağustos 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'nın St. Petersburg kentine gidip Putin'le görüşmesi Kasım 2015'teki uçak düşürme krizinden sonra iki liderin ilk görüşmesiydi. Bu görüşmeden günümüze kadar iki lider, gerek yüz yüze olsun ve gerekse telefonla birçok kez görüşme gerçekleştirdi.

Bu görüşme trafiğı sonucu ilk etapta iki ülke arasında uygulanan kısıtlamaların tamamına yakın bir bölümü kaldırıldı. Ticaret hacmi %20'nin üzerinde arttı, NATO sistemlerinin kullanılmasına rağmen S-400 hava savunma sisteminin alımı için anlaşma imzalandı, Türk Akımı doğalgaz boru hattı projesinin inşası başladı, Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşasına başlanmasında sona yaklaşıldı ve Suriye'de iç savaşın sona erdirilmesi için bir dizi somut adım atıldı. Atılan tüm bu adımlar, özellikle uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşarak, Rusya ile yeni bir kampa geçtiği yorumlarının artmasına neden oldu (Erdoğan-Putin görüşmeleri: Uçak Krizinden Akkuyu nükleer Santrali'ne Nasıl Gelindi?, 2018).

Bütün bunlarla birlikte Türkiye, Suriye'deki sorunun çözümü için uluslararası arenada etkili bir aktör olmuştur. Suriye çözümü için başlatılan Astana süreci, Suriye'de varılan çatışmasızlık bölgesi anlaşması ile iki ülke Suriye'deki sorunun çözümü konusunda ilişkilerini daha farklı alanlarda geliştirmesi açısından önemlidir. Özellikle Son yıllardaki iki liderin yüz yüze ya da telefonla yapılan görüşme sayısındaki artışın en temel nedeni Suriye konusundaki çözüm arayışlarıdır. Bu süreçte Türkiye, muhaliflere verdiği desteği azaltarak Rusya'ya; Rusya'da, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatlarıyla birlikte Türkiye'ye destek olmuştur. Ocak 2017'de başlayan Rusya, Türkiye ve İran'ın öncülük ettiği Astana Zirvesi ve akabinde Soçi, Tahran ve Ankara'da yapılan Suriye krizinde çözüm konulu zirveler sonucunda yayınlanan bildirimlerde askeri değil de siyasi çözüm konusunda sürecinin devam ettirilmesi yönünde beyanlarda bulunulmuştur. Ayrıca bazı çevreler tarafından Suriye konusunda ABD'yi dışlandığı savunulan; Rusya, Almanya, Fransa ve Türkiye liderlerinin bir araya gelmesiyle Suriye'de çözüm konusunda 27 Ekim 2018'de dörtlü zirve gerçekleştirildi. Yaşanan İdlib krizinin çözümü konusunda adımların atılması beklenen zirvenin ardından açıklanan bildirimde, Suriye'de yürürlüğe konan ateşkesin ve militan gruplara karşı mücadelenin sürmesi gerektiği vurgulanarak, yılsonuna kadar anayasa komitesinin kurulmasının hedeflendiği açıklandı (İstanbul'da Dörtlü Suriye Zirvesi Düzenlendi: Yıl Sonuna Kadar Anayasa Komisyonu Kurulması Hedefleniyor, 2018).

Uluslararası sistemde belirleyici unsur güç ve çıkarlardır. Suriye meselesinde ABD gibi Rusya'nın da iki seçeneği vardı. Türkiye'nin kendisini dengeleyecek gücü ve ittifak ilişkileri olmadığını düşünüp askeri güce dayalı bir Suriye politikası izlemek ya da Türkiye'nin hassasiyetini dikkate alarak diplomasiye dayalı bir politika izlemek. Rusya; Doğu Guta, Hama, Dera'dan sonra İdlib'te de diplomasi görünümü askeri güç seçeneğini tercih etti. Türkiye ile masada çatışmasızlık bölgeleri ve ateşkesler kararlaştırılırken bu ateşkesler ihlal edilip, çatışmasızlık bölgeleri havadan bombalanarak yerle bir edildi ve ele geçirildi (İnat, 2020). 2020 yılının ilk aylarında Türkiye ile İdlib gerilimini arttıran Moskova, Suriye'de siyasi geçiş süreci ile ilgili Ankara'ya minimal bir rol öngördüğünü göstermektedir (Duran, 2020). Esad'ın Rusya destekli olarak havadan Türk askerlerine saldırılar düzenlemesi iki ülke arasındaki güveni minimize etmiştir. YPG konusunda ABD'ye geri adım attıran ve Suriye'nin kuzeyinde Türkiyesiz bir koridor kurulmasına izin vermeyen Türkiye'ye, hassas olduğu Suriye konusunda Rusya'nın da geri adım attırması zor görünmektedir.

İki Ülke Arasındaki Diğer Konular

Suriye'deki uzun zamandır süren mutabakat süreci, ticaret, savunma sanayi ve enerji konuları başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda da iş birliğini tetikledi (Türk-Rus İlişkilerinin 1 Yılı: İki Ülke Suriye'de Müttefik, Hava Savunmasında Ortak, 2017). 19 Aralık 2016'da Rus Büyükelçisi Andrey Karlov'un bir polis memuru tarafından suikast sonucu Ankara'da öldürülmesi dahi iki ülke arasında oluşturulan güveni zedelememiş ve görüşme trafiğini sekteye uğratmamıştır.

Rus ekonomisi sürekli dış ticaret fazlası vermesini sağlayan bu ülkenin doğal gaz kaynakları bakımından zenginliği, iki ülke ilişkilerinin enerji alanını doğal gaz üzerine oturtmuştur. Yapım aşamasında olan Türk Akımı projesi sayesinde Rus doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya gidecek ve böylece Türkiye'nin stratejik önemi artıp doğalgazı daha makul bir ücrete alabilecektir. Ayrıca, iki ülke arasında inşası konusunda yapılan anlaşma ile Akkuyu Nükleer Güç Santralini yapımına, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ankara'dan telekonferans sistemiyle katıldığı 3 Nisan 2018'deki temel atma töreniyle başlanmıştır (Akkuyu Nükleer Santrali'nin Temeli Atıldı, 2018).

Teslimatları 2019 yılında yapılan, 2020 Nisan ayında da faaliyete geçirileceği duyurulan ve 2,5 milyar dolar karşılığında Rusya'dan S-400 hava füze savunma sistemi alımı gerçekleşmiştir (S.400 Fiyatı Ne Kadar? Türkiye Kaç S-400 Aldı?, 2019). Türkiye'nin, savunma sanayinde benimsediği "ortak üretim ve teknoloji transferi" modelinin bu anlaşmada uygulanacak olması (S-400 Füze Sistemi Alımında Sona Gelindi, 2017) yıllarca Batı Bloğuna bağlı NATO üyesi Türkiye'nin Rusya ilişkilerinde güvenlik boyutu için oldukça önemlidir. ABD yönetimi Türkiye'den, S-400 hava savunma sistemini kullanmamasını defalarca dile getirmesine rağmen Ankara geri adım atmadı (ABD'den S-400 Açıklaması, 2019).

Turizm, ilişkilerin diğer bir boyutu olup; kriz dönemlerinde Rus yönetiminin Türkiye'ye en çok zarar vermeye çalıştığı alandır. İlk yedi ayı iki ülke arsında kriz dönemi olan 2016'da Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısı 866.256 iken, 2017'de 4.715.438'e yükselmiştir (Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri, 2018). Bu rakam 2019 yılında 7 milyon kişiyi geçerek Türkiye'ye ziyaretçi gönderen ülkelerde Rusya açık ara birinci olmuştur (Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme 2019, 2020).

Ekonomik ve ticari ilişkiler, Rusya Federasyonu'yla ilişkilerimizin itici gücünü oluşturmaktadır. 2018 yılında 25,5 olan ikili ticaret hacmi, 2019'un ilk beş ayında 10 milyar dolar yakalanmıştır. İki ülkenin birbirlerinin topraklarında karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri yerleşik yatırımlar 10'ar milyar doları bulmuştur. İki ülkenin amacı 100 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşmaktır. Ticaret hacminin denge yönünden Rusya lehine olduğu göz önünde bulunduran Türkiye, dengeli bir ticaret

hacmine ulaşmayı hedeflemektedir (Türkiye ile Rusya 100 Milyar Dolarlık Ticaret Hacmine Kenetlendi, 2019).

Rusya’da ve etkin olduğu coğrafyada yaşayan Türki halklar Ankara’nın Moskova ile ilişkilerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu halklar hem Türkiye’nin Rusya’da ticari alandaki etkinliğinde hem de siyasi bağlantıların kurulmasında önemli rol oynamaktadır (Koçak, 2017). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) sağladığı burslar sayesinde Rusya’dan birçok öğrenci Türkiye’de eğitim görmekte; yine Türkiye’den de öğrenciler Rusya’ya öğrenimleri için gitmektedir.

SONUÇ

Uzun yıllar iki ülke arasında güvensizliklerin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 21. yüzyılın işbirliği ve üst düzey ilişkilerle geçeceği Recep Tayyip Erdoğan’ın daha başbakan olmadan, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı sıfatıyla Putin’le Moskova’da görüşmesiyle anlaşılmıştı. Her ne kadar Kasım 2015’te sert bir kayaya çarpmış gibi ilişkiler sekteye uğrasa da özellikle Gürcistan, Kırım ve Suriye meselelerindeki ihtilaflara rağmen iki ülke aralarına İran’ı da alarak Suriye’nin geleceği gibi uluslararası gündemi 2011’den beri meşgul eden önemli bir meselenin geleceği hakkında hayati kararlar alma konusunda işbirliğine girebiliyorlar. Rusya ile ticari, enerji gibi konularda işbirliği daha önceleri de olagelmıştır ama günümüzde Türkiye’nin Rusya’dan S-400 hava füze savunma sistemi alımı ile ilişkiler tarihin en üst seviyesine çıkmıştır.

Arthur Schopenhauer’un kirpi ikilemi tezini Türk – Rus ilişkilerine benzetilebilir. “Schopenhauer’a göre, soğuk bir kış gününde bir araya gelen kirpiler önce donmaktan korunup ısınmak için birbirlerine yaklaşırlar, yaklaşınca da birbirlerinin dikenlerinden rahatsız olup tekrar uzaklaşacaklardır (Schopenhauer, 1974). Ciddi bir ikilem ile karşı karşıya kalan kirpiler ya birbirlerinden uzak durarak tek başlarına donarak ölecek ya da birbirlerini ısıtmaya çalışırken birbirlerine dikenlerini batırarak canlarını acıtacaklardır. Pek çok bir araya gelme ve dağılma döngüsünden sonra, nihayet kirpiler birbirlerine ne fazla uzak ne de fazla yakın olmanın hem soğuğa hem de karşıdaki kirpinin dikenlerine karşı korunmada en iyi yol olacağını keşfederler. Ama bu uygun mesafenin hem öğrenilmesi hem de muhafaza edilmesi zordur. (Balta E. , 2017)

Türkiye ile Rusya’nın tarih boyunca yakınlaşma veya uzaklaşmaları tam da böyle bir ikilemin sonucu. İki ülkenin aynı dönemde Batı ile ilişkilerinin gerilmesi yakınlaşma ve işbirliğinin gerekliliğini artırırken; aynı bölgede, benzer ihtiraşlara ve çatışan ulusal çıkarlara sahip olmaları da sorunları çoğaltıyor. Ama hiç kuşkusuz bu

iki ülkenin ne kapasiteleri ne de Batı ile ilişkileri birbirine denk değil. Üstelik ne siyaset ne dış politika sadece ulusal çıkarlardan ve makro siyasi hedeflerden ibaret değil. Rusya ve Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri elitleri arasında kurulan iktisadi bağlar belki de her tür ulusal çıkar çatışmasına rağmen iki ülkenin bu bol dikenli ilişkiyi sürdürmesini sağlayan en önemli motivasyonu" (Balta, 2017) diyerek bir sonuca varmak mümkün olabilir. Türkiye deyim yerindeyse enerji, ticari ve turizm anlamında altın yumurtlayan tavuk gibi olan devasa sınır komşusundan vazgeçmemeli ve bu ilişkiyi Batı'dan kopmadan Batı'ya alternatif olarak sürdürmeli. Yüksek politika konuları ekonomik meseleleri etkilememeli. Rusya içinde birçok şey aynıdır. Türkiye'siz bir Rusya'nın özellikle Ortadoğu'da bulunması çok zordur. Birbirleri ile ortak çıkarları ya da çıkar çatışmaları olan bu ülkelerin şu anda olduğu gibi birbirlerine temkinli yaklaşarak birlikte hareket etmeye çalışmaları iki ülkenin de çıkarına olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABD'den S-400 Açıklaması. (2019, 11 26). www.cnnturk.com: <https://www.cnnturk.com/dunya/abdden-s-400-aciklamasi> adresinden alındı
- Ahmet Davutoğlu'dan Açıklamalar. (2015, 10 7). www.ntv.com.tr: https://www.ntv.com.tr/turkiye/ahmet-davutoglundan-onemli-aciklamalar,zI6sPzG_ikWopgtBa-OX6A adresinden alındı
- Aka, H. B. (2015). Avrupa Bütünleşmesinin Varoluş Krizleri Üzerine Reel Politik Bir Deneme. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, 1-11.
- Akkuyu Nükleer Santrali'nin Temeli Atıldı. (2018, 4 3). Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/akkuyu-nukleer-santralinin-temeli-atildi/1107089> adresinden alındı
- Aktürk, Ş. (2017). Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi, 1992-2015: Neorealist bir Değerlendirme. G. Ö. Diğerleri içinde, *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku ile Komşuluk* (s. 129-145). İstanbul: İletişim yayınları.
- Balta, E. (2017, 5 3). *Kirpi İkilemi: Türkiye ve Rusya İlişkileri*. www.aljazeera.com.tr: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirpi-ikilemi-turkiye-ve-rusya-iliskileri> adresinden alındı

- Balta, E. v. (2017). Rusya ve Türkiye'nin Ortak Tarihi: Çağdaş Rusya Federasyonu Kitaplarında Osmanlı-Türk İmgesi. G. Ö. Diğerleri içinde, *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku ile Komşuluk* (s. 111-128). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beslan Rehine Krizi.* (2004). 1 28, 2020 tarihinde www.tarihiolaylar.com: <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/beslan-rehine-krizi-2004-531> adresinden alındı
- Çaşın, M. H. (2016). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları.
- Çelebi, O. B. (tarih yok). Rusya'nın Putin'inden, Putin'in Rusya'sına... *Kültür Ocağı Vakfı Stratejik Araştırmalar Kürsüsü*, 107-108.
- Çelik, Ü. (2015). Rusya – ABD ilişkileri II: 11 Eylül'den Rus – Gürcü Savaşı'na (2000-2009). İ. K. Ülger içinde, *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Ananlizi* (s. 491-528). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demirtaş, S. v. (2004, 12 6). *Portre: Putin'in Türkiye Ziyareti*. 1 29, 2020 tarihinde www.radikal.com.tr: <http://www.radikal.com.tr/yorum/portre-putinin-turkiye-ziyareti-730827> adresinden alındı
- Duran, B. (2020, 2 22). *Türkiye'ye Yeni yol haritası Çizenler*. Sabah Gazetesi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2020/02/22/turkiyeye-yeni-yol-haritasi-cizenler> adresinden alındı
- Efegil, E. (2017). Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri. *Türkiyat Araştırmaları*, 103-122.
- Erdoğan'dan Moskova Çıkarması.* (2005, 1 10). 1 29, 2020 tarihinde www.haberler.com: <https://www.haberler.com/erdogan-dan-moskova-cikarmasi-haberi/> adresinden alındı
- Erdoğan-Putin görüşmeleri: Uçak Krizinden Akkuyu nükleer Santrali'ne Nasıl Gelindi?* (2018, 4 29). <https://t24.com.tr>: <https://t24.com.tr/haber/erdogan-putin-gorusmeleri-ucak-krizinden-akkuyu-nukleer-santrali-nera-nasil-gelindi,596982> adresinden alındı
- Erşen, E. (2017, 1 24). *2011'den Astana'ya: Rusya'nın Suriye Muhasebesi*. www.aljazeera.com.tr: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/2011den-astanaya-rusyanin-suriye-muhasebesi> adresinden alındı
- F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi.* (2012, 10 11). www.aljazeera.com.tr: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/f-16lar-suriye-ucagini-indirdi> adresinden alındı

- France, Russia and Germany Harden Stance.* (2003, 3 6). 1 26, 2020 tarihinde www.theguardian.com:
<https://www.theguardian.com/world/2003/mar/06/russia.iraq> adresinden alındı
- Gökçesedef, E. (2016, 8 4). *Putin Dönemi Türk-Rus İlişkileri.* 2 2, 2020 tarihinde www.aljazeera.com.tr: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/putin-donemi-turk-rus-iliskileri> adresinden alındı
- İnat, K. (2020, 2 29). *Rusya ile Yol Ayrımı.* Türkiye Gazetesi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-kemal-inat/612455.aspx> adresinden alındı
- İstanbul'da Dörtlül Suriye Zirvesi Düzenlendi: Yıl Sonuna Kadar Anayasa Komisyonu Kurulması Hedefleniyor.* (2018, 10 27). www.bbc.com:
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46004555> adresinden alındı
- İşyar, Ö. G. (2017). *Türk Dış Politikası: sorunlar ve Süreçler.* Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Keskin, M. (2015). Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 45-62.
- Kissinger, H. (2015). *Diplomasi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, M. (2017, 5). *Türkiye-Rusya İlişkileri.* <https://setav.org>:
https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz_201_.pdf adresinden alındı
- Konak, A. (2019). Kırım'ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları dergisi*, 80-93.
- Moskova'da Bahar.* (2002, 12 25). 1 26, 2020 tarihinde www.milliyet.com.tr:
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Erdoğan%20Putin%20Görüşmesi/> adresinden alındı
- Moskova'da Putin'le Görüşen Suriye Lideri Esad'ın Rusya Ziyareti Ne Anlama Geliyor?* (2015, 10 21). www.hurriyet.com.tr:
<http://www.hurriyet.com.tr/esad-moskovada-rusya-lideri-putinle-gorustu-40003955> adresinden alındı
- Onay, Y. (2015). Vladimir Putin'in Başkanlığı Bir KGB Projesi mi? İ. K. Ülger içinde, *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi* (s. 21-27). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özbay, F. (2017, 3 5). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri:1992-2010. İstanbul, Türkiye.

- Özdal, H. v. (2013). *Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine*. Ankara: USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi.
- Peter, L. (2014, 9 1). *Beş soruda Ukrayna Krizi*. www.bbc.com: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140901_bes_sorudaukrayna adresinden alındı
- Putin ve Erdoğan 15 Aralık'ta Rusya'da Yeniden Görüşecek*. (2015, 11 15). tr.sputniknews.com: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201511151019032370-turkiye-antalya-g20-liderler-zirvesi/> adresinden alındı
- Russia Does Not Plan to Engage in War with Turkey, Foreign Minister Says*. (2015, 11 25). themoscowtimes.com: <https://themoscowtimes.com/news/russia-does-not-plan-to-engage-in-war-with-turkey-foreign-minister-says-50938> adresinden alındı
- S.400 Fiyatı Ne Kadar? Türkiye Kaç S-400 Aldı?* (2019, 7 12). www.ahaber.com.tr: <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2019/07/12/s-400-fiyati-ne-kadar-turkiye-kac-tane-s-400-aldi?paging=2> adresinden alındı
- S-400 Füze Sistemi Alımında Sona Gelindi*. (2017, 12 22). www.trthaber.com: <http://www.trthaber.com/haber/dunya/s-400-fuze-sistemi-aliminda-sona-gelindi-344131.html> adresinden alındı
- Schopenhauer, A. (1974). *Parerga and Paralipomena: Short Philosophical Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri*. (2018). Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> adresinden alındı
- Sönmez, S. (2010). Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi. *Akademik Bakış*, 73-96.
- Taşçı, T. A. (2014). *Türkiye- Rusya İlişkilerinde Üst Düzey İşbirliği Konseyi*. Kayseri: ERUSAM Rusya Kafkasya Masası.
- (2020). *Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme 2019*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.
- Türkiye ile Rusya 100 Milyar Dolarlık Ticaret Hacmine Kenetlendi*. (2019). www.deik.org.tr: , <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-ile-rusya-100-milyar-dolarlik-ticaret-hacmine-kenetlendi> adresinden alındı

Türkiye-Rusya Uçak Krizi: 10 Günde Neler Yaşandı? (2015, 12 4). www.bbc.com:
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu adresinden alındı

Türk-Rus İlişkilerinin 1 Yılı: İki Ülke Suriye'de Müttefik, Hava Savunmasında Ortak.
(2017, 12 28). tr.sputniknews.com:
<https://tr.sputniknews.com/analiz/201712281031594843-turkiye-rusya-iliskileri-suriye-iran-astana-soci-muttefik-s400-hava-savunma-sistemi-receptayyip-erdogan-vladimir-putin/> adresinden alındı

Uçak Krizi sonrası Türk-Rus İlişkilerinde Neler Yaşandı? (2016, 8 9).
www.ntv.com.tr: <https://www.ntv.com.tr/dunya/ucak-krizi-sonrasi-turk-rus-iliskilerinde-neler-yasandi,nqUpARHsW0Sizw9Jx9LgZQ> adresinden alındı

TEKÂLİF-İ MİLLİYE'DEN KADRO HAREKETİNE GENÇ CUMHURİYETİN İKTİSADI

Kurtuluş Özgür YILDIZ
Ankara Üniversitesi

ÖZET: Türk Kurtuluş Savaşı işgal güçlerine karşı bağımsızlık, vadesi dolmuş Osmanlı idaresine karşı çağdaşlaşma savaşı olarak verilmiştir. Çağın gereklerine uygun duruma getirilmesi gereken unsurların başında iktisat da gelmekteydi. Düzenli ordunun kurularak savaş meydanına çıktığı 1. İnönü Savaşı sırasında ülkenin vergi geliri sağlayan nüfusun bulunduğu yerler çok büyük ölçüde işgal altındaydı. Kütahya – Eskişehir savaşları sonunda bu durum Ankara'nın daha da aleyhine gelişmiştir. Tekâlif-i Milliye emirleri, İzmir İktisat Kongresi, Kadro Hareketi bu güç durumu da dikkate alan bir iktisadi kalkınma hedefler. Biz bu çalışmada bu hedefi, iktisat siyaseti açısından inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tekâlif-i Milliye, Kadro Hareketi, İktisat, İşgal.

Economy of Early Republic from National Obligations to Kadro Movement

ABSTRACT: The Turkish War of Independence was given for independence against the occupation forces and also given as the war of modernization against the expired Ottoman administration. The economics was the factor that firstly needed to be brought into compliance with the requirements of the era. During the Battle of İnönü I, where the regular army was established and appeared on the battlefield, the areas of the country that provided tax revenue were occupied to a great extent. At the end of the Kütahya – Eskişehir wars, this situation developed further against Ankara. The orders of National Obligations, Izmir Economics Congress, Kadro Movement aims for an economic development that takes this challenging situation into account. In this study, we will examine this goal from the point of view of economic politics.

Keywords: National Obligations, Kadro Movement, Economy, Occupation

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun İttihat ve Terakki yönetiminde 1. Dünya Savaşına girmesiyle başlayan ve 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilanıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna varan dokuz yıllık sürede edinilen deneyimler, yapılan seçimler, konan amaçlar yeni devletin hemen her alanda yönünü de çizmiştir. Bu sürecin cephe cephe, süngü süngü netleştirdiği ve diğer bütün yönelimleri belirleyen temel unsur tam bağımsızlık ilkesi olmuştur. Ülkenin siyasetlerini bağımsızca belirlemesi amacı, bu amaç için de ekonomik ve hukuki bağımsızlığını tam olarak eline alması hem dokuz yıl süresince yapılan tüm savaşların hem savaş sonrası müzakerelerin hem de sonrasındaki süreçlerin temel itkisi olmuştur.

Ekonomik olarak bu sürecin temel karakteristiği yabancı boyunduruğundan kurtulmak ve gelecekte de yeniden böyle bir boyunduruğa girmenin önünü alacak temel dönüşümleri başarmaktır. Bu konu Türk tarafı kadar Batılı devletler tarafından da, aksi yönde ısrarla gözetilmiştir. Örneğin Halil Menteşe'nin Rus elçisiyle konuşmasını Elmacı şu açıklamalarla aktarır:

“İstanbul'da Bulgaristan elçiliğinde verilen bir ziyafette Rus elçisi Giers'in İttihatçı Halil (Menteşe) Bey'e bu konuda neden katı olduklarına dair sorduğu soruya Halil Bey'in verdiği yanıt, Osmanlı hükümetinin olaya bakış açısını göstermektedir:

'Sefir hazretleri unutmayınız ki bir ihtilal partisiyiz. Sultan Hamit'ten hürriyetimizi aldık. Kapitülasyonları lağvederek istiklalimizi almak da bizim gayemizdir. Yeni kapitülasyon asla. Filvaki siz çok kuvvetlisiniz. Memleketimizi istila edebilirsiniz, son kurşuna kadar dövüşürüz, fakat yeni kapitülasyon asla.'

Bu görüş İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de 1908'den itibaren kapitülasyonlar hakkında düşündükleri ve uygulamalarının da en açık göstergesiydi.”¹

Ekonomik bağımsızlık İttihat ve Terakki yanında devletin varlığını savunan bütün güçler açısından bir zorunluluk olarak ele alınmıştır. Halil Menteşe'nin 1914'te bu konuşmayı yapmasına kadar gelen süreçte genel duruma dair Yayla (2019b) şunları belirtmektedir:

“1908 Devriminden önce Müslümanlar arasında bir burjuva sınıfı oluşmuş değildi ve bu nedenle ‘Türk burjuvazisinin öncü partisi’ (Ahmad, 1996:25) durumunda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti milli iktisat politikasının uzantısı olarak aynı zamanda ‘milli’ nitelik taşıyan dış ticaret politikasını hayata geçirmeye çalışmıştır. Önemle belirtilmelidir ki milli bir iktisat politikasını oluşturma azmi ve isteğinin 1908 Devrimi sonrası ile sınırlandırılması mümkün değildir. Yusuf Hikmet Bayur'un

¹ Elmacı, M. E. (2015). ‘İttihat ve Terakki'nin Kapitülasyonları Kaldırması’, içinde Türk Tarih Kurumu (2015). İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu, Cilt 1., Ankara, s. 46.

da vurguladığı gibi, hem II. Meşrutiyet döneminde hem de 1908 sonrası dönem içerisinde dönemlerin aydın çevrelerince ekonomik kalkınma bir ölüm kalım sorunu olarak görülmüş (Bayur, 1991:493) ve bu çerçevede de milli dış ticaret politikasının hangi ekonomik anlayış doğrultusunda oluşturulması gerektiği üzerine tartışmalar yaşanmıştır. 1908 sonrasında iktisadi düşüncede serbest dış ticaret politikasından korumacı dış ticaret politikasına geçilmesinin temelinde bu döneme damgasını vuran Dünya Savaşı yatmaktadır. Toprak'ın da belirttiği üzere (Toprak, 2013:371) savaş yıllarında uygulanan korumacı dış ticaret politikası bir salgın hastalık gibi dünyanın her tarafına yayılmış ve hatta serbest dış ticareti benimsemiş İngiltere'yi dahi etkisi altına almıştı.”

Dünyanın iktisadi açıdan deneyimlemekte olduğu inişli çıkışlı gidişattan kendini emniyete almak isteyen idarecilerin bağımsızlığı aramalarının, bir yandan ekonomik istikrar sağlamak için kendini yalıtma anlamı taşıdığına da kuşku yoktur. Dünyanın emperyalizm olgusunu yaşamaya başladığı Dünya Savaşı öncesi durumda kapitalizm kendi sınırlarını genişletmek zorunda kaldığı bir noktaya varmış, saldırganlığı artmıştır. Bu saldırganlığın, savaşın tüm taraflarını dikkate aldığı zaman en genel kabul gören hedefi de Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Kendini hedef tahatasında gören Osmanlı, hem kendine saldıracak güçleri azaltmak hem de savunmasını güçlendirecek ittifaklar arayışına girmiştir. İtilaf devletleri için hedefleriyle bir birlik içine girmek söz konusu olamazdı. Almanlar açısından, Osmanlı ile İtilaf devletlerini yenecek bir ittifak sonrası Osmanlıyı kendine saklamak kabul görmüştür. 1850'lerden beri Osmanlıyı hasta adam ilan eden (Aydemir: 301)² İngiltere ve Rusya yaklaşık 60 yıl uğraştıkları Osmanlı karşıtı ittifaklarını nihayet kurmuş, herkes payına düşeni almak için harekete geçmiştir.

Osmanlı savaşa girdiğinde elde var olan yerli şirket sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. (Toprak: 1995:113)³ 1838'den beri büyük serbestlik kazanan batılı tacirlerin vergi üstünlükleri nedeniyle Osmanlı tebaasından sayılan Levantenlerle çalışması bunları kompradorlaştırırken milli unsurların var olmasının da önüne geçmiştir. İttihat ve Terakki bu durumun karşısına, savaş süresince Almanya'dan aldığı mali

² Aydemir, Ş.S. (1970). Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt 2. Remzi Kitabevi, 1. Basım, İstanbul.

³ Toprak, Zafer. (1995). Milli İktisat-Milli Burjuvazi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Basım, İstanbul. Toprak şu bilgileri vermektedir: “1908 yılına kadar Osmanlı ülkesinde kumlan ya da esas faaliyeti Osmanlı topraklarında olan anonim şirket sayısı 86’ydı. 1849 yılından itibaren Osmanlı topraklarında yılda ortalama 1,45 anonim şirket faaliyete geçti. Bu sayılar II. Meşrutiyet ile birlikte büyük ölçüde arttı. 1908-1918 döneminde toplam 236 şirket kuruldu. Meşrutiyetin ilk beş yılında (1908-1913) faaliyete geçen anonim şirket sayısı 113’tü. Bu dönemde yıl başına 22,60 şirket düşüyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarını oluşturan 1914-1918 döneminde ise toplam 123 anonim şirket kuruldu. Diğer bir deyişle her yıl ortalama 24,60 şirket faaliyete geçti. Savaşın ilk iki yılı dışlanırsa, 1916-1918 döneminde yıllık ortalama 32’ye yükseliyordu. Bu yıllarda kurulan şirket sayısı sırasıyla 23, 39 ve 34’tü. Savaşın yitirilişi kurulan şirketleri etkiledi; 1919 yılında ancak 9 şirket faaliyete geçebildi.”

yardımlarla bir milli sermaye oluşturmaya çabalamıştır. Yayla gene bu noktada şunları belirtmektedir:

“Feroz Ahmad’a göre (Ahmad, 1986:258), İttihat ve Terakki liderleri, bir ulusun iktisadi olarak egemenliğini kuramadığı sürece, milli egemenliğin tek başına anlamı olmadığını anlamışlardır. Bunun için de devletin desteğiyle kurulacak ve geliştirilecek bir milli ekonominin kurulması zorunluydu. Ekonomide devletçilik politikasının uygulanması üstelik Osmanlı toplum yapısına da daha uygun bir politikaydı. Bu bağlamda İttihat ve Terakki, milli bir ekonomi politikası ve bu amaçla milli bir dış ticaret politikası uygulamaya karar vermiştir. Nitekim Akşin’e göre (Akşin, 1980:78), İttihat ve Terakkinin iktidar olmasıyla Osmanlı Devletinde Türklerin denetimindeki kapitalist işletmelerin sayısındaki gözle görülür artış ve Türk ulusçuluğunun benimsenmesi İttihatçıların temelde burjuva ideolojisini benimsemelerinden kaynaklanmaktadır.”⁴

Dünya Savaşı sırasında bankacılık, sanayi, ulaşım, gıda alanlarında kurulan yerli şirketlerin sayısı üç yüzlere dayanmıştır. Bu süreçte aynı zamanda emek örgütleri de ortaya çıkmaya başlamış, örneğin daha sonra mavnacıların örgütlülüğü sayesinde işgal İstanbul’undan Anadolu’ya silah ve cephane kaçırılmasını sağlayan örgütler de çıkabilmiştir.

Bu tablo yine de Osmanlı İmparatorluğunun geniş sınırları içinde ortaya çıkmış bir tabloydu. Bir yanda savaş daha önce yapılan ve ülkenin zararına olan anlaşmaları tek taraflı kaldırma olanağı verirken öte yandan eldeki sermayenin nerede, nasıl biriktirileceğine, kullanılacağına bir muhalefet, çatlak ses olmaksızın karar verme olanağı veriyordu. Elbette burada özellikle İttihat ve Terakki önderlerinin kişisel çıkar sağladığı gibi bir imada bulunmak olanaklı değildir. Her biri namuslu vatanseverler olan bu kişiler Genç Osmanlıların Avrupa süreçlerinde edindikleri iktisat bilgilerini olgunlaştırarak gelinen süreçte doğru olduğu varsayılan, ülkenin yararına eylemleri yerine getirmeye çabalamıştır. Bugün herhangi bir yerde ele geçmiş yol-suzluk yapıldığına ya da kişisel çıkar sağlandığına dair bir belge, anı, iddia dahi yoktur.

Savaşın sona ermesiyle, yani ateşkesin yapıldığı 30 Ekim 1918 tarihi itibarıyla ülke sınırları değişmiş, egemen olunan önemli bir toprak parçası elden çıkmıştır. Elde kalan topraklarda ise, savaşta yenilen taraf olarak egemenlik haklarını kullanma olanağı fiilen ortadan kalkmıştır. İtilaf Devletleri komiserleri İstanbul’a gelerek idareyi

⁴ Yayla, Yavuz. (2019b). “IInd Constitutional Period and Approach of İttihat Terakki to International Economics” s. 395-402, (Eds.) Eren, A.Ahmet. / Köktaş, A. M., Dynamics of Globalization at the Crossroads of Economics, Peter Lang GmbH, Berlin.

ele almış, Osmanlı Sultanı ya da kurulan hükümetler, açılan Meclis-i Mebusan göstermelik kalmıştır. Siyasi ve iktisadi bağımsızlığı stratejik amaç olarak belirleyen Osmanlı yönetimi girdiği savaşı kaybetmiş, yerine her türlü teslimiyeti, var olanı korumanın tek olanağı olarak gören bir başka idare, göstermelik iş başına gelmiştir. Bu durum, bağımsızlık stratejisini benimseyen milli güçlerin kendi eylemlerini başlatmalarını gerektirmiştir.

19 Mayıs 1919 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla başlayan Kurtuluş Savaşımız, her alanda tam bağımsızlık hedefine “*ya istiklâl ya ölüm*” diyerek yürütülmüştür. Samsun sonrasında Havza, Amasya, Erzurum, Sivas, Kayseri, Kırşehir üzerinden ulaşılan ve bundan böyle karargâh olacak olan Ankara ile birlikte Konya, Bolu, Kastamonu civarları vergi toplanabilecek kadar egemen olunan yerlerdir. Kütahya – Eskişehir savaşlarının kaybedilmesiyle birlikte Ankara'nın vergi toplayabildiği, gelir elde edebildiği alanlar ancak bu kadardır.

1. TEKALİF-İ MİLLİYE

Ulusal yükümlülükler anlamına gelen Tekalif-i Milliye emirleri, her türlü gelirden, destekten yoksun, büyük bir savaşa hızla hazırlanan bir devletin olağanüstü uygulamasıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerini 'Başkomutan' sıfatıyla 5 Ağustos 1921 tarihinde, Meclisin isteği üzerine üstlenen Atatürk 7 Ağustos 1921 tarihinde bu emirleri yayınlamıştır. Başkomutan Nutuk'ta bu emirler hakkında şunları söyler:

“Ankara'da yalnız, ordunun insan ve taşıt bakımından gücünün artırılması, yiyeceğinin ve giyeceğinin sağlanıp yoluna konulması ile ilgili önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmakla uğraştım.

Bu sözünü ettiğim şeyleri sağlamak için iki gün içinde, 7 ve 8 Ağustos 1921 günlerinde, ‘*Tekâlifi Milliye Emri*’ adı altında yaptığım genel bildirimlerin her birinden kısaca bilgi vereyim. Bir savaşın kazanılması için ne denli küçük şeylerin bile dikkate alınması gerektiğini anlatabilmek için bunları bilginize sunulmaya değer görürüm:

1 sayılı buyruğumla, her ilçede birer ‘Tekâlifi Milliye Komisyonu’ kurdum. Bu kurulların çalışmalarıyla elde edileceklerin ordunun çeşitli bölümlerine dağıtımını düzenledim.

2 sayılı buyruğuma göre yurttan her ev, birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Tekâlifi Milliye Komisyonuna verecekti.

3 sayılı buyruğumla tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırlık bez, kaput bezi, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye elverişli her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urganlardan yüzde kırkına, parası sonra ödemek üzere el koydum.

4 sayılı buyruğumla eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay ve mum yığınlarının da yine yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

5 sayılı buyruğumla ordu için alınan taşıtlardan başka geriye kalanlarının da ayda bir kez ve parasız olarak yüz kilometrelik bir uzaklığa dek askeri ulaştırma işlerinde çalıştırılmasını zorunlu kıldım.

6 sayılı buyruğumla ordunun yedirilip giydirilmesine yarayan bütün iyersiz mallara (emvali metruke) el koydum.

7 sayılı buyruğumla halkın elinde bulunan savaşa elverişli bütün silah ve cephanenin üç gün içinde verilmesini istedim.

8 sayılı buyruğumla benzin, vakum, gres yağı, makine yağı, donyağı, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, lastik yapıştırıcı, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan ve bunlara benzer gereçlerin ve zaçyağının, yüzde kırkına el koydum.

9 sayılı buyruğumla demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç ve arabacılarla bunların işliklerinin iş çıkarma güçlerinin; kasatura, kılıç, mızrak, eyer yapabilecek ustaların adlarıyla sayılarının ve durumlarının saptanmasını sağladım.

10 sayılı buyruğumla halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabaları ile kağnı arabalarının bütün donatımı ve hayvanları ile birlikte; binek ve top çeker hayvanlar, katırlar, yük hayvanlarının, deve ve eşeklerin yüzde yirmisine el koydurdum.

Baylar, buyruklarımın ve bildirimlerimin yerine getirilmesi için kurduğum İstiklal Mahkemelerini Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir bölgelerine gönderdim. Ankara'da da bir mahkeme bulundurdum.”⁵

Emirlerin yayınlandığı sırada, son maddede anılan Eskişehir de kaybedilmiş durumdadır. Bu savaşlar mali kaynakları büyük ölçüde tüketmiş olmakla birlikte hasat mevsimine girildiği bir sırada üç önemli ilin tarımsal gelirleri de kaybedilmiştir. Üstelik buralardan kaçarak Ankara'ya gelenlerin yol açtığı bir başka mali sıkıntı da

⁵ Atatürk, M.K. (1927a). Nutuk, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-81964/ulusal-vergi-buyruklari.html>

vardır. Bu durumda bile emirler arasında, büyük sermayeden, sanayiciden istenen bir şey yoktur. Emrin bütünü, Anadolu köylüsünün, eşrafının olanaklarını dikkate alarak hazırlanmış, Kurtuluş Savaşı en kritik anda sırtını gelir düzeyi olarak en altta yer alan kütleye dayamıştır. Savaşın mali gereklerini karşılamak için bulunacak bir para, para-ayla mal alınabilecek bir üretici veya tüccar yoktur. Bu emirlerin yayınlanmasında, halka güvenmekte kuşkusuz daha önceden bilinen kimi unsurlar vardır. Buna dair bir ilginç bir örneği Zeki Sarıhan (1994:366), Kurtuluş Savaşı Günlüğü çalışmasının 2. cildinde verir:

“Trakya'daki 49. Tümen Komutanı Albay Şükrü Naili Bey, 1. Kolordu'ya yazdığı raporda, Trakya halkının psikolojisini anlattı: Eşraf çekingen. Bir tehlike anında fedakârlıkta bulunacağını sanmıyorum. Orta hallilerle köylülerin büyük bir kısmının, yurtlarını savunmak için iyi idare edilmek şartıyla seve seve her türlü fedakârlığa katlanacaklarını umuyorum.”⁶

Ağustos 1921'de henüz Ankara hükümeti muhatap alınma noktasında değildir. Türklerin mücadelesini sempatiyle izleyen ülkeler ve halklar da henüz yüzlerini güvenle Ankara'ya dönmüş değildir. Türk Kurtuluş Savaşı bu anda yalnızca kendi sahip olduğu öz kaynaklar neyse onla yürütülecektir. Polatlı Tarihi Alanlar Tanıtım Merkezi Müzesinde sergilenen ve Sakarya Savaşı süresince kullanılan silah ve cephane örnekleri bunu göstermektedir. Aynı savaşta aynı ordu farklı tüfekler, farklı toplar, farklı makineli tüfekler kullanmıştır. Örneğin yedi farklı tüfeğin her birisi farklı mermi atmaktadır. Dünya tarihinin en uzun süreli meydan savaşında ikmal açısından tam bir kâbus yaratan bu durum karmaşalara yol açmış, sorunlar çıkarmıştır.

Sonuçta Sakarya Meydan Muharebesi ile düşman yenilmiş, dünya Ankara'yı yasal ve meşru idare olarak tanımaya başlamıştır. Ancak bu en kritik savaşta Ankara'nın güvendiği kimse, yarın efendilik de ona atfedilecekti.

2. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

İzmir İktisat Kongresi, 17 Şubat 1923 günü Kazım Karabekir, Asım ve Fevzi Çakmak Paşalar ile Rus Büyükelçisi Aralof ve Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilof'un katılımları ile başlamıştır. Kongreye Türkiye çiftçi, tüccar, sanayici ve işçilerle bütün şirket, banka, borsa ve diğer iktisadi kuruluşlar davetlidir. Burada toplananlar, yeni Türkiye'nin iktisat siyasetini belirlemeyi amaçlar. Atatürk açış konuşmasında (Ökçün, 1997:204-210) şunları ifade etmiştir:

⁶ Sarıhan, Zeki. (1994). Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919 - 22 Nisan 1920), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

"Yeni Türkiye'mizi layık olduğu merteye-i resânete isal edebilmek için, behemahal iktisadiyatımıza birinci derecede ve en çok ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir. (...) Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle tetviç edilemezse semere-i netice payidar olamaz. En kuvvetli ve parlak zaferimizi de tetviç eden semerat-ı nafıayı temin için hakimiyet-i iktisadiyemizin temin ve tarsini lazımdır."⁷

Kongre, ayrıcalık taşıyan yabancı şirketlerin millileştirilmesi üzerinde durmuş, gayri meşru rekabeti besleyen kapitülasyonlara son vermenin gerektiğini belirtmiş, ulusal görüşü iktisat politikalarına temel yapmanın zorunluluğuna değinmiştir. Kongre, iki haftalık bir çalışmadan sonra oybirliği ile kabul edilen 'Misak-i İktisadi'yi yayımlayarak dağılmıştır.

Misak-ı İktisadiye bakmadan önce dikkat edilmesi gereken bir nokta, Kongreyi toplayan İktisat Bakanlığında bakan koltuğunda Mahmut Esat Bozkurt'un oturuyor olmasıdır. Mahmut Esat ve genel olarak Kurtuluş Savaşını idare eden, sonrasında devrimleri yapan kadroya da burada kısaca değinmek gerek.

Mustafa Kemal Paşa, 25.12.1921 günü Sovyet Rusya temsilcileri M. Frunze ve Kongre açılışında da bulunan İbrahim Abilof ile görüşür. Ankara ile karşılıklı konuları belirlemeye çalışan Sovyetler açısından görünenler, Frunze tarafından şöyle resmedilir:

"Şimdiki durumda Doğu'daki milli kurtuluşçu-demokratik hareket, ekonomik politikası açısından devlet sosyalizmi yönünde yürüyecektir. Burada hareket aşağıdan yukarı doğru değil de, tersine yukarıdan aşağı doğru olacaktır. Size ve iktidarda bulunan şahsiyetlere bakarak, hemen hemen hepsinin yoksullar sınıfından çıktığı kanaatine varıyorum. Hâkimiyetten söz ederken, sizi göz önüne alıyorum ve sizin hiçbir mal ve mülkünüzün olmadığını ve kendi hizmetiniz ve emeğinizle geçindiğinizi biliyorum. Buradan, komünist ihtilal olsa bile sizin hiçbir şey kaybetmeyeceğiniz sonucu çıkmaktadır. Eğer siz kendi politikanızı tam demokratikleşme ve devlet sosyalizmi istikametinde yönlendirirseniz, Batı'da komünist devrimden sonra hiçbir zorluk çekmeden ve kan dökmeden komünist ihtilale dahil olabilirsiniz."⁸ (ATABE, 2003, s.179, 181)

Mustafa Kemal Paşa'nın yanıtı da son derece açıktı:

"Birincisi, bizim halk gerek ekonomik gerek kültürel alanda geri kalmıştır. İkincisi; altı yüzyıl boyunca istibdat ile yönetilen halk, bu yönetim şekline alışmış ve onda; sultan hâkimiyetine ve hilafete dair belli bir bağınaz dünya görüşü oluşmuştur.

⁷ Ökçün A.G. (1997). Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir Haberler – Belgeler - Yorumlar, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara

⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 12 (1921-1922) (2003). Kaynak Yayınları, İstanbul

(...) Bundan dolayı, bu konuda açık fikir söylemeksizin, iktidarı demokratik ve saf halkçılık ilkeleri esasına göre bu yolda teşkilatlayarak kendi yönetim şeklimizi adım adım Sovyet sistemine yaklaştırdık. Şimdiki yönetim şeklimiz, diğer devletlerde mevcut olan yönetim şekillerinden hiçbirine benzememektedir. Eğer herhangi bir benzerlik söz konusu ise, sadece sizin Sovyetlere benzerlik olabilir. Ben büyük bir memnuniyetle söyleyebilirim ki, iki yıllık mücadelemiz sonucunda, sultanın ve eski yönetim şeklinin etkisi kesin olarak yok olmuştur. (...) Benim, her türlü prensiplerin uygulanması için ortam hazırlanması ve uygun bir zaman seçilmesi gerektiğine büyük inancım vardır. Zamanından önce yapılan hareketler başarılı olamaz, gericiliği ve karşı hareketi doğurur. Bu nedenle biz politikamızı tutarlı bir biçimde, safha safha bu yönde sürdürüyoruz. **Çok doğru olarak belirttiğiniz gibi, iki üç kişi dışında, iktidarımızın başında bulunan kişilerin hemen hepsi emekçiler arasından çıkmıştır. Ve herhangi bir servete sahip değillerdir.** Bundan dolayı elbette bizim korkmamıza ve komünist harekete karşı düşmanca tavır almamıza gerek yoktur. (ATABE, 2003, s.179, 181)⁹

En büyük yardımı yapan ve kesin savaşa doğru gidilen bir dönemde yapılan bu konuşmanın çok uyumlu olduğu ya da net bir hedefi ortaya koyduğu tartışmalı olsa da Kurtuluş Savaşının önder kadrosu hakkında Atatürk'ün de altını çizdiği emekçi karakteri su götürmez bir gerçektir. Halil İnalçık¹⁰ (Atatürk ve Demokratik Türkiye, s. 42) da TBMM'yi oluşturan 390 üyeden 233'ünün asker ve memur, 47'sinin din adamı, kalan 110 üyenin de çiftçi, tüccar ve aşiret reisi olduğunu belirtmektedir. Din adamlarının memurlar içinde sayılmamasının nedeni, bunların vakıflarla ilişkileri temelinde büyük mülk sahipliğini temsil ediyor olması olabilir. Ancak Rıfat Börekçi gibi başat bir örneği düşünecek olursak, mülkü büyük vakıflarla ilişkili din adamlarının İstanbul'da Kurtuluş Savaşına karşı halkı kışkırtmakla meşgul olduklarının söylemek daha doğru olabilir.

İşte Mahmut Esat Bozkurt'un da aralarında yer aldığı bu 'mülksüz' ve 'emekçi' önderlik İzmir İktisat Kongresini düzenlemiş, misakını kâğıda dökmüştür. Yazılanlar da bu emekçi karakterin yansımasıdır. Çağdaş dünyada çalışmak ve üretmenin zorunluluğu vurgulanmış, bağımsızlığın, egemenliğin altı kalınca çizilmiştir. Kongre, özel girişimin önünü tıkayan herhangi bir karar, yaklaşımda bulunmamış, aksine ülkenin kendisi üretebildiği ne varsa üretmesini, dışarıdan almamasını benimsemiştir. Yani üretime dönük yatırımlar sevinçle karşılanacaktır. Misakın dördüncü

⁹ Age.

¹⁰ İnalçık, Halil. (2016). Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yayınları, İstanbul

maddesi bunları şöyle özetler. Ökçün'e göre, "Türkiye halkı, sarf ettiği eşyayı mümkün merteye kendi yetiştirir. Çok çalışır, vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçar. Milli üretimi sağlamak için geceli gündüzlü çalışmak şiarıdır."¹¹

Kongrenin en somut kararı, aşar vergisinin kaldırılmasına karar verilmiş olmasıdır. Üreticinin sırtındaki en büyük yüklerden birisi olan bu verginin kaldırılması yanında orman köylülerine sağlanan baltalık haklarıyla, Tekalif-i Milliye emirlerine uyan köylünün durumuna büyük katkıda bulunulmuştur.

İzmir İktisat Kongresi sonrasında ülke çapında özel girişimin üretime dönük bir çabası gözlenmemiştir. Ticaret yaparak sermaye biriktirme varsayımıyla yatırıma yönelmeyen özel girişim, ülkenin gereksinimlerinin karşılanması için gerekenleri yerine getirmeye istekli olmamıştır. Öte yandan, yönetici kadro halkın ve üretimin gereklerini dikkate alarak çalışmalarını sürdürmüştür. Yıldırım Koç (2020:112) tarafından ayrıntısıyla ele alındığı üzere, *Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde arazinin dörtte biri vakıflara aitti. 19. yüzyılın sonlarında Mehmet Sait Paşa'nın hazırladığı bir rapora göre ise ülke arazisinin yarısından fazlası vakıfların mülkiyetindeydi.* 3 Mart 1924 yılında 429 sayılı Şeriye ve Evkaf Bakanlığını kaldıran ve Vakıflar Genel Müdürlüğünü kuran kanunla devlet vakıf topraklarına el koymuştur.

"Daha sonraki yıllarda, her yıl çıkarılan bütçe kanunlarına konan maddeler, Medeni Kanun hükümleri, 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun, Tapulama Kanunu ve Orman Kanunu gibi düzenlemelerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti, vakıfları denetimi ve yönetimi altına aldı. 1926 yılından önce kurulan vakıflara ilişkin düzenleme son derece önemliydi. 5.6.1935 gün ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu eski vakıfları devletin parçası haline getirdi: 'Eski vakıflara uygulanan Vakıflar Kanunu, bu kanun eski vakıfları tasnif etmiştir. Vakıflar adeta devletleştirilmiştir.'¹²

Bu girişimlerin somut sonucuna dair bir örneği yine Prof. Koç vermektedir:

"Eskişehir ilindeki 36 köyü kapsayan Mahmudu Sani Vakfı'na ait 1.270.000 dönüm arazi, 2613 sayılı Tapu Tahrir ve Kadastro Kanununa dayanılarak, 34 bin parselde ayrıldı ve yerli halkın iskanına verildi. Ayrıca, 23 bin parselde 900.000 dönüm arazi de topraksız köylülere verildi. Mahmudu Sani Vakfı'nın diğer topraklarının bir bölümü de Türkiye'ye gelen göçmenlere dağıtıldı. Mahmudiye Harası da vakıf arazisinden yapılan tahsisle kuruldu. Ayrıca, göçmenlere, mubadillere ve yangın

¹¹ Ökçün A.G. (1997). Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir Haberler – Belgeler - Yorumlar, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, s. 339.

¹² Koç, Yıldırım. (2020). *Kemalist Devrim'in Niteliği*, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 112.

felaketlerinden zarar görenlere arazi verildi. Türkiye, Büyük Fransız Devrimi'nin kilise topraklarına el koymasına benzer devrimci bir uygulama gerçekleştirdi. Devletçilik, 1923 yılından itibaren, Kemalist Devrim'in ana unsurlarından biri yapıldı.”¹³

İzmir İktisat Kongresinden Büyük Buhrana kadar geçen zamanda Devlet öncelikle köylünün üretim olanaklarını, yaşam kalitesini artırarak genişletme yoluna girmiştir. Ancak bu dönemde de eğitim, sağlık, ulaştırma gibi hizmetler doğrudan ve aksi tartışılmaksızın devlet tarafından verilmiştir. Örneğin limanlar arasında posta işletmeciliğinin devletçe yapılmasına karar verilmiş, bu karara cılız itirazla olmakla birlikte sorunsuz uygulanmıştır. Tütün, tuz, liman, kibrit, içki gibi tekeller de yine bu dönemde kurulmuş, yerli ve yabancı işletmeciler devre dışı bırakılmıştır. Buradan bakınca, aslında Büyük Buhran sadece kamu girişimciliğinin o zamana kadar girmediği alanlara da girmesine denk gelmiş ya da vesile olmuştur.

Genç Türklerin Avrupa'nın radikal rüzgârlarından getirdiği esintilerin özel girişim açısından kasırgaya dönüştüğü bu dönemin açıklamasına da Kadrocular girişmiştir.

3. KADRO

Kadro Dergisi, Türkiye'nin uzun savaşlarının sonunda kurulan cumhuriyetin izlemesi gereken yolun ne olduğuna dair tartışmaları kuramsal düzeleme taşıyan araçtır. Derginin imtiyaz sahibi Manisa milletvekili Yakup Kadri, müdürü Dr. Vedat Nedim'dir. Yakup Kadri, Şevket Süreyya, Dr. Vedat Nedim, Burhan Asaf, İsmail Hüsrev'dir. İlerleyen sayılarda yeni yazarlar da katılacak olmakla birlikte bu kadroda yalnızca Yakup Kadri hakkında sosyalist denmemektedir. Şevket Süreyya ve Dr. Vedat Nedim 1927 yılında yasa dışı Türkiye Komünist Partisi üyesi olmaktan Nazım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Dr. Şefik Hüsnü ile birlikte tutuklanmış, yaptıkları işbirliği nedeniyle, diğer sanıkların aksine beraat etmişlerdir. Burhan Asaf 1925 yılında Aydınlik Dergisinde çalışmış, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasına üye olmuştur. İsmail Hüsrev 1922 – 25 yılları arasında Moskova Üniversitesinde öğrenim görmüştür.

Genç Türklerden beri akıllarda bir seçenek olarak dolaşan sosyalizm, Türkiye için nasıl bir şıktır ve bugüne kadar yapılanlar sosyalizme doğru bir gidiş midir, aramaya başlamışlardır. Bu çalışmalarında '*Kadrocular çözümlemelerini yaparken büyük buhran döneminin niceliksel verilerini istatistiksel olarak değerlendirerek soyutlamalara ulaşmışlar*' (Yayla: 2019a), o anda var olan güncel sorunlara da yanıt aramışlardır. Kadrocuların genel eğilim ve eğitimleri kapitalizmi çözümleme konusunda

---

¹³ Koç, Y. (2020), s. 112.

uzman olmalarını sağlamıştır. Hem kapitalizmin niteliksel değişimini hem de sömürgelerin bağımsızlık savaşlarını dikkate almışlardır.

İzmir İktisat Kongresinden sonra özel girişimin elini taşın altına koymaması ama sanki önlerinde herhangi bir engel varmış gibi kurulan muhalefet partilerine giderek olamayan engelleri kaldıracak örgütlenmelere girişmelerine de kimse karışmamıştır. Ancak Şeyh Sait isyanı ve Menemen olayları dolayısıyla gericiliğin hortlamasıyla bu partilerin kısa ömürlü olması, etki gücü olan bir küttele karamsarlık yaratmış, bu karamsarlık da yayılmıştır. Şevket Süreyya da ilk yazısında (1932:4) bu karamsarlığa işaret eder:

“İnkılap cephesi, harp cephesi gibidir: Burada da iki taraf çarpışır ve bu çarpışanlar iki tarafın yalnız fizik ve teknik kuvvetleri değildir.

İnkılap cephesinde de, tıpkı harp cephesinde olduğu gibi bütün enerji şekilleri ve bütün vasıtalar bir maksat için seferber edilir. Psikoloji, mücadeleye karışır. Fikriyat işe müdahale eder. Hulâsa zahiren harekete geçen elle tutulur kuvvetlerin taktiği ve stratejisi arkasında iki cephenin bütün ruhi ve manevi elemanlarının da birbirlerine karşı amansız bir hayat, memat cidaline geçtiğini görürsünüz!

İşte şimdi Türk inkılabında, her cephede yere çaldığı düşmanlarının bu cinsten yeni ve sinsi bir hücumuna maruz kalmıştır: Düşman; inkılabımızın psikolojisi üzerine kendi psikolojisini seferber etti. Bu psikoloji: PESİMİZM’dir.”¹⁴

Bu karamsarlık, kâr beklentisini karşılayamayan, elini taşın altına koymadan kazanç sağlayamayan, devletin bölüşüm düzeneğinde kendi yararına yönlendirme yapamayanların karamsarlığı olsa gerektir. Yukarıda sayılan alanlara ek olarak planlı ekonomiye geçişle sanayileşme işini ele almaya karar veren iktidar, devlet gücünü kullanarak özel girişimin yatırımına açık olup yatırımsız kalan alanlarda yatırımlara girişti. Zaten, 1932 itibarıyla fiilen ortaya çıkmış olan altı okun uygulanması devletin doğrudan müdahalelerini her alanda gerektiriyordu. Buna karşın ekonomi alanında devlet dışı ve elbette başka bir devlete tabi olmayan oyunculara alan bırakılmış, İş Bankası gibi sermaye amaçlı bankalarla girişimleri için destek olunması da hedeflenmişti. Beklentilerin karşılanmamasıyla kamu yatırımlarına hız verildi. Kadrocular da bu hızı ivmelendirecek kuramsal altyapı ve düşünsel savunmayı kuracaktı. Ancak bir noktada, umulan yararı sağlayamadılar.

Tekalif-i Milliye Emirlerine yanıt veren Anadolu köylüsünü Atatürk saltanatın kaldırılması sırasında tanımlamıştır:

---

¹⁴ Şevket Süreyya. (1932). "Pesimist", Kadro Dergisi, 1932 (1), 4-7.

"Efendiler, dedim, egemenliği hiç kimse, hiç kimseye, bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik, güçle, erkle ve zorla alınır. Osmanogulları, zorla Türk Ulusunun egemenliğine el koymuşlardı. Bu yolsuzluklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk Ulusu bu saldırganlara, artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olupbittidir. Söz konusu olan, ulusa saltanatını, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun, zaten gerçekleşmiş bir olayı yasa ile saptamaktan başka bir şey değildir. Bu, kesinlikle yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa, yine gerçek, yöntemine göre saptanacaktır; ama, belki birtakım kafalar kesilecektir."¹⁵

Bu satırlar hem emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı hem de ömrünü tamamlamış bir rejimin tutuculuğuna karşı çağdaşlık savaşı veren bir ulusun ortaya çıkışını anlatmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, el ele saldıran emperyalizme ve saltanata karşı Türk Milletinin canını ve malını vererek yürüttüğü savaşı kazanarak kurulmuştur. En büyük karşılığı da onun alması doğal sonuç olmuştur. Varlığını korumak için işgalcilerle işbirliğine girebilen, hangi tarafta olacağına belirlemek için kararını zamana yayanlar, ikirciklenmesini son ana kadar bırakamayanlarla karşılaştırıldığında Kurtuluş Savaşına "ya istiklal ya ölüm" diyerek girenlerin karşısına çıkıp "uçrunda ölmeye geldik" diyenler, çorabını, mercimeğini, tenceresini devlete verenler bir olamazdı. Devlet ve yönetimi elinde tutanlar önceliği bu kitlenin toprak sahibi, üreten, şeyhlerin ve aşiretlerin baskı ve zorundan kurtulmuş, eğitime, sağlığa erişebilen, ülkenin bağımsızlığına, ulusun egemenliğine özen gösteren, bunları her zaman canı pahasına savunacak kişiler olmasına verdiler.

Kadro yazarlarıysa, devletin bu kitleyi nasıl bu hedefe kavuşturabileceğini aramak yerine devletin giderek sosyalizm yoluna girebileceğine odaklandılar. Kendi eğitim ve eğilimlerinin bu doğrultuyu göstermesi doğaldı. İkna edici ve kabul edilebilir önermeleri olduğu da su götürmez gerçektir. Ancak bağımsızlık ve egemenliğin her ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğini en başa yazan bir devlet için, komşusu Sovyetler Birliğiyle sosyalizmi benimsemek bağımsızlık açısından nasıl bir sonuç doğururdu? Kadrocuların yanıtını aramadıkları kritik soru belki de buydu. Bu soru, "üçüncü yol" önerdiğini düşünen (Yayla: 2019a) Kadrocular için gündeme gelmediği gibi Tekalif-i Milliye Emirlerinin kime seslendiğini, bunun gereğini kimlerin ne amaçla yerine getirdiğini de ıskalamış gözükmektedirler.

¹⁵ Atatürk, M.K. (1927b). Nutuk, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-82183/karma-komisyon-anlattigim-gercek.html>

SONUÇ

Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa ve sonrasında İttihat ve Terakki, ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görülen yol, başından sonuna bir ulusun tarih sahnesini çıkışının izleğidir. Bu yol katedilirken ‘Vatan yahut Silistre’ oyununu izleyen coşkulu kitleden 1908’de anayasanın yeniden yürürlüğe konmasının coşkusunu yaşayan kitleye, oradan 1. Dünya Savaşında yedi cephede yedi düvele karşı vatanını savunanlara, yılmayıp Kurtuluş Savaşında silah başı yapan, yetmeyince çorabına, atletine kadar vatan savunmasına vakfeden insanların ‘efendi’ olması, ya da bu kitlenin kendini ‘efendi’ yapacak önderleri yetiştirmesi ve bu önderliğin arkasında her şeyini ortaya koyması doğal karşılanmalıdır.

Tekalif-i Milliye Emirleri de bu anlamda aynı kuvvete başvurmak, aynı kuvveti etkinleştirmek amaçlı ve son tahlilde ekonomi alanında bir uygulamadır. Devlet halktan alabileceği her şeyi borç olarak alarak, yani içlik karşılığı tahvil satarak borçlanmıştır. Bu borcun geri ödemesi bağımsız bir ülke, egemen bir ulus olmuştur. Bu kadar, bir açıdan içlik karşılığı elde edilen bağımsızlık ve egemenlik, ulusun en değerli varlığı olmuştur. Bağımsızlık sonrası gerek özel girişimcilerden gerekse Kadro gibi kuramsal girişimlerden bu bağımsızlığı ve o fanilanın karşılığını gözetmesi beklenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanıyla başlayan süreçte öncelik bağımsızlık ve egemenliğin korunması, ardından bunların bedelini peşin ödemiş olan halkın bunların getirilerinden en fazla yararlanması hedeflenmiştir. Emekçilerin önderliğinde kurulan ve emekçiler için var olan bir Cumhuriyet görünümü ön plandadır. İzmir İktisat Kongresi sonrasında yasal ve fiili herhangi bir engel yokken özel girişimciliğin yükselememesi, az sayıda ve bedel ödemiş sermayedarların bekledikleri kayırmayı görmemesidir. Yayla’nın Kadro çalışmasında (2019a:410) sıklıkla vurguladığı gibi¹⁶ Büyük Buhran da bu girişimciliğin engeli olmamıştır, çünkü zaten yoktur. Kadrocuların da sosyalizme evrilmeleri bağımsızlığı gözetmemeleri nedeniyle atıldır.

Özel girişimin 1923 sonrası neden yatırımlara yönelmediğinin araştırılması konuyu daha da aydınlatacak, erken dönem iktisat politikalarının halkçı karakterini netleştirecektir.

---

¹⁶ Yayla, Yayla, (2019a) “Approach of Kadro Magazine to the Great Depression and International Economics” s. 403-411, (Eds.) Eren, A.Ahmet / Köktaş, A. M., Dynamics of Globalization at the Crossroads of Economics, Peter Lang GmbH, Berlin.

KAYNAKÇA

- Atatürk, M.K. (1927a). Nutuk, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-81964/ulusal-vergi-buy-ruklari.html>
- Atatürk, M.K. (1927b). Nutuk, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-82183/karma-komis-yona-anlattigim-gercek.html>
- Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 12 (1921-1922) (2003). Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Aydemir, Ş.S. (1970). Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt 2. Remzi Kitabevi, 1. Basım, İstanbul.
- İnalçık, Halil. (2016). Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Koç, Yıldırım. (2020). Kemalist Devrim'in Niteliği, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Ökçün A.G. (1997). Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir Haberler – Belgeler - Yorumlar, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.
- Sarıhan, Zeki. (1994). Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919 - 22 Nisan 1920), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Şevket Süreyya. (1932). "Pesimist", Kadro Dergisi, 1932 (1), 4-7.
- Toprak, Zafer. (1995). Milli İktisat-Milli Burjuvazi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Elmacı, M. E. (2015). "İttihat ve Terakki'nin Kapitülasyonları Kaldırması", içinde Türk Tarih Kurumu, (2015), İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu, Cilt 1., Ankara.
- Yayla, Yavuz. (2019a). "Approach of Kadro Magazine to the Great Depression and International Economics" s. 403-411, içinde (Eds.) Eren, A. Ahmet / Köktaş, A. M., Dynamics of Globalization at the Crossroads of Economics, Peter Lang GmbH, Berlin.
- Yayla, Yavuz. (2019b). "İnd Constitutional Period and Approach of İttihat Terakki to International Economics" s. 395-402, içinde (Eds.) Eren, A. Ahmet / Köktaş, A. M., Dynamics of Globalization at the Crossroads of Economics, Peter Lang GmbH, Berlin.

TARİHİ VE KÜLTÜREL DEĞERLERİYLE ESKİŞEHİR

Muhteber KAYA

Afyon Kocatepe Üniversitesi

ÖZET: Tarih, bireylerin, toplumların ve ulusların kendilerinden sonrakilere bırakmış oldukları olay ve olgulardır. Kültür ise bu tarihi süreç içerisinde toplumların kendine has olan gelenek ve göreneklerini nesilden nesle aktardıkları davranışlar bütünüdür. Bu bağlamda kentlerinde insanlar gibi tarihi ve kültürel değerleri vardır. Kentler özelliklerine göre kategorize edilmektedirler. Tarihi bakımdan inceleyeceğimiz Eskişehir ve çevresi, nüfus yapısı, stratejik konumu, kültürel yapısı ile ön plana çıkmaktadır.

Eskişehir, İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir kenttir. Sakarya ırmağının bir kolu olan Porsuk Çayı ve ona dökülen Sarı Suyun aktığı geniş bir ovada yer almaktadır. Şehir yerleşimi Kentsel oluşum sürecini oluşturan öğelerin tümüne sahiptir.

Şehrin tarihsel sürecine bakıldığında; Frigler, Büyük İskender, Romalılar, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi devlet ve medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Tarihe tanıklık eden şehir Milli Mücadelenin dönüm noktalarından biri olan İnönü Muharebelerine de sahne olmuştur.

Yunus Emre, Şeyh Edebali, Seyit Battal Gazi gibi unutulmayan şahsiyetlere de zamanında yaşanacak toprak olmuştur. İki tane üniversiteye sahip olan şehir pek çok lezzet ve yapı ile meşhurdur.

Çalışmamızın amacı Eskişehir'in tarihi ve kültürel zenginliğinin ilk çağlardan itibaren nesilden nesle nasıl aktarılıp bir şehrin esasını oluşturduğunu tarih metodolojisine göre bilim dünyasına aktarmaktır.

Anahtar Kelimeler; Eskişehir, Tarih, Kültür, Medeniyet, Muharebeler

Eskişehir With Historical and Cultural Values

ABSTRACT: History is the event and facts that individuals, societies and nations have left the behind. On the other hand, culture is the all of behaviours which societies transfer their unique custom and traditions from generation to generation. For this reason, cities have historical and cultural values just

like people. Cities are categories according to their own characteristics. Eskişehir and its surroundings, which we will examine historically, come to the fore with its population structure, strategic location, and cultural structure.

Eskişehir is a city located in the Central of Anatolian Region. The Porsuk Stream, a branch of the Sakarya River, and the Sarı Su pouring into it is been located on a wide plain. The place where the city is located has all the elements that make up the urban formation process.

When you take a look to the historical process of the city; it has hosted states and civilizations such as Phrygians, The Great Alexander, Romans, Arabs, Seljuks and Ottomans. The city which is witnessed the history, also witnessed the Battle of İnönü, one of the turning points of the National Struggle.

Memorable personalities such as Yunus Emre, Şeyh Edebali, Seyit Battal Gazi also lived in these lands.

This city, which has two universities, is famous for its many flavors and structure.

The aim of our study is to see how the historical and cultural wealth of Eskişehir has been passed down from generation to generation since the early ages and to transfer it to the scientific world according to the methodology of history that it constitutes the basis of a city.

Keyword; Eskişehir, History, Culture, Civilization, Battles

Giriş

Tarihin geçmişle ilgili olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Tarih, zaman kavramıyla sıkı sıkıya bağlı olup, insanların zamanın farkına varmalarıyla ortaya çıkmış ve anlam kazanmıştır (Acun, 2017: 11-12). Tarih her şeyden ziyade insanların, toplumların ve milletlerin tarihidir. Bu itibarla "tarih" içtimai bünyenin azası olmak itibarıyla insanlığın fiil ve fikirlerinin inkişafını takip eden bilgidir (Togan, 1985: 2). Zira insanlık tarihinin geçmişteki bir kesitini öğrenmek aynı zamanda insanın mensup olduğu çağı ve toplumu da anlaması demektir (Türkmen, 2011: 3)

Tarih boyunca farklı medeniyet camiaları içinde bulunmuş olan Türk Milleti farklı coğrafyalarda çok çeşitli topluluklar hâlinde bulunanların rağmen kültürlerini koruyup nesilden nesle aktarabilmişlerdir (Özkul, 2015: 70). Bu bağlamda şehirlerinde tıpkı insanlar gibi kendilerine ait tarihleri ve kültürleri olduğunu yapılan kazı çalışmalarından ve Kültürel devamlılıktan anlayabilmekteyiz. Bir kenti oluşturan ve ona özgü nitelik kazandıran, yüzbinleri veya milyonları kapsaması değil, tarihsel, kültürel ve toplumsal alanlarda evrim geçiriyor olması ve bu temelde toplumsal bir

vatlık olarak örgütlenme şeklidir. Anadolu'da bu tarihsel süreç içinde siteleriyle dönemselsel olarak kentsel oluşumunu en gelişmiş ve en güzel örnekleriyle beraber sunmuştur (Algan, 2002: 4, Sarar, 1976: 9).

Anadolu insanlık tarihinin en eski yerleşimlerinden biridir. Farklı uygarlıkların, kültürlerin dinlerin, dillerin ve ırkların bir araya gelerek, birbirlerinin içinde sentezlendiği gizemli bir geçmişe sahip olan yerdir (Özalp, 1992: 2). Anadolu coğrafyasında yer alan Eskişehir, eski çağlardan itibaren günümüze kadar binlerce kültürü bünyesinde barındırarak gelişmiştir. (Özalp, 1992: 2).

İlk olarak şehrin adına bakacak olursak bugün ki Eskişehir ili, Eski ve Orta Çağlarda, Yunanca Drylaion, Latince; Dorlylaeum ismi ile tanınan bir kenttir. Arap kaynaklarında ise şehrin adı; Darauliya, Adruliya, Darusilya olarak geçmiştir. I. Kılıç Arslan'ın Haçlılar ile yapılan savaşta ovaya hakim bir tepede yani Drylaion'da kurduğu karargahından savaşı yönettiği için de burası artık Sultanönü olarak anılmaya başlamıştır (Doğru, 2005: 30, Yazar, 2018: 2). Türkler, Anadolu'ya yerleştikten sonra şehrin kalıntıları üzerindeki oluşumundan dolayı bölgeye "Eskişehir" adını vermişlerdir. Drylaion, antik kaynaklarda önemli yolların kavşak noktasında kaplıcaları ile ünlü ticaret ile zenginliğe kavuşmuş bir Frigya şehri olarak geçer. Şehrin kurucusu olarak da Eretrialı Doryleos gösterilmektedir. Özellikle Bizans döneminde önem kazanan kentte İmparator Justinonos'un yazlık sarayının varlığında da söz edilmektedir. 19. yüzyılda pek çok gezgin, araştırmacı ve bilim adamları tarafından da yapılan tartışmalar sonucunda saptanan bilgiler ışığında Eskişehir'in 3 kilometre kuzeydoğusunda, Porsuk Çayının kuzeyinde yer alan bugün ki adıyla Şarhöyük Ören yerinin Antik Dorylaion şehri olduğu tespit edilmiştir (Algan, 2002: 88). Burası 17 km yüksekliğinde 450 m çapında Orta Anadolu'nun orta büyüklükteki höyüklerinden biridir. Eskişehir ili ve çevresi tarih bakımından incelenecek olursa, ilk zamanlardan bugüne tarihi akış bakımından büyük olaylar savaşlara göçlere ve tarihi alanlara sahip bir kent haline gelmiştir. Coğrafi konumu, Anadolu'nun ortasında merkezi bir yerde bulunması nedeni ile olayların ve mücadelelerin yaşandığı bir saha olmuştur. Bu yüzden ki geçmişte ki büyük tarihi anıtların bu gün kalıntılarına rastlayabiliyoruz (Sarar, 1976: 79).

1.İlk Çağda Eskişehir

Eskişehir ve çevresinde insanların tarih öncesi dönemlerden beri burada yaşadığına ilişkin bulgular vardır. İlk çağlardan itibaren pek çok dönemlerden geçen şehir, M.Ö2000-1200 yılları arasında Hititlerin egemenliğinde kalmıştır. Daha sonra Sakarya Nehri kolları ile Ankara'nın Doğu ve Batı kesimlerini kapsayan bir krallık kuran Frigyalıların eline geçmiştir (Sarıöz, 1997:1). Frig Çağı Eskişehir'in tarihinde

önemli bir yer tutmaktadır. M.Ö.12 yüzyılda Frigya Kralı Midas 600 yıl süren hükümdarlığın ilan etmiştir. Merkezi Gordion olan bu Krallığın güçlü bir siyasi yapısı vardır. Bu tarihlerde kurulan Pessinus (Ballıhisar), Midaeum (Karahöyük), Dorylaion (Eskişehir) Eskişehir il sınırları içerisinde (Özalp, 1996:3). Anadolu'yu ve Eskişehir'i istila edip Friglerin egemenliğine son veren Perslerin ardından Makedonyalı Büyük İskender'in eline geçmiştir (Koylu, 2015: 14). Gronikos savaşında aldığı galibiyet ile Frigya Büyük İskender'in egemenliğine geçmiştir. Büyük İskender Pessinus ve Gordion'u ele geçirdikten sonra Greklere de burada yaşamalarına için izin vermiştir. Grekler ile birlikte Frigya şehri Helenizm Çağı ve kültürü ile tanışmıştır.

Makedonyalı Büyük İskender Persleri yenmek üzere giriştiği Asya seferinin bir basamağı olan Anadolu coğrafyasını fethedince, Eskişehir'de Makedonya İmparatorluğu sınırlarına dâhil olmuştur. Ancak İskender'in genç yaşta vefat etmesiyle imparatorluk zamanla dağılmış ve Anadolu Makedonya hâkimiyeti altından çıkmıştır (Koylu, 2015: 14).

Bu coğrafyaya egemen olan bir diğer medeniyette Roma İmparatorluğudur. Bu dönemde Frigya şehirleri hızla gelişmiştir. Pessinus din ve ticaret merkezi olurken Dorylaion da buna bağlı olarak kalkınmaya başlamıştır. Bu iki şehir ismine sikkeler bastırılmıştır. Frigler ve Roma halkının kaynaşması için yeni yerleşim bölgeleri kurulmuştur. Roma imparatorluğu M.S. 395 yılında ikiye ayrılmıştır. Böylelikle Ortaçağ başlamış ve Frigya Bizans imparatorluğunda kalmıştır. Frigya Bizans için savaşa giden ordunun merkezinde olup aynı zamanda sayfiye ve kaplıca olarak da kullanılmıştır

1.1Orta Çağda Eskişehir

Romanın ikiye ayrılmasıyla başlayan çağda Eskişehir ve çevresinde ki şehirler gittikçe önemlerini yitirmeye başlamışlardır. Bununla beraber Bizans topraklarını istila eden Arap orduları, Eskişehir yakınlarına kadar gelmişlerdir. X. yüzyıl başlarına kadar devam eden Arap- Bizans savaşlarında öne çıkan isimlerden biri de Seyyit Battal Gazi olmuştur (Özalp, 1996: 10).

Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasından Malazgirt Zaferine kadar geçen 30 yıllık sürede Anadolu'ya yönelen Türk akını Bizans direncini kırmak ve bu toprakları vatan haline getirmek açısından önemliydi. Anadolu Selçuklu devletinin kurucusu Kutalmış oğlu Süleyman Şah 1074'te Antakya'dan Anadolu'ya girmiştir (Turan, 1996: 281). Süleyman Şah, 1074'te Dorylaion'u yapılan bir anlaşma sonucunda Bizans'tan alarak hakimiyetini kurmuştur. Böylelikle Anadolu Selçuklu Devleti Ana-

dolu'ya sürekli olarak gelen Türk boylarının yerleşme noktalarından biri haline getirilmeye çalışılan Eskişehir ve çevresinde Bizans ile savaşmıştır (Tekin, 1946: 87). 1182 Tarihinde Türkler buraya tamamen hâkim olmuşlardır (Turan 216-217).

Dorylaiom Meydan Savaşı olarak bilinen ve Haçlılar ile Kılıç Arslan arasında cereyan eden savaş, şehrin adını Hristiyan Dünyasına duyurmuştur. Büyük kayıplar vermelerine rağmen Haçlılar bu savaşı kazanarak, Eskişehir'i yeniden egemenlikleri altına almışlardır (Sarıöz, 1997: 2).

Eskişehir'in uç bölgesinde gaza ve cihada açık bir sahada bulunması gazi ve derviş gruplarının bu tarafa doğru yoğunlaşmasına sebep olmuştur. XIII. Yüzyılda Konya'yı merkez yaparak bütün Anadolu da kalkınma hareketi meydana getiren Anadolu Selçukluları Eskişehir'i Marmara tarafına yapılan akınlar için kışlak yeri olarak kullanmışlardır. Konya'daki Selçuklu Sultanına ulaşan bir ön saha olup "Sultan Önü" olarak da anılmaya başlanmıştır (Doğru, 2005: 30).

XIII. yüzyılın ikinci yarısında şehir İlhanlı egemenliğine girmişti. Ancak devletin nüfuzunun zamanla azalmasıyla birlikte yöresel beylikler güç kazanmaya başlamış ve şehir Germiyanogulları'na bağlanmıştır (Sarıöz, 1997: 2).

1.2 Osmanlılar Döneminde Eskişehir

Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin temelleri de bu topraklar üzerinde atılmaya başlanmıştı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey 1289'da Eskişehir'i hemen ardından İnönü, Seyitgazi ve Sivrihisar topraklarını devletine katmıştır. Şehir zamanla Ertuğrul gazi ve onun oğlu Osman Bey zamanında Bizanslar ve diğer Beyliklerle yapılan savaşlar sonucunda Osmanlı Devletinin eline geçmiştir. Osman Bey ölmeden önce şehri kardeşi Gündüz Alp'e bırakmıştı. XIV. yüzyılda pek çok olaya sahne olan ve araların da cem Sultan ve Kanuni Süleyman olmak üzere padişah ve ülkenin ileri gelen isimlerine de ev sahipliği yapmıştır. Eskişehir Fatih Sultan Mehmet'in ilk dönemlerine kadar Ankara beyliğine bağlı bir sancak iken 1451-1831 yılları arasında ise Kütahya Sancak Beyliğine bağlanmıştır. 1601 yılında çıkan Celali isyanlarında işgal edilen şehir geri alınarak 1841 yılında Bursa eyaletine bağlanmıştır (Sarıöz, 1997: 3).

2. Milli Mücadele Döneminde Eskişehir

Osmanlı Devleti müttefikleriyle birlikte yenik çıktığı I. Dünya Savaşı esnasında Eskişehir bağımsız bir mutasarrıflıktı (Sarıöz, 1997: 3). Osmanlı Devleti almış olduğu yenilginin ardından 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zo-

runda kalmıştır. İmzalanan anlaşma İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ni işgal etmesi için açılan bir kapı olmuştur (Gülmez, 1999: 9-10). Mütarekenin 7. ve 15. maddelerine dayanarak işgale başlamışlardır (Koylu, 2010: 22). İtilaf Devletleri anlaşmanın esnekliğinden faydalanarak Osmanlı Devletini parçalamak için daha önceden kendi aralarında yapmış oldukları gizli anlaşmalarını yürürlüğe koymuşlardır (Kılavuz, 2012: 62). 3 Kasım 1918 ile 13-16 Nisan 1919 tarihleri arasında İngilizler ve Fransızlar Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal etmişlerdir. Bu durum onların müttefiki olan İtalya ve Yunanistan' ı da harekete geçirmiştir . Bu iki devlet gerek anlaşmalarla gerekse konferanslarla istenilen ve vaat edilen yerleri işgal etmeye başlamışlardır (Koylu, 2010: 8).

Kara ve demiryolları ile Ankara' ya uzanan telgraf hattı üzerinde bulunan Eskişehir' in konumu ciddi bir stratejik önem kazanmaktaydı. Çünkü Eskişehir, İstanbul'dan Ankara'ya uzanan demiryolu üzerinde mühim bir durak mahiyetindeydi. Afyonkarahisar üzerinden Konya ve İzmir'e uzanan demiryolu hatları ile Kütahya yoluyla Eskişehir'i bağlamaktaydı. Böylece Eskişehir önem arzeden üç demiryolunu birbirine bağlayan bir kavşak konumunda bulunması (Koylu, 2010: 22) ve büyük tarımsal üretimi ve askeri açıdan önemli stratejik konumu, Eskişehir'in işgalini kaçınılmaz kılmaktaydı (Acar, 2009: 8).

22 Ocak 1919'da başta istasyon ve çevresi olmak üzere kentin önemli noktaları İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Saruhan, 1986: 111). Bu durum Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış çalışmaları için güvenlik açısından sakıncalıydı. Demiryolu işgalinin ve bu durumun biran önce ortadan kaldırılması gerekiyordu (Sarıöz, 1997: 3).

İşgalin halk üzerinde yarattığı psikoloji tepki, gerginlik ve nefreti günden güne artarken, İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi Eskişehir halkında büyük bir heyecan yaratmıştır (Acar, 2009: 8). Yunanlılar, İzmir'e ayak bastıkları ilk gün ilk yirmisi subay olmak üzere şehrin önde gelen bazı kişileri de şehit etmişlerdir. Hemen sonra ki günlerde de bu tutumlarını devam ettirmeleri halkın bu durumu protesto etmesine neden olmuştur (Sarıkoyuncuoğlu, 2000: 250) . İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali Türklerin tutumunda büyük bir değişiklik meydana getirerek ulusal direnişi doğurmuş ve bu hareket yavaş yavaş örgütlenerek yeni bir devletin oluşmasında ki zemini oluşturmuştur (Gülmez, 1999: 8).

4 Eylül 1919'da gerçekleştirilen Sivas Kongresine Eskişehir'den üç delege katılmıştır. Halkın bağımsızlık mücadelesine karşılık Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey ve 20. Kolordu Komutanı Kiraz Hamdi Paşa işgalden yana karşı bir tutum içerisine girmişlerdir. İşgale karşı yapılan gösterileri huzur bozucu ayaklanmalar şeklinde ni-

telendirek şehirde sıkıyönetim ilan etmişlerdir (Acar, 2009: 8). Eskişehir halkı İngilizleri destekleyen Mutasarrıf Hilmi Beyin İngiliz komutanlarla iş birliğine, halkı ulusalcılığa karşı galeyana getirme teşebbüslerine rağmen işgallere tepki göstermiştir (Koylu, Birgün, 2015: 23).

İngilizlerin Ermeniler ile iş birliği yapmaları, halka zulmetmeleri, Türk 8subaylarını tutuklamaları üzerine, Sivas kongresi toplantı halinde iken Mustafa Kemal Paşa tarafından gelen talimat üzerine Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Eskişehir Harekatını başlatmıştır (Sarıöz, 1997: 3). Bunun üzerine 20 Mart 1919 da Ali Fuat Paşa tarafından işgal komutanlığına şehri bir saat içerisinde boşaltması için ultimatom gönderilmiş ve şehir İngilizler tarafından boşaltılmıştır (Emecen, Oğuzoğlu, 1995: 401).

İzmir'e çıkarken Yunanlıların asıl hedefi, Anadolu içlerine kadar yayılmak ve Milli Mücadeleyi yok etmektir (Acar, 2009: 8). Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oluşturulan Garp Cephesi Anadolu'da büyük bir saldırıya geçen Yunanlıların Sakarya Sakarya hattında durdurulması için mücadele etmişse de savaşın gidişatına göre Türk ordusu düzenli olarak geri çekilince 20 Temmuz 1920'de Eskişehir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir (Emecen, Oğuzoğlu, 1995: 401).

Yunan saldırısı başlayınca bu kez Batı cephesi komutanlığı oluşturularak Eskişehir karargah yeri olarak belirlenmiştir. İsmet Paşa komutasında ki Türk birlikleri ile Yunan birlikleri arasında 9-11 Ocak 1921 I. İnönü Savaşı, 28 Mart-1 Nisan 1921'de II. İnönü Savaşları yapılmıştır.(Sarıhan, 1986: 461).

30 Ağustos 1921 Başkomutanlık Meydan Savaşından sonra elde edilen zaferle beraber Yunanlılar perişan edilmiş ve daha sonra 2 Eylül 1921'de Eskişehir şgalden tamamıyla kurtulmuştur (Sarıhan, 1996: 610).

3.Eskişehir'in Kültürel Yapısı ve Yetiştirdiği Önemli Şahsiyetler

Kültür bir toplumun maddi ve manevi özellikleri, duygu ve düşünce yapılarını yansıtan geçmişten günümüze aktarılan değerler ve alışkanlıklardır (Üsküdar, Çakır, 2014: 68).

Eskişehir, değişik kültürleri bünyesinde barındıran tarihi, doğal güzellikleri ve farkları ile yurdumuzun önemli kültür, sanat, turizm ve sanayi merkezi haline gelmiştir. Buna bağlı olarak ulusal ve uluslararası kültür ve sanat faaliyetleri her sene artan bir yoğunlukta gerçekleşmektedir (Özalp, 1996: 64).

Milli Mücadele yıllarının sonunda şehir işgal yüzünden harabe bir hale gelmiştir. 1925 yılından itibaren vilayet merkezi olan Eskişehir hızla gelişmeye ve ilerlemeye başlayarak işgalin verdiği tahribatı en aza indirmiştir (Emecen, Oğuzoğlu,

1995: 401). Yeni mahalleler kurarak kalkınmış, genişlemiş ve sadece bir ticaret şehri olmaktan çıkarak bir sanayi şehri halini almıştır (Koca, Karasözen, 2010: 193).

Kültürel miras varlıkları, yeri doldurulamayan yenilenemeyen ve çok iyi yönetilmesi gereken önemli varlıklardır. Bu varlıkların geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bağ kurmasını sağlama özelliği, çok iyi yönetilmelerini zorunlu kılmıştır (Tören, Demiral, 2012: 70). Eskişehir UNESCO tarafından 2013 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın başkenti olacak seçilmiş ve Kültürel zenginliği tescil edilmiştir (Kurt, 2014: 285).

Eskişehir'in önde gelen tarihi yerlerini şu şekilde sıralayabiliriz; Kurşunlu Camii, Seyyid Battal Gazi Külliyesi, Şeyh Edebalı Türbesi, Şeyh Şehabettin Türbesi, Doğanlı Kale, Gerdek Kaya Anıtı, Yazılıkaya (Midas Kenti), Kümbet Aser Kalesi, Yapıldak Aser Kalesi, Yunus Emre Külliyesi gibi önemli yapılarıdır.

Her alanda yeni bir anlayış getiren Cumhuriyet eğitiminde de ciddi ve yoğun bir hareketlilik sağlamıştır (Toprak, 2009: 47). Günümüzde, İlköğretim, Lise ve Yüksek Okulları ile eğitim açısından oldukça ilerlemiş ve bir öğrenci şehri hâline gelmiştir (Saras, 1976: 57). Üniversitenin söz konusu katkıların gerçekleşmesinde kentin fiziki, ekonomik ve sosyokültürel altyapısı rol oynamaktadır (Özkök, 2011: 155).

Kültür Merkezleri, Tiyatroları, Sinema Alanları, Halk Eğitim Merkezleri ile oldukça zengin bir durumda olan şehir pek çok etkinlik ve faaliyet gerçekleştirmiştir (Doğan, 2007: 57-58).

Geleneksel el sanatlarında öne çıkan Lüle Taşı işlemeciliği ise bir hayli önemlidir. Bugün Eskişehir ile özdeşleşmiş olan Lüle Taşı köklü bir geçmişe ve kültüre sahip bir cevherinizdir (Taşlıgıl, Şahin, 2011: 436).

Kafkas, Kırım, Tarar, Balkan göçmenlerinin katkılarıyla oluşturulmuş mutfak kültürü olan şehrin önde gelen lezzetleri; Çibörek, Met Helvası, Höşmerim, Köbete gibi yemeklerdir (Acar, 2009: 102, Özalp, 1996: 97-98).

İlimiz tarihi süreç içerisinde sanat, fikir, düşünce bakımından her alanda büyük ve ünlü kişiler yetiştirmiştir. Kahramanlıklarıyla ve destanlarıyla Anadolu'ya , Rumeli'ne ve tüm dünyaya Arap ve Bizans savaşları (Köksal, 2010: 57) esnasında ün salan (Soy, 2003: 85) Seyyid Battal Gazi Müslümanlar ve Türkler arasında gazi ve veli unvanıyla Anadolu'nun Türk İslam kimliği kazanmasında etkili olmuştur (Özçelik, 2009: 7). Doğum yeri Makattadır ancak yaşamış olduğu ve mezarının bulunduğu yer Eskişehir'dir (Bars, 2015: 466). Türk- Bizans mücadelesi sürecinde de kahramanlığı ile ilgili menkıbeler Türkler arasında yayılmıştır (Cicioğlu , 2013: 427). Bugün Eskişehir'de Seyyit Battal Gazi Külliyesi içinde yatmaktadır (Saras, 1976: 91).

Dünya, medeniyet ve kültür tarihinde bir merhale olan Yunus Emre Eskişehir'in Mihallıcık ilçesinin Sarıgök köyünde dünyaya gelmiştir (Kaya, 2009: 13). Sadece yaşadığı devrin değil, kendisinden sonra ki zamanlarında örnek alabileceği bir şahsiyet olan Yunus Emre'nin amacı dünyada yaşayan insanların içinde buldukları manevî sefaletten kurtararak mutluluğa ulaştırmaktır (Özalp, 1996: 69).

Türk İslam Kültürünün büyük bilgesi ve güldürü ustası Nasreddin Hoca 1208 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Hortu köyünde doğmuştur (Eskişehir, 2014: 2). Nasreddin Hoca bugün dünyanın en doğuşundan en batısına en kuzeyinden en güneyine kadar uzanan Hem iş bir coğrafyada tanınan bir şahsiyettir (Kabak : 141).

Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Beyin kayınpederi olan Şeyh Edebali, Pir Ahi Şeyhidir. Tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvufta önde gelen bir bilgidir (Özalp, 1996: 68).

Eskişehir'in İtburnu Köyünde uzun yıllar yaşamış ve halkı aydınlatmak için camilerde, medreselerde dersler vermiştir. Makamı Eskişehir de, mezarı ise Bilecik'tedir. Osmanlı Devletinin dini kurumlarının oluşmasında etkili olmuş ilk Osmanlı Kadısı ve Müftüsü olmuştur (Erşahin, 1999: 304-305).

Sonuç

Tarih, bireylerin , toplumların, milletlerin geçmişi ile ilgili olup zaman kavramına bağlı olup, insanların bunun farkına varmasıyla önem kazanan bir bilgidir.

Türk Milleti tarih boyunca farklı coğrafyalarda bulunmuş , ve kültürünü nesilden nesle aktararak yaşayıp yaşatmıştır.

Anadolu coğrafyası insanlık tarihinin en eski yerleşim yerlerinden biri olup insanlara, medeniyetlere ve devletlere ev sahipliği yapmıştır .

Eskişehir de bu coğrafyada yer alan yerleşim tarihi açısından eski çağlara kadar uzanan bir şehirdir.

Kaynaklarda Eski ve Orta çağlarda şehrin adı; Yunanca Dorylaion, Latince Dorlylaeum, Arapça ise Daruliya, Adruliya, Darusilya olarak geçmektedir. Kurucusu Eretrialı Doryleos olan şehir antik kaynaklarda önemli yolların kavşak noktasında kaplıcaları ile ünlü, zengin bir Frigya Kenti olacak gösterilir. Kalıntılardan meydana gelen şehir Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra Eskişehir adını almıştır.

Eskişehir ili ve çevresi tarihi bakımdan incelenecek olursa stratejik konumu ve merkezi bir yerde bulunması nedeniyle pek çok savaşa, olaya ve göçe maruz kaldığı görülebilmektedir.

İnsanların tarih öncesi dönemlerden beri burada yaşadığına dair bulgular vardır. Şehir yukarıda da bahsedildiği üzere pek çok Anadolu medeniyeti ve devletine ev sahipliği yaparak tarihi faaliyetlerine sahne olmuş, kültürleri ile yoğrulmuştur.

İstiklâl Savaşına şahitlik eden şehir, Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında bağımsız bir mutasarrıflıktı. İtilaf devletleri, Osmanlı Devletini imzalamaya zorunlu bıraktıkları mütareke maddelerine dayanarak, daha önceden aralarında yapmış oldukları gizli anlaşmalar doğrultusunda yurdun dört bir yanını işgale başlamışlardır. Kara ve demiryolları ile Ankara'ya uzanan telgraf hattı üzerinde olmadıysa beraber önemli demiryollarını birbirine bağlayan kavşak konumunda bulunması Eskişehir'in işgalini kaçınılmaz kılmaktaydı.

İşgal halk üzerinde değişik bir psikoloji yaratmıştı . Tedirgin ve gergin olan Türk Milletinin nefreti günden güne artmaktaydı. Bütün bunların üzerine İzmir'in Yunanlılar tarafında işgal edilmesi Eskişehir'de yaşayanlarda galeyana getirmiş ve örgütlenerek yeni Türkiye Devletinin zeminini hazırlamışlardır.

Sivas Kongresi esnasında Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine işgalin ortadan kaldırılması için 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa tarafından Eskişehir Hareketi başlatılmıştır . Ali Fuat Paşa İngiliz Komutanlığına şehri bir saat içinde başlatmaları için bir ultiमतom göndermiştir. Bunu üzerine İngilizler şehri boşaltmak zorunda kalmışlardır.

İzmir'e çıkan Yunanlıların asıl hedefi Anadolu içlerine kadar yayılarak halkın direncini kırmak ve Milli Mücadeleyi yok etmektir. Buna karşılık Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oluşturulan Garp Cephesi, Anadolu'da saldırıya geçen Yunanlıların önümü kesmek için mücadele etmişlerse de düzenli olarak geri çekilmiş ve şehir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.

Yunan saldırılarının başlaması üzerine bu defa da Bati Cephesi Komutanlığı oluşturmuş ve karargah yeri olarak Eskişehir belirlenmiştir. İsmet Paşa komutasında ki Türk birlikleri ile Yunan birlikleri arasında I. ve II. İnönü Savaşları cereyan etmiştir. Başkomutanlık Meydan Savaşından zaferle dönen Türkler Yunanlıları büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Eskişehir gam anlamıyla 2 Eylül 1921 yılında işgalden kurtulmuştur.

Eskişehir değişik kültürleri bünyesinde barındıran tarihi, doğal güzellikleri ve farklılıkları ile yurdumuzun önemli bir kültür, sanat ve turizm merkezi haline gelmiştir.

Milli Mücadele döneminde işgal yüzünden harabe bir hale gelen şehir 1925 yıkından itibaren vilayet merkezi olarak hızla ilerleme kaydetmiştir. Yeni mahalleler kurularak genişleyen şehir sanayi hamleleri ile sadece ticaret şehri olmaktan çıkmıştır.

Zengin bir kültürel mirasa sahip olan şehir tarihi yapıları ile de ön plana çıkmaktadır. Eğitim, el sanatları, kültürel etkinlik ve faaliyetleri bünyesinde barındırarak gelişmiş ve 2013 yılında UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Mirasın başkenti olacak seçilmiş ve zenginliği tescil edilmiştir.

Şehir bütün bunlara ek olarak tarihte adı sanat, ilim, tasavvuf, fikir ve düşünce gibi kavramlarla anılan büyük ve ünlü şahsiyetler de yetiştirmiştir Bunlar Seyyid Battal Gazi, Nasreddin Hoca, Yunus Emre, Şeyh Edebalı gibi Türk- İslam Kültürünün önde gelen bilge isimleridir.

Bütün bu oluşumlardan meydana gelen "Eskişehir" her dönemde ilgi görmüş ve tarihi süreç içerisinde gelişme göstererek, varlığını en iyi şekilde devam ettirmektedir.

Kaynakça

- ACAR, M. Şinasi, (2002), *Eskişehir; Zaman, Mekan, İnsan*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir
- ACUN, Fatma, (2017), *Yakın Dönem Tarih Metodolojisi*, Siyasal Kitapevi, Ankara
- ALGAN Ertuğrul, (2002), *Kentimiz Eskişehir*, *Eskişehir Ticaret Odası Yayınları*
- BARS, Mehmet Emin, (2015), "Battal Gazi Destanında Göndergeler ve Araştırmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Nr.4, ss.465-490
- CİCİOĞLU, Muhammet Nurullah, (2013), "Kırgız Türkçesiyle Yazılmış Olan Seyyid Battal Gazi Destanı Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies International Peredical For The Languages Literature And History of Turkish of Turkic*, Nr.8, ss 427-440, Ankara
- DOĞAN Kutlay, (2007), *Türkiye*, Ertem Yayınları
- DOĞRU, Halime, (2015), *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Kültür Yayınları

- DİRİMTEKİN Feridun, (1946), *Haçlı Seferlerinde İnönü ve Eskişehir Meydan Muharebeleri*, Ahmet Sait Matbaası
- EMECEN, Feridun, OĞUZOĞLU Yusuf, (1995), *Eskişehir*, DİA, C.XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.398-408, İstanbul
- ERŞAHİN Seyfettin, (1999), "Türk Hakimiyet Geleneğinde Bilge Kişi: Osmanlı Hakimiyetinde Şeyh Edeballı Örneği", *İslam Araştırmalar Dergisi*, 2.cilt, Nr. 3-4, ss.303-308
- ESKİŞEHİR, (2014), *Eskişehir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı
- GÜLMEZ Nurettin, (1999), *Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yeni Bir Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- KABAK Turgay, (2012), "Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Mitolojisinin ve Halk İnanışlarının İzi", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Nr. 4
- KAYA Doğan, (2009), *Yunus Emre Seçme Beyitler*, Vilayet Kitapevi, Sivas
- KOCA Güler, KARASÖZEN Rana, (2013), "1945-1960 Dönemi Eskişehir Modern Kent Oluşumunda Öne Çıkan Yapılar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10.Cilt, Nr.3, ss.191- 211
- KOYLU Zafer, (2010), *Esaretten Özgürlüğe 423 Gün İngiliz İşgalinde Eskişehir*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir
- KOYLU Zafer, BİRGÜN Melis, (2015), *Eski Bir Şehrin Hikayesi 1923-1938*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir
- KÖKSAL Hasan, (2010), "Battal Gazi Hakkında", *Eski Yeni*, ss.56-65
- KURT Aynur, (2014), "Yunus Emre (Bildiriler ve Makaleler) Kitabı", *Eskişehir Osmaniye Üniwersitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Eskişehir 2013 Kültür Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, ss 285- 288
- ÖZALP Şan, (1996), *Global Medya Hizmetleri ve Halkla İlişkiler*, Etam Matbaa Tesisleri
- ÖZAYDEMİR Savaş M., (2011), *Eskişehir Sanayinin Geleceği*, TMMOB Eskişehir Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss.31-44, Şubat, Eskişehir
- ÖZÇELİK Mustafa, (2014), *Seyyid Battal Gazi*, Eskişehir Valiliği
- ÖZKÖK Yıldız, (2011), "Üniwersitelerin İlkelerin Sosyoekonomik Yapılarına Katkıları", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8. Cilt, Nr.16, ss145-158

- ÖZKUL Osman, (2015), "Türk Kimliğini Oluşturan Ortak Kültürel Değerler", *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4.Cilt, Nr.8
- SARIHAN Zeki, (1986), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü 1*, Öğretmen Yayınları
- SARIHAN Zeki, (1986), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Öğretmen Yayınları
- SARIHAN Zeki, (1996) *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV, (Açıklamalı Kronoloji)*, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara
- SARIKOYUNCUOĞLU Ali, (2000), " Milli Mücadele Döneminde Eskişehir Mitingleri ve Çekilen Protesto Telgrafları", Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü 3. Cilt, Nr.4, ss. 248-268
- SARAR İsmail Ali, (2009), *Eskişehir Çevre İncelemesi*, Hatiboğlu Kitapevi, İstanbul
- SARIÖZ Perihan, (1997), *Bir Zamanlar Eskişehir*, Esbank, İstanbul
- SAY Yağmur,(2003), "Eskişehir-Seyitgazi'de İki Kült Kimlik: Seyyid Battal Gazi ve Şücaüddin Veli", *Kebikeç*, Nr. 5, ss. 85-102
- ŞAHİN Güven, TAŞLIGİL Nuran, (2011), "Doğal ve Kültürel Özellikleri ile Lüle-taşı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,4. Cilt, Nr.16, ss. 436-452
- TOGAN Zeki Velidi, (1985), *Tarihte Usul*, Enderun Kitapevi, 4. Baskı, İstanbul
- TOPRAK Mustafa, İZNIK Erkan, (2009), *Çizgilerle Eskişehir (Bir Kent Tarihi Çalışması)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları
- TÖREN Emrullah, KAZAK Gülnur, (2017), "Eskişehir'in Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında Kamu Kurumlarının Rolü", Aksaray Üniversitesi İİBF, 4.Cilt, Nr. 2, ss.70-80, Temmuz
- TURAN Osman, (1996), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları,, İstanbul
- TURAN Osman, (1998), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları
- TÜRKMEN Zekeriya, (2011), *Tarih Metodu*, Anadolu Üniversitesi Yayınları,
- ÜSKÜDAR Şerife, ÇAKIR Mustafa, (2014), "Yerli Turistlerin Eskişehir'in Kültürel Turizmüne İlişkin Algıları" *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Nr. 2, ss. 67- 76
- YAZAR Emrah, (2018), "Sultanönü Sancağında Göç ve İskan (1999-1839), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran Afyonkarahisar

GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TİCARET YAPISININ KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE- ABD ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahu COŞKUN ÖZER

Marmara Üniversitesi

ÖZET: Küreselleşme dış ticaretin liberalleşmesine neden olmuş ve ülkelerin dış ticaretleri küreselleşme ile birlikte artmıştır. Dış ticaretin ülke ekonomilerine olumlu veya olumsuz etkisi olabilir. Ülkelerin dış ticaret yapısı analiz edildiğinde, ihracatları ithalata bağımlı olabilir. Bu bağımlılık ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere kıyasla dış ticarete ithalata daha çok bağımlıdır. Bu araştırmada, gelişmekte olan ülke olarak Türkiye, gelişmiş ülke olarak ise ABD'nin dış ticaret yapısı karşılaştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ihracatın ithalata oranı ABD'de Türkiye'ye kıyasla daha düşüktür ancak hem ABD, hem de Türkiye'de ithalat miktarları ihracattan daha yüksektir ve dış ticarete yabancı kaynaklara bağımlılık vardır. İhracat ithalata oranı 2012-2018 yılları arasında ortalama ABD'de 0.57, Türkiye'de ise 0.68 hesaplanmıştır. Spearman's rho korelasyonunda ise dış ticaret hacmi ile ithalat arasındaki ilişkiyi gösteren katsayı ABD'de 0.786, Türkiye'de 0.857 olarak hesaplanmıştır. Katsayılardan da görüleceği gibi, Türkiye'nin ithalata bağımlılığı ABD'den daha yüksektir.

Anahtar Kelimeler: ihracat, gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeler, ihracatın ithalata oranı, dış ticaret hacmi

A Comparison of the Foreign Trade Structure Between Developed and Developing Countries: The Case of Turkey and The USA

ABSTRACT: Globalization caused the liberalization in foreign trade and foreign trade of countries increased with globalization. The impact of foreign trade on national economies can be positive or negative. When the foreign trade structure of the countries is analyzed, their exports may be dependent on imports. This dependence differs from one country to another country. Developing countries are more dependent on imports in foreign trade than developed countries.

In this research, foreign trade structure is compared between Turkey as a developing country and the USA as a developed country. According to the

analysis results, the export-import ratio is lower in the USA than Turkey and foreign trade volume in the USA is less dependent on imports than Turkey. However, in both countries, import values are larger than exports and there is dependence on foreign sources. The average export /import ratio was 0.57 in the USA and it was 0.68 in Turkey between 2012-2018. According to Spearman's rho correlation, the correlation coefficient was 0.786 between the relation of foreign trade volume and imports in the USA, while this ratio was 0.857 for Turkey. As can be seen from the coefficients, the import dependence of Turkey's foreign trade volume is higher than the United States

Keywords: export, developing countries, developed countries, export-import ratio, foreign trade volume

1.Introduction

Globalization has caused liberalization in foreign trade and an increase in the foreign trade of countries. Foreign trade not only has a positive impact on the national economies but also it can cause a negative impact. Adam Smith's (1776) theory of Absolute Advantages and Ricardo's (1773) theory of Comparative Advantages and Hecksher-Ohlin's (1991) Factor Equipment theory states that countries will gain the advantage with increasing international trade openness. Although theoretical studies show this, if the export of a country is dependent on imports, the increase in exports will increase the imports and this will cause the current account deficit with the outflow of foreign exchange (Ceyhun Can Özcan, İbrahim Özmen, Günay Özcan, 2018, s. 61)

When the current studies are evaluated, the studies of Grossman and Helpman (Grossman G. M., Helpman E., 1991). Romer (1993), Barro and Sala-i Martin (1995) and Gundlach (1997) indicate that the effect of foreign trade on the economy of the countries varies according to the development levels of the countries(Özcan, Özmen, 2018, s.61). Some economists argue that developing countries applying the export-oriented growth model may be adversely affected by foreign trade. This situation is called impoverishing growth. (Paul Krugman, Maurice Obstfeld, Marc Melitz, 1991) (as cited by İsmet Ateş, Aziz Bostan, 2007). At this point, when the impact of foreign trade on countries in the world is evaluated in general, it can be seen that the effect of foreign trade can vary according to the countries development level.

2.Foreign Trade In Developed And Developing Countries

In 2018, the total value of exports from developing countries was 4.3 times higher than in 2000. The share of developing countries in global exports of goods

and services increased from 29.7 percent in 2000 to 41.5 percent in 2012 since stabilized. Developing countries share was 44.6 percent in good export and it was 29.74 percent in services export in 2018 (UNACTAD, 2019)

According to the information collected by the World Trade Organization (WTO) from the 2019 World Trade Statistics Review report, the USA ranked first among the top 20 countries in terms of the trade value of the goods and services. The USA was followed by China, Germany, Japan, France, England, the Netherlands, Holland, Hong Kong, South Korea, Italy, India, Singapore, Canada, Mexico, Spain, Belgium, Russia, Switzerland, Ireland and Taiwan (Kahveci, 2019)

Although the share of the developing countries in the global export has increased, studies show that if the developing countries export raw materials, it can effect the country negatively. According to the UNDP report , developing countries depend on the raw material to export so it causes inequality and poverty. Empirical analysis shows that there is a strong correlation between the natural resources export and inequality in the world: higher dependency—higher inequality, Gini index. (UNDP, 2001, as cited in Spanu, 2003).

Also, protectionist policies of the developed countries can effect the export share of the developing countries. Industrialized countries apply protectionist trade policies are based on the expense of the developing countries, in particular of the least developed countries so the export of the developing and least developed countries have been limited (Spanu, 2003)

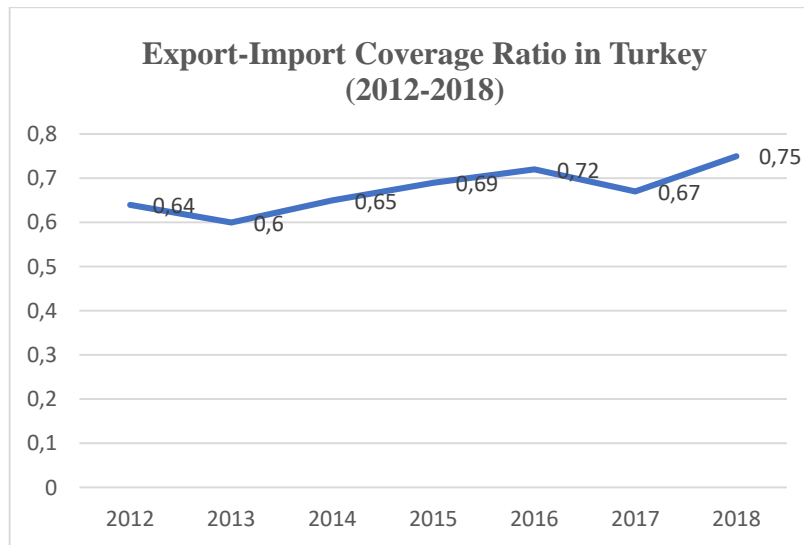
The position of developed and developing countries in world trade has changed throughout the historical process. Developed countries were net exporter of intermediate goods from the 1980s to 2000s while they maintain their position, they have become net importers of intermediate goods. Developing countries' net importer position in intermediate goods remained unchanged, but they became net exporter in some final products from the 1990s to 2000s. For example, In the textile and basic metal sectors, both developed and developing countries are net importers of intermediate goods, while net exporters of finished goods. Although the basic metal sector of developed countries has a foreign trade surplus in both commodity groups, their relatively explained comparative advantages are shifting to intermediate goods. In the machinery and equipment and transport sector, only developed countries have a comparative advantage in final goods (Faruk Aydın,Hülya Saygılı, Gökhan Yılmaz, 2009)

Before the 1980s, developed countries specialized in the production of industrial materials, while developing countries mainly produced agricultural products. Af-

ter 1980, terms of trade developed in favor of advanced technology products, products produced with low or fixed technology lagged behind the products produced with advanced technology. Therefore, developed countries that use advanced technology and produce high value-added products have a big share in world trade.

2.1. Structure Of Turkey's Foreign Trade

Turkey was an agricultural country before the 1980. After 1980, Turkey's industrial products production and exports have increased. The liberalization of foreign trade in Turkey has begun with the opening up of the economy in international trade in the 1980s. 24th January 1980 Decisions are intended to export-oriented growth and after 24th January 1980 Decisions in Turkey's foreign trade have experienced great improvements. The foreign trade volume, which was approximately 11 billion dollars in 1980, has reached 390 billion dollars today. When Turkey's foreign trade figures were examined foreign trade volume was 390 billion dollars in 2018, and import was approximately 168 billion dollars and exports were 223 billion dollars, the export-import ratio was at 75 percent.

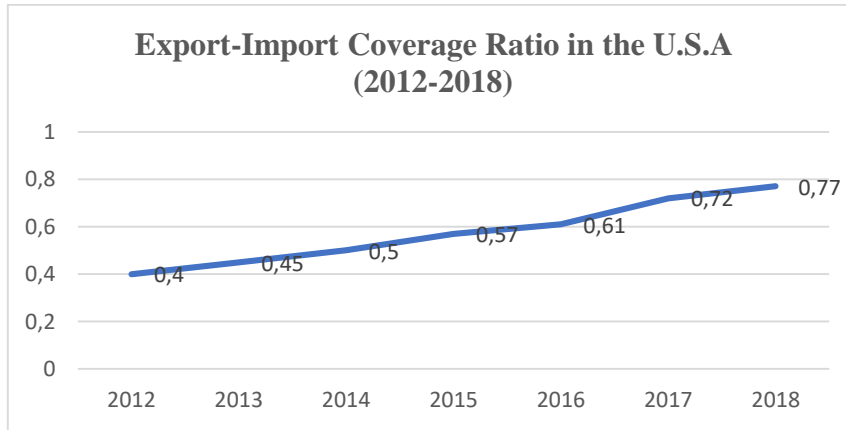

Source: Turkish Statistical Institute, Ministry of Commerce

When the structure of foreign trade in Turkey is analyzed, intermediate goods and raw materials that are used in the production of exported goods have a large share in the imports. In order to export, the goods to be exported depend on imports in production. This causes a significant portion of the revenues from export to be re-exported. This is a problem in export-oriented growth model. In order to eliminate this situation, a neo-import substitution policy has been started in the general national foreign trade policy. In this context, incentive policies are applied for the production of the intermediate goods that hold a large share in imports at home instead of imports (Karakaş, 2017)

2.2.Foreign Trade Structure Of The USA

In the case of developed countries, the foreign trade volume of the USA. was more than \$ 5.5 trillion in 2018, of which \$ 2.5 trillion was exports and \$ 3.1 trillion was imports. In the same period, the ratio of exports to imports was 77 percent (BBC, 2019). The trade deficit was 621 billion dollars in 2018 in the USA. Because of the stronger dollar, the competitiveness of the USA decreases in international trade. Also, spending in the USA more than income so it is needed to borrow from abroad to cover its investments. These capital inflows cause trade imbalance. The USA can raise tariffs to keep imports out for particular goods and services but in the aggregate it will just lead to a stronger dolar, lower exports and a shift to adifferent set of import (Dudly, 2019)

Source: U.S. Department Of Commerce, 2019

3.Methodology

In the research scope, due to different foreign trade volume in the United States and Turkey; instead of the using direct import, export, and foreign trade volume data, export/import ratios and the trends of change over the years and the relational values were examined. For this purpose, the export / import ratio of the United States and Turkey between the years 2012-2018 were analyzed.

4. Results

Report

rate

Ülke	Mean	N	Std. Deviation
ABD	,5750	7	,13971
Türkiye	,6764	7	,04985
Total	,6257	14	,11369

According to the results of the analysis, the ratio of exports to imports in the USA between 2012-2018 was calculated as 0.57 on average. This rate has been calculated in Turkey as 0.68. These figures indicate that the import coverage ratio of exports in the US the last seven years lower than in Turkey. However, in both countries, import values are larger than exports, and there is a dependency on imports for exports. According to Spearman's rho correlation results, correlation coefficient is 0.786 for the relationship between foreign trade volume and imports in the US, while this ratio is 0.857 for Turkey. As can be seen from the coefficients, import dependence of Turkey's foreign trade volume is higher than the United States

Correlations^a

			Export	Import	Volume
Spearman's rho	Export	Correlation Coefficient	1,000	-,107	,321
		Sig. (2-tailed)	.	,819	,482
		N	7	7	7
	İmport	Correlation Coefficient	-,107	1,000	,786*
		Sig. (2-tailed)	,819	.	,036
		N	7	7	7
Foreign Trade	Volume	Correlation Coefficient	,321	,786*	1,000
		Sig. (2-tailed)	,482	,036	.
		N	7	7	7

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

a. Country = the U.S.A

Correlations^a

			Export	Import	Volume
Spearman's rho	Export	Correlation Coefficient	1,000	,393	,607
		Sig. (2-tailed)	.	,383	,148
		N	7	7	7
	Import	Correlation Coefficient	,393	1,000	,857*
		Sig. (2-tailed)	,383	.	,014
		N	7	7	7
	Foreign Trade Volume	Correlation Coefficient	,607	,857*	1,000
		Sig. (2-tailed)	,148	,014	.
		N	7	7	7

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

a. Country= Turkey

5. Conclusion

When international trade theories are evaluated, it is stated that international trade openness will provide an advantage for countries. However, when the current studies are evaluated, the pros and cons of foreign trade to the countries vary according to the development level of the countries. Some economists argue that developing countries may be adversely affected by foreign trade.

The protectionist policies implemented by developed countries are disadvantaged in terms of foreign trade to underdeveloped and developing countries. Also, foreign trade can be a disadvantage if the production of developing countries is dependent on imports.

Before the 1980s, developed countries specialized in the production of industrial materials, while developing countries mainly produced agricultural products. After 1980, terms of trade developed in favor of advanced technology products, products produced with low or fixed technology lagged behind the products produced with advanced technology. Therefore, developed countries that use advanced technology and produce high value-added products have a big share in world trade

When the foreign trade structure in the world is evaluated from the past till today, the developed countries both export and import intermediate goods. However, although developing countries are intermediary goods importers, they are now exporters of some final goods. Both developed and developing countries import in some sectors such as textiles, metal. However, developed countries are more advantageous in the production of finished goods such as machinery and equipment, compared to developing countries.

Turkey was an agricultural country before 1980. After 1980, Turkey's industrial products production and exports have increased. When Turkey's foreign trade structure evaluated in the sample of developing countries, according to the Turkish Statistical Institute and Ministry of Commerce, foreign trade volume was 390 billion dollars in 2018, and import was approximately 168 billion dollars and exports was 223 billion dollars, the export-import ratio was at 75 percent. When the structure of foreign trade in Turkey is analyzed, intermediate goods and raw materials have a large share in the imports. Turkey's goods to be exported depend on imports.

In the case of developed countries, the foreign trade volume of the USA. was more than \$ 5.5 trillion in 2018, of which \$ 2.5 trillion was exports and \$ 3.1 trillion was imports. In the same period, the ratio of exports to imports was 77 percent. One of the important causes of the foreign trade deficit in the USA is the stronger dollar. Because of the stronger dollar, the competitiveness of the USA decreases in international trade. Also, spending in the U.S. more than income so it is needed to borrow from abroad to cover its investments. These capital inflows cause trade imbalance.

According to the results of the analysis, the ratio of exports to imports in the USA between 2012-2018 was calculated as 0.57 on average. This rate has been calculated in Turkey as 0.68. These figures indicate that the import coverage ratio of exports in the US the last seven years lower than in Turkey. However, in both countries, import values are larger than exports, and there is a dependency on imports for exports. According to Spearman's rho correlation results, correlation coefficient is 0.786 for the relationship between foreign trade volume and imports in the US, while this ratio is 0.857 for Turkey. As can be seen from the coefficients, the import dependence of Turkey's foreign trade volume is higher than the United States.

References

- Agosin, M., Machado, R.(2005).Foreign Direct Investment in Developing Countries:Does It Crowd in Domestic Investment. *Oxford Development Studies*.Vol.33, No:2 <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13600810500137749?needAccess=true>
- Barro R., J., Sala-İ-Martin X. (1995) Economic Growth, McGraw-Hill, Cambridge,
- BBC. (2019). *The U.S Department of Commerce*. ABD 2018'de Son 10 Yılın En Yüksek Dış Ticaret Açığını Verdi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47468714>
- Ceyhun Can Özcan, İbrahim Özmen, Günay Özcan. (2018). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:Yükselen Piyasa Ekonomileri. *Seçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60-73.
- Dudly, B. (2019). *Why The U.S. Trade Deficit Keeps Growing*. Bloomberg Opinion: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2019-03-15/why-the-u-s-trade-deficit-is-growing>
- Faruk Aydın,Hülya Saygılı, Gökhan Yılmaz. (2009). *Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi.*, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/262580e4-8571-40bd-b1a1-04a17b0db76e/disticaretkureselegilim_ozet.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-262580e4-8571-40bd-b1a1-04a17b0db76e-m3fBalZ
- Gundlach, E. (1997). "Openness and Economic Growth İn Developing Countries", *Weltwirtschaftliches Archiv*, ISSN 0043-2636, Mohr, Tübingen, vol: 133 (3), s.479-496.
- Grossman G. M., Helpman E. (1991). Quality Ladders in the Theory of Growth, *Review of the Economic Studies*, 43-61.,
- Grossman G. M., helpman E. (1991) *Innovation and Growth in the Global Economy*. MA: MIT Press, 1991
- İsmet Ateş, Aziz Bostan. (2007). Türkiye'de Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Yoksullaştırıcı Büyüme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Kahveci, Z. (2019). *Dünya Ticaretinde Büyüme Hızı Düştü*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/dunya-ticaretindeki-buyume-hizi-dustu/1549789> adresinden alındı

- Karakaş, A. (2017). *İthalata Dayalı İhracatın Riskli Yapısı:Dış Ticaretin Sürdürülebilirliğinin Türkiye için Analizi*.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/335553>
- Paul Krugman, Maurice Obstfeld, Marc Melitz. (1991). *International Economics:Theory and Policy*. Harper Colins Publisher.
- Romer, P. (1993). Two Strategies for Economic Development: Using Ideas and Producing Ideas. *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*.ed. Summers, L.H; Shah, S., 63- 91. Washington, D.C.: World Bank.
- Gündoğdu, O.(2019). *Hedef, ABD ile Türkiye'nin ticaret hacmini 5'e katlamak: ABD rüyası bitmek bilmiyor*. Birgün Gazetesi. <https://www.birgun.net/haber/hedef-abd-ile-turkiye-nin-ticaret-hacmini-5-e-katlamak-abd-ruyasi-bitmek-bilmiyor-267991>
- Spanu, V. (2003). *Liberalization of the International Trade and Economic Growth:Implications for Developed and Develeoing Countries*.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.452.6022&rep=rep1&type=pdf>
- Ministry of Commerce.(2019).*Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği*.
<https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>
- Turkish Statistical Institute (2018).*Ülkelere Göre Dış Ticaret, Dış Ticaret İstatistikleri Veritabanı*. <http://rapory.tuik.gov.tr/23-12-2019-14:09:44-71014639882376423351084768.html?>
- UNACTAD. (2019). <https://unctadstat.unctad.org/https://sdgpulse.unctad.org/developing-economies-in-international-trade/>
- UNDP. (2001).
http://hdr.undp.org/reports/global/2001/en/indicator/indicator.cfm?File=indic_111_1_1.html

THE STRUCTURAL ADJUSTMENT PROGRAMS AND THEIR IMPACT ON THE ECONOMIC GROWTH OF DEVELOPING COUNTRIES - A CASE STUDY OF KENYA.

Pauline MUIYURO
Sakarya University

ABSTRACT: The Bretton Wood institutes (World Bank and IMF) have been involved with developing countries from as early as the 1960s. These developing countries have often been seen to receive aid and grants from these institutions with the aim of fostering development. The World Bank and IMF, having the same structure, claim to be assisting the development and stability of developing countries by giving financial and technical aid and by also enticing their participation in Structural Adjustment Programs. However, the claim made by these institutions regarding their assistance to developing countries has strongly been questioned and criticized. Claims against these institutes amount to exploitation and of serving western interests primarily. The main purpose of this study is to examine the effects of World Bank and IMF programs on the economic growth of developing countries using Kenya as a case study. The study uses an econometric approach and analyses data for a period covering 56 years. The study concludes that there is a relationship between SAPA and economic growth and that SAPS are beneficial to economies in the long term.

Keywords: Structural Adjustment Programs (SAPs), International Monetary Fund (IMF), World Bank, developing countries, Sub-Saharan Africa (S-SA).

Yapısal Uyum Programları ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Büyümesine Etkileri: Kenya Örneği

ÖZET: Bretton Wood enstitüleri (Dünya Bankası ve IMF) 1960'lı yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelerle ilgilenmektedir. Bu gelişmekte olan ülkelerin kalkınmayı teşvik etmek amacıyla sıklıkla bu kurumlardan yardım ve hibeler aldığı görülmüştür. Aynı yapıya sahip dünya bankası ve IMF, finansal ve teknik yardımlar verir, ayrıca gelişmekte olan ülkelerin yapısal uyum programlarına katılımlarını sağlayarak, bu ülkelerin kalkınmasına ve

istikrarına yardımcı olduklarını iddia etmektedir. Ancak, bu kurumların geliştirmekte olan ülkelere yardımlarına ilişkin iddiaları güçlü bir şekilde sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Bu enstitülerin, sömürü ve öncelikli olarak batı çıkarlarına hizmet ettiği iddia edilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, dünya bankası ve imf programlarının Kenya'yı örneklem olarak kullanıp, geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada Ekonometri bir yaklaşım kullanılmış ve 56 yılı kapsayan bir süreç için analizler yapılmıştır. Çalışmada, yapısal uyum programları ile Ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu ve yapısal uyum programlarının uzun vadede ekonomilere faydalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Uyum Programları, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, geliştirmekte olan ülkeler, Sahra-altı Afrika

1.0 INTRODUCTION

Most African states gained independence during the 1960s. This hard-earned independence came after a period of colonization by the British, French, Italians, Portuguese, and the Germans who had partitioned Africa amongst themselves. Consequently, the economies of these states were controlled and subsequently dependent on the colonizing powers for decades.

Post-independence, the newly freed states doubled their efforts in a bid to catch up with Western economies, chiefly relying on the export of commodities. The problem with this approach was that international market forces -controlled prices of commodities imported from Africa, making it a vulnerable enterprise for African states. Further, as African states did not exercise any monopoly over the price or flow of exports – they were left at the mercy of market forces (Panford, 1994). With the aim of protecting their economies, African governments adopted the Import Substitution Industrialization (ISI) model to enable them to reduce their dependency on manufacturing imports (Acemoglu, et.al., 2001).

The adoption of the Import Substitution Industrialization proved to be successful in the 1960s as it led to an average economic growth of about 3.4 per cent in S-SA (Heidhues, et.al., 2004). However, the economic growth in Africa slowed down in the early-mid 1970s for a few reasons. First, as exports declined due to rising oil prices; second, due to declining investments and low productivity in commercial growth; and, lastly due to deteriorating social conditions hinged on a frail economy. All these problems combined resulted to a huge balance-deficit coupled with high debt levels (Taylor, 2009).

In the pursuit of finding solutions to these problems, African states turned to the Bretton Woods institute for help. They took financial loans from the IMF and the World Bank with the aim of boosting their economies, and one loan after the other led to the accumulation of huge amounts of outstanding debt. These loans were tagged as *financial assistance* and they came with conditions that the recipient countries needed to comply with (Taylor, 2009).

The World Bank and the IMF imposed major conditions to these developing countries to ensure that they complied and adhered to implementing the stipulated SAPs that had been stipulated by these two institutions. The Structural Adjustment Programs are “processes of market-oriented reforms implemented in order to restore sustainable balance of payments, reduce inflation and last but not least create the conditions for sustainable growth in per capital income” (Corbo and Fisher, 1995:2847).

1.1 Structural Adjustment Programs (SAPs) in Africa

The economic problems that the S-SA region had experienced in the 1970s as a result of increase in the price of oil, higher interest rates and the decline of the prices of other commodities in the world market paved way for a good number of countries in this specific region to start getting involved with the IMF and The World Bank in the 1980's. (Ismi, 2004). A few countries in S-SA will be mentioned in this study.

Ghana implemented its first SAP in 1983. This involved the privatization of its government enterprises and the removal of the then existing trade barriers. At that time, Ghana's greatest revenue came from its mining sector which was also privatized giving way to foreign corporations to buy most, if not all, mining companies. In addition to privatizing more than 130 of its state enterprises, Ghana also stopped giving subsidies for health and education. As a result, the food prices in Ghana rocketed. Unemployment also became a concern as 20 per cent of the Ghanaian population became unemployed (Etego, 2014). As Ghana's external debt continued to increase, its GDP per capita drastically decreased subjecting Ghana to being listed on the World Bank Highly Indebted Poor Countries (HIPC) initiative (Etego, 2014).

Zimbabwe's involvement with SAPs dates back to 1991, when it took a loan with the World Bank for jump starting its economic growth which had been experiencing a spell of stagnation. The conditions that Zimbabwe had to adhere to in order to fully qualify for this loan were; reducing the trade tariffs and import duties, eliminating the control on foreign currency, abolishing protections for the manufacturing sector, de-regulating the labor market, slashing the fiscal budget, reducing the tax rate and lowering the minimum wage. As a result of these strict conditions, many

companies were shut down-consequently leading to high levels of poverty and unemployment; alongside the economy going into recession given plummeting national GDP in 1992 by 8 per cent. The unemployment rate rose to a record high of 50 per cent by the year 1999, 8 years after getting involved with the Bretton Woods institutions (Ismi, 2004).

Unemployment was not the only problem Zimbabwe had to deal with. Another issue was that manufacturing output declined by more than 20 per cent between 1991-2000 as a result of the local currency depreciating and rising levels of interest rates. Other elements also affected were the real GDP per capita which fell by 5.8 per cent within a period of 5 years and the private per capita consumption which reduced by a shocking 37 per cent. All said, the country experienced high levels of inflation and many sectors including health and education suffered severely as subsidies by the government became a thing of the past (Ismi, 2004).

Cote d'ivoire as another case started applying the SAPs in 1989 after experiencing an economic decline in the 1980s caused by the falling world prices for coffee and cocoa which had been its main exports. In order to be compliant with the SAPs, its government spending was cut by 30 per cent and its capital expenditure by 15 per cent. The taxes were also reduced forcing the state to privatize its enterprises (Ismi, 2004).

Since their inception, the SA programs have had a devastating effect on the economy of Cote d'ivoire. As a result of SAP implementation, the capita GDP of the country fell by 15 per cent in a span of four years (1989-1993). The poverty level doubled in a span of 7 years.

Uganda's case can be considered to be a bit different. Uganda first took a loan with the IMF in 1987. Before taking the loan, Uganda's economy had faced deterioration and the aftermath effects of the loans propelled its GDP to grow by Almost 40 per cent in a span of 10 years .This was experienced after it applied the SAPs which involved reduction of exports taxation and trade liberalization. The 40 per cent GDP growth was attributed to the SAPs that the country had adhered to (Botchwey, et.al ,1995).

1.2 Structural Adjustment Programs in Kenya

Since the 1980s, Kenya started getting involved with the World Bank and the IMF. The SAPs had a great effect on reducing the dominant control and role of the government in the economy (Ryan & O'brien ,1999).

The role of the IMF and the World Bank in Kenya were quite different in that the IMF focused on the negotiations of conditionalities relating to total government spending and the fiscal deficit, credit limits and the overall monetary policy. The world Bank on the other hand focused on dealing with the composition of public expenditures, monitoring of the country's external debt, financial market reforms, budgetary management reforms and the development budget. The matter of interest rate policy was dealt with jointly by the two institutions (Ryan & O'brien,1999, p.22).

1.2.1 Macroeconomic Management

1.2.1.2 Trade Policy

The area of macroeconomic management in Kenya has experienced many adjustment reforms. That being said, the trade policy has so far been among the most successful adjustment reforms in Kenya. In November 1981, a program was rolled out with the aim of shifting from subsidizing imports to expanding exports. Under this program, the *no objection certificate* which was held by domestic producers was removed and there was tariff reductions and rationalization (Ryan & O'brien 2001).

In mid-1982, the trade liberalization program was suspended in order to give way to macro-economic stabilization due to the still volatile balance of payment deficits. It was later re-introduced in 1983 but there was a lot of economic instability, thus limiting its progress (Ryan & O'brien 2001). The second push to liberalize the trade regime was initiated in 1988 and it recorded a higher success rate than prior years. There was export-promotion and tariffs were reduced which in turn led to the index of exports rising by 10 per cent annually. During this tenure, the exports for horticultural products expanded seven fold more than in previous years (Ryan & O'brien 2001).

1.2.1.3 Public Sector Management

The public sector management involved the privatization of state-owned enterprises and the civil service reform. These started getting addressed in the 1990s.

1.2.1.4 Civil Service Reform

During the 1960's and 1970's, the general public service was run efficiently, and therefore the Kenyan government could easily manage to pay their wage rate and

attract qualified staff. However, as time glided by, the 1970s, 1980s witnesses a fast-growing employment sector outpacing National economic (Ryan & O'brien ,1999). As a solution to the growing problem, a program was launched to reform the civil service in 1993. The program involved the world Bank, UNDP and other donors and is still being implemented to date. The program has involved the retrenchment of workers in the lower wage brackets in the civil service. It also carries out a voluntary retirement incentive scheme. There has also been computerization of employment rolls and payrolls to eliminate “ghost workers” (Ryan & O'brien ,1999).

1.2.2 State owned enterprises

State owned organizations in Kenya have been known to be inefficient and controlled by politics. According to a report done in 1982, state owned organizations were found to be highly inefficient, had employed excessively and were pressured to governmental interference. They were also seen to be protected from competition and they lacked proper standards of management, financial control and budgetary review (Ryan & O'brien ,1999)

In 1991, a program to reform and privatize state owned enterprises was launched. Out of the 240 state owned enterprises, 207 were made private and the remaining 33 would remain under the control and ownership of the government. One of the SOE's that have successfully been privatized are Kenya airways, National Bank of Kenya and Kenya Commercial Bank.

1.2.3 Agricultural Pricing and Marketing

As agriculture is the backbone of the Kenyan economy, the government has always been greatly involved in the agricultural sector by providing substitutes and price controls. In 1979, The National Cereals and Produce Board (NCPB) was established by the Kenyan government to better regulate and provide fair pricing to domestic maize and wheat farmers (Ryan & O'brien, 1999).

The NCPB was able to retain monopoly by restricting inter-district movement of cereals by private merchants. The NCPB ususally paid a higher price than what would have been received if the maize was exported and it guaranteed the purchase of all maize supplied. The government also controlled the price of maize at all levels (producer, wholesaler, retailer). in order to make the prices affordable for the urban consumers, the government subsidized the price of maize and thus covered the losses incurred by NCPB in purchasing, storing and marketting (Ryan & O'brien, 2001).

Due to its high dependence on government support NCPB experienced cash flow problems and the high levels of corruption from within also made it experience high losses. With this came a lot of inefficiency causing the ministry of finance to downsize, privatize or completely dissolve NCPB (Ryan & O'Brien, 2001).

The Structural Adjustment Loans (SAL) I and II came with the condition that there would be liberalization of the grain market. The Kenyan government was not willing to undertake this and it became a back and forth issue which brought about some misunderstanding between the World Bank and the Kenyan government to date because it did not implement the privatization of the NCPB (Ryan & O'Brien, 2001).

2.0 REVIEW OF RELATED EMPIRICAL STUDIES

Empirical research on SAPs have resulted in mixed findings. There is overwhelming evidence present that both praise and criticize the actual impact on African economies. Below, a discussion is forwarded that first highlights positive impacts of SAPs, followed by some main criticisms.

A research carried out by the World Bank in 1994 concluded that its SAPs were successful, given its positive effects on economic growth in implementing countries. Other studies carried out concerning the same issue agreed with the conclusion of the World Bank. For instance, Easterly (2005) on his research to investigate the effect of IMF and World Bank loans on economic growth used Probit regressions on the years 1980-1999. His results concluded that the loans from these two institutions had an overall negative effect on economic growth of the involved country and his study showed that the top 20 recipients of these loans did not achieve remarkable growth rates in their economies.

From another angle, Dreher and Walter (2009) on their study to analyze the effect of the IMF involvement on the risk of a country having a currency crisis carried out cross sectional analysis and analyzed 68 countries for the period 1975-2002. The currency crisis was defined as a period where the foreign exchange market experienced extreme pressure. The result of the study was that the IMF SAPs promote exchange rate stability, while not affecting economic policies and outcomes.

By focusing on Uganda, Senegal, Zimbabwe and Cote d'Ivoire, Kingston, et.al., (2011) also carried out a study to examine the impact of Structural Adjustment Policies in Africa. The findings of this study was that SAPs had a significant impact on the development of the African continent. In addition, the results showed that after implementing SAPs, macroeconomic stability was visible in some African countries.

Ninepence (2017) in his study to investigate the effects of SA programs on the economy of S-SA with a keen interest on Ghana used an Ordinary Least squares (OLS) regression analysis on the time series data sets covering 32 years (1983-2015). The findings of the study also concluded that SA programs had a positive impact on the Ghanaian economy.

Agreeing with The above researchers, Graham & Rowlands (2017) on their study on the effect of IMF programs on economic growth in low income countries applied the Propensity Score Matching method to compare the performance of the economic growth between countries applying the SA programs and the countries not involved. They used data sets for 20 years over 1989-2008. The study concluded that the SA programs had a short-term positive effect on economic growth.

This is also supported by Sulaiman, Migiro, and Aluko (2014). Their study of how SAPs affect economic growth in Nigeria analyzed data sets from the years 1986-2012. The study used correlation test and ECM. The proxy used for economic growth, which was also the dependent variable was GDP. The independent variables for the study were non-oil exports, Consumer Price Index (CPI), exchange rate, and balance of trade. The results obtained from the study showed that the association among the variables and SA programs had a positive impact on economic growth

While the above studies showed the positive impacts of SAPs to implementing countries, other studies disagreed with this notion as seen below.

Ogbona (2012) on his study focusing on investigating the results of SA programs on the Nigerian economy used panel data analysis and divided the time period into two (pre-SAPs period and post SAPs period). His study covered the years 1960-2008. The objective of his research was to find out whether Nigeria had attained exchange rate stability, minimum inflation and balance of trade during the Structural Adjustment period. He used co-integration analysis and Error Correction Mechanism (ECM). The study concluded that the SAPs used by IMF failed to maintain a stable exchange rate in Nigeria. Minimum levels of inflation were also not attained and a reduction in the demand of imports was not achieved.

Pattillo, et.al., (2014) in his research on finding out how external debts affects the economic growth of the recipient country used a sample size of 61 countries from Africa and applied the growth-accounting framework. The results of the study drew to the conclusion that economic growth of a country is negatively affected by large external debt.

Another case against the SAPs is that of Przeworski and Raymond (2000) who applied the Heckman Selection Model to study the effect of IMF SAPs on economic growth. The study took into consideration the years 1951-1990 and a sample size of

79 countries. The conclusion drawn from the results of the study was that economic growth rate for a country is lowered when that country participates in the IMF programs. Coincidentally, the study observed that in most cases, the countries that abandon the SA programs experience higher economic growth rate than when they were involved in these SAPs.

Przeworski and Vreeland (2000) in their study to examine the effect of the IMF SAPs on economic growth arrived at the conclusion that the involvement in SAPs lowers the growth rate for the participating countries.

To add to the above, Dreher (2005) in his study to find out the effect of IMF on the economic growth of any economy used a total of 98 countries as his sample size. His study used panel data and did an analysis of data sets from 1970-2000, a period of 30 years. The results of his study arrived at the conclusion that the IMF loans did not affect the economic growth rate of these countries.

In conclusion, SAPs were either successful, un-impactful, or generated negative economic growth- depending on the country and era in question.

3.0 METHODOLOGY

This section explains the methodological approach the study took and the various steps in the analysis of the data.

This study uses Meta-analysis to investigate the effects of the IMF and World Bank SA programs on economic growth of developing countries. Meta-analysis includes the combination of both qualitative and quantitative research. The qualitative component of the research has been done by reviewing of literature that has been written on the same phenomena.

The quantitative research on the other hand has been achieved by analyzing historical figures of the economic indicators in Kenya using annual time-series analysis for the period between 1960-2016. This set of data includes the years before implementation of the SA programs and the years after implementation. The quantitative data was analyzed on STATA using various econometric analysis methods.

Data was collected from the Central Bank of Kenya, the National Bureau of statistics, IMF and World Bank websites and lastly Federal Reserve Economics Department (FRED) economic website. GDP was used to capture the economy while the indices for SA programs which were the independent variables affecting the GDP were the exchange rate, total exports and total government expenditure. This is summarized in the following equation.

3.1 Specification of Model

The model built in this study is used to show how the SAPSs in Kenya have contributed to economic growth. Economic growth which is captured as GDP is a function of total exports, exchange rate and total government expenditure. The econometric equation is as below.

$$\text{GDP} = \beta_0 + \beta_1 \text{Export} + \beta_2 \text{Exchange} + \beta_3 \text{Government Expenditure} + \mu \quad (1)$$

β_0 -Intercept value or constant parameter

β_1 - β_3 -Coefficient of exogenous variables

μ - error term or stochastic variable

The above model is further on expressed in logarithm form to bring all the data to a comparative state. Thus, the model becomes:

$$\log \text{GDP} = \beta_0 + \beta_1 \log \text{EXP} + \beta_2 \log \text{EXGR} + \beta_3 \log \text{TGE} + \mu. \quad (2)$$

3.2 Econometric approach

This study first employed unit root tests to test the variables for stationarity. The tests that were used for this reason include: Augmented Dickey-Fuller (ADF), Fully Modified Ordinary least squares (FMOLS), Bounds tests and Philips-Perron tests.

3.2.1 Augmented Dickey-Fuller (ADF) Unit Root Methodology

While the Dickey-Fuller test involves fitting the regression model using ordinary least squares (OLS), the ADF tests regression and includes lags of the first difference of y_t .

The ADF test is used to test stationarity in time series data. It is used to test the null hypothesis. This test is important because it eradicates unity root in time series data and thus helps to avoid spurious regressions. This test establishes that the data are indeed stationary and exposes the degree of integration in the variables.

The data are considered to be stationary if at absolute term, the ADF test statistic is greater than 5% or 10% of the Mackinnon test critical value.

3.2.2 Phillips –Perron Unit Root Methodology

The Philips Perron test (1988) is used in time series analysis to test the null hypothesis that a time series is integrated of order 1. This test is performed after carrying out the ADF test. It is similar to the ADF but has been made robust to serial correlation.

3.2.3 Bounds Test Methodology

The bounds test is used to analyze the long-run relationship between the variables under study. The bounds test is based on the assumptions that the variables are $I(0)$ or $I(1)$. So, before carrying this test, we determine the order of integration of all variables using the unit root tests. The objective is to ensure that the variables are not $I(2)$ so as to avoid spurious results. In the presence of variables integrated of order two, we cannot interpret the values of F statistics provided by Pesaran et al. (2001)

3.2.4 Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS)

The Fully modified least squares (FM-OLS) regression was initially designed by Philips and Hansen (1990) to provide optimal estimates of cointegrating regressions. The method modifies least squares to account for serial correlation effects and for the endogeneity in the regressors that results from the existence of a cointegrating relationship.

4.0 RESULTS AND DISCUSSION OF FINDINGS

This section explains the results found from the methods applied in the study.

Table 1: ADF Unit Root Tests Results

Variables	Level	First Difference
L GDP	-0.4172 (0.8986)	-5.3324 (0.000)
L Export	-1.0541 (0.727)	-6.8535 (0.000)
L Exchange	0.1505 (0.966)	-5.6326 (0.000)
L Expenditure	-1.1327 (0.696)	-5.5449 (0.000)

Note: The values in the parenthesis are the probability values.

The ADF results show that the variables in study are not stationary at level, but stationary at first differences. In other words, all variables are $I(1)$ meaning they are integrated in the same order and they are stationary at first difference.

Table 2: Phillip Perron Unit Root Test Results

Variables	Level	First Difference
L GDP	-0.0544 (0.948)	-5.1922 (0.001)
L Export	-1.0333 (0.734)	-6.893 (0.000)
L Exchange	-0.032 (0.951)	-5.620 (0.000)
L Expenditure	-1.136 (0.695)	-5.4153 (0.000)

Note: The values in the parenthesis are the probability values.

The PP results show that the variables in study are not stationary at level, but stationary at first differences. In other words, all variables are I (1).

F Statistic	I (0) and I (1)
5.8181	10% 2.37 - 3.2
	5% 2.79 - 3.67
	1% 3.65 - 4.66

Table 3: Bounds Test based on ARDL Approaches

According to the results obtained from the Bounds test above, we conclude that there is a long run relationship between GDP and the other variables. This is seen by the value of the F statistic of 5.8181 which is bigger than the upper limits I (1).

Table 4 Long run coefficients

Variables	Coefficients	Probability
L Export	0.4243*	0.0030
L Exchange	0.0925**	0.0207
L Expenditure	0.5528*	0.0000
C	1.8261**	0.0372

Note: * and ** show the 1% and 5% significant levels, respectively.

All the test carried out and presented in the tables above show that there is a positive relationship in the long run between the variables.

A 1% increase in exports causes 0.4243% increase in GDP. A 1% increase in exchange rate causes a 0.0925% increase in GDP. A 1% increase in total government expenditure causes a 0.55528% increase in GDP. All variables are significant at different significant levels.

5.0 REMARKS AND CONCLUSIONS

In very many scenarios, the IMF and World Bank have been seen to recommend the SA programs as solution to many economic problems that developing countries face. Many critics have come out to say that the use of the SAPs is usually a way used by the IMF and the World Bank to control the economies of weaker states and to establish the interest of the west.

Few empirical studies have been done on finding out the effect of the SA programs on economic growth of Kenya and on this basis, this study took a big step in terms of filling this gap on finding the effects of the IMF and World Bank on the economies of developing countries.

The results of this study correlate with the ones for the study done on the effects of SA programs on the economic growth of sub-Saharan Africa by Ninepence (2017). Both these studies show that the SA programs have positive impacts on the economies of the participating countries. Based on the findings of this study, SA programs are not harmful to the economy of the participating countries but are rather helpful as they contribute to economic growth. In as much as there may be problems experienced in the Kenyan economy in terms of periods of instability and high levels of inflation, this can be attributed to other factors like corruption, poor infrastructural facilities and mismanagement of public funds.

REFERENCES

- Abugre, C. (2000, June). The World Development Movement. Retrieved February 3rd, 2020, from <http://www.wdm.org.uk/resources/reports/debt/stillsappingthepoor01062000.pdf>
- Acemoglu, D., Johnson S. and Robinson J.A. (2001): The Colonial Origins of Comparative Development. An Empirical Investigation. In: The American Economic Review 91(5): 1369-1401

- Barro R. J. and J.W. Lee, (2005); “IMF-Programs: Who Is Chosen and What are the Effects?” *Journal of Monetary Economics* 52(7): 1245-1269
- Bird, G., (1996), Borrowing from the IMF: the policy implications of recent empirical research. *World Development* 24, 1753–1760. Bird, G., 1996. Borrowing from the IMF: the policy implications of recent empirical research. *World Development* 24, 1753–1760.
- Corbo, V. and Fisher, S., (1995). ‘Structural Adjustment, Stabilization, and Policy Reform: Domestic and International Finance’ in ed. Behrman, J. and Srinivasan, T.N. *Handbook of Development Economics*, Vol. IIIB. Elsevier, New York.
- Dreher, A., & Walter, S. Does the IMF Help or Hurt? The Effect of IMF Programs on the Likelihood and Outcome of Currency Crises, *World Development* (2009), doi: 10.1016/j.worlddev.2009.05.007.
- Easterly, W. (n.d.). What did structural adjustment adjust? *Journal of Development Economics*, 1-22.
- Graham Bird & Dane Rowlands (2017) The Effect of IMF Programs on Economic Growth in Low Income Countries: An Empirical Analysis, *The Journal of Development Studies*, 53:12, 2179-2196, DOI: 10.1080/00220388.2017.1279734.
- Heidhues, F., Atsain A., Nyangito, H., Padilla, M., Ghersi G., Le Vallee J.C. (2004): *Development Strategies and Food and Nutrition Security in Africa: An Assessment*. 2020 Discussion Paper No. 38. IFPRI, Washington, D.C.
- Ismi, A. (2004). *Impoverishing a Continent: The World Bank and the IMF in Africa*.
- Jinjarak, Y., Salinas, G. & Tsikata, Y.M. (2013). The Effect of World Bank Trade Adjustment Assistance on Trade and Growth, 1987-2004: Is the Glass Half Full or Half Empty? *Economic System*, 37, pp. 415-430.
- Kingston, C., Irikana, G.J., Dienne, V.U. & Kingston, K.G. (2011). *The Impacts of the World Bank and IMF Structural Adjustment Programs on Africa: The Case Study of Cote D’Ivoire, Senegal, Uganda, and Zimbabwe*.
- Kwesi Botchwey et. al, op. cit. also in World Bank, *Adjustment in Africa: Reform, Results and the Road Ahead*, Washington, 1994, cited in Oxfam, *A Case for Reform: Fifty Years of the IMF and the World Bank*, Oxford, UK, 1995, p. 15.
- Ninepence, A. M. (2017). *Evaluating the impact of the Structural Adjustment Program (SAP) Of the Economic Growth and Structural Transformation of*

Sub-Saharan Africa (SSA): A case study of Ghana. Retrieved from <https://www.academia.edu>.

Oberdabernig, D.A. (2010). Effects of Structural Adjustment Programs on Poverty and Income Distribution. Vienna University of Economics and Business,

Panford, K. (1994) "Structural Adjustment, the state and Workers in Ghana", Africa Development, 19(2),

Punch K.F. introduction to social research (London: sage ,1998), 66,

Ryan, F. S. (1999). AID AND REFORM IN AFRICA. world bank.

Sulaiman, L.A., Migiro, S.O. and Aluko, O.A. (2014). The Structural Adjustment program in Developing economies: Pain or Gain? Evidence from Nigeria.

SOSYAL VE DAYANIŞMA EKONOMİSİNDE KOOPERATİFÇİLİĞİN ÖNEMİ: KOZAN ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Başak Gül AKAR
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Murat İsmet HASEKİ
Çukurova Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selim GÜNDÜZ
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

ÖZET: Ekonomik büyümeyi de kapsamak üzere sosyal ve çevresel konularda da ilerlemenin hedef alınması bizi kalkınma kavramına götürmektedir. Bir hedef olmaktan ziyade sürdürülebilirliğinin garanti altına alınması gereken bir politika olarak kalkınma, çağın değişen dinamikleri ile birlikte ana şemsiyesi aynı kalmak üzere desen değiştiriyor denilebilir. Buradaki desenleri toplumların içinde bulunduğu koşullar belirlemektedir. İnsan bu anlamdaki en belirleyici unsurdur ve bu da bizi başka bir kavrama götürür: Sosyal.

Sosyal kelimesi devlet politikası anlamında düşünüldüğünde akla ilk olarak Sosyal Devlet gelmektedir. Sosyal Devlet, kalkınma kavramı ile ilişkilendirildiğinde ise bu kez karşımıza dayanışma olgusu çıkmaktadır. Hepsini bir araya getirdiğimizde bugünkü kalkınma söyleminin temelinde Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi (SDE) olduğu açıktır. SDE'nin en önemli unsurlarından biri, bir arada olmaktır. Birlik kelimesi sosyal ve iktisadi anlamda kooperatifçilik içinde vücut bulmaktadır.

Bu çalışma, Sosyal ve Dayanışma Ekonomileri bağlamında kooperatifçiliğin önemini ve sürdürülebilir bir kalkınma politikasındaki belirgin rolünü yerel dinamiklerin katkısını ortaya koyarak ve bu bağlamda Kozan ilçesi örneği ile somutlaştırarak ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi, Kooperatifçilik

The Importance of Cooperation in Social and Solidarity Economy: Kozan Case

ABSTRACT: Targeting progress in social and environmental issues, including economic growth, takes us to the concept of development. It can be said that development, which should be seen as a policy to ensure its sustainability rather than as a goal, is changing the pattern along with the replaced dynamics of the era while its main frame remains the same. The patterns here are determined by the current conditions of societies. Man is the most determining factor in this sense, which leads us to another concept: Social.

The first thing that comes to mind is Social State as the word social is considered in terms of policy. When the Social State is associated with the concept of development, the phenomenon of solidarity is encountered. All in all, it is clear that the Social and Solidarity Economy (SSE) is the basis of today's development discourse. One of the most important elements of SSE is to coexist. The word unity is embodied in cooperatives in social and economic terms.

This study aims to demonstrate the importance of cooperation in the context of Social and Solidarity Economies and its prominent role in a sustainable development policy by revealing the contribution of local dynamics and embodying the case of Kozan district in this context.

Keywords: Development, Social and Solidarity Economy, Cooperation

1.GİRİŞ

1970’li yıllardan sonra geleneksel bölgesel ve ekonomik kalkınma kavramlarının içerik olarak değiştiğine tanık olduğumuz sosyo-ekonomik yapıda merkezi hükümetlerin aktif bölgesel kalkınma politikalarından vazgeçmiş olmalarının etkisi yadsınmaz. Bu dönemde iktisadi argümanların da farklılaşması ve küreselleşmenin de etkisiyle deregülasyon (serbestleşme) ve özelleştirme uygulamalarının artan önemini görmekteyiz. Bunun bir sonucu olarak da ulus devletlerin sınırlanan rolleri, küreselleşmenin kaçınılmaz boyutlarda yayılımı ve en nihayetinde “yerel” kavramının kalkınmadaki itici katkısı karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışla birlikte devletin işlevleri azalırken, merkezi yönetimlerin yerini yerel ölçekteki karar mekanizmalarının

alması önerilmektedir. Buna göre, yerel ekonomik birimlerin kalkınmadaki belirleyici rolü ile birlikte bu paralelde oluşturulacak politikaların belirlenmesinde yerel ve bölgesel otoritenin hâkimiyet alanı artmaktadır (Aktakas, 2006).

Bu bağlamda Sosyal ve Dayanışma Ekonomilerinin içsel yapısına ve kooperatifçiliğin de doğasına uygun olarak şehirlerin rolünü anlamada önemli bir kavramsal çerçeve elde edildiğini görmekteyiz. Çevresi için mal ve hizmetler sağlayıcısı konumunda olan kentler daha küçük ölçekli yaşam alanlarına nazaran çeşitlilik ve miktar bakımından daha fazla mal ve hizmet sunmaktadır. Böylece şehir ve çevresi birlikte bütünlüğü sağlamakta ve biri olmadan diğersinin başarıyla çalışamayacağı bir yapı meydana gelmiş olmaktadır (Özgür ve Erdal, 2003). Bu anlamda bir bölgesel/yerel kalkınma yaklaşımı olarak Merkezi Alan (Yer) Teorisinin yol göstericiliği göz ardı edilmemelidir. Şehir ve çevresinin birbirini tamamladığı ve Von Thünen'in ilgili modelinin¹ örnek alınabileceği teorik çerçeveye göre, üretim faktörlerinin coğrafi anlamda optimizasyonu önem arz etmektedir. Thünen, taşıma harcamalarının üretim maliyetleri içerisindeki yerini önceliklendirerek, ilksel mal (tarımsal üretim) sektörü için analizlerini gerçekleştirmiştir (Erkan, 1987).

Ancak 70'li yılların sonlarına doğru, pek çok nedenden ötürü eski kalkınma yaklaşımlarının yerini yeni bölgesel/yerel kalkınma yaklaşımlarının aldığını görmekteyiz. Özellikle az gelişmiş ve gelişen ülkelerin kalkınmışlık seviyesinin gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında fazlasıyla düşük kalması ve aradaki uçurumun eski yaklaşımlarla giderilemeyeceği gerçeği yeni arayışlar meydana getirmiştir (Soyak, 2003). Yeni bölgesel/yerel kalkınma arayışlarında en dikkat çeken modellerden biri olarak "Cazibe Merkezi Modelleri"ni görmekteyiz. Cazibe (Çekim) merkezi modelleri, birçok yerleşim birimi tarafından kullanılan bir ekonomik gelişme modelidir. Daha çok insanları çekmeye odaklı bir yaklaşımı içeren modelde girişimcilik, nitelikli işgücü ve belirli sosyo-ekonomik gruplar öne çıkmakta ve yaşam alanı için bu şekilde bir ilgi odağı oluşturma amacı gözetilmektedir (Özgür ve Erdal, 2003).

Özellikle bu üç unsur (girişimcilik, nitelikli işgücü ve sosyo-ekonomik gruplar) üzerinden oluşturulacak bir yapıda üreticilerin, işçilerin, tüketicilerin ve daha genel kapsamda ülke vatandaşlarının olduğu açıkça görülebilecektir (Köne, 2018). Yerel tanımına uygun bir şekilde tüm sınıfların bir arada kendine yer bulabileceği iktisadi sistem ise Sosyal ve Dayanışma Ekonomilerini oluşturmaktadır. SDE'nin, sosyal ekonomi tanımına bakıldığında kapitalist sistem ve onun temel kurumlarının pratikteki kurallarına göre hareket etmesine karşın, kaynağının daha çok insan olduğu

¹ Johann Heinrich Von Thünen (1783-1850)'in, 1826'da sanayi devriminden önce ortaya attığı, rant teorisi ile bağlantılı dünyanın ilk coğrafi teorisinde ele alınan bölgenin dünyanın kalan kısmından izole olduğu varsayıldığı için kuramın ismi "Izole Devlet"tir. Modelin merkezini arazi kullanımı ve rantı tahmin etmenin ekonomik önemi oluşturmaktadır (Nixon, vd., 2010).

kuruluşlar, işletmeler vb. aktörlerle bütünleşme ihtiyacında olduğu görülmektedir. Burada tamamlayıcı unsurlar olarak kooperatifler, dernekler, vakıflar vb. işbirlikçi oluşumları örnek olarak vermek mümkündür. Ekonominin dayanışma yönünde ise dönüşümün daha kökten bir değişimle gerçekleştiği dikkati çekmektedir. Buna göre, adaletin yeniden dağıtımı, derin sürdürülebilirlik, aktif vatandaşlık ve güç ilişkilerinin yeniden yapılandırılması bu işbirliğinin temellerini oluşturmaktadır. Sosyal ve dayanışma kavramlarının birlikte ele alınmasıyla ise daha geniş bir işbirliği, örgütlenme yapısının ortaya çıktığı görülmektedir. Kooperatifler, birlikler, karşılıklı ortaklıklar, ağlar ve topluluklar SDE içerisinde var olmakta ve sosyal ekonomideki tamamlayıcı rolleri dayanışma ile bütünleşmekte ve daha geniş bağlamda bir ekonominin parçası olmaktadır. Gerçekte burada söz konusu grupların SDE'nin temel felsefesine bağlı kalmak üzere kalkınma ve değişimdeki temel etkileri anlatılmaya çalışılmaktadır (Utting, 2016).

Kooperatiflerin, içinde bulunduğumuz çağın değişen dinamiklerine uygun şekilde bir yerel kalkınma unsuru olarak SDE şemsiyesi altında ekonomik ve sosyal ilerlemeye sağladığı katkı hızlanarak artmaktadır. Hem gelişmiş hem de gelişen ekonomiler ekseninde değerlendirildiğinde pek çok dezavantajlı grup için de pozitif bir ayrımcılıkla fırsatlar sunan yapı, en çekirdek yerleşim birimlerinden başlayarak bir kalkınma hamlesi meydana getirmektedir. Bu anlamda mevcut çalışmamızda, Adana ili Kozan ilçesinin özellikle tarımsal anlamda yarattığı katma değer dikkate alınarak Sosyal ve Dayanışma Ekonomilerinde kooperatifçiliğin önemi anlatılmaya çalışılacaktır. İlçenin tarımsal anlamda sunduğu olanaklar üretim, tedarik, dağıtım, pazarlama gibi pek çok yönüyle değerlendirilerek SDE'lerin özüne uygun bir şekilde yapılacak kooperatifçilik hamlesinin olası başarı/başarısızlıkları üzerine ilgili literatür ışığında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

2.TÜRKİYE VE DÜNYA UYGULAMALARI İLE SDE ÇATISI ALTINDA KOOPERATİFÇİLİK

SDE perspektifinden bakıldığında küresel yönetim modellerinde meydana gelen değişim ve bu paralelde de reform ihtiyacı giderek artmaktadır. Yenilenme hareketinin en önemli dayanakları olarak ise sosyal ve dayanışmayı esas alan organizasyonları destekleyici ve güçlendirici konumda uluslar üstü kurumlar, devletler ve bölgesel-yerel oluşumlar karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer deyişle, temel ihtiyaçların dahi karşılanmasında yetersiz kalabilen ve başarısız olabilen kâr odaklı ve rekabetçi bir ekonomik ortamdan toplu çözümlerin açığa çıktığı bir ilerleme ortamı yaratılmaktadır (Moreno, vd., 2019). Toplu, topluluk, toplum, birlik gibi kelimeleri içinde barındıran önemli oluşumlardan biri de hiç şüphesiz ki, kooperatiflerdir.

Kooperatiflerdeki ortakların ekonomik menfaatleri doğrultusunda, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma anlayışı sosyal ekonomilerin de vazgeçilmez unsurlarıdır. Kooperatifler aracılığıyla gönüllü olarak ekonomik durumlarını geliştirmek için bir araya gelen ortakların bu birliktelikleri, sadece kendileri için değil içinde buldukları toplum içinde önemli bir girişimdir. Özellikle kapitalist temelli ekonomilerde sadece büyüme odaklı bir politika izlemenin çevreyi olumsuz etkileyeceği ve kaynak dağılımındaki eşitsizliği de körükleyeceği görüşü ortaya çıkmaktadır. Toplumlarda, ortaya çıkan söz konusu eşitsizliğin giderilmesinde işbirliği, karşılıklılık ve dayanışma temelinde ekonomik modellerin bu soruna çözüm olacağı yönünde düşünceler oluşmuştur. Bu bağlamda, kooperatifler özellikle yoksulluğu ortadan kaldırmak için kurulmuştur (Haseki, 2007).

Bununla birlikte, sosyal ve dayanışma ekonomilerinin bel kemiği olan kooperatifler sadece yoksullukla ilgili de değildir. Kooperatifler içinde buldukları ekonominin üretim, finans, dağıtım, değiş-tokuş, tüketim ve yönetim olmak üzere tüm sektörlerinde hayat bulurlar. Buldukları ekonomi çevrelerinde kamu, özel ve diğer sektörleri kapsayan sosyal ve ekonomik sistemleri ekolojik dengeleri de göz ardı etmeden dönüştürmeyi amaçlarlar. Bu bağlamda Uluslararası Kooperatif Birliği (The International Cooperative Alliance-ICA)'de, 2020 Vizyonunu, 2011-2020 yılları arasındaki kooperatifçiliğin on yılının güvenli bir büyüme ve kalkınmayı içeren bir strateji şeklinde geliştirmiş ve buna uygun bir kooperatif modeli oluşturmayı amaçlamıştır. Modelin şu özellikleri taşıması beklenmiştir: i. Ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik alanında bilinen bir lider, ii. İnsanların tercih ettiği bir model, iii. En hızlı büyüyen bir işletme şekli (ICA, 2013). Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler (BM)'in sürdürülebilir kalkınmaya dair 2030 yılı gündeminde, Üye Devletler, kooperatiflerin önemini kabul etmişler ve kooperatiflerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi çağrısında bulunmuşlardır. Burada kooperatiflerin büyüme potansiyellerinin sürekliliği ve kapsayıcılığı yanında işletmelerin sosyal sorumluluk sahibi olmaları gibi özelliklerin gerekçe olarak sunulduğu görülmektedir. Kooperatif modeli aynı zamanda, birçok ülkede artan eşitsizlikler ve piyasa başarısızlığı nedeniyle son zamanlarda daha fazla ilgi gören ve büyüyen sosyal ve dayanışma ekonomisinin bir parçası haline gelmiştir (UN, 2015).²

² BM, ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü-International Labour Organization) ve ICA, yani kooperatiflerin gelişimini ilerletme yetkisi olan evrensel örgütler, kooperatiflerin sahip olduğu/olması gereken değer ve ilkelerini desteklemektedir. Gönüllülük, açık üyelik, serbest geri çekilme hakkının ortaya çıktığı bu yapılanmada "açık kapı ilkesi" ön plandadır. Yani, cinsiyet, sosyal köken, ırk, siyasi bağlantı veya din açısından olumsuz ve pozitif ayrımcılık yapmamak gibi özellikler kooperatiflerin birleştirici yönü açısından dikkate alınmalıdır. Üyelerin birlikte çalışma özgürlüğü kooperatiflerin motivasyonlarının anahtarlarından birini oluşturmaktadır. Burada kooperatiflerin özerklik özelliğini vurgulamak üzere demokratik yollarla kendi kendine yardım, kendi kaderini tayin etme, kendi kendini yönetme, kendi kendini kontrol etme yönü anlatılmaktadır ("bir üye/ bir oy"). Bir diğer deyişle, kooperatiflerin, iç işlerini hükümet ya da başka bir temsilci tarafından dışarıdan etkilenmeyecek şekilde düzenlemelerine izin verilmelidir (Henrj, 2005:4).

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde kooperatiflerin eylemlerinin kapsamının ve çeşitli alanlar üzerindeki etkilerinin geniş bir analizi yapıldığında 12 temel başlık ortaya çıkmaktadır (WCM, 2019). Bunlar; sürdürülebilir ekonomik büyüme, çeşitlilik, yenilik ve ekonomik verimliliği artırmak, istihdam yaratma ve büyüyen girişimleri destekleyecek politikaların geliştirilmesi, tüketim ve üretimde kaynak etkinliğini artırmak, tam istihdam ve eşit ücretle insana yakışır bir iş, genç istihdamını, eğitim ve öğretimi teşvik etmek, modern köleliği, insan ticaretini ve çocuk işçiliğini sonlandırmak, işçi haklarını korumak ve güvenli çalışma ortamlarını geliştirmek, yararlı ve sürdürülebilir turizmi teşvik etmek, bankacılık, sigorta ve finansal hizmetlere evrensel erişim, ticaret desteği için yardımı artırmak, küresel bir gençlik istihdam stratejisi geliştirmek.

Temel amacı üyelerinin hayat şartlarını daha iyi duruma getirerek refah düzeylerini artırmak olan kooperatifler, insan merkezli işletmelerdir. İlk kooperatif birlikleri 17 ve 18. yüzyıllar boyunca Avrupa ve Kuzey Amerika’da ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar kooperatiflerin ilk öncüleri olarak tarihteki yerlerini almışlardır. 19. yüzyıl İngiltere’inde kurulmuş olan Rochdale Topluluğu’nun liderleri ise modern kooperatif hareketini başlatmışlardır. 1844 yılında İngiltere’de pamuklu dokuma fabrikalarında çalışan 28 usta tarafından kurulan Rochdale, Avrupa’nın ilk modern kooperatifi sayılmaktadır. Rochdale kooperatifinde dokumacılar, ağır çalışma koşulları ve düşük ücretlerle başa çıkabilmek için kıt kaynaklarını birleştirmeye ve temel malları düşük fiyatlarla satan bir dükkân açmaya karar vermişlerdir. Bu kooperatiften alışveriş yapan her müşteri kooperatifin bir ortağı haline gelmiştir. Ana prensipleri içerisinde öne çıkan ilkeler şu şekilde sıralanabilecektir: Demokrasi, açıklık, eşitlik, eğitim ve adil bölüşüm (Zeuli and Cropp, 2004; Haseki, 2007).

Kooperatifçiliğin bugün geldiği nokta istatistiklerle incelendiğinde ise insanlığın % 12’sinden fazlasının dünyadaki 3 milyon kooperatifin bir parçası olduğu ve en büyük 300 kooperatif ve müteahhirlere (karşılıklılık esasına göre bir arada bulunan tarafların) toplam 2.034.98 milyar dolarlık ciro yarattığı görülmektedir. Bu kayda değer rakamlarda en ciddi katkının ise Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa, Japonya, İspanya, Malezya, Kolombiya, Avustralya ve Yeni Zelanda ülkelerinden geldiği anlaşılmaktadır. Up Groupe (Fransa), KRIBHCO- Krishak Bharati Cooperative Ltd (Hindistan) ve SOK (Finlandiya) ise rol model konumunda kooperatifçilik uygulamaları ile günümüz literatüründeki yerlerini almışlardır. “Tüm Çalışanlar İçin Sosyal Bir Vakıf Oluşturma” hedefi ile birlikte Up grubunun stratejik planı; yönetim, ekonomik, sosyal, toplumsal ve çevresel programlar olmak üzere beş alandan oluşmaktadır. “Tedarik Zincirini Sabitleme, Her Seferinde Bir Domates”

amacıyla bir araya gelen SOK örneğinde ise ‘Radikal Şeffaflık’ kavramı çerçevesinde paydaşları dinlemek, insan hakları risklerinin temel nedenlerini değerlendirmek ve bu sorunların nasıl çözülebileceği gibi konular ve bunların kamuoyuyla paylaşılması kooperatifçilikte esas teşkil etmektedir. “Kırsal Hindistan’daki Çiftçileri ve Kooperatifleri Destekleme” başlığının ile birlikte KRIBHCO modeli incelendiğinde ise tarımsal teknoloji güncellemesinin az olduğu az gelişmiş kırsal köylere odaklanan programlar ve bu bağlamda çiftçi toplantıları ve saha uygulamaları öne çıkmaktadır (WCM, 2019).

Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişimine ve mevcut durumuna baktığımızda ise 19. yüzyılda kurulmuş olan Memleket Sandıkları’nın Türk Kooperatifçiliğinin ilk uygulaması olduğu görülmektedir. Kooperatifçiliğin başarıyla hayata geçirilmesiyle birlikte devlet politikasına dönüşmüş olması da ülke için ne kadar önemli bir örnek olduğunu ortaya koymaktadır. Kooperatifçiliğin günümüzde bulunduğu noktaya gelmesinde ise 1969 yılında yürürlüğe girmiş olan “Kooperatifler Kanunu”nun katkısı yadsınamaz. O dönem için mevcut oluşumların sayısı oldukça artmış ve pek çok farklı alanda birleşmeler meydana gelmiştir. İlk ortaya çıktığı zamanlardan bu yana Türk Kooperatifçiliğinde köklü bir geçmişe sahip olan birlik şeklinin tarım satış kooperatifleri olduğu dikkati çekmektedir. Hem sayıca fazla oluşları hem de faaliyetlerinin etkin olmasının da bir sonucu olarak Devletin de desteğiyle tarım kooperatifleri ve buna bağlı çalışmaların sayısı ve türü artmış, bugünkü büyük işletmeler de bunun bir yansıması olmuştur. Tarım satış kooperatif ve birliklerinin kuruluş amaçları gereği ortaklarına tarımsal girdi sağlamaları ve ürünleri ham veya işlenmiş olarak pazarlayabiliyor olmaları kayda değer bir başka özellikleridir (Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2017).

Mevcut örnekler paralelinde sürdürülebilir tarım programlarının kooperatifçilik için de bir yol haritası çizdiği söylenebilir. Özellikle de tarım kooperatifleri ekseninde üreticileri de içine alacak şekilde çoklu bir fayda elde etme amacı güdülmelidir. Bu anlamda SDE’yi de temsilen kooperatifler, iktisadi, sosyal ve çevresel olmak üzere birçok temel dinamikle kapsayıcı bir çatı oluşturmaktadır. Lubell vd. (2011), yetiştiricilerin sürdürülebilir uygulamaları benimsemeye yönelik olarak desteklenmesinin, herhangi bir uygulamanın sağladığı ekonomik maliyetlerin, faydaların ve çevresel yararların karışımına bağlı olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Kooperatifçilik uygulamaları çok sayıda üretici bunları kabul ederse ve destekleme anlamında bedavacılık sorunu ortadan kalkarsa çevresel bir fayda meydana getirebilecektir. Bu deneyimler, yetiştiricilerin bir endüstri grubu olarak veya çok paydaşlı bir ortaklıkta bir araya geldiği, daha toplum temelli ve katılımcı stratejiler kullanılarak cesaretlendirilmelidir. Bunun için de sivil sorumluluk duygusu, sosyal karşılıklılık normları ve

sürdürülebilirlik için bölgesel bir itibar yaratma arzusu ile hareket edilmelidir. Çalışma, bilgi uçurumunun yarattığı problemlere de dikkati çekmekte ve ekonomik maliyet arttıkça teşviklerin azaldığını, ayrıca kayıplardan kaçınma ve indirim avantajlarını değerlendirme anlamında rakamların da şişirildiğini göstermektedir. Tarım uygulamaları konusundaki bilgi eksikliği ise (hayvancılık, alternatif enerji ve yedekleme planlaması gibi konularda) araştırma, sosyal yardım ve eğitim destekleri ile giderilebilecektir (Lubell, 2011). Burada kooperatifçiliğin uzman kişiler öncülüğünde kurulmasının ve eğitim eksikliğinin bu şekilde giderilebileceğinin altı çizilmelidir.

Bu bağlamda, kırsal kalkınma ve buna müsait bir yapıda oluşturulmuş olan tarım kooperatiflerinin ülkemizin gelişmişlik seviyesine katkı sağlaması bakımından Adana ili Kozan İlçesi'nin sahip olduğu dinamiklerle uygun bir örnek olacağı düşünülmektedir.

3.BİR KALKINMA DİNAMİĞİ OLARAK ADANA/KOZAN ÖRNEĞİ

Bir bölgenin kalkınmasının meydana getireceği birikimli etki en nihayetinde tüm bölgelerin oluşturduğu ülkenin bütünü için bir gelişme anlamına gelmektedir. Bölgeyi de alt birimleri ele aldığımızda şehirlerin ve ona bağlı ilçe, bucak, kasaba, köy vs. gibi yerleşim yerlerinin bu döngüde fazlasıyla önem arz ettiği dikkati çekmektedir. Netice itibarıyla şehirler bölgelerin, bölgeler de ülkelerin ilerleme hamlelerindeki adımları oluşturmaktadır. Bu gerçeklik ile birlikte bir kalkınma dinamiği olarak Adana ve özeldede ilin en büyük ilçesi olan Kozan örneğinden hareketle bir gelişme modeli sunmak uygun bir kalkınma hamlesi olarak kabul edilebilecektir. İlin ve çevresinin özellikle de tarımsal zenginliği ile sunduğu olanaklar bakımından Kozan ilçesinin de narenciye grubu ile öne çıkması üzerine tarımsal bir kooperatif oluşumunun olası katkıları üzerinden yerel bir kalkınma örneği yaratılabilecektir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan 2011 yılına ait İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre Çukurova Bölgesi'nin 9. sırada, Adana'nın ise 16. sırada yer aldığı görülmektedir. Bu açıdan Adana'nın ikinci kademe iller arasında olması nedeniyle Çukurova Bölgesi için arz ettiği önem bakımından Türkiye için de önemli bir gelişme odağı ve pek çok sosyo-ekonomik ilişkinin kesişme noktası olduğu görülmektedir. Ulusal ölçekte alınmış olan kararlar neticesinde önümüzdeki dönemde gerçekleşecek olan ulaşım, lojistik ve enerji ile ilgili büyük ölçekli altyapı yatırımları sayesinde bölgenin özellikle çevre bölgeler için çekim merkezi olma özelliğinin daha da belirginleşeceği öngörülmektedir (ÇKA, 2014). Adana'da Kıyı Akdeniz Havzasında 386.988 hektar (ha) ve Fırat Havzasında 63.334 ha olmak üzere 450.322 ha'lık tarla alanı bulunmaktadır. Adana genelindeki toplam

tarım arazisi ise 539.000 ha'dır. Kıyı Akdeniz havzasının 55.184 ha'lık kısmında meyvelikler ve bağlar 25.994 ha'lık alanında ise sebzelikler bulunmaktadır. Buralarda ağırlıklı olarak yetiştirilen ürünler buğday, mısır, pamuk, soya, yarfıstığıdır, turunçgiller, zeytin ve şeftalidir. Fırat havzasının ise 6.507 ha'lık kısmında meyvelik ve bağlar bulunurken, 993 ha'lık alanda sebzelikler yer almaktadır. Fırat havzasında ise genellikle buğday, baklagiller, elma, üzüm ve kiraz yetiştirilmektedir. Adana örtü altı üretim ile de kavun, karpuz, domates ve biber de üretilmektedir (Adana Tarım Stratejisi, 2013). Adana'da 40'ı Fırat Havzası ve 110'u Kıyı Akdeniz Havzasında olmak üzere toplam 150 tane Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra 28 tane Sulama Kooperatifi ve 11 tane de Su Ürünleri Kooperatifi ile birlikte toplam 189 adet kooperatif ve 13 adet de birlik mevcuttur. Bölgede ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılımı incelendiğinde; Adana-Tarsus-Mersin metropol alanında tarım, sanayi ve turizmin; Adana'nın Kozan ve Ceyhan ilçelerinde tarım ve sanayinin; Mersin'in Erdemli, Silifke ve Anamur ilçelerinde tarım ve turizmin yoğunlaştığı görülmektedir. Kozan ilçesi özellikle narenciye grubundan portakal üretimi ile lider konumdadır.³

Tablo 1. bugünkü mevcut durum üzerinden Türkiye geneli, Adana ili ve Kozan ilçesinde üretilen narenciyenin ürün bazında dağılımını göstermektedir. Buna göre, ilçede üretilen toplam narenciyenin %2.7'si greyfurt, %7.5 limon, %71.4 portakal, %18.4 mandalınadan oluşurken turunç üretiminin olmadığı görülmektedir. Adana ilinin ve Kozan ilçesinin bölge ve ülkedeki toplam üretime olan katkıları aşikârdır. Şekil 1'de 2019 yılı için Türkiye geneli narenciye üretimi verilmektedir. Buna göre 2019 yılı toplam turunçgiller üretimi 4.301.415 ton olarak hesaplanmıştır. Bunun 1.700.000 ton ile en büyük kısmını portakal oluşturmaktadır. Adana Tarım Stratejisi (2013)'ne göre, Greyfurtta ülke üretiminin % 72'sinin, turunçta % 53'ünün, mandalınada % 27'sinin, portakalda % 26'sının ve limonda %19'unun Kıyı Akdeniz Havzasında gerçekleştiği düşünüldüğünde Şekil 1' göre aradan geçen altı yıl içerisinde, Adana ilinin ülkenin turunçgiller üretimine katkısı daha iyi anlaşılabilir.

Adana ili ve Kozan ilçesi üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa, Kozan'ın Adana'nın en büyük portakal üreticisi olması nedeniyle sahip olduğu tarım potansiyelinin kooperatif çatısı altında kalkınmaya daha fazla katkıda bulunması aşikâr görünmektedir. Tablo 2'den de görüleceği üzere, 2019 yılı Adana ili toplam narenciye üretimi 1.375.521 ton ile ülke genelinde yaklaşık %32'lik bir paya sahiptir. Bununla birlikte, ürün bazında incelendiğinde ise Adana'nın portakal üretimi 370.224 ton ile yaklaşık olarak ülkenin portakal ihtiyacının %21,78'ini (**Kozan** %10.15), greyfurt üretimi 196.568 ton ile ülkenin ihtiyacının yaklaşık %78,88'ini (**Kozan** %2.61), limon

³ Adana'nın Kozan ilçesi Türkiye içindeki bal üretiminde açık ara 1. sırada olup tek başına Türkiye'deki 78 ilden daha fazla bal üretimi gerçekleştirmektedir (ÇKA, 2014).

ve misket limonu üretimi 283.786 ton ile ülkenin ihtiyacının yaklaşık %29,87'sini (**Kozan** %1.92), mandalina üretimi 523.743 ton ile ülkenin ihtiyacının yaklaşık %37,41'ini (**Kozan** %3.18) ve son olarak turunç üretimi 1200 ton ile ülkenin ihtiyacının yaklaşık %53,81'ini karşılamaktadır. Görüldüğü üzere, bu alanda Adana'nın payı küçümsenmeyecek boyuttadır.

Tablo 1. Türkiye Geneli Turunçgiller Üretimi (2019)-Narenciye Türü

			Narenciye Türü					Toplam
			Greyfurt	Limon	Portakal	Mandalina	Turunç	
Üretim Yeri	Kozan	Üretim Miktarı	6511	18219	172580	44558	0	241868
		Narenciye Yüzdesi	2,7%	7,5%	71,4%	18,4%	0,0%	100,0%
	Adana	Üretim Miktarı	196568	283786	370224	523743	1200	1375521
		Narenciye Yüzdesi	14,3%	20,6%	26,9%	38,1%	0,1%	100,0%
	Türkiye	Üretim Miktarı	249185	950000	1700000	1400000	2230	4301415
		Narenciye Yüzdesi	5,8%	22,1%	39,5%	32,5%	0,1%	100,0%

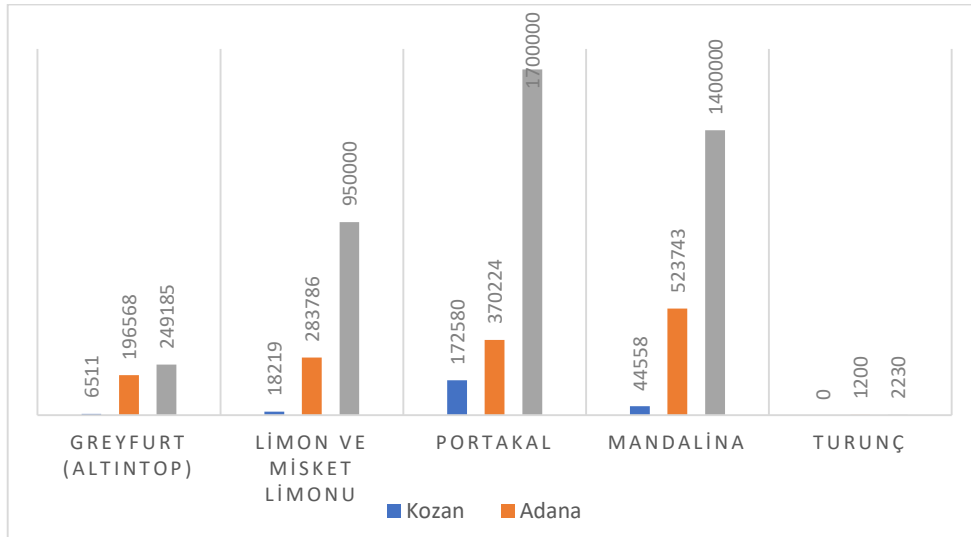
Kaynak: TÜİK 2019 yılı tarım verileri derlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2. Türkiye Geneli Turunçgiller Üretimi (2019)-Üretim Yeri

			Üretim Yeri		
			Kozan	Adana	Türkiye
Narenciye Türü	Greyfurt	Üretim Miktarı	6511	196568	249185
		Ülke Üretim Yüzdesi	%2,61	%78,88	
	Limon	Üretim Miktarı	18219	283786	950000
		Ülke Üretim Yüzdesi	%1,92	%29,87	

Portakal	Üretim Miktarı	172580	370224	1700000
	Ülke Üretim Yüzdesi	%10,15	%21,78	
Mandalina	Üretim Miktarı	44558	523743	1400000
	Ülke Üretim Yüzdesi	%3,18	%37,41	
Turunç	Üretim Miktarı	0	1200	2230
	Ülke Üretim Yüzdesi	%0,00	%53,81	

Kaynak: TÜİK 2019 yılı tarım verileri derlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1. 2019 yılı narenciye üretim miktarları (ton)

Buradaki kilit noktalar ise kooperatifçiliğin hangi alanda hizmet vereceği ve kimleri kapsayacağı gibi temel unsurlar olmalıdır. İlçenin üretim kapasitesinin yükseltilmesi, ürün ağının genişletilmesi, çeşitliliğin artırılması gibi hedefler yanında ürünün satıcı ve alıcısı arasında sağlam bir köprü inşa etme ihtiyacı doğmaktadır. Bu da hepsinin bir arada bulunabileceği bir yapıya kavuşmayı imkânlı hale getirmektedir: Tedarik ve Dağıtım Kooperatifçiliği. İlçenin sahip olduğu zenginliklere karşın mevcut

kaynakların etkin kullanımı anlamında bir işbirliği gerçekleştirdiğini söylemek güçtür. Bu nedenle özellikle de narenciye üzerine kurulacak bir tedarik ve dağıtım kooperatifi ile yerel işbirlikçilerin, akademisyenlerin, dezavantajlı grupların bir arada olacağı bir yapının ilçenin sosyo-ekonomik yapısına pozitif bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Bir Tedarik ve Dağıtım Kooperatifi'nin amacı, ortağı olan esnaf ve sanatkâr işletmelerince satışa sunulan malların etkin bir şekilde piyasadan teminini sağlamaktır. Bu amaçla kooperatifin aşağıda sıralanan özellikleri taşıması beklenmektedir (www.ticaret.gov.tr):

- Üretim merkezlerinden, ilk ellerden, üretim kooperatiflerinden ve diğer satıcılardan ucuza satın alacağı tüketim maddelerini peşin veya kredili olarak ortaklarına tedarik eder ve dağıtır.
- Amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak lojistik (özellikle depolama, taşıma, stoklama gibi) faaliyetlerde bulunur.
- Konusu ile ilgili işletmeler kurarak ortaklarının ihtiyaçları için üretim faaliyetlerinde bulunur, bu konuda kurulmuş teşebbüslere katılır.
- Ortaklarının çeşitli ihtiyaçlarından gerekli görülenleri dış ticaret yoluyla temin eder ve gerekli hallerde tedarik ve dağıtım kooperatifleri üst kuruluşlarıyla işbirliği yapar.
- Kooperatif tarafından tedarik ve dağıtımını mümkün olmayan zorunlu ihtiyaç maddeleri için ortaklarına kredi verir.
- Kooperatifin kredi ihtiyacının karşılanması amacıyla ilgili finansman kuruluşlarına başvuruda bulunur, borçlanır, açılan kredinin zamanında ve amacına uygun kullanılmasını sağlayıcı tedbirleri alır.
- Diğer kooperatiflerle işbirliği yapar, tedarik ve dağıtım kooperatifleri üst kuruluşlarına girer.
- Amaçlarına uygun gördüğü gerekli araçlar ile gayrimenkulleri satın alır, kiralar veya yaptırır, gerekirse ihtiyaç fazlasını satar.
- Amaç ve faaliyet konuları kapsamında depolar, antrepolar, ambarlar, sundurmalar, açık sahalar, sosyal tesis gibi işletmeler, irtibat büroları ve ofisler kurar, kiralar, devralır, işletir veya işletilmesini sağlar, gerektiğinde kiraya verir.
- Amaçlarını gerçekleştirmeye uygun faaliyetlerde bulunan şirketlere ortak olur.

➤ Ortakların sigorta ihtiyaçlarına aracı olur, gerektiğinde ortaklar ve personel için yardım fonları oluşturur, konusu ile ilgili eğitim, yayın, araştırma ve benzeri faaliyetlerde bulunur.

Kooperatifin genel kapsamına bakıldığında Adana ili ve Kozan ilçesinin bu amaçları karşılayabileceği görülecektir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Niceliksel artışların sadece göstergeden ibaret olmamasının yegâne şartı, kalkınmadır. Bu noktada ise nitelik kavramının doğru anlaşılması gerekmektedir. Türkiye için bu manada ilk akla gelen başlık, sahip olunan kaynak zenginliğine de uygun olarak, tarımdır. Bir diğer deyişle, ülkemiz için kalkınmanın başat unsurlarından birinin tarım alanında gerçekleşeceğini söylemek yerinde olacaktır. Bunu tek bir sahaya indirgemek ise içinde yaşadığımız dijital çağın gerisine düşmek anlamına gelecektir. Öyleyse tarım için de teknolojik bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Tüm bu sürecin elbette ki pek çok artı ve eksileri ortaya çıkmıştır. İstihdam, üretici ve tüketici bilinci, tedarik, dağıtım, pazarlama gibi başlıkların her birinde olumlu ve olumsuz yanları bulmak mümkündür. Ancak bugün yaşanan küresel durgunluk bağlamında konu değerlendirildiğinde yalnızlaştırıldığımız bir sürecin parçası olduğumuz görülmektedir. Yani hangi alanın parçası olursanız olun eğer bir arada hareket etmiyorsanız çok ciddi bir uyum ve kaynaşma sorunu ile karşı karşıyasınız demektir. Bu problemlerin üstesinden gelmek adına çatısı altına girebileceğiniz yapı ise Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi'dir. SDE'nin bu anlamda sunduğu seçenek ise kooperatiflerdir. Dünya ve Türkiye özelinde kalkınma ve kooperatif kelimelerinin birlikte temsil edildiği oluşum ise ağırlıklı olarak tarım örgütlenmeleridir.

Buna uygun olarak Adana ili ve Kozan ilçesi örneğini ele aldığımız çalışmamızda ilçenin sahip olduğu tarım potansiyelinin bir Tedarik ve Dağıtım Kooperatifi kurmaya ne derece uygun olduğu üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Sahip olduğu turunçgiller zenginliğinin daha da artırılması, üreticilerin ihtiyaç duyduğu konularda gereken eğitimin sağlanması, tüketicilerin özlemle beklediği güven ortamına ulaşması gibi konuların öne çıktığı bu düzende tarafları bir araya getirecek bir kooperatif hareketinin yerinde bir hamle olacağı sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktakas, B.G. (2006). Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Çukurova Kalkınma Ajansı. (2014). “2014-2023 Çukurova Bölge Planı”, https://www.cka.org.tr/uploads/pages_v/2014--2023-cukurova-bolge-plani.pdf, 05.01.2020.
- Erkan, H. (1987). “Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik Ve Uygulamalı Bir Yaklaşım”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, Yayın No:0906.87, İzmir.
- Haseki, M.İ. (2007). Kooperatifçilik ve Pazarlama Anlayışı: Tarım Satış Kooperatiflerinin Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Henry, H. (2005). Guidelines for Cooperative Legislation, International Labour Office: Geneva
- Köne, A.Ç. (2018). “Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Dinamikleri”. <https://sosyalekonomi.org/sosyal-ve-dayanisma-ekonomisi-dinamikleri/>, 02.02.2020.
- International Co-operative Alliance. (2013). “Blueprint for a Co-operative Decade”, <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/blueprint-for-a-co-operative-decade-english-1707281677.blueprint-for-a-co-operative-decade-english> , 10.02.2020
- Lubell, M., V. Hillis, and M. Hoffman. (2011). “Innovation, Cooperation, And The Perceived Benefits And Costs Of Sustainable Agriculture Practices”, Ecology and Society 16(4): 23. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-04389-16>
- Moreno, A.A., Moreiras, A.G., and Arco, M.A.M. (2019). “Is The Social and Solidarity Economy A Workable Alternative To Traditional Capitalism?”, <https://www.equaltimes.org> , 02.01.2020
- Nixon, J., Pottage, S., Cannell, A., and Barros, J. (2010). “ “The Isolated State”: An ABM Approach To The Von Thünen Model”, Conference or workshop item (paper) in GISRUK, 14-16 Apr 2010, University Collage London.
- Özgür, H. ve Erdal, F.(2003). “Yerel ve Bölgesel Ekonomik Büyüme ve Gelişme Teorileri”, s.325-349, (Derl.)M.Akif Çukurçayır, Küresel Sistemde Serbest Yönetim Ekonomisi, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Soyak, A. (2003). “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var Mı?”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(2):167-182.

- T.C. Adana Valiliği İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü. (2013). “Adana Tarım Stratejisi”, Adana.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Tedarik ve Dağıtım Kooperatifi Ana Sözleşmesi, <https://ticaret.gov.tr/data/5d41a0d313b87639ac9e013d/2aecd6d11e3aa4fef344a0d8c14864ae.pdf>, 24.02.2020
- Türkiye İstatistik Kurumu-TUIK. “Tarım verileri”, http://www.tuik.gov.tr/Pre-Tablo.do?alt_id=1001, 01.02.2020
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.(2017). “Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016”, <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>, 12.01.2020.
- Utting, P. (2016). Mainstreaming Social And Solidarity Economy: Opportunities And Risks For Policy Change. A Background Paper. UN Task Force on SSE (TFSSSE) Publication.
- United Nation. (2015). “ Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development”, General Assembly - A/RES/70/1. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E, 20.01.2020
- World Cooperative Monitor. (2019). “Exploring The Cooperative Economy-Report 2019”, EURICSE, International Co-operative Alliance.
- Zeuli, K.A., and Cropp, R. (2004). “Cooperatives: Principles And Practices In The 21st Century”, Cooperative Extension Publications, University of Wisconsin-Extension.

BELİRLENEN BİR TÜRKÜNÜN ANALİZİ ÜZERİNDEN ANKARA HALK MÜZİĞİNDEKİ DEĞİŞİMİN GÖZLENMESİ¹

Doç. Dr. Mehmet KINIK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Erdal ŞAHİN
Okan Üniversitesi

ÖZET: Türk Halk Müziğinde Ankara yöresi, hem saz icrası hem de söz icrası bakımından ustalık isteyen türkülere sahiptir. Ankara yöresi türkülerinin büyük bir kısmını, oyunlu türküler oluşturmaktadır. Ankara yöre kültürünün en önemli dinamiklerinden biri olan Seymenlik kültürü kapsamında, bu icraların yapıldığı görülmektedir. Bu icralar Seymen Meclisleri olarak adlandırılan ortamlarda yapılmaktadır.

Çalışmamızda Ankara yöresi türküleri ile ilgili, son dönemde yapılan değişiklikler incelenmiştir. Bu değişikliklerde TRT notası esas alınarak, kıyaslama yapılmıştır. Yörede en çok bilinen ve en sık icra edilen türküler seçilmiş, bu türkülerin her biri 3 - 4 farklı yorumcudan dinlenilmiş, dinlenen yorumlar notaya alınmış ve analiz edilmiştir. Bu değişiklikler müzikal, sözel, icrasal ve icranın yapıldığı ortam unsurları ile sınıflandırılmış ve tespit edilmiştir. Eserlerin makamsal yönden bir değişime uğrayıp uğramadığı, ritimsel yönden bir değişim olup olmadığı, sözlerinin değişime uğrayıp uğramadığı ve katma sözler kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yorumcular ile görüşülmüş, bu değişiklikleri neden yaptıkları, gelenekteki müzikle ilgili düşüncelerini ve halkın, kendilerinin yorumlarına olan bakış açısı sorulmuştur. Değişikliklerin ne yönde yapıldığı analiz edilerek sunulmuştur. Son bölümde ise bu analizler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Halk Müziği, Türkü

---

¹Bu çalışma Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Anasanat Dalı Türk Musikisi programında, "TRT repertuarında bulunan beş ankaratürkü'sü'nün günümüzdeki icrasal değişiklikleri" başlıklı yüksek lisans tezinin kısmi özeti ve yeniden yorumlanması ile oluşturulmuştur.

Monitoring the Change in Ankara Folk Music Through the Analysis of A Given Folk Song

ABSTRACT: Ankara folk music includes folk songs which require virtuosity in terms of both performance and song writing. A large majority of Ankara folk music is consisted of folk dance music. These performances are seen and performed in the Seymen culture which is the most important one in Ankara. In this study, the change in folk music was analyzed and compared with each other with reference to notes of the TRT. The best known and most performed folk songs in that region were chosen and each of them were listened from 3 or 4 different folk singers. The changes were classified and identified according to their music, lyrics and performance considering with its environment at that time. Also an identification was made if each piece of work was changed in the aspect of its music, rhythm or lyrics. Additionally, by interviewing the folk singers, their intention about changes on their works, their thoughts about music in terms of traditions and audiences' perspective on their own work and performances were obtained. Finally, evaluation was made considering the analysis.

Key Words: Ankara, Folk Music, Turku

GİRİŞ

Ankara yöresi gerek bulunduğu konum, gerekse tarihi süreçte oynadığı rol dolayısıyla önemli bir bölgedir. Ankara'da icra edilen halk müziği, çeşitli etkenlerden dolayı, geçtiğimiz 50 yıl içerisinde birtakım değişimlere uğramıştır. Yaptığımız tespitler sonucunda, günümüz Ankara'sının yerel icracılarının mevcut repertuar üzerinde ciddi bir değişim yarattıkları gözlemlenmiştir. Bu durum bizi, konu hakkında tespit odaklı bir çalışma yapmaya teşvik etmiştir.

Analizler yapılırken TRT notaları esas alınmış, yorumcuların yaptıkları değişimler bu notaya göre değerlendirilmiştir. Bunun yanında icra örnekleri kullanılan yorumculara ait kayıtlar internet, VCD, görsel medya gibi ortamlardan edinilerek notalandırılmıştır. Türkiye ilişkin analizler dört farklı icracının yorumunun karşılaştırılması sonucunda elde edilmiştir. Buna göre eser ezgisel, ritmik, sözel, vokal icra ve yorum, ortam ve görsel objeler, enstrümantal icra ve internet ortamında izlenme oranları esas alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca yorumcuların bir kısmıyla kişisel görüşmeler yapılarak bu kişilerin yorumlarını meydana getiren dinamiklerin saptanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın başlangıç aşamasında ilgili literatür taranmış, bu taramalar sonucunda günümüze kadar yapılmış çalışmalar tespit edilmiştir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, hedeflediğimiz kapsamda bire bir benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Seymenlik

Ankara, tarihte Anadolu esnaf dayanışma teşkilatı olan Ahiliğin önemli bir merkeziydi. Ankara kültürünün önemli bir parçası olan Seymenlik de Ahilikten ayrı düşünülemez, adeta onun devamı olan bir unsurdur. Günümüzde Seymen, Ankara köylerinde ve Anadolu'nun bazı yörelerinde tekil olarak "*efe veya köy yiğidi*"; çoğul olarak da "*düğün alayı*" anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte Seymenlik, yalnızca oyun ve müzikten ibaret değildir. Bunların ötesinde ruh ve beden terbiyesini de içine alan, binlerce yıllık geçmişe sahip bir Oğuz geleneğidir. Seymenliğin değerleri ise Oğuz Türkleri'nin çeşitli dönemlerde oluşturduğu ve birer "kardeşlik" örgütlenmesi olan Alperenlik ile Ahilik statülerinde olduğu gibi; cömertlik, mertlik ve bilgellik temel ilkelerinden oluşan üçlü bir sacayağı üzerine oturmaktadır. Cömertlik ilkesi; fedakarlık, vericilik, yardımseverlik ve dayanışma erdemlerini kapsamaktadır. Mertlik ilkesi cesur, dürüst ve güvenilir olmakta ifadesini bulmaktadır.

Ankara Türküleri

Ankara yöresinde türküler, divan, kırat, muhabbet havaları, oturak havaları, bozlaklar, ağıtlar olmak üzere altı grupta incelenir.

Ankara Oyunları

Bu bölümde Ankara halk müziği içerisinde yer alan oyunlara değinilmiştir. Sadece müziğiyle değil oyunlarıyla da dikkat çeken yöre sanatı, zeybekleri ve düz oyunları ile bilinir.

Zeybekler

Ankara Zeybeği; en az iki kişi tarafından oynanır. Mendil Zeybeği; ağır ve akıncı figürleriyle Ankara zeybeğine yakındır. İki kişi tarafından sazla oynanır. Karaşar Zeybeği; Ankara'nın Karaşar nahiyesinde tütün kaçakçılığıyla meşgul olan beş kardeşin bir baskın sonucunda öldürülmesi sonucu yasa boğulan yöre insanının, bu olay üzerine yaktığı türkünün oyunudur. Bir kıvrak zeybek türüdür. Oyun söylenen türkünün müteakibinde iki kişi tarafından icra edilir. Seymen Zeybeği; bahsi geçen

diğer zeybeklerin aksine davul zurnayla, iki veya üç kişi tarafından oynanır. İsminden de anlaşıldığı üzere Seymenler tarafından icra edilen bir oyundur. Yağcıoğlu Zeybeği; Yağcıoğlu Fehmi Efe'nin babası Ahmet Efe'ye ithaf edilmiştir. Bu zeybeğin sazını çalan kimse sazını göğüs hizasında ve ayakta çalar.

Belirlenen Ankara Türküsünün Analizi

İncelenen Ankara türküsü'nün melodik yapısına bakıldığında genel olarak, Uşşak, Kürdi makam dizilerinde oldukları görülmektedir. Türkülerin kendi geleneksel ortamı içerisinde icralarına bakıldığında Seymen kültürüne dayalı ve bu meclislerde icra edildiği görülmektedir. Eserlerde görülen “yan bakma”, “yavaş ol”, “çekil oradan” v.b. sözel unsurların, yorumcuların icra sırasında karşılıklı iletişim durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında, güncel icralarda yorumcuların anlık ruh hallerinden ya da, yöredeki eğlence kültürü içerisinde yaygın olarak kullanılan katma sözlerden esinlenerek, türkülerin sözel bölümlerinde, değişiklikler yaptıkları görülmektedir.

Öte taraftan, icra örneğini aldığımız yorumculardan biri olan Sincanlı Mustafa Taş'a, bu gibi değiştirmeleri ne sebeple yaptığını sorduğumuzda, şu cevabı veriyor;

“Eski oyun havalarının dillendirildiği sanatçıların okuma şekli o, TRT de farklı olabilir, ama halk bizim okuduğumuzu biliyor. Necati Coşkunes, Peçenekli Süleyman, Oğuz Yılmaz hep böyle okumuşlar. 1950'lerde sanatçılarda öyle okumuş. İnsanların da bizden beklentileri bu olduğu için böyle okumak zorunda kalıyorsun. TRT'nin notasını okuyunca insanlar yadırgıyorlar. Seymen Kulübünde, çok eski kaynaklar var. Bayram Aracı kaynakları da var. Ankara oyun havaları, erkekler arasında değişiklik söyleniyor, kadınlar arasında farklı söyleniliyor. Sen şimdi TRT de diyorsun ama Seymen Kulübünde, Bayram Aracı'nın okuduğu 17 kıta küfürlü sözlü hali de var. Geçen hafta gittiğimde yine aynı sözlerin olduğu bölümler vardı. Ben TRT kaynağını da biliyorum, işin piyasa tarafını da biliyorum. Konserlerde düzgün sözler ile okuyoruz ama gece eğlencelerinde bunu yapıyoruz. “Kısır muhabbeti” geceleri var ve orada seymenler de aynı şekilde müstehcen kelimeler ile okuyor. Bu atalardan böyle gelmiş. Ancak seymenler bunu dört duvar arasında yapıyorlar. TRT hiçbir türküyü olduğu gibi almamıştır. Belirli bir süzgeçten geçiriyorlar. TRT repertuarında yok ama aslında Damdan düştüm pat diye sözü de var. TRT sansür uygulamış bu sözlerle” (Taş, Kişisel Görüşme, 2014).

Atım Araptır Benim Adlı Türkünün TRT Repertuarındaki Şekli

Türkünün TRT notası, Mucip Arcıman'dan, Nurettin Çamlıdağ tarafından, 1952 yılında derlenmiş ve notaya alınmıştır. Müstezat makamındaki türkünün usulü

4/4'lüktür ve toplam 16 ölçüden oluşmaktadır (Bkz. Şekil 3.1). Eserin söz bölümü aşağıdaki gibidir;

Atım araptır benim (aman aman)
(Haydi) Yüküm şaraptır benim (aman)
Bu yıl böyle giderse (aman aman)
(Haydi) Halım haraptır benim (aman)
Emiş 'im (de) gümüşüm bir hoşum (aman)
Çokça da içtim sarhoşum (aman)
Atım kara ben kara (aman aman)
(Aman) Kalk gidelim Ilgar'a (aman)
Ilgar bizi neylesin (aman aman)
(Aman) Biz gidelim sazlara (aman)
Emiş' im (de) gümüşüm bir hoşum (aman)
Çokça da içtim sarhoşum (aman)

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 3301
İNCELEME TARİHİ: 17.3.1989

YÖRESİ

ANKARA
KİMDEN ALINDIĞI
MUCİP ARCIMAN
SÜRESİ:

ATIM ARAPTIR BENİM

DERLEVEN

NURETTİN ÇAMLIDAĞ

DERLEME TARİHİ

1952

NOTAYA ALAN

NURETTİN ÇAMLIDAĞ

A TIM A RAP TIR BE NİM A NA NA MAN

A MAN YÜ KÜM ŞA RAP TIR BE Nİ MA MAN
HAY Dİ YÜ KÜM ŞA RAP TIR BE Nİ MA MAN

BU YIL BÖY LE Gİ DER SE A HA NA MAN

A MAN HA LİM HA RAP TIR BE NİM VAY VAY
HAY Dİ HA LİM HA RAP TIR BE NİM VAY VAY

Şekil 1: Atım Araptır Benim türküsünün TRT notası.

Bu türkü üç ayrı icracının yorum örnekleri karşılaştırılarak incelenmiştir. Bahsi geçen icracılar yöresel isimleriyle şöyledir; Çankırlı Şaban, Ankaralı İbocan, Ankaralı Namık

Çankırlı Şaban ve Yorumu

Çankırı 'da dünyaya gelen Şaban Gürsoy 5 yaşına kadar burada yaşamış ve daha sonra ailesi ile birlikte İstanbul'a göçmüştür (Bkz. Şekil 3.2). İlk ve orta öğrenim

sıralarında müzikle ilgilenmeye başlayan Gürsoy'un müziğe karşı ilgisinin artmasıyla bu alanda eğitim almaya karar vermiştir. O yıllarda TRT Türk halk müziği sanatçısı olan Ali Gürlü ile tanışarak ondan bir süre bağlama dersi almıştır. Böylece okul dışında kalan boş zamanlarını müzikle değerlendirmektedir.

Askerlik yıllarına kadar birçok festival, düğün ve kınalara katılan Çankırlı Şaban Gürsoy, bu şekilde halkla iç içe olmuş, onların müzik anlamında ne istediğini nelerden daha çok hoşlandığını öğrenerek kendini bu taleplere cevap verecek biçimde geliştirme fırsatı bulmuştur. İracının "Sarı Ceren", "Tantana yapma" "Ya tutarsa dermişim", "Zimba.com ve Baba" olmak üzere dört albümü vardır. Atım Araptır türküsünün Çankırlı Şaban tarafından icra edilen yorumunun tarafımızca notaya alınmış şekli aşağıdadır. (Bkz. Şekil 3.3).

ATIM ARAPTIR

Notaya Alan :
Erdal ŞAHİN

Kimden Alındığı :
Çankırlı Şaban

GOÇUUM YANAŞ

ÇERKEŞTENİ,GAZDANBURÇLUDANADAFAZARINDAN YANAŞ

A TİM GA RA

YEMİNET OLUMUĞOR BEN GA RA VAY

MAY AM MAN GOÇUUM YANAŞ İSKLELEYANAŞ GAVURGOÇUĞU

A MAN MİM LE KE TİM DE GO ÇUM AN GA RA VAY

VAY HİR F UİM DE NA NE GA RA GOZ LİY.

Adapazarı'ndan' kelimeleri, saz bölümünün 9. ölçüsündeki 'yanaş' kelimesi, şan bölümünün 23. ölçüsündeki 'Yemin et' kelimesi, saz bölümünün 24. ölçüsündeki 'ölümü gör' kelimesi, saz bölümünün 30. ölçüsündeki 'İskeleye yanaş' kelimeleri, saz bölümünün 31. ölçüsündeki 'gavur çocuğu' kelimeleri eser içerisindeki katma sözler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dile ve yöreye uygunluk açısından incelendiğinde, yöresel söz unsurlarının yöredeki dil ve üslup şeklinde olmadığı saptanmış olup ayrıca "Sokak Ağzı" üslubu ile icra ettiği gözlemlenmiştir. İcra esnasında yapmış olduğu katma sözler, sözlerin arasına eklediği serbest tekerlemeler ile yorumlandığı görülmüştür.

Şaban Gürsoy ile yapılan telefon görüşmesinde, kendisine neden bu sözleri okuduğunu, hangi kaynaklardan etkilendiği soruldu. Kendisi;

TRT, kültürümüz için önemli bir kaynak olabilir saygı duyuyorum ama halkın bizden beklediği bizim bu yönde okumamızdır. TRT'nin sözlerini halk bilmiyor.Eskiler bilir diyeceğim ama gençler bilmiyor.Ankara düğün piyasasının önemli isimleri vardı eskiden. Bunlar Necati Şenses, Peçenekli Süleyman, OğuzYılmaz gibi. Bunları dinleyerek müziğe başladım. Halkın hoşuna gidiyor böyle argo kelimeler. Kendilerinin yaşadığı ve yaşam içerisinde kullandıkları kelimeleri kullanıyoruz. Bu bi eğlence sektörü, kültürü yaşatmak gibi bir gayem yok. TRT'nin de son dönemde kültürü yaşatmak gibi hevesinin olduğunu düşünmüyorum. Son dönem de kanallarındaki programlar hep eğlenceye hitap ediyor (Gürsoy, Kişisel Görüşme, 2014).

Eserin Ses İle İcra Analizi

Çankırı'lı Şaban eseri ses ile icra ederken, ses tekniği ve ses eğitimi almadığı görülmüş, ses eğitiminde temel unsurların başında gelen diyafram kasını kullanmadığı gözlemlenmiştir. Eser içerisinde; "aman memleketim" sözünü kullanırken, memleket sözcüğü, uzun-kısa-uzun şeklinde icra edilmesi gerekirken, uzun-uzun-uzun şeklinde heceleri kullandığı gözlemlenmiştir. Bu ise eser icrasında 'Prozodi' kavramını içeren problemlere sebep olmuştur. Ancak Türk Halk Müziğinde yöresellik özelliğinin olması sebebiyle prozodi aranmaz.

Ses kaslarını çok iyi kullanamadığı için, hançere yapılacak bölümleri, daha sade bir ifade ile sunmaktadır. Bağlama çalıp okuduğu için, ses frekansını kaybettiği bölümlerde, bağlamadan destek alarak, icra hâkimiyetini devam ettirmeye çalışmıştır. Sözlerin arasına kattığı, serbest tekerlemeler, serbest sözler melodiler kullandığı gözlemlenmiştir.

Müzikal duyum olarak, profesyonel bir yapıdan uzak olunduğu görülmektedir. Bu görüntülerde profesyonel müzisyenler yer almayıp, enstrüman icrasını (bağlama), solistin kendi yaptığı gözlenmiştir. Eserin elektro bağlama ile çalındığı, iki adet ritim sazın ve klavyenin eşlik ettiği gözlemlenmiştir. Çalışmanın ekler kısmında yer alan VCD’de örnekleri içeren kayıtlarda bunlar görülmektedir.

Eserin İcra Edildiği Ortam ve Görsel Objelerin Analizi

İnternet ortamında ve Ankara’da yayın yapan bazı yerel TV kanallarında yer alan klip’te sunuma bakıldığında çekimlerin amatör ortamlarda kayda alındığı belirgin bir şekilde görülmektedir. Çekim hataları sıklıkla görülmektedir. Seslerin mix ve mastering durumları belirgin bir şekilde problemlidir. Ayrıca klip’te oyuncu olarak yer alan kişilerin ise Ankara Pavyonlarında çalışan kadınlar olduğu tarafımızca tespit edilmiştir. Oyuncu kadınların kıyafetlerinde tutarlılık yoktur. Oyunlardaki figürler çoğu zaman kişisel olmakla birlikte, oyunun belirli bölümlerinde küçük koreograflerin yapıldığı gözlemlenmiştir.

Video Klipin İnternet Ortamında İzlenme Oranlarına Yönelik Analiz

Gürsoy’un eserine yönelik olarak 3 adet görüntü bulunmaktadır.

1. Video: 23 Mart 2011 tarihinde yüklenmiş ve 266.751 kez izlenmiştir. Bu video, Youtube video izleme sitesine Müyap kullanıcısı tarafından yüklenmiştir (URL 2).

2. Video: 8 Nisan 2011 tarihinde yüklenmiş ve 19.929 (21.607 güncel) kez izlenmiştir. Bu video, Müyap kullanıcısı tarafından izlesene.com video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 3).

3. Video: 26 Nisan 2012 tarihinde yüklenmiş ve 49.970 (61.005) kez izlenmiştir. Bu video, Bey Plak kullanıcısı tarafından dailymotion.com video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 4).

Ankaralı İbocanve Yorumu

1976 yılında Ankara- Mamak’ta doğmuştur. Asıl adı İbrahim Kibaroglu’dur. Çocuk yaşlardan itibaren, bağlama çalmaya başlamıştır. Ankara gazino ve düğün piyasasının önemli bir yorumcusudur. “Adam Gibi Seven Yar Angarada Kalmadı” isminde bir albümü vardır (Bkz. Şekil 3.4).

Atım Araptır türküsünün Çankırlı Şaban tarafından icra edilen yorumu tarafımızca notaya alınmıştır (Bkz. Şekil 3.5).

ATIM ARAPTIR

Notlaya Alan
Erdal ŞAHİN

Kimden Alındığı .
Ankaralı İbocan

A MAN A DIM DA PA RA DEN PA RA AM MAN AM MAN
A NIAN MİY LE Kİ TİM DE AN GA RA VAY

Atım Araptır

AN KA RA SE Nİ EY LE MEZ AM BAN AM MAN
HAY DI GAL KİN GÜ LE K K SAZ LA RA VAY VAY
BİR E LİN DÜ SA Zİ GA LI YO DA BA Zİ BA Zİ
G İT ÜPŞ İM İS SİR Dİ DA U ÇİN GA NİN Gİ Zİ

Şekil 3: Ankaralı İbocan'ın Atım Araptır Benim türkü icrası

Eserin Müzikal Analizi

Eserin dizisi ‘Sol Müstezat’ tır. Eserin saz ve sözbölümlerindeki icra ile, TRT tarafından kayda alınan nota arasında kısmen farklar gözlemlenmiştir. Eserde söz bölümü başlangıcına kadar olan saz bölümünün 1.ve 2 ölçüsü intro şeklinde yapılmıştır. Saz bölümünde icra edilen melodiler ile birlikte, söz bölümünde kullanılan melodileri de, eserin saz bölümünde görülmektedir.

Eserde saz bölümünde daha süslü anlatım ifadelerine yerverilmiş ve makamsal geçki yapılmıştır. Bu makamsal geçkide, düğah (la)perdesi üzerinde hicaz dörtlüsünün yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu geçki eserin TRT kaynağı olan notasında sadece söz bölümünde yapılmış olmasına rağmen, bu icrada saz bölümünde de yapıldığı tespit edilmiştir.

EserinSözelAnalizi

Eserin söz bölümünde, söze başladıktan sonra, ‘intro’ bölümündeki 2 ölçü’lük saz cevabını eser içerisindeki kelimeleri böler iken tekrar kullandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca melodi bitmeden, belirli ölçülerde boş ritm çalınır, tekrar eserin söz bölümüne devam etmiştir. Eserin, TRT repertuarındaki notası 4/4 olmasına rağmen; bu icrada 2/4 lük çalınır okunmuştur. Eser 60 ölçü çalınmıştır.

Eserlerde en belirgin şekilde kendini gösteren değişimler, sözlerin değişmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. . Katma sözler kullanılmıştır. Bu katma sözler: ‘aman aman’, ‘vay vay’ gibi katma sözlerdir. Eserde değişen söz unsurları sokak ağzı ve argo kelimelerin olduğu bir üslupla değişmiştir.

Esere, TRT repertuarındaki 2. kıta sözleriyle başlamasına rağmen bu sözlerin büyük bir bölümünü değiştirmiş;

Atım kara ben kara (aman aman)
(Aman) Kalk gidelim Ilgar'a (aman)
Ilgar bizi neylesin (aman aman)
(Aman) Biz gidelim sazlara (aman)
Sözlerinin yerine;

Aman Atımda gara, ben gara (aman aman)
Aman Memleketimde Angara (vay vay)
Angara seni eylemez (aman aman)
Haydi kalkın gidek sazlara (vay vay)
Bir elinde sazı, çalar bazı bazı
Öpecektim ısırıda verdi, o cinganingızı
....Sözleriyle icra etmiştir. Ayrıca eserin 2. Kıtasında
Oy kargalar kargalar (aman aman)
Haydi ceviz dalımında ırgalar (vay)
Bir elinde sazı çalar bazı bazı
Öpecektim ısırıda verdi o gavurungızı

Ankaralı İbocan ile yapılan telefon görüşmesinde, kendisine neden bu sözleri okuduğunu, hangi kaynaklardan etkilendiği soruldu. Kendisi;

Küçük yaşlardan beri bağlama çalıyorum. Düğünlerde çalarak bu işe başladım. Bu piyasa da herkes bu şekilde okuyor. Ben geleneğinde çok farklı olmadığımı düşünüyorum. Eskilerde böyle okuyordu, belki TRT'ye sözleri öyle vermişlerdir. Belki de TRT sözleri düzeltmiştir. İnsanlar TRT'nin sözlerini bilmiyorlar ki zaten. O sözlerle eğleneceklerin idüşünmüyorum. Eklediğim sözleri zaten insanlar beğeniyor (Kıbaroğlu, Kişisel Görüşme, 2014).

Eserin Ses ile İcra Analizi

Sanatçının eseri ses ile icra ederken, ses tekniği ve ses eğitimi almadığı görülmüş, ses eğitiminde temel unsurların başında gelen diyafram kasını kullanmadığı gözlemlenmiştir. Eser içerisinde;

Sözler değişmiş olsa da, 'prozodi' probleminin olmadığı görülmektedir. Yorumcu eserin bazı bölümlerinde yapmış olduğu glisendolar ile esere ayrı bir akış kazandırmıştır. Dile ve yöreye uygunluk açısından incelendiğinde, yöresel unsura yakın bir üslup olduğu bölümlerin dışında ayrıca "sokakağzı" üslubu içiçe girmiş bir üslubun olduğu da gözlemlenmiştir. Sazına olan hakimiyeti ile sazında olan icrayı, sesine yansıttığı gözlemlenmiştir.

Müzikal duyum olarak, profesyonelle yakın bir duyum gözlemlenmiştir. Bu görüntülerde profesyonel müzisyenler yer almayıp, enstrüman icrasını (bağlama),

solistin kendi yaptığı gözlenmiştir. Sazına olan hâkimiyeti (teknik vb açısından), ortadereceli bir icracı olduğunu, gözlelememize sebep olmuştur. Eserin elektro bağlama ile çalındığı, iki adet ritim sazın ve klavyenin eşlikettiği gözlemlenmiştir. Çalışmanın ekler kısmında yeralan VCD’de örnekleri içeren kayıtlar da bunlar görülmektedir.

Eserin İcra Edildiği Ortam ve Görsel Objelerin Analizi

Video çekiminde Ankara’nın bir köyünde düğün esnasında çekilmiş olan bir görüntü vardır. Bu görüntü alışıla gelmişin dışında amatör ortamlarda, kayda alınmış olup, video ’da oyuncu olarak yer alan kişilerin ise Ankara Seymenlik kültürü oyun havalalarına yakın bir oyun sergileyen ve düğüne misafir olarak gelen gençlerden oluştuğu görülmektedir. Teknik olarak çok iyi bir müzik tesisatının olmadığı gözlemlenmiştir. Seslerin mix ve mastering durumları belirgin bir şekilde problemlidir. Oyunda gençlerin belirli bir koreografi içerisinde oynadıkları gözlemlenmiştir.

Video Klip’in İnternet Ortamında İzlenme Oranlarına Yönelik Analiz

Bu kişinin eserine yönelik olarak 7 adet görüntü bulunmaktadır.

1. Video: 20 Mart 2013 tarihin de yüklenmiş ve 81.750 kez izlenmiştir. Bu video, Fatih Tavız kullanıcısı tarafından Youtube video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 5).

2. Video: 18 Mayıs 2013 tarihinde yüklenmiş ve 290.774 kez izlenmiştir. Bu video, Yakup Ünlü kullanıcısı tarafından Youtube video izleme sitesine yüklenmiştir. (URL 6)

3. Video: 4 Ağustos 2013 tarihinde yüklenmiş ve 36.752 kez izlenmiştir. Bu video, Ankaralı İbocan kullanıcısı tarafından Youtube video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 7).

4. Video: 6 Ağustos 2013 tarihinde yüklenmiş ve 25.740 kez izlenmiştir. Bu video, Ankaralı İbocan kullanıcısı tarafından Youtube video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 8).

5. Video: 01 Kasım 2013 tarihinde yüklenmiş ve 18.630 kez izlenmiştir. Bu video, mplay kullanıcısı tarafından İzlesene.com video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 9).

6. Video: 02 Kasım 2013 tarihinde yüklenmiş ve 49.785 kez izlenmiştir. Bu video, Batuhan Atasert kullanıcısı tarafından Youtube video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 10).

7. Video: 14 Kasım 2013 tarihinde yüklenmiş ve 150.732 kez izlenmiştir. Bu video, Cevid kullanıcısı tarafından İzlesene.com video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 11).

Ankaralı Namık ve Yorumu

Ankaralı Namık, 6 yaşında saz çalmaya başlamıştır. Sazından lakabını almıştır. Önceleri “Sazcı Namık” ve “Ayarıcı Namık” lakaplarıyla anılan Namık asıl şöhreti “Ankaralı Namık” adıyla yakalamıştır. Gerçek adı Namık Uğurlu’dur. Ankara’nın şimşir kaşıklarına müzikler yaparak ve esprili sözleri bu müziklere ekleyerek, eğlenceli, insanı coşturan, piste davet eden, hareketli müziklerle şöhreti yakalamıştır. Müzikleri tüm Türkiye’ye yayılmıştır. Ankaralı Namık; İnönü Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümünü bitirmesine rağmen mesleğini icra etmemiş, müzikle kendine bir yol çizmiştir. Ankaralı Namık ilk albümlerini kendi satmaya çalışmış, azminin kararlığının sayesinde şimdilerde albümleri binlerce satmayı başarmıştır.

Ankara'dan bağımsız milletvekili olarak siyasete atılmayı denemiş ama başarılı olamamıştır. Şimdilerde Ankara Eczacı spor Kulübü Başkan Yardımcılığını ve Tüm Türkiye Çalışan ve Emekliler Birliği Genel Başkan Vekilliğini sürdürüyor.

Ankaralı Namık; Çankırı Kurşunlu'nun Yeşilöz köyünden.6 yaşına kadar Altındağ da büyümüştür.6 yaşında saz çalmaya başlamış olduğu hayatında düğünlerden, gazinolardan kasetleri binlerce satan bir şarkıcıdır. Gazinolarında ki programlarında akşamdan sabaha kadar pop müziğinden, sanat müziğine, arabeske kadar şarkılar söylüyor. Ankara tarzı müziğin neşeyi, eğlenceyi bunların yanında, dramı da barındırdığını söylüyor şarkıcı. Bu müzik aslında, ona göre, yaşamı hissedene kendisini anlattığını söylüyor (URL 13).

Atım Araptır türküsünün Ankaralı Namık tarafından icra edilen yorumu tarafımızca notaya alınmıştır (Bkz. Şekil 3.7).

ATIM ARAPTIR

Notaya Alan :
Erdal ŞAHİN

Kimden Alındığı:
Ankaralı Namık

GOÇLAR AĞARDAN

AĞALARAPAŞALARA KOŞLİLEREŞŞİLERE TAKSİCİYEDOLMUŞÇUYA KAMYORUCUYA OTOBUSÇUYE HALİCİYAKAZIÇIYA

YA/İCİYASA/ÇIYA KAZI SANADAÇIKAR

AL TIM GA RA YOKYA VALLADE BEN GA RA AM MAN AM MA N A MAN MİM LE

KE TIM GOÇ LAR AN GA RA VAY VAY

Bİ YİL BOY LE SİCAK ASKSIZ SEVDANIZ Gİ ÇİR SE AN

MAN AM MA N A MAN HA LİM HA RAP İR BE NİM GOÇ LAR BİR E LİN DE

SAZI ÇA LAR DA Zİ DAZI BEL Kİ SA NA DA ÇI KAR KA Zİ GÖ ÇÜM KAZI

Şekil 4: Ankaralı Namık'ın Atım Araptır Benim türkü icrası

Eserin Müzikal Analizi

DONANIM KARAR SESİ SES SAHASI DİZİSİ GÜÇLÜSÜ

Eserin dizisi 'Sol Müstezat'tır. Eserin saz ve söz bölümlerindeki icra ile, TRT tarafından alınmış olan nota arasında, büyük farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Eserde saz bölümünün büyük bir bölümünü, intro şeklindeki bir melodi yer almıştır. Saz bölümünde icra edilen melodilerin türkünün saz ve söz bölümlerinden bağımsız ve farklı olduğu gözlemlenmiştir.

Eserde saz bölümünde daha süslü anlatıma yer verilmiş olsa da, çalınan Saz-Bölümü'nün, eserin söz bölümüne giriş kısmına kadar olan melodisinin 16'lık notalar ile çalınan farklı melodiler olduğu gözlemlenmiştir. Eserin söz bölümünde, söze

başladıktan sonra, 'intro' bölümündeki 2 ölçü'lük saz cevabını, eser içerisindeki kelimeleri bölerek tekrar kullandığı gözlemlenmiştir.

Eser icra edilirken, aralarda olan katma sözler gereği, sürekli 'es'ler verilmiş, eserin bütünlüğünün bu şekilde bozulduğu gözlemlenmiştir. Eserin, TRT repertuarındaki notası 4/4 olmasına rağmen; buicrada 2/4 lükçalınıp okunmuştur. Eser 55 ölçü çalınmıştır.

Eserin Sözel Analizi

Eserde sözlerinde değişimler olduğu gözlemlenmiştir Eser İçerisinde katma sözler kullanılmıştır. Bu katma sözler, "sokak ağzı" ile kullanılmış katma sözlerdir. Bu sözler:

Eserin saz bölümünün 3. ölçüsünde yapılan, 'goçlar' kelimesi, saz bölümünün 5. ölçüsünde yapılan 'ağardan' kelimesi, saz bölümünün 8. ölçüsünde yapılan 'ağalara, paşalara' kelimeleri, saz bölümünün 9. ölçüsünde yapılan 'köşelere, şişelere' kelimeleri, saz bölümünün 10. ölçüsünde yapılan 'taksiciye, dolmuşçuya' kelimeleri, söz bölümünün 11. ölçüsünde yapılan 'kamyoncuya, otobüsçüye' kelimeleri, söz bölümünün 12. ölçüsünde yapılan 'halıcıya, kazıcıya' kelimeleri, söz bölümünün 13. ölçüsünde yapılan 'yazıcıya, sazcıya' kelimeleri, söz bölümünün 14. ölçüsünde yapılan 'kazı' kelimesi, söz bölümünün 15. ölçüsünde yapılan 'sana da çıkar' kelimeleri, söz bölümünün 26. ölçüsünde yapılan 'yok ya' kelimesi, söz bölümünün 27. ölçüsünde yapılan 'vallaha de' kelimesi, söz bölümünün 38. ölçüsünde yapılan 'sıcak' kelimesi, söz bölümünün 39. ölçüsünde yapılan 'aşksız' kelimesi, söz bölümünün 40. ölçüsünde yapılan 'sevdasız' kelimesi eser içerisindeki katma sözlerdir.

Esere, TRT Repertuarındaki 2. Kıta sözleriyle başlamasına rağmen bu sözlerin büyük bir bölümünü değiştirmiş;

Atım kara ben kara (aman aman)
(Aman) Kalk gidelim Ilgar'a (aman)
Ilgar bizi neylesin (aman aman)
(Aman) Biz gidelim sazlara (aman)

.....Sözlerinin yerine;

Aman Atım gara, ben gara (aman aman)
Aman memleketim goçlarAngara (vay vay)
Bu yıl böyle geçerse(aman aman)

Aman halim haraptır benim (vay vay)
Bir elinde sazı, çalar bazı bazı
Belki sana da çıkar, kazı koçum kazı
Sözleriyle icra etmiştir. Ayrıca eserin 2. Kıtasında;
Bizde muhabbeette rakı içeriz
Cuma, cumartesi, pazar, pazartesi salı
Sarhoş gezeriz
Çık güzelim kız ortaya çık
Aşktan saklanmak ne demek
Mutluluğun formülü çok açık
Bir sen, bir ben, henüz çocuk düşünmüyoruz

Sözleriyle icra etmiş ve bu sözleri kendisi eklemiştir. Eserin 1. Kıtasının sözlerini kullanmamıştır.

Eserin Ses ile İcra Analizi

Sanatçının eseri ses ile icrasına bakıldığında, ses tekniği ve ses eğitimi almadığı görülmüş, ses eğitiminde temel unsurların başında gelen diyafram kasını kullanmadığı gözlemlenmiştir. Eser içerisinde;

Sözleri icra ederken ‘prozodi’ problemi gözlemlenmiştir. Prozodi gözlemlenen kelimeler: ‘Bir elinde sazı’ yerine ‘Bire-linde sazı’, ‘Belki sana da çıkar’ yerine, ‘ Belki sana- daçıkır’ şeklinde uzun heceleri kısa, kısa heceleri de uzattığı gözlemlenmiştir.

Yorumcu eseri icra ederken, müzikalite ’ye önem vermek yerine, eser saz ve söz aralarında söylediği argo kelimeler ile eseri sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Dile ve yöreye uygunluk açısından incelendiğinde, tamamen yörenin dışında bir üslup ile icra ettiği gözlemlenmiştir.

Müzikal duyum olarak, iyi dereceli icraya yakın bir duyum gözlemlenmiştir. Bu görüntülerde profesyonel müzisyenler yer almayıp, enstrüman icrasını (bağlama), solistin kendi yaptığı gözlenmiştir. Eserin elektro bağlama ile çalındığı, iki adet ritim sazın ve klavyenin eşlik ettiği gözlemlenmiştir. Sazına olan hâkimiyeti (teknik vb açısından), orta dereceli bir icracı olduğunu gözlemlememize sebep olmuştur.

Eserin İcra Edildiği Ortam ve Görsel Objelerin Analizi

Klip alışıyla gelmişin dışında, amatör ortamlarda, kayda alınmış olup, klip’de oyuncu olarak yer alan kişilerin ise, oyun havası oynamakla maddi kazancını sağlayan gençlerin olduğu tarafımızca tespit edilmiştir. Çekim kalitesinin çok düşük olduğu gözlemlenmiştir. Seslerin mix ve mastering durumları belirgin bir şekilde problemlidir. Oyuncu erkeklerin kıyafetleri kendi aralarında uyumlu olsa da, yöresel bir kıyafet olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca oyuncuların oyunun tamamında belirli bir Koreografi içerisinde yapıldığı gözlemlenmiştir.

Video Klibin İnternet Ortamında İzlenme Oranlarına Yönelik Analiz

Bu kişinin eserine yönelik olarak 4 adet görüntü bulunmaktadır.

1. Video: 27 Ekim 2006 tarihinde yüklenmiş ve 1.522.109 kez izlenmiştir. Bu video, isimsiz kullanıcısı tarafından Youtube video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 14).

2. Video: 9 Eylül 2009 tarihinde yüklenmiş ve 65.430 kez izlenmiştir. Bu video, Birkin Acar kullanıcısı tarafından dailymotion.com video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 15).

3. Video: 18 Ağustos 2010 tarihinde yüklenmiş ve 51.601 kez izlenmiştir. Bu video, isimsiz kullanıcısı tarafından izlesene.com video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 16).

4. Video: 18 Ağustos 2013 tarihinde yüklenmiş ve 92.542 kez izlenmiştir. Bu video, Emrah tüzel kullanıcısı tarafından Youtube video izleme sitesine yüklenmiştir (URL 17).

KAYNAKÇA

- Çakır, A. (1993). “Ankara Seymen Oyunları”, Anfora yayınları, Ankara.
- Özgenel, E. (2003). “Ankara Seymenlerinin Oyun Müziklerinin İncelenmesi”, Bitirme Ödevi, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Temel Bilimler Bölümü, İstanbul.
- Şapolyo, E. B. (2002).“Atatürk ve Seymen Alayı”, Ankara Kulübü Yayınları, 2. Baskı. Ankara.
- Şimşek, H.G. (2001). “Ankara Halk Türküleri ve Oyun Havaları”, Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- Tan, N., Turhan, S. (1998). “Ankara Halk Müziği”, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara.
- TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, “Seymen” maddesi, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,9. Baskı. Ankara.
- Tuğrul, M. (1945). “Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri”, Recep Ulusoglu Basım, Ankara.
- Uluğ, N. H. (1997).“*Hemşehrimiz Atatürk*”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 3. Baskı, Ankara.
- Yönetken, H. B. (1966). “Derleme Notları”, Orkestra Yayınları, Ankara.

EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARINI ÖDÜL VE CEZA VERMEDEN YETİŞTİRMESİNE YÖNELİK KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Ayşenur DURSUN

Ulsulararası Vizyon Üniversitesi / Gostivar

1.GİRİŞ

Çocuk hiçbir yönüyle yetişkinin bir örneği değildir. Bedensel yapısı, zihinsel ve duygusal özellikleriyle ebeveyninden bambaşka bir varlıktır. Kendine özgü dünyası, kendine özel gelişme ve büyüme süreci vardır. Çocuğun iyi yetişmesine yardım etmek için onu tüm yönleriyle tanımak ve desteklemek gerekmektedir (Düzgün, 2006). Çocuğun mizacı ve mizaç özellikleri, ebeveynliği belirleyen bir etmen olarak görülmektedir (akt; Aytemiz, 2010). Çocukların bilinçli birer birey olmaları ebeveyn tutumlarına bağlıdır. Bu çalışma kapsamında çocuk eğitiminde literatürde sıklıkla tartışılan ödül ve ceza sisteminin etkin bir sistem olmadığını çocuğun bilinçli ve istenilen düzeyde ıy bir birey olması için ebeveyn tutumlarının öneminin ve gerekliliğinin ortaya konulmasıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çocuk ve Çocukluk Kavramı

TDK sözlüğü (1988, 495), çocuğu “Bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan.” olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre çocuk, gelişim dönemine göre açıklanmış, insan yaşamının bir evresi olarak ifade edilmiştir. Çocuk kelimesi, belirli yaş aralığındaki bireyleri karşılayan bir kavram olarak kendini göstermektedir. Çocukluk ise TDK sözlüğünde (1988, 496), “Çocuk olma durumu.” şeklinde karşılık bulmaktadır. Buradan yola çıkarak çocuk belirli yaş aralığındaki bireyler olarak tanımlanırken çocukluk da bu yaş aralığında bulunma durumu olarak ifade edilebilir. Onur (2007, 19), çocuğu somut bir varlık, çocukluğu ise soyut düşünceler bütünü olarak tanımlamıştır. Çocukluk kavramı, yaşamın belirli bir dönemini karşıladığı gibi, bu dönemdeki fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal süreçleri de içermektedir (Gönder, 2004, 2). Çocuk kavramı daha dar bir alanı kapsarken çocukluk; çocuk ile ilgili süreçleri, algıyı ve yaşantıları da içine alarak daha geniş bir

çerçeve çizmektedir. Çocuk, 18 yaşın altındaki bireyleri ifade ederken çocukluk gelişim sürecinin biyolojik evresi ya da modern bir icat olarak düşünülmektedir (Meynert, 2013, 72).

Toplumun çocukluk algısı ve çocukluğa yükledikleri anlam, çalışmanın ana hattını oluşturduğundan çocukluk kavramı, bu çalışmada daha çok toplumsal tarafla ele alınmıştır. “Çocuk her toplumda, her kültürde vardır, ancak çocukluk, toplumdaki topluma ve kültürden kültüre değişiklik gösterebilen bir kavramdır.” ifadesiyle Sormaz (2010, 34), çocukluğun her toplum ve kültürde farklı biçimde algılandığını öne sürmektedir. Çocukluğun algılanışı toplumlara ve çağlara göre farklılık gösterdiğinden tanımlaması güç olmaktadır. Sözelimi; Orta Çağ Avrupa’ında Hristiyanlığın etkisiyle çocuklar günahkâr sayılırken, İslam ülkelerinde Tan’ın (1994, 4) ifadesine göre çocukların masum ve günahsız olduklarına inanılmaktaydı. Bu şekilde coğrafyadan coğrafyaya değişen çocukluk, aynı coğrafyada farklı dönemler içerisinde de değişebilmektedir. Toplumdaki siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal gelişmeler çocukluğun algılanışında ve çocuğa yüklenen anlamda değişiklikler meydana getirmektedir. Bu bakımdan çocukluk, diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göre belirlendiğinden toplumsal bir kavram olarak görülmektedir (Tan, 1989, 71).

2.2. Çocuk Eğitiminde Ödül ve Ceza Sisteminin Etkileri ile Ebeveyn Tutumlarının Çocuk Üzerindeki Etkileri

Bireyin gelişimi, toplumla kaynaşması ve karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelmesinde içinde yaşadığı sosyal destek ağının önemi büyüktür. Özellikle aile bireyleri başta olmak üzere ebeveynlerin bireye yönelik tutumları bu noktada oldukça önem kazanmaktadır (Yıldız, 2004). Araştırmacılar, insanların neden farklı biçimde ebeveynlik yaptığı sorusunu cevaplamak için kişilik ve ebeveynlik arasındaki ilişkiye odaklanmışlar ve ebeveynlik davranışındaki çeşitliliklerin kısmen kişilikteki değişikliklere bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır (akt; Aytemiz, 2010). Sak, Şahin Sak, Atli, Şahin (2015), araştırmalarında, 4-6 yaş aralığında çocuğu olan anne ve babaların ebeveynlik tutumlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, annelerin cinsiyetlerine, yaşadıkları bölgeye, öğrenim durumlarına, yaşlarına, evlendikleri yaşa ve sahip oldukları çocuk sayısına göre ebeveynlik tutumları arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre, anne- babaların çoğunun, kendi anne- babalık tutumu hakkında bir farkındalık sahibi olduğu, sahip oldukları anne- babalık tutumlarını etkileyen faktörler olarak en çok yetiştirilme tarzlarını ve psikolojik durumlarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları kültürel etkenler, anne babanın yetiştirilme biçimi, ebeveynlerin ilişki düzeyleri, ailenin sosyo- ekonomik durumu, anne babanın eğitim durumu, mesleği gibi birçok

faktörden etkilenecek, aileden aileye değişim göstermektedir (akt; Kızıltepe, Uyanık, Özsüer ve Yaşar; 2013).

Çocuğun sağlıklı gelişmesi için doğumdan itibaren, anne babasının sevgi ve ilgi göstererek ihtiyaçlarını karşılama gerekir. Anne babanın çocuğun kişilik gelişimi için en önemli modeller olduğu oldukça açıktır. Çocuk en yakınında bulunan bu modellerle özdeşim kurarak kendi kişiliğini şekillendirmeye başlayacaktır (Balat, 2007). Ebeveynlerin kendi çocukluk yıllarında, anne babasıyla kurmuş olduğu etkileşim, gösterilen sevgi, baskı gibi davranışlar, şimdiki ebeveynlik tutumlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir (Yavuzer, 2001). Toplumdaki kültürel değerler ebeveynin çocuk yetiştirme konusunda tutumlarını etkilemektedir. Ebeveynlerin çocuğa karşı tutumunun ebeveynin yaşı, eğitim düzeyi, ailedeki çocuk sayısı, çocuğun istenen çocuk olması gibi pek çok faktörle ilişkili olduğu bilinmektedir (Balat, 2007). Anne babanın daha doğumdan önce zihinlerinde istedikleri çocuk ile ilgili, hayali bir çocuk kavramı oluşur. Dünyaya gelen çocuğun, anne babanın beklentilerine uygun olmadığı takdirde, anne baba reddedici bir tutum sergiler.

2.3. Ebeveyn Tutumlarını Etkileyen Faktörler

Çocuğun sağlıklı gelişmesi için doğumdan itibaren, anne babasının sevgi ve ilgi göstererek ihtiyaçlarını karşılama gerekir. Anne babanın çocuğun kişilik gelişimi için en önemli modeller olduğu oldukça açıktır. Çocuk en yakınında bulunan bu modellerle özdeşim kurarak kendi kişiliğini şekillendirmeye başlayacaktır (Balat, 2007). Ebeveynlerin kendi çocukluk yıllarında, anne babasıyla kurmuş olduğu etkileşim, gösterilen sevgi, baskı gibi davranışlar, şimdiki ebeveynlik tutumlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir (Yavuzer, 2001). Toplumdaki kültürel değerler ebeveynin çocuk yetiştirme konusunda tutumlarını etkilemektedir. Ebeveynlerin çocuğa karşı tutumunun ebeveynin yaşı, eğitim düzeyi, ailedeki çocuk sayısı, çocuğun istenen çocuk olması gibi pek çok faktörle ilişkili olduğu bilinmektedir (Balat, 2007). Anne babanın daha doğumdan önce zihinlerinde istedikleri çocuk ile ilgili, hayali bir çocuk kavramı oluşur. Dünyaya gelen çocuğun, anne babanın beklentilerine uygun olmadığı takdirde, anne baba reddedici bir tutum sergiler

3. ÇOCUK NASIL YETİSTİRİLMELİDİR: MODERN ÇOCUK ANLAYIŞI

Batı'nın modern çocuk tasarımı, çocuğu tanıma ve özneleştirme amacı ve çabasıyla oluşturulmuş; çocuk modernleşmesi ise, okulun da rolüyle, çocukların bir birey olarak özneleşmesini sağlamıştır (Şirin, 2016, 71-72). Onur'un (2007, 388) ifadesiyle Batı'da 17. yüzyılda başlayan çocuk modernleşmesi; çocukluğun keşfedilmesi sonucunda gündeme gelmiştir. Çocukluğun tanınması ve özelliklerinin fark

edilmesi sonucunda geleneksel çocukluk yerini modern çocukluğa bırakmaya başlamıştır ki bu süreç, çocuk modernleşmesi olarak ifade edilmektedir.

Stearns'a (2005, 42) göre, çocuk yaşantısının tarımsal toplumun koşullarından endüstriyel topluma dönüşümü bu modernleşmenin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çocukların yaşantısı, algılanışı, kimliğindeki değişimlerin ve özneleşme sürecinin çocuk modernleşmesinin ana hattını çizdiği söylenebilir. "Batı'da çocuk modernleşmesi, aile kurumunun etkin duruma getirilmesi, matbaanın icadı, okullaşma ve sanayi toplumuna paralel olarak ortaya çıkan bir süreçtir." (Şirin, 2016, 22) Batı toplumunda meydana gelmiş ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeler; çocuklar dahil toplumun her üyesinin yaşantısında değişikliklere yol açmıştır. Stearns (2005, 43-44), çocuk modernleşmesinin birbiriyle ilişkili üç değişimin etkisiyle meydana gelmiş bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Birincisi ve en temeli çocukluğun iş ortamından okul ortamına doğru bir geçiş göstermesidir. İş ortamının yerini okula bırakması ve kentleşmenin sonucu olarak, çocuk modernleşmesi kavramının gelişimini sağlayan ikinci faktör ise aile kurumunun küçülmeye başlamasıdır.

Üçüncü temel değişim ise bebek ölümleri oranının belirgin bir şekilde düşmesidir. Onur (2007, 387) da çocukluğun modernleşmesi sürecinde Batı'daki Aydınlanma ve Romantizm akımlarının etkisi olduğunu belirtmiş; ancak sanayileşme ve okullaşmanın daha büyük bir rolü olduğunu öne sürmüştür. Üç araştırmacının da ortak olarak çocuk modernleşmesi sürecinin bel kemiği olarak gördükleri gelişme; okullaşmadır. Okulun, çocukların yaşlılarıyla sosyalleşebildiği ve onları iş ile yetişkin ortamından uzaklaştıran bir kurum olarak düşünüldüğünde çocuğun tanınması ve modernleşmesi sürecine ne ölçüde bir katkısının olduğu anlaşılabilir. Şirin (2012, 142-143), okulun çocuk modernleşmesinin en önemli kurumu sayılmasının nedeni olarak; çocuk ve yetişkin ayırımına yol açmış olmasını göstermektedir.

4.BULGULAR

Literatürde, çocuk yetiştirme tutumlarının belirli sınıflara ayrıldığı görülmektedir. Yavuzer (2013), annelerin çocuklarına karşı en yaygın tutum ve davranış biçimlerini, aşırı koruma, hoşgörü sahibi olma, aşırı hoşgörü ve düşkünlük, reddetme, kabul etme, baskı altında bulundurma, çocuklara boyun eğme ve çocuk ayırma olarak sınıflandırmaktadır. Çocuk modernleşmesinin, çocuk ve yetişkin dünyası arasına bir sınır çizerek çocukların kendine has özelliklerinin öne çıkmasına neden olması en önemli özelliklerinden biri olarak düşünülebilir. Şirin (2016, 23) "Çocuk modernleşmesi, çocuk ve yetişkin farklılaşması yanında, yetişkinliğin biçimlenişine de yön veren sosyal, kültürel ve politik bir harekettir." ifadesiyle bu modernleşme sürecinden etkilenenlerin yalnızca çocuklar olmadığı ileri sürmüştür. Çocukların kimliği ve top-

lumdaki rollerinin değişimiyle toplumun diğer bireylerinin yaşantıları da yeniden tanımlanmıştır. Çünkü aslında, çocuğun yetişkinden farklı olduğunun görülmesi, yetişkinin çocuktan farklı olduğunun da anlaşılması demektir.

SONUÇ

Çocuğun çevresinde sürekli onu kontrol etmeye çalışan birinin bulunması, çocuğun çevresi ile etkileşime girmesini engelleyerek, bilgi elde etme olanağını kısıtlayacaktır. Ebeveyn çocuğun çabasını önemsemeyip eleştirel bir tutum sergilediği takdirde çocuk dikkat çekmek için mükemmeliyetçiliğe yönelir ya da çabalamaktan vazgeçer. Anne çocuk ilişkisindeki fiziksel temasın gerçekleşmemesi, gelecekte ortaya çıkan davranış bozukluklarının nedeni olarak gösterilmektedir. Ailesi tarafından olumlu değerlendirmeler ile karşılaşan çocuk özgüveni artarak daha iyisini yapmak için çaba gösterirken, olumsuz değerlendirmeleri alan çocuk özgüvenini kaybederek kendisini başarısız olarak algılar. Çocuklarda okuma olgunluğunun gelişmesinde aile çevresi ve ev ortamında kullanılan dil önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, E., Ercan, Z. , Aral, N. (2011). Annelerin Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocuklarının Okul Olgunluğu Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. Siyasal Kitabevi. Ankara,1158-1167.
- Aktaş, Zeki. 2018. Farabi ve John Locke'un Ahlak Felsefelerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakır, Kemal. 2007. Jean-Jacques Rousseau'nun Natüralist Eğitim Anlayışı. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi. s. 15: 103-122.
- Baran, Murat. 2013. Avrupa'da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye'ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açından Bir Bakış. Turkish Studies. 8/11: 55-79.
- Demir, E., Şendil, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği ETÖ. Türk Psikoloji Yazıları, Haziran, 11(21), 15-25.
- Düzgün, Ş. (2006). Eğitim Sürecinde Ana- Babaların Çocuklarına Olan Etkileri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 225-238.

- Gönder, Levent A. 2004. Modernite, Çocuk ve Reklam. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Filiz, Z., Yaprak, B. (2009). A Study On Classifying Parenting Styles Through Discriminant Analysis. *Journal Of Theory And Practice In Education*, 5 (2), 195-209.
- Gardner, H. (2007). *Geleceği İnşa Edecek Beş Zihin*. İstanbul: Optimist.
- Kartal, H.(2007). Erken Çocukluk Eğitimi Programlarından Anne- Çocuk Eğitim Programının Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bilişsel Gelişimlerine Etkisi. *İlköğretim Online*, 6 (2),234-248.
- Meynert, Mariam. 2013. Conceptualizations of Childhood, Pedagogy and Educational Research in the Postmodern – A Critical Interpretation. Licentiate Thesis. Department of Sociology, Lund University.
- Morgan, C. T. (1997). *Psikolojiye Giriş*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Orbay, S. (1995). Psikiyatri kliniğine başvuran çocuk ve ergenlerde ana-baba tutumu, benlik kavramı ve semptomlar arasındaki ilişkinin araştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Oktay, A. (1983). *Okul Olgunluğu*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. No:3089.
- Oktay, A. (1990). Türkiye’ de Okul Öncesi Eğitim. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı 2,151-160.
- Sormaz, Fulya. 2010. *Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak: Sosyo-Kültürel Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sormaz, Fulya, Hülya Yüksel. 2012. Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyuncağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(3): 985-1008.
- Sümer, N., Aktürk, E., Helvacı, E. (2010). Anne- Baba Tutum Ve Davranışlarının Psikolojik Etkileri: Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, Haziran 2010, 13, 42-51.
- Yörükoğlu, A. (2014). *Çocuk Ruh Sağlığı*. 35. Basım. İstanbul: Özgür

İLKOKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETİM LİDERLİĞİ ROLLERİNİ YERİNE GETİRME DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Tuğba AYYILDIZ

Okan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Banu ERGİN

Okan Üniversitesi

ÖZET: Bu araştırmanın amacı; cinsiyet, çalışılan kurum türü, mesleki kıdem ve eğitim durumu değişkenlerine göre ilkökul öğretmenlerinin görüşlerine bakılarak ilkökul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini ne düzeyde yerine getirdiklerinin belirlenmesidir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul'da İli Eyüpsultan İlçesinde bulunan ilkökullarda görev yapan öğretmenleri kapsamaktadır. Bu araştırmanın evrenini toplam 188 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklem seçilmemiştir. Evrenin tümüne ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın verileri, Hallinger ve Murphy (1987) tarafından geliştirilen PIMRS (Principal Instructional Management Scale) 'in Gümüşeli (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanması sonucu ortaya çıkan "Öğretim Liderliği Anket Formu" aracılığıyla elde edilmiştir. Veri analizi için SPSS 22 (The Statistical Packet for Social Sciences-Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı) programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesi için aritmetik ortalama, standart sapma, t-testi ve tek yönlü varyans analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ilkökul öğretmenlerinin görüşlerine bakılarak ilkökul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini yerine getirme düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Bununla birlikte cinsiyet ve eğitim durumu değişkenleri açısından anlamlı bir farklılaşma olmazken, çalışılan kurum türü ve mesleki kıdem değişkenlerinde alt boyutların bazılarında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Öğretim Liderliği, İlkokul Müdürleri

Determination oft Levels of the Primary School Managers to Follow the Roles of Instructional Leadership

ABSTRACT: The aim of this research is to determine which level primary school managers perform their roles of instructional leadership according

to gender, type of school, vocational seniority and educational background by looking at primary school teachers in 2018-2019 educational years. The research was carried out in the screening model of quantitative research methods. 188 teachers constitute the universe of this research. Sample is not chosen. It is tried to be reached all universe. Research data are obtained by using PIMRS (Principal Instructional Management Scale) which was developed by Hallinger and Murphy (1987) and adapted to Turkish by Gümüşeli (2016). SPSS 22 (The Statistical Packet for Social Sciences) programmer is used for the data analysis. To analyze of obtained data arithmetic mean, standard deviation, t-test and one way variance methods are used. It is seen that by looking at primary school teachers' views educational primary school managers' level of performing their roles of instructional leadership is over average in the result of the research. However, while there was no significant difference in terms of gender and educational background variables, significant differences were found in some of the sub-dimensions of the type of school and vocational seniority variables studied.

Key Words: Instructional Leadership, Primary School Managers

1. GİRİŞ

Liderlik sürekli araştırılan, geliştirilen bir konu olmakla birlikte toplumların her döneminde ihtiyaç duyulan kavramlardan biridir. Liderlik kavramının ortaya çıkışı 1300'lü yıllara dayanmasına karşın liderlik olgusunun 19. yy başlarında ortaya çıktığı ve günümüzde hızla önem kazandığı görülmektedir. Modern dünyada oldukça önem kazanan liderlik alanında pek çok araştırma yapılmasına rağmen liderliğin ne olduğuna ilişkin halen ortak bir tanıma ulaşılamamıştır. Liderlik bazen liderin sahip olması gereken özelliklerle açıklanmaya çalışılırken, bazen gösterdiği davranışlarla bazense durumsallık olgusu içerisinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Lider içinde olduğu toplumun yararını gözeterek, değişim ve dönüşümünü sağlayabilecek zeka, bilgi ve yeterliklere sahip olmalıdır. İkna kabiliyeti yüksek, çevresini etkileyebilen, gerektiğinde kritik kararlar verebilen ve aldığı kararların sonuçlarının ardında durmasını bilen bir kişi olmalıdır. Lidere koşulsuz bağlılık gösteren, ona güvenen, saygı ve hayranlık duyan takipçilerinin olması da liderlik için aranan şartlardan biridir. Takipçilerin de heyecan duygusunu tetikleyerek ortak amaçlar doğrultusunda harekete geçirmelidir. Lider sahip olduğu gücün bilincinde olmalı ve bu gücü kullanabilme yetisine sahip olmalıdır. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da liderlik olgusuna ihtiyaç duyulduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Eğitim öğretimde liderliği sağlayan okul müdürlerinin birer öğretim lideri olması beklenmektedir. Öğretim liderliği; eğitim öğretim programında öncelikli konu-

ları belirleyerek, hedeflerin gerçekleştirilmesine kendini adanma, amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli kaynakları sağlama ve kullanma yeterliğine sahip olma, olumlu bir iklim oluşturma, uzun vadede açık bir vizyon geliştirme, karar verme sürecinde birimlerin görüşlerini alma ve zamanı etkili kullanma davranışlarının bir bütünüdür (Çelik, 2013). Öğretim liderliği eğitim öğretim faaliyetlerinin etkili bir biçimde yürütülmesi ile ilişkili bir liderlik biçimi olup, diğer liderlik biçimlerinden farklı olarak öğretme ve öğrenme süreçleri üzerine odaklanmaktadır. Öğretim lideri ise bulunduğu kurumda öğretim liderliği davranışlarını gerçekleştirerek yönetimi sağlayan liderdir.

Okullar gerçekleştirdikleri etkinlikler sayesinde kalkınmış ve uygar bir toplumun, bilgili ve becerikli bireylerin ve nitelikli insan yetiştirilmesinin gerçekleştirildiği yegâne örgütlerdir. Hemen her ülkede hükümetlerin, toplumun ve bilim insanlarının odak noktası haline gelmiş bu kurumlar hayati bir öneme sahip oldukları rollerini tam anlamıyla yerine getirebilmeleri için etkili bir liderlik anlayışıyla yönetilmeleri gerekmektedir. Çağımız artık bir bilgi ve iletişim çağı haline gelmiştir. Hızla değişen ve gelişen teknolojiye toplumların ayak uydurması gerekmektedir. İşte bu noktada toplumların kalkınabilmesi için eğitimin önemi çok büyüktür. Toplumlar ancak eğitim sayesinde bu gelişme ve değişimlere uyum sağlayabilmekte ve çağın gerisinde kalmanın önüne geçebilmektedir. Eğitimin işlevlerini tam ve etkili olarak yerine getirebilmesi ancak iyi bir liderlik ile gerçekleşebilir. Bu sebeple ülkemizde eğitim liderleri olarak görev yapan okul müdürlerinin etkili öğretim liderliği davranışlarına sahip olması gerekmektedir. Bu araştırma ile okul müdürlerinin öğretim liderliğini gerçekleştirme düzeylerinin belirlenerek eğitim yönetimi ve denetimi alanında güncel literatüre katkı sağlanması beklenmektedir.

Araştırma ile ilkökul öğretmenlerinin görüşlerine bakılarak öğretim liderleri olarak görülen okul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini ne düzeyde yerine getirdikleri belirlenmesi hedeflenmiştir.

Araştırma bağlamında şu alt problemlere yanıt aranmıştır;

1. İstanbul İli Eyüpsultan İlçesinde bulunan ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri nedir?

2. İstanbul İli Eyüpsultan İlçesinde bulunan ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini yerine getirme düzeyleri **cinsiyete , çalışılan kurum türüne, mesleki kıdeme, eğitim durumuna** göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Öğretim Liderliği Kuramı

Öğretim liderliği; iyi bir öğrenci yetiştirme, öğretmenler için daha arzu edilebilir öğrenme koşulları sağlama, okulun çalışma çevresini tatmin edici ve üretken bir çevreye dönüştürme eylemlerini ifade eder (Çelik, 2013). Eğitim yönetimi alanında çalışma yapan bilim adamlarının öğretim liderliği konusuna yoğun ilgi göstermelerinin temel nedenlerinden biri, bu liderlik rolünün etkili okul yaratmada anahtar öğe rolünü oynadığının kanıtlanmış olmasıdır. Diğer de öğretim liderliğinin okul örgütüne özgü bir liderlik niteliği taşımasıdır (Gümüşeli, 1996). Öğretim liderliği; “Eğitim işini başarmak için müdür, öğretmenler, öğrenciler, aileler ve okul kurulunu birlikte çalışabilecekleri bir örgüt ikliminin yaratılmasıdır.” (Mc Evan, 1994: 6, Akt. Aksoy, 2008). Şişman, öğretim liderliğini; “Okulun eğitsel amaçlarının gerçekleştirilmesi için öğretim kadrosunun gizil gücünü ortaya çıkarabilme ve bunu okul süreçleri içinde sürdürme.” şeklinde tanımlamaktadır (Şişman, 2014, s.58). Öğretim liderliği literatürde geçen diğer liderlik türlerinden farklı olarak öğretme ve öğrenme süreçleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir başka ifadeyle, öğretim liderliği, öğrenciler, öğretmenler ve öğretim programlarının yer aldığı öğretim süreçleriyle ilişkili olan bir liderliktir (Gümüşeli, 1996). Murphy (1998) okul yönetimine ilişkin değişmelerin 21. yüzyılda da artan bir biçimde devam edeceğini belirterek geleceğin yöneticilerinin temel yönetim becerilerinin yanı sıra okul örgütlerinin toplumun ihtiyaçları doğrultusunda tasarlayabilecek olan örgütsel mimarlık, öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırıcı eğitsel ortamı oluşturabilecek öğretim liderliği rolleri ile donatılması gerektiğini ileri sürmektedir (Aksoy, 2008).

Öğretim liderliği alanında Türkiye’de yapılan çalışmaların çok uzun bir geçmişe dayanmamakla birlikte son yıllarda önem kazanmış ve bu alanda yapılan çalışmaların sayısı oldukça artmıştır. Bu araştırmalardan ilki Gümüşeli (1996) tarafından gerçekleştirilen öğretim liderliği alanında Türkiye’de yapılan ilk bilimsel araştırma niteliği taşıyan; “İstanbul İlindeki İlköğretim Okulu Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları” konulu araştırmadır. Tarama modelinde gerçekleştirilen araştırmada; Bayrampaşa, Beşiktaş, Fatih, Kadıköy, Maltepe, Şişli, Ümraniye, Üsküdar ilçelerinde bulunan 110 ilköğretim okulu yansız seçimle örnekleme alınmıştır. Araştırmanın örneklemini 104 okul müdürü ve 195 öğretmen olmak üzere 299 kişi oluşturmuştur ve okullar A, B ve C tipi okullar olmak üzere 3 tip okula ayrılmıştır.

Okul tipi: Resmi Gazete’nin 5 Ekim 1990 gün ve 20656 sayısında yayınlanarak yürürlüğe giren “Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurum Yöneticilerinin Nitelikleri ile Atanmaları Hakkında Yönetmelik” hükümlerine göre yapılan değerlendirme ile, il ya da ilçe milli eğitim müdürlüklerince belirlenen okul çeşididir (Gümüşeli, 1996).

Araştırmada sonucunda okul müdürleri araştırmada yer alan on bir görev içerisinde; okulun amaçlarını açıklama, varlığını hissettirme, öğretmenleri çalışmaya özendirme, öğrencileri öğrenmeye özendirme olmak üzere dört görevi her zaman yerine getirdiklerini belirtmişlerdir. Bunların dışında kalan okulun amaçlarını geliştirme, öğretimi denetleme ve değerlendirme, eğitim programını eşgüdümleme, öğrenci başarısını izleme, öğretim zamanını koruma, öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama, akademik standartlar geliştirme ve uygulama gibi yedi görevi ise çoğunlukla yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular ilköğretim okulu müdürlerinin kendilerini öğretim liderliği alanında yeterli gördüklerini ortaya çıkarmaktadır. Öğretmenler ise ilköğretim okulu müdürlerinin okulun amaçlarını geliştirme, açıklama, eğitim programını eşgüdümleme, öğretim zamanını koruma, varlığını hissettirme, öğretmenleri çalışmaya özendirme, akademik standartlar geliştirme ve uygulama, öğrencileri öğrenmeye özendirme olmak üzere sekiz görevi çoğunlukla yerine getirdiklerini; buna karşın öğretimi denetleme ve değerlendirme, öğrenci başarısını izleme, öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama gibi üç görevi ise ara sıra yaptıklarını algılamışlardır. Bu bulgular, öğretmenlerin genel olarak öğretim liderliği görevlerinin müdürlerin algıladıklarından daha düşük düzeyde gerçekleştirildiği görüşünde olduklarını ortaya çıkarmaktadır (Gümüşeli,1996).

Başka bir araştırma Kurt'un (2013) gerçekleştirmiş olduğu " İlkokul ve Ortaokul Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışlarının Öğretmen Motivasyonuna Etkisi" konulu araştırmasıdır. Araştırma ile ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin motivasyon düzeyleri ve yöneticilerin öğretim liderliği düzeylerine bakılarak bu ikisi arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Şişli İlçesinde görev yapan 1323 öğretmen arasından random yöntemiyle seçilen 16 ilkokul ve ortaokulda görevli toplam 318 öğretmenden oluşturmuş, öğretmenlerin motivasyon düzeylerini belirlemek için motivasyon ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 15 programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Bağımsız Gruplar T testi ve Anova, Kruskal Wallis, Mann Whitney-U testleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin motivasyon düzeyleri "orta" düzeyde şeklinde bulunmuş, öğretmenlerin motivasyon düzeyleri ile cinsiyet, yaş, kıdem yılı ve kurumda çalışma süresi değişkenleri açısından anlamlı farklılık bulunmazken, kurum türü, branş ve öğrenim durumu değişkenine bağlı olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin öğretim liderliği davranışları öğretmen algılarına göre "ara sıra" düzeyinde olarak bulunmuştur. İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin öğretim liderliği davranışlarının, öğretmenlerin motivasyon düzeyleri ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki verdiği, ilkokul ve ortaokul

yöneticilerinin öğretim liderliği davranışlarının, öğretmenlerin motivasyonun %52'sini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır (Kurt, 2013).

Acar (2015) tarafından gerçekleştirilen “İlkokul ve Ortaokul Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışlarını Gösterme Düzeyi” konulu araştırma ile Iğdır İli Merkez ve ilçelerinde görev yapan yöneticiler ve öğretmenlerin öğretim liderliği düzeyleri ve bu alandaki eksikliklerin tespit edilmiştir. Ayrıca okul yöneticilerinin öğretim liderliği rollerini sınırlandıran etkenler üzerinde durulmuş, öğretmen ve okul yöneticileri arasında bu konuda bir görüş birliği olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini Iğdır ilindeki ilkokul ve ortaokullarda görev yapan 150 müdür, 500 öğretmen oluşturmuştur. Verilerin analizinde Kruskal Wallis ve Mann Whitney-U testleri kullanılmıştır.

Araştırmanın sonucunda; ilkokul ve ortaokul yöneticileri öğretim liderliğinin, yönetim becerileri boyutundaki ifadeleri “çoğu zaman” gerçekleştirdiklerini ifade ederken, öğretmenlere göre yöneticiler bu boyuttaki davranışları “ara sıra” düzeyinde göstermektedirler. Yöneticilerin kıdem yılları dikkate alındığında en yüksek puanı kıdem yılı en yüksek olan grubun aldığı görülmektedir. Yöneticilerin öğretmen sayılarının ortalamaları dikkate alındığında en yüksek puan öğretmen sayılarının az olduğu grubun sahip olduğu ve öğretmen sayısı arttıkça ortalamalarının da azaldığı görülmektedir. Sınıf öğretmeni olan öğretmenlerin diğer öğretmenlere göre ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin kıdem yıllarının dikkate alındığında ise en yüksek puan, kıdem yılı en yüksek olan grubun aldığı görülmektedir. Öğretmen ve yöneticilerin öğretim liderliğini gerçekleştirme düzeylerine yönelik görüşleri hizmet içi alıp almama durumlarına göre “eğitim- öğretim süreci” boyutunda farklılaşmazken, “yönetim becerileri, “okul ortamı”, “eğitim-öğretim süreci ” ve “öğretmen geliştirme “boyutunda farklılaşmaktadır. Öğretim liderliği ile ilgili hizmet içi eğitim alan öğretmenler, hizmet içi eğitim almayanlara göre okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarını daha yüksek düzeyde gerçekleştirdiklerini belirtmektedirler (Acar,2015).

Köse'nin (2016) gerçekleştirmiş olduğu “İlkokul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları” konulu araştırmada öğretmen görüşleri alınarak ilkokul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini sergileme düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Maltepe ilçesindeki 29 devlet ilkokulunda görev yapmakta olan 166 öğretmen oluşturmuştur. Elde edilen verilerin analizinde bağımsız gruplar t testi ve Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ilkokul müdürlerinin öğretmen görüşlerine göre beş boyut olan öğretim liderliği davranışlarını, boyutların tümünde “Çoğu Zaman” düzeyinde göstermekte oldukları bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenler müdürlerinin çoğunlukla öğretim liderliği davranışlarını gösterdiklerini ifade etmişlerdir (Köse, 2016).

2.2.1. Öğretim liderliğinin davranış boyutları

Okul müdürünün görevleri öğretim liderliğinin üç boyutunu kapsamaktadır. Bunlar; okulun misyonunun tanımlanması, öğretim programını yönetme ve olumlu öğrenme iklimi geliştirmedir. Bu boyutlardan her biri özel iş fonksiyonlarını kapsamaktadır. (Hallinger, Murphy, 1987):

Okulun misyonunu tanımlama;

Öğretim liderleri okullarının neyi başarmaya çalıştığı ile ilgili açık bir vizyona sahiptir.

Bu misyonu tanımlamak, personelin okul çapında hedefler geliştirmesini ve tüm okul toplumuyla iletişim halinde bulunmayı gerektirir. Okul misyonunun tanımlanması ile asıl amacın yanı sıra tüm okul faaliyetlerini gerçekleştiren personel, öğrenciler ve okul toplumu arasında paylaşılan ortak bir amaç duygusu gelişir. Okulun hedefleri hem hesap verilebilirliğin sağlanması hem de öğretimin gelişimine katkıda bulunulması açısından açık bir şekilde belirtilmelidir.

Öğretim programını yönetme;

Okul müdürü özellikle eğitim ve öğretim programının değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve uygulanması ile ilgili alanlarda öğretmenlerle birlikte çalışır. Geleneksel olarak, müdürler tarafından öğretim yönetimi öncelikle eğitimin denetimi ve değerlendirilmesi olarak görülmüştür. Ancak etkili okullar üzerine yapılan araştırmalar okul müdürlerinin her birine eşit önem göstermesi gereken eğitim programını eşgüdümleme ve öğrenci ilelemlmesini izleme şeklinde iki farklı davranış boyutu daha olduğunu göstermiştir.

1)Eğitimin denetimi ve değerlendirilmesi

Bu davranış boyutu Türk Milli Eğitim sistemi içinde ele alındığında okul müdürünün öğretmenlerin müfredata uygun eğitsel faaliyetleri etkili bir şekilde gerçekleştirmesini takip etmesini ve öğretmenlerin denetlenerek performanslarının değerlendirilmesini ifade etmektedir.

2)Eğitim programını eşgüdümleme

Etkili okulların önemli özelliklerinden birisi de eğitim programlarındaki eşgüdümleme düzeyinin yüksek olmasıdır. Tüm sınıf düzeylerinde yapılan etkinlikler arasında bir süreklilik söz konusudur ve öğretmenler birbirleri ile daha çok etkileşim

içindedirler. Burada okul müdürüne düşen görev ise bu etkileşimi sağlamak, desteklemek, geliştirmek ve sürekliliğini sağlamaktır.

3)Öğrenci ilerlemesini izleme

Okul müdürleri, öğrencilerin Milli Eğitim tarafından belirlenen müfredata uygun eğitim almalarını sağlayarak koordine eder. Öğrencilerin gerek bir sınıf seviyesinde gelişimini gerekse tüm sınıflar bazındaki süreç içerisindeki gelişimini yönetici rolünü aşırı şekilde hissettirmeden takip eder ve sürece dâhil olur.

Olumlu öğrenme iklimi geliştirme; Okul öğrenme iklimi, okuldaki öğrenmeyi etkileyen öğretmen ve öğrencilerin norm ve tutumlarını ifade eder. Okul müdürleri şu davranışları sergileyerek öğrenme iklimini direkt ya da dolaylı olarak etkiler:

* Varlığını hissettirir.

Okul içerisindeki eğitim öğretim faaliyetlerinin yönetici rolünü aşırı derecede öğretmen ve öğrencilere rahatsızlık verici boyuta getirmeden takibini yapar.

*Akademik başarı ve üretken çabayı desteklemek için bir ödül sistemi oluşturur.

Okuldaki akademik başarılı öğrencilerin ve öğrencilerini yaratıcılık ve üretkenliğini sağlayan öğretmenlerin çabasını takdir eder. Bunları görerek ödüllendirir.

*Okulun öğrencilerinden beklentilerini somutlaştıran açık ve net standartlar belirler.

Okulun öğrencilerinden ne tür davranış ve tutumlar beklediğini ifade eder. Bu beklentilerin neler olduğunu somut bir şekilde ortaya koyar.

* Öğretim zamanını korur.

Okuldaki öğretim sürecinin etkili ve verimli bir şekilde ilerlemesi için gereken önlemleri almalıdır. Öğrenci ve öğretmenlerin öğretim süresine maksimum özen göstermesi için gerekli takibi yapmalıdır. Çünkü öğrenciler için kaçırılan her bir öğretim etkinliği gelecekteki öğrenme yaşantılarında karşılıklarına bir eksiklik olarak çıkacaktır.

* Okul misyonuyla tutarlı, kaliteli personel gelişim programlarını seçmek ve katılmak.

Okul müdürü, öğretmenlerinin mesleki gelişimi takip etmeli ve desteklemelidir. Ülkemizde bu faaliyetlerin bir kısmı hizmet içi eğitimler kapsamında yapılmaktadır. Ancak okul müdürü yalnızca bu eğitimlerle sınırlı kalmayıp öğretmenlerin gerek kendi alanlarında gerekse çok yönlü olarak gelişimlerine destek vermeli, okulun

misyonu doğrultusunda öğretmenlere yönelik mesleki gelişim çalışmaları düzenlenmelidir (Hallinger, Murphy, 1987).

3.YÖNTEM

Tarama modelinde yürütülen bu nicel araştırma ile ilkokul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini yerine getirme düzeylerinin cinsiyet, çalışılan kurum türü, mesleki kıdem ve öğrenim durumu değişkenlerine göre farklılaşma olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için betimleme yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın çalışma evreni 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul'da Eyüpsultan ilçesinde bulunan 13 özel ilkokul ve 31 devlet ilkokulunda sınıf öğretmenliği yapmakta olan 664 sınıf öğretmenini kapsamaktadır. Araştırmada örneklem alınmamış, çalışma evreninin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak geri dönen ölçek sayısı 188 olmuştur. Araştırmaya katılan 188 sınıf öğretmeninden elde edilen bulgularla araştırma gerçekleştirilmiştir.

Tablo-3.1. Demografik Veriler

Cinsiyet	N	%
Kadın	137	72,9
Kurum Türü	N	%
Resmi ilkokul	119	63,3
Öğrenim durumu	N	%
Lisans	154	81,9
Mesleki Kıdem	N	%
1-10 Yıl	81	43,1
11- 20 Yıl	76	40,4
21 Yıl ve Üzeri	31	16,5
Toplam	188	100,0

Araştırma 137 kadın 51 erkek olmak üzere toplam 188 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma evrenindeki kadın öğretmen sayısının erkek öğretmen sayısına oranına bakıldığında iki katından fazla olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 188 katılımcının 119'u resmi ilkokul ve 69'u özel ilkokul öğretmenidir. Resmi ilkokullarda çalışan sınıf öğretmenleri araştırmanın % 63,3'lük grubunu oluştururken, özel ilkokullarda çalışan sınıf öğretmenleri araştırmanın % 36,7'sini oluşturmaktadır. 154 kişi lisans, 34 kişi lisansüstü mezunu olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan 188 katılımcının 81'i (%43,1) mesleğinin ilk on yılı içerisinde. 11-20 yıl arası katılımcılar ise evrenin %40,4'ünü (76) oluşturmaktadır. Mesleğinin ilk on yılı ile ikinci on yılı içerisinde olan öğretmenler yakın sayıda iken, 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip katılımcılar 31 kişi ile örneklemin %16,5'ini oluşturmaktadır.

Araştırma verileri Hallinger ve Murphy (1987) tarafından geliştirilen, PIMRS'in (Principal Instructional Management Scale) Gümüşeli (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanması sonucu ortaya çıkan "Öğretim Liderliği Anket Formu" aracılığıyla elde edilmiştir Şişman tarafından 1996 yılında geliştirilen "Okul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları Ölçeği"nin güvenilirlik testinde $\alpha = 0,92$ (Şişman, 2014: 172) iken aynı ölçekle gerçekleştirilen Köse'nin araştırmasında $\alpha = 0,90$ olarak belirlenmiştir (Akt. Köse,2016). Gümüşeli'nin 1996 yılında yapmış olduğu araştırmasında kullandığı ölçeğin güvenilirliği ($,99$) iken aynı ölçek ile benim yaptığım araştırmada $\alpha = ,99$ olarak bulunmuştur. Bu bağlamda ölçek güvenilirliği açısından her iki araştırmanın da paralellik gösterdiği söylenebilir. Ölçeğin uygulanması sonucu elde edilen veriler üzerinde istatistiksel çözümlenmelerin yapılabilmesi için SPSS programından yararlanılmıştır. Bu program kullanılarak araştırmanın alt amaçları doğrultusunda değişkenlerin yapısına uygun istatistikler elde edilmiştir. İlkokul müdürlerinin öğretim liderliği rollerini yerine getirme düzeylerine ilişkin öğretmen görüşlerinin cinsiyete, çalıştıkları kuruma ve öğrenim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar t-testi ile ölçülmüştür. Mesleki kıdeme göre anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığına ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yöntemi ile bakılmıştır. Anlamlı farklılık gösteren verilerde farkın kaynağına yönelik Post Hoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

İlk olarak ölçeğin alt boyutlarına ilişkin bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise kişisel bilgiler değişkenlerine göre öğretmen görüşlerine bakılarak bulguların analizi ve yorumlanması yapılmıştır.

4.1. Öğretim Liderliği Ölçeğinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Tablo-4.1. Ölçeğin Alt Boyutlarına İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

ALT BOYUTLAR	n	$\bar{x}$	ss
A.Okulun Amaçlarını Geliştirme Alt Boyutu	188	3,68	1,11
B.Okulun Amaçlarını Açıklama Alt Boyutu	188	3,79	1,17
C.Öğretimi Denetleme ve Değerlendirme Alt Boyutu	188	3,44	1,23
D.Eğitim Programını Koordine Etme Alt Boyutu	188	3,66	1,18
E.Öğrenci İlerlemesini İzleme Alt Boyutu	188	3,61	1,21
F.Öğretim Zamanını Koruma Alt Boyutu	188	3,67	1,27
G.Varlığını Hissettirme Alt Boyutu	188	3,71	1,20
H.Öğretmenleri Çalışmaya Özendirme Alt Boyutu	188	3,60	1,24
I.Öğretmenlerin Mesleki Gelişimini Sağlama Alt Boyutu	188	3,61	1,22
J.Akademik Standartlar Geliştirme ve Uygulama Alt Boyutu	188	3,75	1,14
K.Öğrencileri Öğrenmeye Özendirme Alt Boyutu	188	3,64	1,20

Bu bölümde öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarına ilişkin görüşleri incelenmiş, elde edilen verilere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri üzerinden yorumlar yapılmıştır.

Okulun amaçlarını geliştirme alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en çok gösterdiği öğretim liderliği davranışının öğrencilerin başarı düzeylerini dikkate alarak daha üst düzeyde amaçlar belirlemek olduğunu ifade ederken en az gösterdiği öğretim liderliği davranışının okulundaki öğretmenleri bölgesel veya yerel özelliklerle ilgili amaçlar belirlemeleri konusunda teşvik etme davranışı olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum okulun amaçlarını gerçekleştirirken, okul müdürlerinin üst düzey amaçlar belirlemede öğrenci başarısını baz aldığı şeklinde yorumlanabilir.

Okulun amaçlarını açıklama alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en sık gösterdiği öğretim liderliği davranışının okulun amaçlarını okuldaki öğretmenlere açıklama olduğunu belirtirken, en az gösterdiği öğretim liderliği davranışının Okulun amaçlarının afiş, poster ve diğer araçlarla duyurulmasını sağlama olduğunu ifade etmişlerdir. Bu alt boyuta ilişkin öğretmenlerin okul müdürlerini en çok okulun amaçlarını açıklama konusunda yeterli gördüğü ama afiş, poster ve diğer araçlarla duyurulmasını sağlama konusunda yetersiz olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu özellikle resmi okullarda afiş, poster v.b. maliyetlerinin karşılanmasındaki güçlüklerden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Öğretimi denetleme ve değerlendirme alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en sık gösterdiği davranışın öğretmenleri değerlendirirken okulun amaçlarını ölçüt alma olduğunu ifade etmişlerdir. En az ise öğretmenlerin, öğretim uygulamalarındaki belirgin zayıf yönlerini sicil raporlarında belirtme davranışını gösterdiği düşünülmektedir. Ancak öğretmenlerin kendi sicil raporlarına erişimi konusunda kısıtlılık olduğundan öğretmenler bu şekilde düşünmüş olabilir.

Eğitim programını koordine etme alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en çok ders dışı etkinliklerin amaçlarının derslerin özel amaçları ile tutarlı olmasını sağlama davranışını gösterdiğini ifade etmişlerdir. En az ise eğitimle ilgili materyallerin incelenmesi ve seçimine aktif olarak katılma davranışını gösterdiğini belirtmişlerdir. Ancak resmi okullarda ders kitaplarının ücretsiz dağıtılması ve derslerde kaynak kitap kullanımının yasak olmasından dolayı okul müdürleri ek eğitim materyali seçimine katılamamaktadır. Bu sebeple öğretmenler tarafından bu davranış en az gösterdiği düşünülmüş olabilir.

Öğrenci ilerlemesini izleme alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en sık sınav sonuçlarının öğretmenler tarafından zamanında ilan edilmesini sağlama davranışını gösterdiğini ifade ederlerken, en az öğrenci başarısını güvenilir ve geçerli olarak ölçmeye yönelik ölçme araçları (sınavlar) hazırlamaları konusunda öğretmenlere rehberlik yapma davranışını gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu sonuca bakılarak okul müdürlerinin sınav sonuçlarının zamanında duyurulmasında gösterdiği hassasiyeti sınav hazırlama konusunda öğretmene rehberlik etme konusunda aynı düzeyde göstermediği şeklinde yorumlanabilir.

Öğretim zamanını korunma alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en çok ders süresi içinde anons yapılmasını önleme davranışını gösterdiğini ifade ederken, en az öğretim zamanının yeni becerilerin ve kavramların öğrenilmesinde kullanılıp kullanılmadığını görmek için sınıfları ziyaret etme davranışını gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu durum okul müdürlerinin hem özel ilkokullarda hem de resmi ilkokullarda yeterince sınıf ziyareti yapmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Varlığını hissettirme alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en çok tenffüslerde ve ders dışı zamanlarda öğrenci ve öğretmenlerin görüşme isteklerini karşılamak için zaman ayırma davranışını gösterdiğini ifade ederken, en az öğrenci ve öğretmenler ile okul hakkında görüşmek için sınıfları ziyaret etme davranışını gösterdiğini belirtmişlerdir. Öğretim zamanını korunma alt boyutunda olduğu gibi bu alt boyutta da okul müdürlerinin sınıf ziyaretlerini diğer davranışlara göre daha az gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu durum okul süresi içerisinde okul müdürünün resmi yazışmalar vb. işleriyle yoğun olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Öğretmenleri çalışmaya özendirme alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en çok öğretmenlerin gösterdiği başarıyı toplantılarda dile getirme davranışını gösterdiğini belirtmişlerdir. En az ise öğretmenlerin özel çabalarını teşekkür ve takdir önerisinde bulunarak ödüllendirme davranışını gösterdikleri görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin yeterince takdir görmediğini düşündükleri şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en çok Öğretmenleri mesleki gelişme olanaklarından haberdar etme davranışını gösterdiğini belirtirken, en az ise öğretmenlere branşları ile ilgili dergi ve makalelerin düzenli bir şekilde ulaşmasını sağlama davranışını gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum okulun maddi imkânsızlıklarından kaynaklanıyor olabilir. Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama alt boyutunda 3,83 ortalama ile öğretmenler okul müdürlerinin en sık öğretim konusunda öğretmenlerden gelecek görüşme teklifleri için zaman ayırma davranışını gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Akademik standartlar geliştirme ve uygulama alt boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en sık öğretmenleri derse zamanında başlamaya ve ders süresince öğretim etkinliklerinde bulunmaya teşvik etme davranışını gösterdiğini belirtmişlerdir. En az gösterdikleri öğretim liderliği davranışının ise öğrencilerin değişik derslerdeki başarı düzeylerini belirlemek için standartlar koyma olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum okul müdürlerinin farklı derslerde başarıyı belirlemeye yönelik standartlar koyma konusunda kendilerini geliştirmeleri gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencileri öğrenmeye özendirme boyutunda öğretmenler okul müdürlerinin en çok öğrencilerin başarılarından haberdar etmek için velilerle ilişki kurma davranışını gösterdiğini ifade ederken, en az öğrencileri çalışmalarından ve davranışlarından dolayı ödüllendirmek için toplantılardan yararlanma davranışını gösterdiğini belirtmişlerdir.

4.2. Kişisel Bilgiler Değişkenlerine Göre Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tablo-4.2.1. Çalışılan Kurum Türü Değişkenine Göre Ölçek Alt Boyutlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi

Alt Boyutlar	Kurum Türü	n	$\bar{x}$	ss	t-Testi		
					t	sd	p
A. Okulun amaçlarını geliştirme	Resmi İlkokul	119	3,60	1,08	-1,69	179,846	,107
	Özel İlkokul	69	3,84	,751			
B. Okulun amaçlarını açıklama	Resmi İlkokul	119	3,61	1,08	-3,54	180,226	*,000
	Özel İlkokul	69	4,13	,747			
C. Öğretimi denetleme ve değerlendirme	Resmi İlkokul	119	3,21	1,01	-4,44	161,903	*,000
	Özel İlkokul	69	3,86	,860			
D. Eğitim programını koordine etme	Resmi İlkokul	119	3,42	1,01	-4,56	170,166	*,000
	Özel İlkokul	69	4,07	,791			
E. Öğrenci ilerlemesini izleme	Resmi İlkokul	119	3,43	1,08	-3,30	177,277	*,001
	Özel İlkokul	69	3,92	,778			
F. Öğretim zamanını koruma	Resmi İlkokul	119	3,43	1,18	-4,11	183,305	*,000
	Özel İlkokul	69	4,09	,771			
G. Varlığını hissettirme	Resmi İlkokul	119	3,51	1,10	-3,81	180,428	*,000
	Özel İlkokul	69	4,08	,763			
H. Öğretmenleri çalışmaya özendirme	Resmi İlkokul	119	3,56	1,15	-,794	152,283	,428
	Özel İlkokul	69	3,69	1,06			
I. Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama	Resmi İlkokul	119	3,48	1,08	-2,34	158,188	*,020
	Özel İlkokul	69	3,85	,948			
J. Akademik standartlar geliştirme ve uygulama	Resmi İlkokul	119	3,59	1,00	-2,90	158,033	*,004
	Özel İlkokul	69	4,02	,880			
K. Öğrencileri öğrenmeye özendirme	Resmi İlkokul	119	3,40	1,13	-3,62	166,664	*,000
	Özel İlkokul	69	4,06	,916			

*p < .05

Araştırmada öğretmenler çalıştığı kurumun türüne göre resmi ilkokulda çalışan sınıf öğretmenleri ve özel ilkokulda çalışan sınıf öğretmenleri olarak sınıflandırılmıştır. Çalışılan kurum türü değişkenine ilişkin yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda;

A. Okulun amaçlarını geliştirme alt boyutunda p değeri 0,107 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

B. Okulun amaçlarını açıklama alt boyutunda p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokullarda çalışan öğretmenlerin verdiği yanıtlarda $\bar{x}=4,13$ iken resmi ilkokullarda çalışan öğretmenlerin $\bar{x}=3,61$ olarak bulunmuştur. Özel ilkokullarda çalışan öğretmenler okulun amaçlarını açıklama konusunda okul müdürlerini daha yeterli görmektedir.

C. Öğretimi denetleme ve değerlendirme alt boyutunda p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokulda çalışan öğretmenler resmi ilkokulda çalışan öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretimi denetleme ve değerlendirme davranışını daha sık gösterdiğini ifade etmişlerdir.

D. Eğitim programını koordine etme alt boyutunda p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokulda çalışan öğretmenler öğretim liderliğinin bir alt boyutu olan eğitim programını koordine etme davranışı konusunda okul müdürlerinin daha yeterli gördüklerini belirtmişlerdir.

E. Öğrenci ilerlemesini izleme alt boyutunda p değeri 0,001 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokulda çalışan öğretmenler okul müdürlerinin öğrenci ilerlemesini izleme davranışı konusunda okul müdürlerini daha yeterli görmektedir.

F. Öğretim zamanını koruma alt boyutunda p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokullarda çalışan öğretmenler tarafından öğretim zamanını koruma davranışını okul müdürlerinin daha sık gösterdiği ifade edilmiştir.

G. Varlığını hissettirme alt boyutunda p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokulda çalışan öğretmenler varlığını hissettirme davranışı konusunda okul müdürlerinin daha yeterli gördüklerini belirtmişlerdir.

H. Öğretmenleri çalışmaya özendirme alt boyutunda p değeri 0,428 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

I. Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama alt boyutunda p değeri 0,020 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokullarda okul müdürleri öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama davranışını daha sık göstermektedirler.

J. Akademik standartlar geliştirme ve uygulama alt boyutunda p değeri 0,004 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokullarda çalışan öğretmenler tarafından akademik standartlar geliştirme ve uygulama davranışını okul müdürlerinin daha sık gösterdiği ifade edilmiştir.

K. Öğrencileri öğrenmeye özendirme alt boyutunda p değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Bu alt boyutta çalışılan kurum türü değişkeni anlamlı bir farklılık göstermiştir. Özel ilkokulda çalışan öğretmenler öğretim liderliğinin bir alt boyutu olan öğrencileri öğrenmeye özendirme davranışını okul müdürlerinin daha sık gösterdiğini belirtmişlerdir.

Çalışılan kurum türüne göre ölçeğin tamamına yakınında anlamlı bir fark bulunmaktadır. Dokuz alt boyutta anlamlı farklılık bulunurken, yalnızca iki alt boyutta anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo-4.2.2. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Ölçek Alt Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar

Alt Boyutlar	Mesleki Kıdem	n	$\bar{x}$	ss
A. Okulun amaçlarını geliştirme	1-10 yıl	81	3,52	,956
	11-20 yıl	76	3,78	1,03
	21 yıl ve daha fazla	31	3,90	,838
	Toplam	188	3,69	,977
B. Okulun amaçlarını açıklama	1-10 yıl	81	3,62	1,09
	11-20 yıl	76	3,87	,944
	21 yıl ve daha fazla	31	4,08	,805
	Toplam	188	3,80	1,00

İlkokul Müdürlerinin Öğretim Liderliği Rollerini Yerine Getirme Düzeylerinin Belirlenmesi

C. Öğretimi denetleme ve değerlendirme	1-10 yıl	81	3,25	1,08
	11-20 yıl	76	3,49	,915
	21 yıl ve daha fazla	31	3,89	,920
	Toplam	188	3,45	1,01
D. Eğitim programını koordine etme	1-10 yıl	81	3,50	1,07
	11-20 yıl	76	3,69	,900
	21 yıl ve daha fazla	31	4,02	,872
	Toplam	188	3,66	,986
E. Öğrenci ilerlemesini izleme	1-10 yıl	81	3,40	1,14
	11-20 yıl	76	3,66	,865
	21 yıl ve daha fazla	31	4,04	,791
	Toplam	188	3,61	1,00
F. Öğretim zamanını koruma	1-10 yıl	81	3,43	1,18
	11-20 yıl	76	3,76	,982
	21 yıl ve daha fazla	31	4,08	,975
	Toplam	188	3,67	1,09
G. Varlığını hissettirme	1-10 yıl	81	3,36	1,09
	11-20 yıl	76	3,93	,902
	21 yıl ve daha fazla	31	4,15	,867
	Toplam	188	3,72	1,03
H. Öğretmenleri çalışmaya özendirme	1-10 yıl	81	3,36	1,21
	11-20 yıl	76	3,73	1,02
	21 yıl ve daha fazla	31	3,95	,967
	Toplam	188	3,61	1,12
I. Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama	1-10 yıl	81	3,27	1,11

	11-20 yıl	76	3,79	,931
	21 yıl ve daha fazla	31	4,08	,887
	Toplam	188	3,62	1,05
J.Akademik standartlar geliştirme ve uygulama	1-10 yıl	81	3,53	1,07
	11-20 yıl	76	3,82	,886
	21 yıl ve daha fazla	31	4,15	,823
	Toplam	188	3,75	,982
K. Öğrencileri öğrenmeye özendirme	1-10 yıl	81	3,40	1,11
	11-20 yıl	76	3,72	1,05
	21 yıl ve daha fazla	31	4,10	1,04
	Toplam	188	3,65	1,10

Ölçeğin alt boyutlarına yönelik tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve p değeri anlamlı farklılık gösteren alt boyutlar belirlenmiştir.

Tablo-4.2.3. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Ölçek Alt Boyutlarına İlişkin Varyans Analizi ANOVA

Alt Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	f	p
A. Okulun amaçlarını geliştirme	Gruplar Arası	4,161	2	2,080	2,206	,113
	Grup İçi	174,509	185	,943		
	Toplam	178,670	187			
B. Okulun amaçlarını açıklama	Gruplar Arası	5,296	2	2,648	2,682	,071
	Grup İçi	182,669	185	,987		
	Toplam	187,965	187			
C. Öğretimi denetleme ve değerlendirme	Gruplar Arası	9,428	2	4,714	4,798	*,009
	Grup İçi	181,770	185	,983		
	Toplam	191,199	187			
D. Eğitim programını koordine etme	Gruplar Arası	5,931	2	2,965	3,114	*,047
	Grup İçi	176,166	185	,952		
	Toplam	182,097	187			
E. Öğrenci ilerlemesini izleme	Gruplar Arası	9,225	2	4,613	4,731	*,010
	Grup İçi	180,387	185	,975		
	Toplam	189,612	187			
F. Öğretim zamanını koordine etme	Gruplar Arası	10,766	2	5,383	4,675	*,010
	Grup İçi	213,040	185	1,152		
	Toplam	223,807	187			
G. Varlığını hissettirme	Gruplar Arası	19,736	2	9,868	10,199	*,000
	Grup İçi	179,006	185	,968		
	Toplam	198,742	187			

H.Öğretmenleri çalışmaya özendirme	Gruplar Arası	9,672	2	4,836	3,972	*,020
	Grup İçi	225,226	185	1,217		
	Toplam	234,897	187			
I.Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama	Gruplar Arası	18,748	2	9,374	9,236	*,000
	Grup İçi	187,766	185	1,015		
	Toplam	206,514	187			
J.Akademik standartlar geliştirme ve uygulama	Gruplar Arası	9,253	2	4,627	5,000	*,008
	Grup İçi	171,181	185	,925		
	Toplam	180,435	187			
K. Öğrencileri öğrenmeye özendirme	Gruplar Arası	11,753	2	5,876	5,037	*,007
	Grup İçi	215,815	185	1,167		
	Toplam	227,567	187	2,080		

*p < .05

Araştırma sonucunda mesleki kıdem değişkenine göre 11 alt boyutun yalnızca ikisinde anlamlı farklılık bulunmazken dokuz alt boyutta anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Anlamlı farklılık gösteren alt boyutlar için farkın kaynağına yönelik Post Hoc testlerinden Tukey testi uygulanarak farkın nereden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo-4.2.4. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Ölçek Alt Boyutlarına İlişkin Tukey Tablosu

Alt Boyutlar	Bağımlı Değişken		Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	p
C. Öğretimi denetleme ve değerlendirme	1-10 yıl	11-20 yıl	-,24459	,15830	,272
		21 yıl ve daha fazla	-,64144*	,20934	*,007
	11-20 yıl	1-10 yıl	,24459	,15830	,272
		21 yıl ve daha fazla	-,39686	,21124	,148
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,64144*	,20934	*,007
		11-20 yıl	,39686	,21124	,148
D. Eğitim programını koordine etme	1-10 yıl	11-20 yıl	-,18317	,15584	,469
		21 yıl ve daha fazla	-,51090*	,20609	*,037
	11-20 yıl	1-10 yıl	,18317	,15584	,469
		21 yıl ve daha fazla	-,32773	,20796	,259
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,51090*	,20609	*,037
		11-20 yıl	,32773	,20796	,259
E. Öğrenci ilerlemesini izleme	1-10 yıl	11-20 yıl	-,25197	,15769	,249
		21 yıl ve daha fazla	-,63206*	,20855	*,008
	11-20 yıl	1-10 yıl	,25197	,15769	,249
		21 yıl ve daha fazla	-,38009	,21044	,170
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,63206*	,20855	*,008
		11-20 yıl	,38009	,21044	,170
F. Öğretim zamanını koruma	1-10 yıl	11-20 yıl	-,33764	,17137	,123
		21 yıl ve daha fazla	-,65661*	,22664	*,012
	11-20 yıl	1-10 yıl	,33764	,17137	,123
		21 yıl ve daha fazla	-,31897	,22869	,346
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,65661*	,22664	*,012
		11-20 yıl	,31897	,22869	,346
G. Varlığını hissettirme alt boyutu	1-10 yıl	11-20 yıl	-,57310*	,15709	*,001
		21 yıl ve daha fazla	-,79211*	,20775	*,001
	11-20 yıl	1-10 yıl	,57310*	,15709	*,001

	21 yıl ve daha fazla		-,21902	,20963	,550
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,79211*	,20775	*,001
		11-20 yıl	,21902	,20963	,550
H.Öğretmenleri çalışmaya özendirme alt boyutu	1-10 yıl	11-20 yıl	-,36936	,17621	,093
		21 yıl ve daha fazla	-,58742*	,23303	*,033
	11-20 yıl	1-10 yıl	,36936	,17621	,093
		21 yıl ve daha fazla	-,21806	,23514	,624
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,58742*	,23303	*,033
		11-20 yıl	,21806	,23514	,624
I.Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama alt boyutu	1-10 yıl	11-20 yıl	-,52253*	,16089	*,004
		21 yıl ve daha fazla	-,81030*	,21277	*,001
	11-20 yıl	1-10 yıl	,52253*	,16089	*,004
		21 yıl ve daha fazla	-,28778	,21470	,375
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,81030*	,21277	*,001
		11-20 yıl	,28778	,21470	,375
J. Akademik standartlar geliştirme ve uygulama alt boyutu	1-10 yıl	11-20 yıl	-,29171	,15362	,142
		21 yıl ve daha fazla	-,61928*	,20316	*,007
	11-20 yıl	1-10 yıl	,29171	,15362	,142
		21 yıl ve daha fazla	-,32757	,20500	,249
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,61928*	,20316	*,007
		11-20 yıl	,32757	,20500	,249
K. Öğrencileri öğrenmeye özendirme alt boyutu	1-10 yıl	11-20 yıl	-,32265	,17249	,150
		21 yıl ve daha fazla	-,70052*	,22811	*,007
	11-20 yıl	1-10 yıl	,32265	,17249	,150
		21 yıl ve daha fazla	-,37787	,23018	,231
	21 yıl ve daha fazla	1-10 yıl	,70052*	,22811	*,007
		11-20 yıl	,37787	,23018	,231

*p < .05

C. Öğretimi denetleme ve değerlendirme alt boyutunda 21 yıl ve daha fazla öğretmenlik deneyimine sahip öğretmenler ile 1-10 arası deneyime sahip öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

D. Eğitim programını koordine etme alt boyutunda 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip öğretmenler ile 1-10 arası tecrübe sahibi öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

E. Öğrenci ilerlemesini izleme alt boyutunda 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip öğretmenler ile 1-10 arası tecrübe sahibi öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

F. Öğretim zamanını koruma alt boyutunda 21 yıl ve daha fazla öğretmenlik deneyimine sahip öğretmenler ile 1-10 arası deneyime sahip öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

G. Varlığını hissettirme alt boyutunda ise 1-10 yıl deneyime sahip grupla diğer iki grup arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

H. Öğretmenleri çalışmaya özendirme alt boyutunda 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip öğretmenler ile 1-10 arası tecrübe sahibi öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

I. Öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlama alt boyutunda 1-10 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlerin görüşlerinin diğer her iki grupla da anlamlı farklılığı bulunmaktadır.

J. Akademik standartlar geliştirme ve uygulama alt boyutunda ise 21 yıl üzeri mesleki kıdeme sahip öğretmenler ile 1-10 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

K. Öğrencileri öğrenmeye özendirme alt boyutunda 21 yıl ve daha fazla öğretmenlik deneyimine sahip öğretmenler ile 1-10 arası deneyime sahip öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tüm alt boyutlar genelinde incelendiğinde ise meslekte 21 yıl ve daha fazla kıdeme sahip öğretmenlerin 1-10 yıl arası ve 11-20 yıl arası mesleki kıdeme sahip öğretmenlere göre okul müdürlerinin eğitim liderliği açısından daha olumlu bir tutuma sahip olduğu görülmüştür. Grup içerisinde en olumsuz tutuma sahip olanlar ise 1-10 yıl arası mesleki kıdeme sahip olan öğretmenler olmuştur. Köse'nin (2016) yaptığı çalışmada da mesleki kıdeme göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Ancak Gümüşeli'nin (1996) yapmış olduğu çalışmada mesleki kıdeme göre anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Cinsiyet ve öğrenim durumu değişkenlerine ilişkin yapılan bağımsız gruplar t-testi sonucunda; ölçeğin hiçbir alt boyutunda öğretmenlerin belirtmiş olduğu görüşlere yönelik anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Araştırma bu yönüyle Gümüşeli (1996) ve Köse'nin (2016) yapmış olduğu çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonucunda çalışma evrenini oluşturan öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürleri öğretim liderliği davranışlarını “Çoğunlukla” ($\bar{x}=3,66$) düzeyinde göstermektedir.

Cinsiyet değişkenine göre ölçeğin hiçbir alt boyutunda p değeri 0,05’in altında bulunmayarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Gümüşeli (1996) ve Köse’nin (2016) araştırmalarında da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğinden araştırma bu yönüyle önceki yapılan bu araştırmalarla benzerlik göstermektedir.

Çalışılan kuruma göre değerlendirildiğinde özel ilkokul öğretmenleri oldukça yüksek bir farkla okul müdürlerinin eğitim liderliği davranışlarını gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu da özel ilkokullardaki okul müdürlerinin devlet okullarındaki okul müdürlerine göre daha fazla eğitim liderliği özelliklerini taşıdıklarını göstermektedir.

Mesleki kıdem açısından incelendiğinde araştırmada öğretmenlerin kıdem yılı arttıkça okul müdürlerinin eğitim liderliğini daha olumlu bir bakış açısıyla değerlendirdikleri gözlenmiştir. Bir başka deyişle kıdem yılı fazla olan öğretmenler idarecilerini eğitim liderliği açısından daha başarılı bulmaktadır.

Öğrenim durumuna göre ölçek alt boyutları incelendiğinde ise ölçeğin hiçbir alt boyutunda anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu da öğretmenlerin lisans veya lisansüstü mezunu olmasının görüşlerinde anlamlı bir fark oluşturmadığını göstermektedir.

Araştırma sonucunda özel okullarda çalışan sınıf öğretmenleri resmi okulda görev yapanlarla kıyaslandığında okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışlarını daha fazla gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Resmi okullarda bulunan okul müdürlerinin öğretim liderliği özelliklerini geliştirmek için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hizmet içi seminerler düzenlenebilir. Okul müdürlerinin öğretim liderliği alanında katıldığı seminer, kurs ve hizmet içi eğitimlerin öğretim liderliğine ne ölçüde yansıdığı araştırılabilir. Öğretim liderliği özellikleri baskın olan kişilerin okul müdürü olması için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirli kriterler belirlenerek, yönetici seçimlerinde daha objektif olunması sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, Z. (2015). İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin öğretim liderliği davranışlarını gösterme düzeyi. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kars.
- Aksoy, E. (2008). İlköğretim okul müdürlerinin öğretim liderliği rolleri. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, 235-249.
- Çelik, V. (2013). Eğitimsel liderlik. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gümüşeli, A. İ. (1996). İstanbul ilindeki ilköğretim okulu müdürlerinin öğretim liderliği davranışları. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul.
- Hallinger, P. ve Murphy, J. (1987). Assessing and Developing Principal Instructional Leadership. 45(1), 54-61.
- Köse, Ü. (2016). İlkokul müdürlerinin öğretim liderliği davranışı. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Kurt, B. (2013). İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin öğretim liderliği davranışlarının öğretmen motivasyonuna etkisi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Şişman, M. (2014), Öğretim liderliği. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

JAPONYA İMAJINI OLUŞTURAN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME: NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üyesi Levent TOKSÖZ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

ÖZET: Teknolojik gelişmelere bağlı olarak küreselleşen dünyada coğrafi uzaklıklar önemini yitirmekte, farklı kıtalarda bulunan ülkeler ekonomiden uluslararası güç birliğine kadar çeşitli alanlarda işbirliği geliştirebilmektedir. Son yıllarda ülkemizle iş birliği geliştiren ülkelerden biri de Japonya'dır.

Bu çalışmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılarak Türk üniversite öğrencilerinin genel Japonya imajını oluşturan faktörler irdelenmektedir. Verilerin analizi sonucunda, üniversite öğrencilerinin Japonya imajının 'zekâ - çalışkanlık', 'toplumsal refah' ve 'kültürel muhafaza' faktörlerinden meydana geldiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Japonya, ülke imajı, üniversite öğrencileri

A Review on Factors that Make the General Japan Image: On the Sample of Namik Kemal University

ABSTRACT: Due to technological developments, geographical distances lose their importance in the globalizing world, and countries in different continents can develop cooperation in various fields from economy to international union of forces. Japan is one of the countries that has developed cooperation with our country in recent years.

In this study, quantitative and qualitative research methods are used together and the factors that make up the general Japanese image of Turkish university students are examined. As a result of the analysis of data, it was revealed that the image that university students have in their mind for Japan is composed of 'intelligence - diligence', 'social welfare' and 'cultural preservation' factors.

Keywords: Japan, country image, university students

1.Giriş

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak küreselleşen dünyada coğrafi uzaklıklar önemini yitirmekte, farklı kıtalarda bulunan birçok ülke ekonomiden uluslararası güç birliğine kadar çeşitli alanlarda işbirliği geliştirebilmektedir. Son yıllarda ülkemizde yakın iş birliği geliştiren ülkelerden biri de Japonya'dır. Türkiye ile Japonya arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkiler güçlenmekte; Asya dilleri arasında Japonca öğrenimine olan ilgide artış gözlemlenmektedir (Özşen,2014). Benzer durum ekonomi için de söz konusudur. Otomotiv başta olmak üzere, Japonya menşeli birçok ürün günümüzde Türkiye pazarında tüketicilerin beğenisine sunulmaktadır. Türk insanının bu ülkeye yönelik sahip olduğu imaj, Japon menşeli ürünlere gösterilecek tutumdan bu ülke kültürüne duyulacak yakınlığa kadar çok çeşitli alanlarda önemli bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda, Türklerin Japonya'ya ilişkin ülke imajını bütün yönleriyle ortaya çıkarmak önem arz eder.

Ülke imajı; belirli bir ülkeye ilişkili olarak insanların zihninde yer alan bir dizi inanış, düşünce ve izlenimi ifade eder (Kotler vd.,1993). Allred vd. (1999:36), ülke imajı kavramını; belirli bir ülke hakkında insanların ya da örgütlerin sahip olduğu izlenimler olarak ifade etmektedir. Bir ülkenin imajından bahsetmek, o ülkenin sahip olduğu tüm değerlerin ele alınması anlamına gelir. Ülkenin ekonomik değerlerinden (ihracat kapasitesi, gayri safi milli hâsıla) toplumsal değerlerine (insanların yaşayış tarzları, gelenek ve görenekleri) ve teknolojik gelişmişliğe kadar geniş yelpazedeki değerler, o ülkenin uluslararası imajını etkileyecektir (Onay, 2008:109).

Ülke imajını şekillendiren unsurlara ilişkin çeşitli araştırmalar mevcuttur.

Ülke imajının çok boyutlu yapısını inceleyen Martin ve Eroğlu (1993), 'politika' ('demokratik-diktatörlük', 'kapitalist-komünist' vb.), 'ekonomi' ('yaşam standardı', 'ekonomik çevre stabilize' vb.) ve 'teknoloji' ('endüstrileşme seviyesi', 'teknolojik araştırma seviyesi' vb.) boyutlarına vurgu yapar.

Ülke imajını belirleyen etkenlere ilişkin yurt dışında yapılmış çalışmaları tarayan Özdemirci, Önder (2018); bu etkenleri 'ülke halkının özellikleri', 'ülkenin ekonomik ve endüstriyel gelişim düzeyi' ve 'ülkenin ürün ve markaları' olarak üç ana başlık altında özetlemektedir.

Ülke imajı ve etkilerini açıklamada tutum teorisinin önemini vurgulayan Şentürk, Kartal (2018) ise 'yüksek hayat standardı', 'gelişmiş teknolojik zenginlik' gibi ülke imajının 'bilişsel' yapısının yanı sıra, 'dost', 'barışsever' gibi 'duygusal' yapısına da önem verilmesi gerektiğini vurgular.

Diğer yandan, konuyu Japonya'nın ülke imajı ile sınırladığımızda Türkiye'de yapılan çalışmaların 'ürün-ülke imajı' ve 'Japonoloji' bağlamında gerçekleştiğini görmekteyiz.

Ürün-ülke imajı bağlamındaki çalışmalar, Türk insanının tüketici gözüyle Japonya ve Japon ürünlerine yönelik bakış açısını incelemektedir (Kurtuluş, 2008; Kurtuluş, Bozbay, 2011; Şentürk, Kartal, 2018; Aktan, 2017). Ölçek yoluyla nicel verilerin kullanıldığı bu çalışmalarda analiz yöntemi olarak sıklıkla faktör analizinden yararlanılmaktadır. Bu çalışmaların bir diğer ortak özelliği ise birden çok ülke-ürün imajının karşılaştırılmalı olarak incelenmesidir.

Şentürk, Kartal (2018), dört yüz yirmi beş katılımcıyla ABD, Fransa ve Japonya'ya yönelik ülke-ürün imajını inceledikleri araştırmalarında, Japonya'nın 'bilişsel' ('yüksek hayat standardı', 'gelişmiş teknolojik zenginlik') ve 'duygusal' ('dost', 'barışsever') imajının diğer iki ülkeye göre yüksek olduğunu belirtir. Çalışmada, Japon menşeli ürünlerin pazarlanmasında 'dizayn', 'güvenilirlik', 'kaliteli işçilik' gibi olgulara atıf yapmanın hedef kitle üzerinde önemli düzeyde etki oluşturabileceği vurgulanmaktadır.

Ülke imajı ölçümünde 'ülke kişiliği ölçeği'ni kullanan Aktan (2017), 'kibirli', 'pısrık', 'eğlenceli' ve 'dindar' olmak üzere dört faktörden bahseder. Dört yüz on iki katılımcıyla yapılan çalışmada ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya'nın imajı araştırılmakta; analiz sonucuna göre Japonya'nın 'kibirli', 'pısrık' ve 'eğlenceli' faktöründe en düşük; 'dindarlık' faktöründe en yüksek ortalamaya sahip ülke olduğu anlaşılmaktadır.

Kurtuluş (2008), dört yüz otuz beş kişiyle gerçekleştirdiği çalışmasında katılımcılardan Japonya, ABD, Almanya, Çin Halk Cumhuriyeti, İtalya ve Fransa'yı tek bir sıfatla nitelendirmelerini istemiştir. Japonya'nın sonuçları incelendiğinde katılımcıların yüzde elli beşinin 'teknolojik', yüzde yirmi sekizinin 'çalışkan', yüzde dokuzunun ise 'disiplinli' sıfatlarını kullandığı anlaşılmaktadır. Aynı araştırmada katılımcıların ABD için 'sinsi', Almanya için 'ırkçı', Çin Halk Cumhuriyeti için 'baskıcı', Fransa için 'kibirli' sıfatlarını da kullandıkları düşünüldüğünde, Japonya'ya atfedilen sıfatların tümünün olumlu anlam taşıdığı söylenebilir. Araştırmaya göre, Japonya'ya yönelik olumlu imaj Japonya menşeli ürünlerde de görülmekte, özellikle bilgisayar ve otomotiv ürünlerinde Japonya katılımcılarca tercih edilen bir ülke olarak öne çıkmaktadır.

Kurtuluş, Bozbay (2011), Japonya ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne duyulan 'genel ülke imajı' ('teknik / mesleki eğitime önem', 'eğitim seviyesi', 'teknolojik gelişmişlik' vb.) ile 'spesifik ürün imajı'nı ('dayanıklı', 'kolay bozulmayan', 'değerli' vb.) karşılaştırmaktadır. Altı yüz üniversite öğrencisinin katılımı ile gerçekleştirilen

çalışmada Japonya'nın her iki bağlamda da daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen ürün-ülke imajı çerçevesindeki çalışmalar, Türk tüketicilerin Japonya ve Japon menşeli ürünlere yönelik olumlu bir imaja sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmalardan Japonya'nın 'yüksek hayat standardı' ve 'gelişmiş teknoloji' ile anıldığı; Japon insanının 'dost', 'barışçıl', 'disiplinli', 'kibirden uzak' olarak değerlendirildiği; başta bilgisayar ve otomobil olmak üzere Japon menşeli ürünlere bir güvenin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmalar birbirleriyle tutarlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Diğer yandan, bu araştırmalarda yurt dışındaki çalışmalardan uyarlanmış anket sorularının sıklıkla kullanıldığı, farklı ülke-ürün imajını ölçümlemede ortak sorulardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Ülkemizdeki Japonya imajını tam olarak ortaya koymak için öncelikle Japonya denildiğinde Türk insanının zihninde canlanan olguların saptanması; Japonya imajını ölçümlemede kullanılacak soru ölçeğinin Japonya özelinde hazırlanmış maddelerden oluşması önemlidir. Bu bağlamda, 'Japonoloji' alanında gerçekleştirilen çalışmalar değerli ipuçları barındırır. 'Görüşme', 'açık uçlu soru', 'cümle tamamlama testi' gibi yöntemlerle nitel verilerin sıklıkla kullanıldığı bu çalışmalar 'Japonca', 'Japonya', 'Japon' gibi kavramlara yönelik üniversite öğrencilerinin zihninde canlanan imgeleri konu almaktadır (Kahraman, 2014, 2017; Özşen, 2014, 2016; Varoğlu, 2016).

Kahraman (2017), Türk ve Japon üniversite öğrencisi yüzer katılımcıya açık uçlu soru yönelttiği çalışmasında, 'Japonya' ve 'Türkiye' denildiğinde iki ülke gençlerinin zihninde oluşan imajları karşılaştırmaktadır. Araştırma sonucuna göre, Japonya denilince Türk üniversite öğrencilerinin zihninde öncelikle 'Japon insanı' ve 'teknoloji' kavramı canlanmaktadır. 'Japon insanı' başlığı altında 'çekik gözlü', 'minyon', 'zeki', 'çalışkan', 'üretken', 'vefalı', 'dürüst', 'onurlu', 'samimi', 'gelecekçi', 'alçak gönüllü' gibi nitelermeler yer alırken, 'teknoloji' başlığı altında ise 'altyapı' ve 'gelişmiş otomotiv sanayi' ile ilgili yanıtlar yer almaktadır.

Özşen (2016), seçmeli dersler arasından ikinci yabancı dil olarak Japonca öğrenimini seçen altmış beş üniversite öğrencisine uyguladığı çalışmasında, açık uçlu ve çoktan seçmeli soru tekniklerini kullanarak katılımcılardan 'Japon kültürü' ve 'Japon insanı'na ilişkin değerlendirmede bulunmalarını istemektedir. Araştırma sonucuna göre, 'Japon kültürü' denildiğinde katılımcıların zihninde 'anime' ve 'manga' olgusu sıklıkla canlanırken, katılımcıların yüzde doksanından fazlası Japonları 'sorumluluk sahibi', 'zamana bağlı' ve 'saygılı' olarak nitelermektedir.

Metafor yolu ile Türk üniversite öğrencilerinin Japonca imajını araştıran Kahraman (2014), yüz otuz beş üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmada toplam yetmiş

üç metafor saptamaktadır. Analiz sonucu, Japoncanın ‘zor’ ve ‘karmaşık’ bir dil olduğu konusundaki yaygın inancı ortaya koyar.

Benzer şekilde, üniversite öğrencilerinin Japonca imajını metafor yoluyla araştıran Varoğlu (2016), üç farklı üniversitede lisans düzeyinde Japon dili eğitimi alan otuz yedi katılımcıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinde Japoncaya yönelik olumlu bir imajın hâkim olduğu; ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinde ise bu eğilimin görülmediği ortaya konmuştur.

Özşen (2014), lisans düzeyinde Japon dili eğitimi gören yüz kırk beş katılımcıyla gerçekleştirdiği çalışmasında öğrencilerin Japon diline ilişkin düşüncelerini irdelenmektedir. Araştırma sonucuna göre, öğrencilerin Japon diline yönelik imajları arasında ‘zevкли’, ‘ilginç’ ve ‘zor’ nitelendirmeleri ilk üç sırada yer almaktadır.

Yukarıda bahsi geçen Japonoloji alanındaki çalışmalar incelendiğinde, Türkiye’de Japon dili ve edebiyatı öğrenimi gören öğrencilerin ‘Japon’, ‘Japonya’ ve ‘Japonca’ imajlarının sıklıkla araştırma konusu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar ‘ürün-ülke’ imajı bağlamındaki nicel çalışmalardan elde edilen sonuçlarla kısmen örtüşmektedir. Diğer yandan, Japon dili öğrencilerinin bakış açılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan Japonoloji çalışmalarıyla; tüketici bakış açısını ortaya koymayı hedefleyen ‘ürün ülke imajı’ çalışmaları arasından doğrudan bir paralellik kurmak aşırı bir genellemeye neden olacaktır.

Bu çalışmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri bir arada kullanılarak Türk üniversite öğrencilerinin Japonya imajını oluşturan faktörler irdelenecektir.

Nicel ve nitel verilerin birbirlerini destekleyerek kullanımı toplanan verilerin ve bu verilere dayanarak yapılan açıklamaların doğruluğu ve geçerliği noktasında bütüncül bir anlam arz etmektedir (Yıldırım, Şimşek,2005).

2.Yöntem

Araştırmanın evreni, Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi’nde öğrenim gören üniversite öğrencilerinden meydana gelmektedir. Araştırmanın örneklemini, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden Alman Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, Matematik ve Tarih bölümlerine mensup yüz kırk lisans öğrencisi oluşturmaktadır (70 erkek, 70 kadın, ortalama yaş 20,8).

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın nitel boyutunu temsil eden birinci bölümde cümle tamamlama yöntemi kullanılarak katılımcılardan ‘Japonya’ ve

'Japon insanı' denildiğinde zihinlerinde canlanan ilk olguyu ayrı ayrı yazmaları istenmiştir. Yanıtlar yazar ve –güvenilirliği sağlamak amacıyla- bir diğer akademisyen tarafından ayrı ayrı kategorize edilmiş; farklı kategorilere ayrılan yanıtların görülmesi durumunda karşılıklı konuşma yoluyla fikir birliğine varılmıştır. Çalışmanın nicel boyutunu temsil eden ikinci bölümde ise literatür taraması yoluyla genel Japonya imajına yönelik önceden belirlenmiş 25 maddeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır (Ek)¹. Yanıt seçeneklerinin 7'li likert tipi olarak tasarlandığı bu ölçekte katılımcılardan her bir yargıya ilişkin düşüncelerini '1' 'hiç katılmıyorum' ile '7' 'tamamen katılıyorum' arasında bir numarayı işaretleyerek belirtmeleri istenmiştir². Üniversite öğrencilerinin genel Japonya imajını meydana getiren etmenleri ortaya çıkarmak amacıyla elde edilen yanıtlara faktör analizi uygulanmıştır.

3.Bulgular

3.1. Nitel Verilere Göre Japon ve Japonya İmajı

Cümle tamamlama testi sonucunda, 'Japon' ve 'Japonya' denildiğinde üniversite öğrencilerinin zihninde oluşan ilk olguya ilişkin yapılan sınıflandırma Tablo 1 ve Tablo2' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Japon Denilince Zihinde Çağrışanlar

Ana Kategori	Kişi (%)	Örnek Yanıtlar
Dış Görünüm	46 (47.9)	Çekik göz, minyon, siyah saç, beyaz ten
Fazilet	28 (29.1)	Çalışkan, zeki, akıllı, yaratıcı, saygılı, dakik
Mizaç	14 (14.5)	Geleneksel, mesafeli, soğuk, kuralcı
Figür	4 (4.1)	Nagatomo,Kagawa,Tusubasa
Diğer	4 (4.1)	Sumocu, fotoğraf çeken kişi

¹ Çalışmanın amacı Türk üniversite öğrencilerinin genel Japonya'ya imajını açığa çıkarmak olduğundan, Japon menşeli ürünlerin kalitesi, satın alma niyeti gibi 'ürün imajı'na yönelik sorular anket maddesi seçiminde kapsam dışı olarak kabul edilmiştir.

² Araştırmada öncelikle cümle tamamlama testi uygulanmış, yanıtlama işleminin sona ermesinin ardından anket soruları dağıtılmıştır. Böylece, anket maddelerinde belirtilen yargıların cümle tamamlama testinde katılımcıları etkileme olasılığı önlenmiştir.

Araştırmaya katılan yüz kırk katılımcıdan doksan altısı ‘Japon’ denilince zihinde canlanan ilk olguya ilişkin soruya geçerli yanıt vermiştir. Tablo 1’de her bir kategorinin toplam içerisindeki yüzdelik değeri ve örnek yanıtlar belirtilmektedir.

Bu sonuçlara göre, ‘Japon’ denildiğinde üniversite öğrencilerinin zihninde öncelikle ‘çekik göz’, ‘minyon’, ‘siyah saç’ gibi *dış görünüm* ile ilgili imgeler canlanmakta; bunu ‘çalışkan’, ‘zeki’, ‘üretken’, ‘başarılı’, ‘mütevazı’, ‘disiplinli’ gibi *fazilet* olarak değerlendirilebilecek nitelermeler takip etmektedir. Bu iki başat kategori toplam yanıtların yüzde yetmiş yedisini oluşturmaktadır. Bu iki kategoriyi yaklaşık yüzde on beşlik oranla ‘geleneksel’, ‘mesafeli’, ‘soğuk’, ‘kuralcı’ gibi *mizaç* özelliklerine ilişkin nitelermeler izlemektedir. Son sırada yüzde dördümlük bir oranla yer alan *figür* kategorisinde ise kişi ya da anime karakterlerine atıf yapılmaktadır.

Tablo 2. Japonya Denilince Zihinde Çağrışanlar

Kategori	Kişi (%)	Örnek Yanıtlar
Teknoloji	39 (36.4)	Teknoloji, hızlı tren, robot
Japon Mutfağı	36 (33.6)	Suşi, çiğ balık, pirinç, ramen
Atom Bombası	10 (9.3)	Hiroşima, Nagazaki
Kültürel Öğeler	10 (9.3)	Kimono, anime, harakiri, manga
Doğal Afetler	7 (6.5)	Deprem, tsunami
Diğer	5 (4.6)	Japonca, Tokyo, Tokyo drift

‘Japonya’ denilince zihinde canlanan ilk olguya ilişkin araştırmaya katılan yüz kırk katılımcıdan yüz yedisi geçerli yanıt vermiştir.

Tablo 2’den anlaşılacağı üzere, ‘Japonya’ denildiğinde üniversite öğrencilerinin yüzde otuz altısının zihninde ‘hızlı tren’, ‘robot’ gibi *teknoloji* ile ilgili imgeler canlanmaktadır. İkinci sırada yüzde otuz üçlük değeriyle ‘suşi’, ‘çiğ balık’, ‘ramen’ gibi *Japon mutfağına* ilişkin yanıtlar yer almakta, bu iki başat kategori toplam yanıtların yüzde yetmişini oluşturmaktadır. Bu iki kategoriyi yaklaşık yüzde onluk değerlerle

‘Hiroşima’, ‘Nagazaki’ gibi *atom bombasına* ilişkin şehir isimleri ile ‘kimono’, ‘anime’, ‘harakiri’ gibi *kültürel öğelere* ilişkin yanıtlar takip etmektedir. Son sırada, yaklaşık yüzde altılık bir değerle ‘deprem’, ‘tsunami’ gibi *doğal afetlere* ilişkin cevaplar yer almaktadır.

3.2. Nicel Verilere Göre Genel Japonya İmajını Oluşturan Faktörler

Genel Japonya imajını ölçümlemeyi amaçlayan yirmi beş maddeye Faktör analizi uygulanması sonucunda, Tablo 3’de ifade edildiği üzere 3 faktör elde edilmiştir³. Tablo 3’de Varimax rotasyonu sonucunda elde edilen faktör yükleri ile her bir değişkenin ortalama değerleri belirtilmektedir.

Tablo 3. Japonya İmajına İlişkin Rotasyon Edilmiş Faktör Analizi Sonuçları

	Zekâ - Çalışkanlık	Toplumsal Refah	Kültürel Muhafaza	Ort. Değ.
Faktör 1: Zekâ - Çalışkanlık				
Japonlar zekidir.	,82			5,9
Japonlar yaratıcıdır.	,80			6
Japonlar üretkendir.	,79			6,3
Japonlar çalışkandır.	,78			6,1
Japonlar sorumluluklarını yerine getirir.	,74			5,5
Japonlar bilimsel çalışmalara yön verir.	,58			5,6
Japonlar zaman konusunda dakiktir.	,55			5,3
Faktör 2: Toplumsal Refah				
Japonya’da yaşam kalitesi yüksektir.		,81		5,3
Japonya eğitime önem veren bir ülkedir.		,75		6,1
Japonlar ekonomik olarak güçlü bir devlettir.		,73		5,6
Japonya modern bir ülkedir.		,72		5,5
Japonlar refah içinde yaşamlarını sürdürmektedir.		,72		5,1

³Araştırmada kullanılan değişkenlerin geçerliliklerini test etmede keşfedici faktör analizinden, güvenilirliklerini test etmede Cronbach’s alfa katsayısından yararlanılmıştır. Buna göre; KMO:0,854, Toplam Açıklanan Var-yans:%62,6; Ölçeğin Alfa Katsayısı:0,90 olarak belirlenmiştir. Faktör yük değeri 0,4’den aşağı olan ve/veya faktör yük değerleri birden fazla faktörde yakın değerler alan maddeler analizden çıkarılmıştır.

Japonya teknolojik olarak gelişmiştir.		,69	6,4
Japonlar iyi eğitilidir.		,65	5,7
Faktör 3:Kültürel Muhafaza			
Japonlar kültürünü korumayı başarmıştır.		,78	5,4
Japonlar dilini korumayı başarmıştır.		,72	5,7
Japonlar geleneklerine bağlıdır.		,67	5,6
Japonlar mütevezidir.		,67	5
KMO: 0,850			
Açıklanan Varyans %	25,1	23,6	13,9
Kümülatif Varyans %62,6	25,1	48,7	62,6
Ölçeğin Alfa Katsayısı:0,90			

Tablo 3’den anlaşılacağı üzere, üniversite öğrencilerinin sahip olduğu genel Japonya imajı üç faktörden meydana gelmektedir:

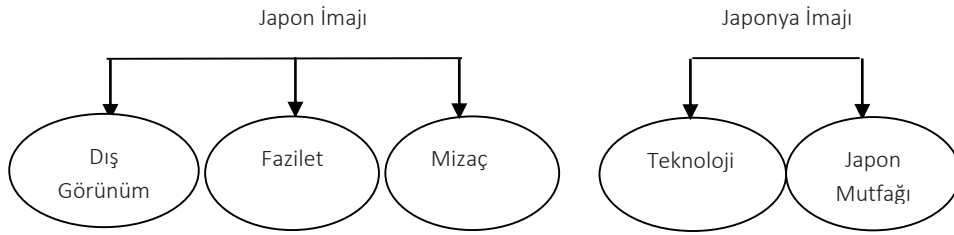
Birinci faktör ‘Japonlar’ öznesi ile başlayan sekiz yargıdan oluşmaktadır. Bu faktörde Japon insanı ‘zeki’, ‘yaratıcı’, ‘üretken’, ‘çalışkan’, ‘sorumluluklarını yerine getiren’, ‘bilimsel çalışmalara yön veren’ ve ‘zaman konusunda dakik’ olarak betimlenmektedir. Birinci faktörde yer alan maddelerin ortalama değerleri incelendiğinde ‘kararsızım’ anlamına gelen 4 ortalama skorunu aşarak 5,3 ile 6,1 arasında değişen değerlere sahip oldukları; bir başka deyişle söz konusu yargılara ilişkin katılımcıların olumlu bir düşünceye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Birinci faktörde dile getirilen yargılar bütüncül olarak değerlendirildiğinde; zeki, yaratıcı ve çalışkan Japon insanının üretkenliği ve sorumluluk bilincine atıf yapıldığı fikrine ulaşmaktayız. Bu bağlamda, birinci faktöre görece kapsayıcı bir nitelik taşıması açısından *zekâ - çalışkanlık* adı verilmiştir.

İkinci faktör, altı maddeden oluşmaktadır. Bu faktörde yer alan maddelerde Japonya ‘yaşam kalitesi yüksek’, ‘eğitime önem veren’, ‘ekonomik olarak güçlü’, ‘modern’, ‘teknolojik olarak gelişmiş’ bir ülke olarak nitelendirilirken, Japonlar ‘refah içinde yaşayan’, ‘iyi eğitilmiş’ kişiler olarak tasvir edilmiştir. İkinci faktörde yer alan altı maddenin ortalama skorları 5,1 ile 6,4 arasında değişen değerler göstermekte; bir başka deyişle katılımcılar bu yargıları destekler görüş bildirmektedir. Bu faktörde yer alan yargılardan, Japonya’nın modern, eğitime önem veren, ekonomik ve teknolojik güce sahip, yaşam kalitesi yüksek, refah bir ülke olduğu ana fikrine ulaşmaktayız. Bu bağlamda ikinci faktöre *toplumsal refah* adı verilmiştir.

Üçüncü faktör dört maddeden meydana gelmektedir. Birinci faktörde olduğu gibi bu faktördeki tüm maddeler de ‘Japonlar’ öznesi ile başlamaktadır. Bu faktörde Japon insanı; ‘kültürünü ve dilini korumayı başaran’, ‘geleneklerine bağlı’, ‘mütevazı’ olarak betimlenmektedir. Üçüncü faktörde yer alan maddelerin ortalama skorları 5 ile 5,7 arasında değer göstermekte; söz konusu yargılar katılımcılar tarafından desteklenmektedir. Üçüncü faktörde yer alan yargılardan, mütevazı ve geleneklerine bağlı Japon insanının dilini ve kültürünü korumada başarılı olduğu ana fikrine ulaşmaktayız. Bu bağlamda üçüncü faktöre *kültürel muhafaza* adı verilmiştir.

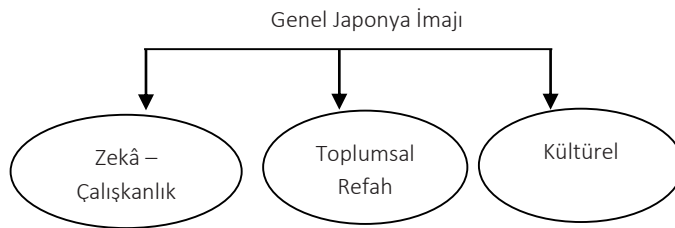
4.Sonuç

Bu çalışmada cümle tamamlama ve anket yöntemi ile elde edilen nitel ve nicel veriler ışığında Türk üniversite öğrencilerinin genel Japonya imajı irdelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Şekil 1,Şekil 2 ve Şekil 3’te özetlenmiştir.

Şekil 1 Japon İmajı
(nitel veri sonucu)

Şekil 2 Japonya İmajı
(nitel veri sonucu)

Şekil 3 Genel Japonya İmajı (nicel veri sonucu)

Şekil 1-2-3’ de belirtilen bulguları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek önem arz etmektedir.

Cümle tamamlama testinden elde edilen sonuçlara göre ‘Japon’ denildiğinde üniversite öğrencilerinin zihninde en sık canlanan imge *dış görünüm* ile ilintili olanlardır. Bu sonuç Kahraman (2017) ile paralellik gösterir. *Dış görünüm* başlığı altında dile getirilen ‘çekik göz’, ‘minyon’, ‘siyah saç’ gibi yanıtlar duyu organlarıyla edinilmiş somut gözleme dayalı bilgi niteliği taşıdığından imaj olarak değerlendirmek güçken; *fazilet* ve *mizaç* ile ilintili soyut imgeler Japonlara yönelik katılımcıların zihninde yer alan bir dizi inanış ve izlenimi yansıtmakta; bir diğer deyişle imaj özelliği taşımaktadır. Bunlardan *fazilet* imajı *beyin gücü* (‘zeki’, ‘çalışkan’, ‘yaratıcı’) ve *ahlaki değer* (‘saygılı’, ‘dakik’) olarak iki farklı boyut taşımaktadır. Bu durum, anket verilerinden elde edilen nicel veride de gözlemlenmekte, Şekil 3’de belirtilen *zekâ-çalışkanlık* faktörü ile örtüşmektedir. Bu faktörde yer alan maddelerde; Japonların zekâsı ve çalışkanlığının yanı sıra, sorumluluklarını yerine getirme ve zaman konusundaki hassasiyetleri gibi ahlaki değerlere de atıf yapılmaktadır. Diğer yandan, ‘Japon’ denildiğinde üniversite öğrencilerinin zihninde beliren *mizaç* ile ilintili imgelerde ‘geleneksel’, ‘mesafeli’, ‘soğuk’, ‘kuralcı’ gibi nitelermelere rastlanmaktadır. Türklerin Japonlara *duygusal yakınlık* gösterdiği önceki çalışmalarda sıklıkla dile getirildiği düşünüldüğünde (Şentürk, Kartal,2018), bu çalışmada elde edilen ‘mesafeli’, ‘soğuk’, ‘kuralcı’ gibi yanıtların anlamsal olarak *duygusal yakınlık* ile bağdaşmadığını belirtmek gerekir. İleriki çalışmalarda *duygusal yakınlık* kavramını oluşturan etkenleri modelleştirirken *duygusal yakınlık* hissetmeyen kişilerin motivasyon kaynağını da irdelemek tartışmaya yeni boyutlar kazandıracaktır.

Diğer yandan cümle tamamlama testinden elde edilen bulgulara göre, ‘Japonya’ denildiğinde üniversite öğrencilerinin zihninde *teknoloji* ve *Japon mutfağı* imgeleri güçlü bir şekilde canlanmaktadır. Türk öğrencilerin nazarında *etkin beyin gücü* ve *ahlaki fazilete* sahip Japon insanı, teknolojiye yön veren bir ülkenin vatandaşlarıdır. Bu sonuç Şekil 3’de belirtilen *toplumsal refah* faktöründe karşılık bulur. Bu faktörde; ‘gelişmiş teknoloji’, ‘yüksek yaşam kalitesi’, ‘ekonomik güç’, ‘zenginlik’ gibi yargılar yer almaktadır. Bu durum, teknoloji dışındaki toplumsal refahla ilintili olguların neden cümle tamamlama testinde görülmediği sorusunu akıllara getirmektedir. Bu durumun araştırmanın yöntemi ile ilintili olduğu düşünülebilir. Cümle tamamlama testinde katılımcılardan zihinlerinde canlanan ‘ilk imaj’ı yazmalarını istendiğinden bu durum ‘yüksek yaşam kalitesi’, ‘ekonomik güç’, ‘zenginlik’ gibi görece soyut kavramların yerine ‘hızlı tren’, ‘robot’ gibi teknoloji ile ilintili somut imgelerin öne çıkmasına zemin hazırlamış olabilir. Diğer yandan, cümle tamamlama testinde ‘Japonya’ denildiğinde öğrencilerin sıklıkla atıfta bulunduğu ‘çiğ balık’, ‘suşi’, ‘ramen’ gibi *Japon mutfağına* yönelik yanıtlar, *-dış görünümde* olduğu gibi bu hâlleriyle genel kültür niteliği taşıdığından imaj olarak değerlendirmek güçtür.

İleriki çalışmalarda, Türklerin *Japon mutfağı* imajına yönelik ‘lezzet’, ‘kendine özgünlük’, ‘tüketim tercihi’ gibi konularda araştırma yapılmalı, *Japon mutfağının* zihinlerde oluşturduğu imaj irdelenmelidir.

Şekil 3’te belirtildiği üzere, anket verilerinden yola çıkıldığında Türk üniversite öğrencilerinin genel Japonya imajını oluşturan faktörlerden biri de *kültürel muhafaza* olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar cümle tamamlama testinde bu konuda doğrudan bir yanıt rastlanmasa da *mizaç* kategorisinde görülen ‘geleneksel’ nitelenmesi bu faktördeki ana düşüncenin temelini oluşturması açısından ipucu verir niteliktedir. *Kültürel muhafaza* faktöründe Japon insanı ‘kültürünü ve dilini korumayı başarmış, geleneklerine bağlı mütevazı insanlar’ olarak nitelenmektedir. Türk üniversite öğrencilerinin gelenekselci bir bakış açısıyla dil ve kültür korunmasına önem verdiği Toksöz (2016)’da vurgulanmaktadır. Bu durum, Türk üniversite öğrencilerinin Japonya imajını olumlu yönde etkilediğine işaret eder. *Kültürel muhafaza* faktörü; ülke imajı ölçümünde ülke kişiliği ölçeğinden yararlanan Aktan (2017)’de sözü edilen *dindarlık* (‘dindar’, ‘güçlü manevi yön’, ‘geleneklere değer’) faktörü ile kısmen örtüşür niteliktedir. Fakat bu çalışmada Japon insanının dindarlığı ya da güçlü maneviyatına ilişkin doğrudan bir veriye rastlanmaması, Japonya özelinde düşünüldüğünde *kültürel muhafaza* (‘geleneg’e değer’) ile *dindarlık* kavramının ayrılması gerektiğini akıllara getirmektedir.

Bu çalışmada nicel ve nitel veriler ışığında Türk üniversite öğrencilerinin genel Japonya imajı irdelenmiştir. Araştırma sonucunda *zekâ-çalışkanlık*, *toplumsal refah* ve *kültürel muhafaza* faktörlerinin Japonya imajını oluşturan temel etmenler olduğu ortaya konmuş; bu sonuçların cümle tamamlama testi sonucu elde edilen verilerle büyük ölçüde örtüştüğü anlaşılmıştır. İleride farklı yaş ve sosyo ekonomik düzeydeki katılımcılarla yapılacak yeni araştırmalar, elde edilen sonucun tüm topluma genellenebilirliği hakkında değerli bilgiler verecektir.

KAYNAKLAR

- Aktan, M. (2017). Ülke kişiliği ölçeğinin Türkçe uyarlamasının güvenilirliği ve geçerliliği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(47), 133-153.
- Allred, A., Chakraborty, G., & Miller, S. J. (2000). Measuring images of developing countries: A scale development study. *Journal of Euromarketing*, 8(3), 29-49.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Kahraman, C. (2017). Asya’nın iki ucundan görüşler: Türkiye-Japonya algısı *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28,73-86.

- Kahraman, C. (2014). Türk üniversite öğrencilerinin ‘Japonca’ kavramına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla analizi: Namık Kemal Üniversitesi örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 95-110.
- Kotler, P., Haider, D. & Rein, I. (1993). *Marketing places: Attracting investment and tourism to cities, state and nations*, New York: The Free Press,
- Kurtuluş, K., & Bozbay, Z. (2011). Ülke imajı: Japonya ve Çin'in ülke imajları açısından karşılaştırılması. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 40(2), 267-277.
- Kurtuluş, S. D. (2008). Ülkelerin marka kişiliği üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler*, 22(2), 285-300.
- Martin, I. M., & Eroglu, S. (1993). Measuring a multi-dimensional construct: country image. *Journal of business research*, 28(3), 191-210.
- Şentürk, T. (2018). Ülke imajı araştırmalarında ölçek seçimi ve kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 21(1), 78-91.
- Şentürk, T., & Kartal, B. (2018). Tutum teorisi açısından ülke imajı, ürün imajı ve tüketici satın alma niyeti. *Yönetim ve ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 1033-1050.
- Onay, A. (2008). Ülke orijini kavramı ve ülke imajı. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5(2), 102-112.
- Özdemirci, A., & Önder, H. B. (2018). Uluslararası halkla ilişkiler yoluyla ülke algısı ve imajı oluşturmak: Almanya’da Türkiye algısı ve imajı üzerine ampirik bir araştırma (2010-2013). *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 17(1), 61-98.
- Özenç, H. (2002). Türkiye’nin imaj sorunu ve ihracat. *Kalder Forum*, 2(8), 38-44.
- Özşen, T. (2016). İkinci yabancı dil olarak Japonca öğrenenlerin gözüyle “Japonya” imgesine bakış. A.Özbek, T.Özşen, K.Kawamoto (Ed.) *Japon Dili ve Kültürü Eğitimi Araştırmalarına Yeni Yaklaşımlar* (41-61). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Özşen, T. (2014). Lisans düzeyindeki Japon dili öğrencilerinin Japon toplumu ve diline ilişkin tutumları üzerinden değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science*, 28, 293-314.
- Varoğlu, G. (2016). Japon dili ve edebiyatı lisans öğrencilerinin “Japonca” kavramına ilişkin algıları. A.Özbek, T.Özşen, K.Kawamoto (Ed.) *Japon Dili ve Kültürü Eğitimi Araştırmalarına Yeni Yaklaşımlar* (63-78). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Toksöz, L. (2006). *Batı kaynaklı kelime algısı-Dost musun düşman mı?-Türk ve Japon Öğrenciler üzerine bir araştırma*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. Türk Dil Kurumu. (2010). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ek

Değerli öğrenciler, bu çalışmada sizlerin genel Japonya imajınız incelenecektir. Elinizdeki anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Japonya ve Japon insanı denildiğinde aklınızda ilk canlanan olguyu yazmanız; ikinci bölümde ise ankette belirtilen yargılarla ilgili düşüncelerinizi uygun rakamı yuvarlak içine alarak yanıtlamanız beklenmektedir.

- Japonya denilince aklıma gelen ilk şey
- Japon insanı denilince aklıma gelen ilk şey

1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hiç

Kararsızım

Tamamen

1.Japonlar saygılıdır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
2.Japonlar üretkendir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
3.Japonların sağlıklı bir yaşamı vardır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
4.Japonlar cana yakın insanlardır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
5.Japonlar zaman konusunda dakiktir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
6.Japonlar mütevazıdır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
7.Japonlar refah içinde yaşamlarını sürdürmektedir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
8.Japonlar iyi eğitimlidir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
9.Japonya dilini korumayı başarmıştır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
10.Japonlar zekidir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
11.Japonya bilimsel çalışmalarla dünyaya yön vermektedir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
12.Japonya ahlaka önem veren bir ülkedir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
13.Japonlar dürüştür.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
14.Japonya ekonomik olarak güçlü bir devlettir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
15.Japonya eğitime önem veren bir ülkedir	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
16.Japonlar geleneklerine bağlıdır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
17.Japonlar sorumluluklarını yerine getirir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
18.Japonya'da yaşam kalitesi yüksektir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
19.Japonlar yaratıcıdır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
20.Japonya modern bir ülkedir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
21.Japonlar çalışkandır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
22.Japonya teknolojik olarak gelişmiştir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
23.Japonya kültürünü korumayı başarmıştır.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
24.Japonlar dürüştür.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7
25.Japonlar eğlencelidir.	1- 2- 3- 4- 5- 6- 7

LİSE ÖĞRETMENLERİNİN TEKNOLOJİYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Gülay BULUT

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Faruk TUTKUN

Sakarya Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, lisede görev yapan öğretmenlerin teknolojiye ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmada, araştırma yöntemi olarak betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evreni 19 lise ve 1322 öğretmen, örnekleme ise, 610 öğretmenden oluşmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Acil (2018) tarafından geliştirilen, “Lise Öğretmenlerinin Teknolojiye İlişkin Görüşleri Belirleme Anketi” kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular şunlardır: 1- Lise öğretmenleri eğitimde teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri %74,5 ile olumlu, %19,6 ile olumsuzdur. 2- Öğretmenlerin derslerde kullandığı teknolojik araçlar en çok %33,4 ile ders kitabı, en az % 4,9 ile televizyondur. 3- Lise öğretmenlerine göre, derslerinde teknoloji kullanımını sınırlayan faktörler en fazla %62 ile bilgisayarların sayıca yetersiz olması, en az %20 ile okul idaresi tarafından çıkarılan sorunlardır. 4- Lise öğretmenlerine göre, derslerinde teknoloji kullanmalarına katkısı olan nedenler en fazla %79 ile bilgisayar sahibi olmaları, en az %26,1 ile derslerinde bilgisayar teknolojileri kullanımına yer veren deneyimli öğretmenlerdir. 5- Lise öğretmenlerinin yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, okulda bulunan bilgisayar sayısı, okulda bulunan akıllı tahta sayısı, derslerde kullanılan teknolojiler ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. 6- Bilgisayarı öğretim amacıyla kullanan öğretmenlerin, teknolojinin eğitimde kullanılmasıyla ilgili görüşleri olumlu yöndedir. Fakat teknolojinin derste kullanımının sınırlandırıldığını düşünen öğretmenlerin, teknolojinin eğitimde kullanılmasına ilişkin görüşleri olumsuz yöndedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Lise, Öğretmen, Okul, Bilgisayar.

ABSTRACT: The aim of this study is to determine the views of high school teachers on technology. In the research, descriptive screening method was used as the research method. Target universe of the study consisted of 19 high schools and 1322 teachers, while the sampling consisted of 610 teachers.

As a data collection tool in the research, “survey of High School Teachers determining views on technology”, developed by Acil (2018), was used. The findings in the study are: 1- High School Teachers ' views on using technology in education are 74.5% positive and 19.6% negative. 2- The technological tools used by teachers in lessons are the textbook with 33.4% the most and the television with 4.9% the least. 3- According to high school teachers, the factors limiting the use of technology in their classes are the lack of number of computers with a maximum of 62%, and the problems issued by the school administration with a minimum of 20%. 4- According to high school teachers, the reasons that contribute to the use of technology in their courses are that they own computers with the most 79%, and that they are experienced teachers who take part in the use of computer technologies in their courses with at least 26.1%. 5- There is no significant difference between the age, marital status, gender, educational status, professionalism, number of computers in the school, number of smart boards in the school, technologies used in the courses and their views on using the technology. 6- Teachers who use the computer for teaching purposes have a positive opinion about the use of technology in education. However, teachers who think that the use of technology in the classroom is limited have negative views on the use of technology in education.

Keywords: Technology, High School, Teacher, School, Computer.

1. GİRİŞ

Günümüzde bilişim teknolojileri, eğitimden ekonomiye, savunmadan sağlık olmak üzere tüm sektörleri için vazgeçilmez bir olgu haline gelmiştir. Diğer yanda, bilişim teknolojilerin dinamik bir yapıya sahip olması ve sürekli değişimi ile gittikçe artan bir biçimde birey ve toplum için zorunlu bir kullanıma dönüşmüştür. Bu durum, birey ve toplumunda, teknolojiyi etkin kullanabilecek yeterlikte dinamik bir yapıya sahip olmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik (Gülle, 2004), 2003 yılında Cenevre’de, Dünya Bilgi Toplumu Zirvesinde de ortaya konmuştur. Zirvede, toplumdaki tüm bireylerin sürekli gelişim içinde olabildiği, yaşam boyu öğrenmeyi yaşam biçimi haline getirdiği, yaşam standartlarını sürekli geliştirebilmesi için bilgiyi ürettiği, kullanabildiği ve paylaşabildiği, birey merkezli fakat herkesi kapsayan, gelişim odaklı bir bilgi toplumu yaratabilmek için ülkelerin elinden gelen her türlü olanağı kullanma kararı alınmıştır.

Tüm alanları etkileyen bilişim teknolojilerinin, toplum ve birey için en önemli etki alanın eğitim olduğu söylenebilir. 21. yüzyılda, pek çok ülkenin eğitim reformlarında, teknolojinin eğitim-öğretime sistemlerine dâhil edilmesi temel bir fikir ola-

rak görülmektedir (Ursavaş, 2010). Bu kapsamda, eğitim sistemlerinde, eğitim teknolojilerine yapılan yatırımlar hızla artmaktadır. Okullar ve özellikle sınıflar, bilişim teknolojileri temelli eğitim teknolojileri -bilgisayar, tablet-bilgisayar, akıllı tahta gibi araçları ile donatılmaya başlamıştır (Koştur ve Türkoğlu, 2017). Örneğin, Amerika'da, 1980'lerin başında, eğitimde üç temel beceri olarak bilinen okuma, yazma ve matematik becerilerine, dördüncü beceri olarak bilgisayar becerisi de eklenmiş ve bilgisayar ve bilgisayar becerilerine eğitim programlarında yer verilmiştir. Türkiye'de ise, eğitimde teknoloji kullanımının gerekliliğine, Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 13. maddesinde "Her derece ve türdeki ders programları ve eğitim metodlarıyla ders araç ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere, çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir" ifadesi ile yer verilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 1973). Türkiye'de, Milli Eğitim Bakanlığı, okulların eğitim teknolojileri ile donatılması ve kullanımı için büyük çapta bütçeler ayırmaktadır. Bu çerçevede, Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Projesi (TEP), İnternet Erişim Projesi (İEP), Bilgisayarsız Okul Kalması Projesi (BOKP), Eğitimde İş Birliği Projesi (EİBP) ve günümüzde kullanılmaya başlanan (Fırsatları Arttırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) projesi çerçevesinde büyük maliyetli ve kapsamlı projeler yürütülmüştür (MEB, 2013a).

Eğitimde teknoloji kullanımının etkili olabilmesi için öğretmen, yönetici, veli, öğrenci gibi paydaşların, bu teknolojileri kullanabilme bilgi, beceri ve tutumunda olmaları can alıcı bir boyuttur. Fakat bunlardan en önemli paydaş öğretmendir. Eğitimde hedeflere ulaşılabilmesinde öğretmenin istendik yeterlikler ile donanık olması ve değişim/dönüşüme inancı olması gerekmektedir. Çünkü (Kavakçı ve Odabaşı, 2003), eğitim düzeninin ve birey kuvvetinin kaynağını oluşturmakta olan öğretmenler, yaptıkları meslek süresince, farklılaşan toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda, insan yetiştirme sorumluluğunda olan meslek mensuplarıdır.

Temel bilgisayar teknolojileri yeterliklerini kazandırma düzeyi ve bu çerçevede görevinin, ilk ve orta öğretim kurumlarına it olduğu söylenebilir (Yükseltürk ve Altıok, 2015). Bu nedenle, ilk ve orta öğretim kurumlarındaki öğretmenlerin, bilişim bilgi teknolojileri ile ilgili bilgi, kullanabilme becerisi ve yaşamın bir parçası olduğu anlayışında yeterliklere ile donanık olmaları gerekmektedir. Bu doğrultu yapılan araştırmalar (Gündüz ve Odabaşı, 2004; Cüre ve Özdener, 2008; Demiraslan ve Usluel, 2005; Seferoğlu, Akbıyık ve Bulut, 2008; Mumtaz, 2000; Usluel, Mumcu ve Demiraslan, 2007), öğretmenlerin, eğitim sürecinin getirdiği yenilikler doğrultusunda, öğrenme-öğretme süreçlerini başarılı bir şekilde yönlendirebilmeleri için bilişim teknolojilerini etkili biçimde kullanabilmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Öğretmenlerin, bilişim teknolojilerini sadece mesleklerini icra ederken değil, aynı zamanda okul dışı hayatlarında da günlük yaşamın boyutu olarak kullanmaları, bu

süreçlerin tamamlayıcı bir boyutu olacağı söylenebilir. Çünkü öğrenciler, bu teknolojilere -bilgisayar, tablet, playstations, cep telefonu, uydu cihazları vb.- günlük yaşamlarından bilmekte ve yoğun olarak kullanılmaktadırlar. Bu nedenle (Ursavaş, 2010), öğretmenler teknoloji ürünlerini kullanmada yetersiz kalırlarsa, eğitimin hedeflerine ulaşmada, geleneksel yöntem ve teknolojileri kullanmak zor olacak ve etkisiz kalacaktır. Bu yüzden (Alkan, 2005), öğretmenler, teknoloji kullanım becerilerini geliştirmek, zenginleştirmek ve derinleştirmek zorundadırlar.

Türkiye'de konu ile ilgili yapılan çalışmaların, bilgisayar kaygısı, bilgisayara karşı tutum, bilgisayar öz-yeterliliği ve öğretmen adaylarının Bilgi Teknolojisi kabulü ve kullanımı (Becit-İşçitürk, 2012; Deryakulu, Büyüköztürk, Karadeniz ve Olkun, 2009; Köseoğlu, Yılmaz, Gerçek ve Soran, 2007; Namlu ve Ceyhan, 2003) boyutlarda yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu çalışmada, lisede görev yapan öğretmenlerin teknolojiye ilişkin görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda, lise öğretmenlerinin teknolojiye ilişkin görüşleri yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, okulda bulunan bilgisayar sayısı, okulda bulunan akıllı tahta sayısı, derslerde kullanılan teknolojiler değişkenlerine göre incelenmiştir. Çalışma sonuçlarının, başta öğretmenlere, okul yöneticilerine, ebeveynlere ve öğretmen yetiştirme konusunda politika üreten, sistem öneren ve uygulayanlara katkı sağlayacağı söylenebilir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Lise öğretmenlerin teknolojiye ilişkin görüşlerinin incelendiği bu araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, toplam 19 lisede çalışan 1322 öğretmen ve örnekleme ise, bu öğretmenlerden ulaşılabilen 610 öğretmenden oluşmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Acil (2018) tarafından geliştirilen, “Lise Öğretmenlerinin Teknolojiye İlişkin Görüşleri Belirleme Anketi” kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Lise öğretmenleri eğitimde teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri nelerdir?

Tablo 1 Lise Öğretmenlerinin Teknolojiye İlişkin Görüşlerinin Dağılımları

	Grupla		Grup
	N	Yüzde	Yüzde
Öğretimde teknoloji kullanımının yararlı olduğunu düşünüyorum.	448	14,5%	74,5%
Teknolojiye derslerimde yer vermeyi seviyorum	395	12,8%	65,7%
Derslerde teknolojinin kullanımının öğrencilerin derse olan ilgisini artıracakını düşünüyorum.	389	12,6%	64,7%
Eğitimde teknolojinin kullanımının öğrenci başarısını artıracakına inanıyorum.	387	12,5%	64,4%
Derslerde teknolojinin kullanılmasının öğrencilerin derse aktif katılımını sağlayacağını düşünüyorum.	371	12,0%	61,7%
Laboratuvar koşullarında yapılamayan deneylere imkân vermesi açısından teknolojinin önemine ve gereğine inanıyorum	352	11,4%	58,6%
Periyodik hizmet içi eğitim programlarına katılmam gerektiğini düşünüyorum.	279	9,0%	46,4%
Teknolojinin eğitimde kullanımı ile ilgili bilgi almaya ihtiyaç duymuyorum.	185	6,0%	30,8%
Derslerde teknolojinin kullanımının ekstra zaman ve iş yükü gerektirdiğini düşünüyorum	168	5,4%	28,0%
Teknolojinin branş dersleri için gerekli olmadığına inanıyorum.	118	3,8%	19,6%
TOPLAM	3092	100,0	514,5

Tablo 1'e göre, Lise öğretmenlerinin teknolojiye ilişkin görüşleri en yüksek %74,5, ile öğretimde teknoloji kullanımının yararlı olduğunu düşünüyorum; en düşük % 19,6 teknolojinin branş dersleri için gerekli olmadığına inanıyorum şeklindedir.

3.2. Lise öğretmenlerinin derslerde kullandığı teknolojik araçlar nelerdir?

Tablo 2 Katılımcıların Derslerde Kullandıkları Teknolojik Araçların Sıklıkları

	Asla		Nadiren		Ara sıra		Sık sık		Her zaman	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ders kitabı	57	9,1%	61	9,7%	93	14,8%	208	33,1%	210	33,4%
Akıllı Tahta	59	9,4%	64	10,2%	99	15,7%	231	36,7%	176	28,0%
Çalışma Sayfaları	77	12,2%	79	12,6%	187	29,7%	180	28,6%	106	16,9%
Kendi hazırladığım alıştırma kâğıtları	68	10,8%	77	12,2%	204	32,4%	175	27,8%	105	16,7%
Konu anlatım videoları	115	18,3%	129	20,5%	185	29,4%	128	20,3%	72	11,4%
Web sayfaları	92	14,6%	120	19,1%	206	32,8%	145	23,1%	66	10,5%
Animasyonlar	131	20,8%	155	24,6%	151	24,0%	126	20,0%	66	10,5%
Ses sistemi	263	41,8%	133	21,1%	85	13,5%	95	15,1%	53	8,4%
Ders CD'leri	177	28,1%	140	22,3%	162	25,8%	100	15,9%	50	7,9%
Projeksiyon	280	44,5%	145	23,1%	100	15,9%	70	11,1%	34	5,4%
Tablet	333	52,9%	128	20,3%	73	11,6%	63	10,0%	32	5,1%
Televizyon	338	53,7%	137	21,8%	75	11,9%	48	7,6%	31	4,9%

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmenlerin kullandıkları teknolojik araçlar en yüksek %33,4 ile ders kitabı, en düşük % 4,9 ile televizyondur.

3.3. Lise öğretmenlerine göre derslerinde teknoloji kullanımını sınırlayan faktörler nelerdir?

Tablo 3 Katılımcıların Derslerinde Teknoloji Kullanımını Sınırlayan Faktörler

Derslerde teknolojiyi sınırlayan nedenler.	N	%
Bilgisayarların sayıca yetersiz olması	390	62,0%
Bilgisayarların nitelik açısından yetersiz olması	327	52,0%
İnternet bağlantısının yavaş olması	304	48,3%
Çevre birimlerinin (Yazıcı, fare, tarayıcı vb.) sayıca yetersiz olması	254	40,4%
İnternet bağlantısının sürekli olmaması	236	37,5%
Çevre birimlerinin nitelik açısından yetersiz olması	234	37,2%
Eğitimsel yazılımların alınması için yeterli maddi kaynağın bulunmaması	225	35,8%
Öğretmenlerin bilgisayar ve İnternet teknolojileri konusunda temel bilgi ve beceriye sahip olmamaları	209	33,2%
Eğitim sürecinde kullanılabilecek uygun içerikli web sayfalarının bulunmaması	208	33,1%
Eğitimsel yazılımların yeterli sayıda olmaması	205	32,6%
Bilgisayar laboratuvarlarının fiziki şartlarının yetersiz olması	205	32,6%
Bilgisayar ve çevre birimlerinin alımı konusunda uzman personelin bulunmaması	203	32,3%
Bilgisayar ve çevre birimlerinin onarım sürecinin uzun sürmesi	200	31,8%
Bilgisayar ve çevre birimlerinin kurulumu, bakımı ve tamiri konusunda uzman personelin bulunmaması	200	31,8%
Öğrenci bilgisayarlarında İnternet bağlantısının olmaması	198	31,5%
Diğer öğretmenlerle paylaşılması nedeniyle bilgisayar laboratuvarlarının çok yoğun olması	196	31,2%

Bilgisayar ve İnternet teknolojilerinin eğitimde kullanımı konusunda yeterli bilgiye sahip olunmaması	183	29,1%
Bilgisayar ve İnternet teknolojileri ile ilgili yeterli hizmet içi eğitim olanaklarının olmaması	175	27,8%
Öğrencilerin yaş düzeylerine uygun yazılımların bulunmaması	163	25,9%
Okul idaresi tarafından çıkarılan sorunlar	126	20,0%

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmenlerin derslerinde teknolojiyi sınırlayan nedenler arasında en fazla 390'ının (%62,0) bilgisayarların sayıca yetersiz olması, en az 126'sının (%20,0) okul idaresi tarafından çıkarılan sorunlar olduğu görülmüştür.

3.4. Lise öğretmenlerinin derslerinde teknoloji kullanmalarına katkısı olan nedenler nelerdir?

Tablo 4 Katılımcıların Derslerde Teknoloji Kullanımlarına Katkısı Olan Nedenler

	N	%
Bilgisayar sahibi olmam	497	79,0%
Kişisel merakım	400	63,6%
Eğitim sürecimde almış olduğum bilgisayar dersi	334	53,1%
Almış olduğum hizmet içi eğitimler	322	51,2%
Okulumuzdaki Formatör Öğretmen	167	26,6%
Derslerinde BT kullanımına yer veren deneyimli öğretmenler	164	26,1%

Tablo 4'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmenlerin derslerinde teknoloji kullanmalarına katkısı olan nedenler arasında en fazla 497'sinin (%79,0) bilgisayar sahibi olmaları, en az 164'ünün (%26,1) derslerinde bilişim teknoloji kullanımına yer veren deneyimli öğretmenler olduğu görülmüştür.

3.5. Lise öğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri yaşa göre farklı mıdır?

Tablo 5 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Yaş İle İlişkisi

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
20-29	28	3,0250	1,33600	,25248	
30-39	156	3,0788	1,47333	,11796	
40-49	318	2,9264	1,45144	,08139	,287
50 ve üzeri	127	2,7512	1,35505	,12024	
Total	629	2,9332	1,43411	,05718	

Tablo 5’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların yaşları ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını saptamak için yapılan One-Way ANOVA sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($r = ,287$). Diğer bir ifade ile farklı yaş gruplarındaki katılımcıların algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri durumları aynı seviyededir.

3.6. Lise öğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri medeni duruma göre farklı mıdır?

Tablo 6 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Medeni Durum İle İlişkisi

	Medeni durum	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Teknolojinin eğitimde kullanımını ile ilgili ifadeler	Evli	529	2,9626	1,43134	,06223	,542
	Bekâr	100	2,7780	1,44597	,14460	

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmenlerin medeni durumları ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşlerini karşılaştırılmak için yapılan Independent-Samples T-Testi sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($r= ,542$). Diğer bir ifade ile bekâr ve evli katılımcıların algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri aynı seviyededir.

3.7. Lise öğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri cinsiyete göre farklı mıdır?

Tablo 7 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Cinsiyet ile İlişkisi

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Teknolojinin eğitimde kullanımı ile ilgili ifadeler	Erkek	202	2,8000	1,46032	,10275	,072
	Kadın	427	2,9963	1,41891	,06867	

Tablo 7’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşlerini karşılaştırılmak için yapılan Independent-Samples T-Testi sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmediği görülmüştür ($r= ,072$). Diğer bir ifade ile kadın ve erkek katılımcıların algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri aynı seviyededir.

3.8. Lise öğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri eğitim düzeyine göre farklı mıdır?

Tablo 8 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Eğitim Durumu ile İlişkisi

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Lisans	578	2,9221	1,42228	,05916	,049
Yüksek Lisans	46	2,9022	1,56752	,23112	
Doktora	5	4,5000	,60000	,26833	
Total	629	2,9332	1,43411	,05718	

Tablo 8’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumu ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını saptamak için yapılan One-Way ANOVA sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($r= ,049$). Diğer bir ifade ile farklı eğitim durumlarındaki katılımcıların algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri durumları aynı seviyede değildir.

3.9. Liseöğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri mesleki kıdeme göre farklı mıdır?

Tablo 9 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Mesleki Kıdem İle İlişkisi

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
0-4 yıl	37	3,0676	1,35402	,22260	
5-9 yıl	65	2,9169	1,26548	,15696	
10-14 yıl	63	3,0270	1,73691	,21883	,878
15 ve üzeri	463	2,9140	1,42168	,06607	
Total	628	2,9347	1,43477	,05725	

Tablo 9’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların mesleki kıdemleri ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını saptamak için yapılan One-Way ANOVA sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($r= ,878$). Diğer bir ifade ile mesleki kıdemleri farklı olan katılımcıların algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri durumları aynı seviyededir.

3.10. Liseöğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri okulda bulunan bilgisayar sayısına göre farklı mıdır?

Tablo10 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Okulda Bulunan Bilgisayar Sayısına İle İlişkisi

	Bilgisayar	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Teknolojinin eğitimde kullanımı ile ilgili ifadeler	Evet	592	2,9218	1,43754	,05908	,628
	Hayır	37	3,1162	1,38414	,22755	

Tablo 10’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların bilgisayar sayıları ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşlerini karşılaştırılmak için yapılan Independent-Samples T-Testi sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($r= ,628$). Diğer bir ifade ile bilgisayar sayıları algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri aynı seviyededir.

3.11. Liseöğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri okulda bulunan akıllı tahta sayısına göre farklı mıdır?

Tablo 11 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Okulda Bulunan Akıllı Tahta Sayısına İle İlişkisi

	Akıllı tahta	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Teknolojinin eğitimde kullanımı ile ilgili ifadeler	Evet	592	2,9218	1,43754	,05908	,628
	Hayır	37	3,1162	1,38414	,22755	

Tablo 11’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların akıllı tahta sayıları ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşlerini karşılaştırılmak için yapılan Independent-Samples T-Testi sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit

edilmemiştir ($r = ,628$). Diğer bir ifade ile akıllı tahta sayıları algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri aynı seviyededir.

3.12. Lise öğretmenlerinin teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri derslerde kullanılan teknolojilere göre farklı mıdır?

Tablo 12 Katılımcıların Teknolojiyi Kullanmaya İlişkin Görüşlerinin Derslerde Kullanılan Teknolojiler İle İlişkisi

		Teknolojinin eği- Derslerde kul- timde kullanımı landıkları tek- ile ilgili ifadeler nolojiler		
Spearman's rho	Teknolojinin eği- timde kullanımı ile ilgili ifadeler	Korelasyon Katsayısı	1,000	,062
		Anlamlılık Düzeyi	.	,122
		N	629	629
Derslerde kul- landıkları teknolojiler	kullan- dıkları teknolojiler	Korelasyon Katsayısı	,062	1,000
		Anlamlılık Düzeyi	,122	.
		N	629	629

Tablo 12’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların derslerde kullanılan teknolojiler puanları ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını saptamak için yapılan korelasyon analizi sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Katılımcıların teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri ve derslerde kullanılan teknolojilere verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır ($p = ,122$). Diğer bir ifade ile derslerde farklı teknolojiler kullanan katılımcıların algılarına göre teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri aynı seviyededir.

4. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Lisede görev yapan öğretmenlerin teknolojiye ilişkin görüşlerinin ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada, Lise öğretmenleri eğitimde teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri çoğunlukla (%74,5) olumludur. Alan yazında, benzer araştırmalarda (Arslan, 2008; Başarıcı ve Ural, 2009; Çavaş, Karaoğlan ve Kışla, 2009;

İpek ve Acuner, 2011; Özdamlı, 2017) öğretmen adaylarının eğitimde bilgisayar başta olmak üzere teknolojik araçları kullanmaya yönelik tutumlarının oldukça yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur.

Diğer bir çalışma sonucuna göre, öğretmenlerin derslerde kullandığı teknolojik araçlar en çok ders kitabı ve en az televizyondur. Fakat Ursavaş (2014) ve Bayar (2019)'ın çalışma sonuçlarına göre ise, öğretmenlerin en sık kullandıkları teknolojiler en çok bilgisayar ve kamera şeklindedir. Lise öğretmenlerine göre, derslerinde teknoloji kullanımını sınırlayan faktörler en fazla bilgisayarların sayıca yetersiz olması ve en az okul idaresi tarafından çıkarılan sorunlardır. Lise öğretmenlerine göre, derslerinde teknoloji kullanmalarına katkısı olan nedenler, en fazla bilgisayar sahibi olmaları ve en az ise, derslerinde bilgisayar teknolojileri kullanımına yer veren deneyimli öğretmenlerdir. Bu sonuç, Gülcü, Solak, Aydın, ve Koçak (2013)'ın çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Buna göre, ilköğretimde görev yapan branş öğretmenleri derslerinde bilişim teknolojileri kullanımı konusunda etkisi olan başlıca nedeni bilgisayar sahibi olma olarak belirtmişlerdir.

Lise öğretmenlerinin yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki kıdem, okulda bulunan bilgisayar sayısı, okulda bulunan akıllı tahta sayısı ve derslerde kullanılan teknolojiler ile teknolojiyi kullanmaya ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Menzi, Çalışkan ve Çetin (2012)'nin araştırma bulgularına göre, öğretmen adaylarının teknolojiye yönelik tutumlarında cinsiyete göre farklılık yoktur. Fakat Erdemir, Bakırcı ve Eyduran, (2009)'nın çalışma bulgularına göre, eğitimde teknoloji kullanma konusunda kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlerden daha ilgili olduğu ortaya konulmuştur. Ursavaş (2014)'ın çalışmasında ise, erkeklerin bilgisayar kullanımına yönelik tutumları kadınlara göre daha yüksektir.

Diğer yandan, bilgisayarı öğretim amacıyla kullanan öğretmenlerin, teknolojinin eğitimde kullanılmasıyla ilgili görüşleri olumlu, fakat teknolojinin derste kullanımının sınırlandırıldığını düşünen öğretmenlerin, teknolojinin eğitimde kullanılmasına ilişkin görüşleri olumsuz yöndedir.

Çalışma sonuçlarına dayalı ve gelecek araştırmalara yönelik öneriler şunlar olabilir: 1- Öğretmenlerin bilgisayar/eğitim teknolojilerine sahip olabilmeleri için ücretsiz/düşük ücretli/faizsiz kredi gibi olanaklar sağlanmalıdır. 2- Öğretmenlerin derslerde teknolojik araç kullanabilme yeterliklerini artırıcı eğitim programları düzenlenmelidir. 3- Öğretmenlerin derslerde etkili ve işlevsel teknoloji kullanabilme yeterlik düzeylerini belirlemeye dönük çalışmalar yapılmalıdır. 4- Teknolojinin derslerde kullanımının sınırlandırıldığını düşünen öğretmenlerin bu düşünce ve tutumlarının nedenleri üzerine araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alkan, A. T. (2005). Faaliyet Tabanlı Maliyet Sistemi ve Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 39-56.
- Arslan, A. (2008). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Destekli Eğitim Yapmaya Yönelik Tutumları İle Öz Yeterlik Algıları Arasındaki İlişki. *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, 7(24), 101-109.
- Başarıcı, R., & Ural, A. (2009). Bilgisayar Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Destekli Eğitime Yönelik Tutumları. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1(1).
- Bayar, T. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin Derslerinde Teknoloji Kullanım Düzeyleri İle Öğrencilerin Karşılaştığı Çevrimiçi Risklere Yönelik Algıları. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Becit İşçitürk, G. (2012). Öğretmen Adaylarının Bilgi Ve İletişim Teknolojilerini Kabul Ve Kullanımlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.
- Cüre, F., & Özden, N. (2008). Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri (Bit) Uygulama Başarıları Ve Bit'e Yönelik Tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 41-53.
- Demiraslan, Y. & Usluel, Y. K. (2005). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Öğrenme Öğretme Sürecine Entegrasyonunda Öğretmenlerin Durumu. *The Turkish Online Journal Of Educational Technology*, 4(3), 109-113.
- Deryakulu, D., Büyüköztürk, S., Karadeniz, S. & Olkun (2009). BT Öğretiminin Tatmin Edici ve Sinir bozucu Yönleri: Öz-Yeterliliğe Dayalı Bir Karşılaştırma. *Uluslararası Davranışsal, Bilişsel, Eğitim ve Psikolojik Bilimler Dergisi*, 1 (1).
- Erdemir, N., Bakırcı, H., ve Eydur, E. (2009). Öğretmen Adaylarının Eğitimde Teknolojiyi Kullanabilme Özgüvenlerinin Tespiti. *Türk Fen Eğitimi Dergisi (Journal of Turkish Science Education)*, 6(3), 99-108.
- Gülcü, A., Solak, M., Aydın, S. ve Koçak, Ö. (2013). İlköğretimde Görev Yapan Branş Öğretmenlerinin Eğitimde Teknoloji Kullanımına İlişkin Görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 8(6).
- Gülle, M. T. (2004). Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 18(2), 200-203.
- Gündüz, Ş., & Odabaşı, F. (2004). Bilgi çağında öğretmen adaylarının eğitiminde öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin önemi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 43-48.
- Kavakçı Ö. ve Odabaşı, H. F. (2003). Fakülte gelişimi konusunda fakülte bakış açısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24).

- Koçak, Ö., & Gülcü, A. (2013). Fatih projesinde kullanılan lcd panel etkileşimli tahta uygulamalarına yönelik öğretmen tutumları. *Kastamonu eğitim dergisi*, 21(3), 1221-1234.
- Koştur, M., & Türkoğlu, H. (2017). Ortaokul matematik öğretmenlerinin matematik derslerinde akıllı tahta kullanımına ilişkin görüşleri. *Başkent University Journal of Education*, 4(1), 84-98.
- Köseoğlu, P., Yılmaz, M., Gerçek, C., & Soran, H. (2007). Bilgisayar Kursunun Bilgisayara Yönelik Başarı, Tutum Ve Öz-Yeterlik İnançları Üzerine Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 203-209.
- Menzi, N., Çalışkan, E., & Çetin, O. (2012). Öğretmen adaylarının teknoloji yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(1).
- Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Mesleki Gelişimi Destekleme Grup Başkanlığı (2013). FATİH Projesi eğitimleri. <http://hedb.meb.gov.tr/> (Erişim Tarihi 24.02.2020).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, 21.01.2020. (Erişim Tarihi 24.02.2020).
- Özdamlı, F. (2017). Attitudes and Opinions of Special Education Candidate Teachers Regarding Digital Technology. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 9(4), 191-200.
- Seferoğlu, S. S., Akbıyık, C., & Bulut, M. (2008). İlköğretim Öğretmenlerinin Ve Öğretmen Adaylarının Bilgisayarların Öğrenme/Öğretme Sürecinde Kullanımı İle İlgili Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(35), 273-283.
- Tatlı, S. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların anne-babalarıyla ve öğretmenleriyle olan ilişkilerinin sosyal beceri düzeylerine etkisi* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- Ursavaş, Ö. F. (2010). *İlk ve ortaöğretim öğretmenlerinin teknoloji korku düzeylerinin belirlenmesi* (Doctoral dissertation, Karadeniz Teknik Üniversitesi).
- Ursavaş, Ö. F., (2014). Öğretmenlerin bilişim teknolojilerini kullanmaya yönelik davranışlarının modellenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Usluel, Y.K., Mumcu, F.K. ve Demiraslan Y. (2007). Öğrenme-Öğretme Sürecinde İct: Öğretmenlerin Uyum ve Engellere İlişkin Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 164-179.

POZİTİF ÖĞRETMEN ÖZELLİKLERİ İLE İŞE BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. Ali ERYILMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi

Psik. Danışman Merve ÇINAR

Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, pozitif öğretmen özellikleri ile işe bağlılık arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Çalışmada veriler, Pozitif Öğretmen Ölçeği, Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmada 25-58 yaşları arasında yer alan 245 erkek ve 393 kadın öğretmen yer almıştır. Çalışmada veriler çoklu regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, pozitif öğretmen özelliklerini işe bağlılığın iki boyutu anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($R = 0.50$; $R^2 = 0.25$; $F = 74.79$; $p < 0.01$). Pozitif öğretmen özelliklerinin en güçlü yordayıcısı işe adanmadır ($\beta = 0.277$; $p < 0.01$). İkinci güçlü yordayıcı ise işe istek duymadır ($\beta = 0.236$; $p < 0.01$). İşe yoğunlaşma boyutunun pozitif öğretmen özelliklerini anlamlı bir şekilde açıklamadığı bulunmuştur. Çalışma sonuçlarına göre, pozitif öğretmen özellikleri, işe istek duyma ve işe adanmadan olumlu olarak etkilenmektedir. Çalışma bulguları, pozitif öğretmen özelliklerini geliştirmede kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Pozitif öğretmen, İşe bağlılık, İşe istek, İşe adanma, İşe yoğunlaşma

Examining The Relationship Between Positive Teacher Characteristic and Work Engagement

ABSTRACT: The purpose of this study is to examine the relationships between positive teacher characteristics and work engagement. In the study, the data were collected using the Positive Teacher Scale and the Utrecht Job Commitment Scale. The study included 245 male and 393 female teachers aged 25-58. The data in the study were performed by multiple regression analysis. According to the results of the analysis, the positive dimensions of the positive teacher qualifications explain the two dimensions ($R = 0.50$; $R^2 = 0.25$; $F = 74.79$; $p < 0.01$). The strongest predictor of positive teacher traits is dedication to work ($\beta = 0.277$; $p < 0.01$). The second strong predictor is the vigor ($\beta = 0.236$; $p < 0.01$). It was found that the absorption of work concentration does

not explain positive teacher characteristics in a meaningful way. According to the results of the study, positive teacher characteristics are positively affected by the desire for work and dedication to the job. Study findings can be used to develop positive teacher characteristics.

Key Words: Positive Teacher, Work engagement, Vigor, Dedication, Absorption

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında, pozitif psikoloji alanında yapılan çalışmaların sayısı hızla artmaktadır. Pozitif psikolojinin girdiği alanlardan biri de eğitimidir. Eğitim ortamlarında öğrencilerin, velilerin iyi oluş düzeyleri ile ilgili çeşitli çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Öğretmenler de öğretim sürecinin önemli aktörlerinden biridir.

Öğretmenlerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğretmenlerin sevilen, sevilmeyen, usta ya da acemi gibi çeşitli başlıklar etrafında incelendiği görülmektedir. Pozitif psikolojinin en temel konusu, mutluluk ve iyi oluştur (Eryılmaz, 2014a). Öğretmenler, öğrencilerin iyi oluşları üzerinde en önemli aktörlerden birdir. Dışa dönük, sakin, sorumlu, yumuşak başlı, yeni deneyimlere açık ve duygusal açıdan dengede olan öğretmenler çocukların akademik başarısını ve iyi oluşlarını olumlu etkilemektedirler (Eryılmaz, 2014b). Öğretmenlerin iş yaşamlarında sahip olduğu birtakım özellikler, öğrencilerin duygularını da etkilemektedir. Bu noktada, öğrencilerde olumlu duygular ortaya çıkaran ve olumsuz duyguların ortaya çıkmasını önleyen öğretmenlere pozitif öğretmen denilmektedir (Eryılmaz, 2017). Eryılmaz ve Bek (2018) pozitif öğretmeni dışa dönük kişilik özelliğine sahip, konuyu somutlaştırarak anlatan, öğrenciyle pozitif ilişkiler kuran, derste öğrencilere akış yaşatan, öğrenciyi derse katan öğretmenler olarak bulmuşlardır. Pozitif öğretmen özellikleri ile ilişkili pek çok psikolojik yapı vardır. İşe bağlanma da bu yapılar arasında değerlendirilebilir.

Endüstrinin gelişimiyle çalışanlardan beklentiler ve çalışma koşulları da değişmiştir. Böylelikle çalışanların duygu, düşünce ve davranışlara sahip bireyler olduğu kabul edilmiş ve sadece üretim yapan makineler olduğu görüşü ortadan kalkmıştır. Biyopsiko-sosyal bir varlık olan insanların iş yaşamında üretken olmalarının yanında, yeteneklerini de kullanarak doyum alabilmeleri psikolojik sağlıkları için önemlidir (Schaufeli ve Bakker, 2004). İş yaşamında bireylerin öznel iyi oluşu işe bağlılık olarak ifade edilir. İşe bağlılık bireylerin zihinsel ve fiziksel sağlıklarıyla bağlantılı olup çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Literatüre göre işe bağlılık “işe istek

duyma, işe adanma ve işe yoğunlaşma” bileşenlerinden oluşur (Eryılmaz ve Doğan, 2012). Salanova ve ark. (2001) işe bağlılığı belirli bir nesneye, kişiye ya da olaya bağlı olmaksızın, bireylerin kendilerini enerjik hissetmeleri, yaptıkları işe kendilerini adayarak, yoğunlaşarak, doyum almaları olarak ifade etmektedirler.

İşe bağlılığın üç alt boyutu vardır;

- İşe istek duyma boyutu çalışırken kişilerin işe istekli ve psikolojik olarak dirençli olmalarıdır.
- İşe adanma bireylerin yaptıkları işleri iyi bir amaca hizmet ediyor olarak hissetmeleri, işlerini ilham verici olarak algılayarak gurur duymaları anlamına gelir.
- İşe yoğunlaşma ise, bireylerin olumlu duygularla işe odaklanarak zamanlarının nasıl geçtiğini farkında olmadan konsantre olmalarıdır (Hakanen, Bakker ve Schaufeli 2006).

Literatür incelendiğinde, öğretmenlerin işe bağlılıkları ile ilgili çeşitli çalışmaların yürütüldüğü görülür. Örneğin Celep (1998), öğretmenlerin işe adanmalarıyla ilgili yaptığı çalışmada, öğretmenlerin çoğunun planlanan dersleri yetiştiremediklerinde öğrencileri için ek ders yapmak istediklerini, öğrencileri için ders saati dışında da zaman ayırdıklarını, derse zamanında girme sorumluluğuna sahip olduklarını, akademik olarak zayıf öğrencilere daha fazla vakit ayırdıklarını bulmuştur. Öğrencinin başarısında, okul ve sınıf içindeki davranışlarında ebeveynlerinin de rol aldıklarını bildiklerinden aileleriyle ilgili bilgi edinmek istedikleri görülmüştür. Zilin çalmasına gerek kalmadan derslerine gitmeleri, öğretime verdikleri önem ve içsel denetimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerin sahip oldukları özellikleri; öğrencileriyle olan ilişkilerini, eğitim öğretim sürecinin nitelikli olmasını ve okul ikliminin olumlu olmasını etkilemektedir. Pozitif öğretmen özelliklerinin artmasına paralel olarak öğrencilerin akademik başarılarının %25 oranında arttığı ve öğrencilerin kendilerini daha mutlu hissettikleri bulunmuştur (Eryılmaz, 2014b). Pozitif öğretmen özelliklerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu noktada işe bağlılık da pozitif öğretmen özelliklerini etkileyen bir faktör olabilir. Sonuç olarak bu çalışma, pozitif öğretmen özellikleri ile işe bağlılık arasındaki ilişkileri incelemektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Öğretmenlerde pozitif öğretmen özellikleriyle işe bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bu çalışmada bağımlı değişken pozitif öğretmen özellikleri, araştırmanın bağımsız değişkeni ise işe bağlılıktır. Bu araştırma ilişki tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. Betimsel tarama modellerinde araştırılan birey, nesne veya olay, var olan durumu var olduğu şekilde, kendi koşullarıyla değiştirilmeden betimlemeyi amaçlar. İlişki tarama modelinde, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemektir (Karasar, 2013).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma grubunu, 2019–2020 yılında İstanbul’da devlet okullarında görev alan 638 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmada 25-58 yaşları arasında 245 erkek ve 393 kadın öğretmen yer almaktadır. Bu çalışmanın örnekleme “rastgele örnekleme” yöntemiyle belirlenmiştir. Bu çalışmada uygulama için ulaşılan okullar, araştırmacının erişim ve zaman tasarrufu açısından kolay ulaşılabilirliği nedeniyle seçilmiştir. Örneklem grubunun özellikleri Tablo 1 ile gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Grubuna Ait Özellikler

Cinsiyet	Kişi Sayısı(n)	%
Kadın	393	61,6
Erkek	245	38,4
Branş		
Sınıf Öğretmeni	110	17,2
Matematik Öğretmeni	50	7,8
Fen Bilgisi Öğretmeni	37	5,8
İngilizce Öğretmeni	48	7,5
Sosyal Bilgiler Öğretmeni	79	12,3
Türkçe Öğretmeni	110	17,2
Kimya Öğretmeni	5	0,7
Fizik Öğretmeni	12	1,8

Biyoloji Öğretmeni	21	3,3
Beden Eğitimi Öğretmeni	40	6,2
Din Kültürü Öğretmeni	21	3,2
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni	12	1,8
Resim Öğretmeni	13	2,0
Tarih Öğretmeni	15	2,3
Coğrafya Öğretmeni	16	2,5
Bilişim Teknolojileri Öğretmeni	18	2,8
Meslek Lisesi Öğretmenleri	10	1,5
Felsefe Öğretmeni	21	3,2
Toplam	638	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerini toplamak için Pozitif Öğretmen Ölçeği (Eryılmaz ve Bek, 2017), Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği (Eryılmaz ve Doğan, 2012) ve araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Aşağıda veri toplama araçları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.3.1 Pozitif Öğretmen Ölçeği

Eryılmaz ve Bek (2017) tarafından öğretmenlerin bakış açılarından “Pozitif Öğretmen Ölçeği” geliştirilmiştir. Çalışmaya katılan 448 öğretmen en az beş yıldır görevlerini yapmaktadır ve farklı kademelerde çalışmaktadırlar. Çalışma kesitsel araştırma deseniyle yapılmıştır. Ölçek geliştirme aşamasında öncelikle maddeler ve ölçek deneme formu hazırlanmış, açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi ve geçerlik analizi yapılmıştır. 21 maddelik ölçeğe ulaşılmış ve ölçekteki maddelerin cevapları, (1=Hiç, 2=Çok Az, 3=Biraz, 4= Çoğunlukla, 5=Çok Fazla) beş basamaklı likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin alt boyutları şu şekildedir; “dışa dönük kişilik özelliğine sahip olmak”, “konuyu somutlaştırmak”, “öğrenci ile pozitif ilişki kurmak”, “öğrenciyi derse katmak” ve “derste akış yaşatmak”. Açımlayıcı analiz sonucuna göre ölçeğin %63,320 kadar varyansı açıkladığı bulunmuştur. Pozitif öğretmen ölçeğinin toplam iç tutarlık katsayısı 0.89’ dur. Öğretmenlerin pozitif duygular yaşamalarıyla pozitif öğretmen özellikleri arasındaki korelasyon 0.45; $p < 0.01$ şeklindedir. Öğretmenler için “Pozitif Öğretmen Ölçeği’nin” güvenilir ve geçerli olduğu bulunmuştur.

2.3.2 Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği

Utrecht İşe Bağlılık Ölçeği (UWES), Eryılmaz ve Doğan (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmış ve psikometrik özellikleri incelenmiştir. İş yaşamındaki öznel iyi oluş olarak ifade edilen işe bağlılık; "işe istek duyma, işe adanma ve işe yoğunlaşma" bileşenlerinden oluşur. Araştırma iki farklı çalışma grubuyla yapılmıştır. Birinci grupta 246'sı erkek 105'i kadın 352 kişi, ikinci grupta ise 17'si erkek 14'ü kadın 31 kişi bulunmaktadır. İkinci grupta bulunan 31 kişiye ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğini belirlemek için aralarında 1 ay süre bırakılarak iki defa uygulama yapılmıştır. Buna göre ölçeğin tamamı için .85 düzeyinde, "işe istek duyma" boyutu için .89, "işe adanma" boyutu için .80 ve "işe yoğunlaşma" boyutu için .69 düzeyinde test-tekrar test güvenilirliği bulunmuştur. Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ölçeğin tamamı için .94 olarak bulunmuştur. "İşe istek duyma" ve "işe adanma" alt boyutları için .87, "işe yoğunlaşma" için se .84 olarak güvenilirlik katsayıları belirlenmiştir. Özgün dilindeki test her iki dili iyi bilen üç kişi tarafından önce Türkçeye ardından her iki dile iyi bilen başka akademisyen tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Sonuç olarak Türkçe form orijinal forma eşdeğer kabul edilmiştir. Utrecht İşe Bağlılık Ölçeğinin Türkçe uyarlamasının üç faktörlü ve tek faktörlü yapısının Türklerden oluşan örnekleme doğrulanıp doğrulanmayacağına yönelik birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ki kare değeri serbestlik derecesine oranlandığında üç faktörlü modelde χ^2/sd (380.95/110)=3.46 olarak bulunmuştur. Tek faktörlü modelde ise χ^2 /sd (838.19/119)=7.04 olarak bulunmuştur. Ölçek 5'li likertli bir ölçektir. "Hiç uygun değil" (1), "Uygun Değil" (2), "Biraz Uygun" (3), "Uygun" (4), "Tamamen Uygun" (5) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte ters kodlanan madde yoktur. Ölçekten yüksek puan alındıkça işe bağlılığın da yükseldiği görülmektedir (Eryılmaz ve Doğan, 2012).

2.4. Verilerin Analizi

Veriler IBM SPSS 22 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve verilerin analizinde, çoklu regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada anlamlılık düzeyi en az .05, güven aralığı %95 olarak tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde öğretmenlerin pozitif öğretmen özellikleri ve işe bağlılık arasındaki ilişkiye ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Öğretmenlerin Pozitif Öğretmen Özellikleri ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin işe bağlılık düzeylerinin pozitif öğretmen özelliklerini yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır (Tablo-3). Analiz sonucu elde edilen regresyon katsayısı anlamlı bulunmuştur. ($R=0.50$; $R^2=0.257$; $F=74.79$; $p<0.01$). Analiz sonuçlarına göre, pozitif öğretmen özelliklerini işe bağlılığın iki boyutu anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Pozitif öğretmen özelliklerinin en güçlü yordayıcısı işe adanmadır ($\beta=0.277$; $p<0.01$). İkinci güçlü yordayıcı ise işe istek duymadır ($\beta=0.236$; $p<0.01$). İşe yoğunlaşma boyutunun pozitif öğretmen özelliklerini anlamlı bir şekilde açıklamadığı bulunmuştur.

Tablo-2 Betimsel İstatistikler

	Değerler	
	Ortalama	Standart sapma
Pozitif Öğretmen	90,0862	8,84812
İşe istek Duyma	24,9969	4,43548
İşe Adanma	22,2116	3,57218
İşe Yoğunlaşma	25,0470	4,28619

Tablo-3 Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Değerler				
	B	Std. Error	Beta	t	p
Sabit	62,451	1,998		31,254	,000
İşe istek Duyma	,471	,157	,236	3,006	,003
İşe Adanma	,687	,157	,277	4,370	,000
İşe Yoğunlaşma	,024	,132	,012	,185	,853

Tablo-4. Pearson Korelasyonu Sonuçları

Değişkenler	Değerler			
	1	2	3	3
1.Pozitif Öğretmen	1			
2.İşe istek Duyma	,478	1		
3.İşe Adanma	,484	,838	1	
4.İşe Yoğunlaşma	,415	,840	,741	1,000

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonucunda pozitif öğretmen özellikleri ile işe bağlılık alt boyutları arasında orta düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu bulunmuştur.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, pozitif öğretmen özellikleri ile işe bağlılık arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, işe istek duyma ve işe adanma arttıkça, öğretmenlerin pozitif öğretmen özelliklerinin arttığını göstermektedir. Öte yandan işe yoğunlaşma ile pozitif öğretmen özellikleri arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Bu çalışma bulguları, öğretmenlerin öğrencileri birer makine olarak görmemeleri gerektiğini göstermektedir. Çünkü sadece öğretim sürecine yoğunlaşmak ve müfredat temelli bir öğretimi gerçekleştirmek, öğrencileri makine gibi görmek demektir. Oysaki öğretmenlik bir bilim olmakla birlikte aynı zamanda bir sanattır. Bu noktada, pozitif öğretmen özelliklerinin hayata geçirilmesi öğretmenliğin bilim ve sanat yönlerini ortaya çıkarmaktadır.

Pozitif psikoloji çalışmaları, öğrencilere sıklıkla olumlu duyguları yaşatmanın onların kapasitelerini artırdığını ve bakış açılarını genişlettiğini ortaya koymuştur (Eryılmaz, 2013). Bu noktada, bu çalışma sonuçları uygulama alanına önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Öncelikle, öğretmenlerin pozitif öğretmen özelliklerini artırmak için onların işe istek duymalarını ve işe adanmalarını sağlamak gerekir. Öte yandan pozitif öğretmen özelliklerinin geliştirilmesi de öğretmenlerin işe bağlanmalarını olumlu olarak etkileyebilir. İlerleyen süreçte, pozitif öğretmen özelliklerini geliştirici program çalışmalarının yürütülmesi literatüre katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Celep, C. (1998). Eğitim Örgütlerinde Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlığı. *Eğitim ve Bilim*, 108, 56-62.
- Eryılmaz, A. ve Doğan, T. (2012). İş yaşamında öznel iyi oluş: Utrecht İşe Bağlılık Ölçeğinin Psikometrik Niteliklerinin İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 15:49-55.
- Eryılmaz, A. (2013). Pozitif psikolojinin psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında gelişimsel ve önleyici hizmetler bağlamında kullanılması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 1(1), 1-22.
- Eryılmaz, A. (2014a). *Herkes için mutluluğun başucu kitabı: teoriden uygulamaya pozitif psikoloji*. Pegem Yayınevi.
- Eryılmaz, A. (2014b). Perceived personality traits and types of teachers and their relationship to the subjective well-being and academic achievements of adolescents. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14(6), 2049-2062.
- Eryılmaz, A. ve Bek, H. (2017). "Pozitif öğretmen ölçeği" öğretmen formunun geliştirilmesi. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1297-1306. doi:10.24106/kefdergi.369825.
- Hakanen J., Bakker A.B. ve Schaufeli W.B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *J School Psychol*, 43:495-513.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 25. bs. Ankara: Nobel Yayınları.
- Schaufeli W.B. ve Bakker A.B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multisample study. *J Organ Behav*, 25:293-315.
- Salanova M., Schaufeli W.B., Llorens S. ve ark. (2001) Desde el "burnout" al "engagement": Una nueva perspectiva From "burnout" to "engagement": A new perspective. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones*, 16:117-134.

OKULU SEVEN VE SEVMİYEN ÖĞRENCİLER AÇISINDAN BAŞARI BOYUTUNDA İYİ OLUŞ İLE ÖZ DÜZENLEYEREK ÖĞRENME VE ÖZ KONTROL ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Merve ESEN

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ERYILMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖZET: Okul öğrencilerin yaşamlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve okulu sevmenin yaşam kalitesinin önemli bir boyutunu oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle, okulu sevme açısından çeşitli değişkenlerin değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluş ile öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrol arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Çalışmada ölçme aracı olarak, PERMA Ölçeği, Öz Düzenleyerek Öğrenme Ölçeği, Kısa Öz-Kontrol Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmaya 468 lise öğrencisi katılmıştır. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle, okulu seven ve okulu sevmeyen öğrencilerin puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur. Çalışmanın sonuçlarına göre, okulu seven öğrenciler için öz düzenleyerek öğrenmenin öngörü, performans ve öz yansıtma alt boyutları ve öz kontrol başarı boyutunda iyi oluşu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı olarak açıklamaktadır. Okulu sevmeyen öğrenciler için, öz düzenleyerek öğrenmenin öngörü alt boyutu, başarı boyutunda iyi oluşu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı olarak açıklarken, performans ve öz yansıtma alt boyutları başarı boyutunda iyi oluşu anlamlı olarak açıklamamaktadır. Okulu sevmeyen öğrenciler için öz kontrol, başarı boyutunda iyi oluşu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı olarak açıklamaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarının, öğrencilerin okul yaşamları da dahil olmak üzere yaşam kalitelerinin artırılması adına yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okulu sevme, İyi oluş, Öz düzenleyerek öğrenme, Öz kontrol.

In Terms Of Students Who Like And Dislike School Investigation Of The Relationships Well-being In Accomplishment Dimension With Self-Regulated Learning And Self-Control

ABSTRACT: The school is an important part of students' lives and it is possible to say that liking school is an important aspect of quality of life. Therefore, it is essential to evaluate variables of students depending on liking school. The aim of this study is to examine the relationships well-being in accomplishment dimension with self-regulated learning and self control in terms of students who like and dislike school. In this study, PERMA-Profil, Self-Regulatory Learning Measurement, The Brief Self-Control Scale and Personal Information Form prepared by the researcher are used to data collect. 468 high-school students participated in the research. The data is analyzed with SPSS program. In the study, firstly, there is statistically significant difference between the mean scores of students who like school and who dislike school. According to results of the study, for the students who like school, all sub-dimensions of self-regulated learning and self-control explain well-being in accomplishment dimension positively and statistically significant. For the students who dislike school, foresight sub-dimension of self-regulated learning and self-control explains well-being in accomplishment dimension positively and statistically significant. It is considered that the results of this study will be guide for improving the quality of life including school life.

Keywords: Liking school, Well-being, Self-regulated learning, Self-control.

1. GİRİŞ

Okulda geçirilen zaman öğrencilerin yaşamlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve öğrencilerin psikolojik, sosyal ve akademik gelişimleri açısından önem taşımaktadır. Benzer şekilde, okulu sevmenin öğrencilerin yaşam kalitesinin önemli bir boyutunu oluşturduğunu söylemek de mümkün olmaktadır (Huebner ve Gilman, 2006). Okul öğrencilerin yaşamlarında önemli bir yer tuttuğu için, okul hakkında olumlu duygular taşıyan öğrenciler genel anlamda da iyi oluş halinde olumlu olmaya daha yatkındırlar (Schmidt, 1992).

İyi oluş, bireyin kendi yaşamı hakkında değerlendirmede ve yargıda bulunmasıdır. Birey, yaşamından yüksek düzeyde doyum alıyorsa, olumlu duyguları daha sık deneyimliyorsa ve olumsuz duyguları daha az deneyimliyorsa, yüksek öznel iyi oluşa sahiptir (Eryılmaz, 2010). Öznel iyi oluş ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, iyi oluşun çok yönlü bir yapısının olduğu görülmektedir. Bu nedenle, öznel iyi oluşun

bireylere ilişkin çeşitli kavramlarla birlikte ele alınmasının faydalı olabileceğini söylemek mümkündür. Okul döneminde iyi oluşa bakıldığında ise, akademik başarı ön plana çıkmaktadır. Öğrencilerin, sosyal, ahlaki ve duygusal açıdan gelişmelerine önem verilmesinin yanı sıra akademik olarak başarılı olmaları da ön plana çıkmaktadır (Ateş, 2016). Bu nedenle, iyi oluşun başarı boyutunda değerlendirilmesinin önem taşıdığını söylemek de mümkün olmaktadır.

Başarı söz konusu olduğunda, öz düzenleyerek öğrenme becerileri ön plana çıkmaktadır. Öz düzenleyerek öğrenme becerileri, bireylerin sadece okul yaşamlarında değil tüm yaşamları boyunca başarılı olmak için kişisel olarak geliştirmesi gereken beceriler olarak ortaya çıkmaktadır. Öz düzenleyerek öğrenme, bireylerin kendi öğrenme süreçlerine, bilişsel, davranışsal ve motivasyonel açıdan aktif olarak katılması şeklinde tanımlanmaktadır (Zimmerman, 1986). Bir başka tanıma göre öz düzenleyerek öğrenme, bireylerin kendi öğrenme süreçlerini kontrol etme yönünde çaba göstermesidir (Kauffman, 2004). Öz düzenleyerek öğrenme becerileri gelişmiş olan bireyler, hem okul yaşamlarında hem de hayatları boyunca karşılaştıkları problemler karşısında kendilerine güvenmekte, gayret göstermekte ve belirledikleri amaçlara ulaşabilmek için çeşitli yollar denemektedirler (Ciltaş, 2011). Öz düzenleyerek öğrenme becerilerine sahip olan bireyler, öğrenme sürecinde kendilerine güven duyarlar. En önemlisi, bu bireyler hangi bilgi ve becerilere sahip olduklarının da farkındadırlar. Ayrıca bu bireyler, bilgiye ulaşmak için ihtiyaç duydukları adımları atarlar, zor koşullarla karşılaştıklarında başarılı olmanın bir yolunu bulurlar. Bu bireyler öğrenmeyi sistemli ve kontrol edilebilir bir süreç olarak görürler ve öğrenme süreci ve sürecin sonuçları için daha fazla sorumluluk kabul ederler (Zimmerman, 1990).

Başarı ve mutluluktan bahsedildiğinde öz kontrol becerileri de ön plana çıkmaktadır. Bireylerin, kendini kontrol etme kapasitesi önemli bir beceri olarak görülmektedir. Öz kontrol, bireylerin kendini değiştirme ve uyarılma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, öz kontrol bireylerin içsel tepkilerinin önüne geçmesi, istenmeyen davranışsal eğilimleri göstermekten kaçınması ve bu davranışlardan kaçınma yeteneği olarak da tanımlanmaktadır (Tangney vd., 2004). Bu bakımdan, öz kontrol becerilerinin bireylerin yaşamlarında olumlu sonuçları beraberinde getirmesi beklenmektedir. Ayrıca, bireylerin öz kontrol düzeyleri de birbirlerinden farklılık göstermektedir. Öz kontrol düzeyi yüksek olan bireyler, daha mutlu ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmektedir. Öz kontrol düzeyi yüksek olan bireylerin hedeflerine ulaşmada daha başarılı olacağı da belirtilmektedir (Tangney vd., 2004).

Literatür incelendiğinde, yukarıda ifade edilen değişkenlerin bir arada ele alındığı çalışmaların olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin önemli iyi oluş alanlarından biri de başarıdır. Bu noktada, öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluş düzeylerinin yükseltilmesine ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, okulu seven ve

sevmeyen öğrencileri anılan değişkenler açısından karşılaştırmaktır. İkinci olarak ise, başarı temelli iyi oluşun yordayıcılarını ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, ilişkisel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. İlişkisel tarama modelinde, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi değişkenlere herhangi bir müdahale olmaksızın tespit etmek amaçlanır (Büyüköztürk ve ark., 2014).

Bu çalışmanın genel amacı okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluş ile öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrol arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.

Çalışmanın alt amaçları ise şu şekildedir:

1. Okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluş ile öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrol arasındaki ilişkilerin farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesi.

2. Okulu seven öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluşu öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrolün anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığının incelenmesi.

3. Okulu sevmeyen öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluşu öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrolün anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığının incelenmesi

Okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluş ile öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrol arasındaki ilişkilerin incelendiği bu çalışmada, bağımlı değişken başarı boyutunda iyi oluş, bağımsız değişkenler ise öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontroldür.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmaya Düzce ilinde devlet liselerinde öğrenim gören toplam 468 öğrenci katılım göstermiştir. Katılımcıların 231'i kadın (%49.4), 237'si erkek (%50.6) öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların 162'si Fen Lisesi (%34.6), 167'si Anadolu Lisesi (%35.9), 139'u Mesleki ve Teknik Lise (%29.7) öğrencisidir. Katılımcıların 106'sı 9. sınıf (%22.6), 125'i 10. Sınıf (%26.7), 128'i 11. sınıf (%27.4) ve 109'u 12. sınıf (%23.3) öğrencisidir. Katılımcılardan 318'si okulu seven öğrencilerden (%67.9) ve 150'si okulu sevmeyen öğrencilerden (%67.9) oluşmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada ölçme aracı olarak, PERMA İyi Oluş Ölçeği (Demirci vd., 2017), Öz Düzenleyerek Öğrenme Ölçeği (Eryılmaz ve Mammadov, 2017), Kısa Öz-Kontrol Ölçeği (Nebioğlu vd., 2012) ve araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde IBM SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Analiz için t-test, basit regresyon analizi ve çoklu regresyon analizi tekniklerinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bulgularında öncelikle, okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından değişkenlerin farklılaşp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Daha sonra, okulu seven öğrenciler açısından değişkenleri incelemek için basit regresyon analizi yapılmıştır. Son olarak, okulu sevmeyen öğrenciler açısından değişkenleri incelemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından, başarı boyutunda iyi oluş, öz düzenleyerek öğrenmenin öngörü, performans ve öz yansıtma alt boyutları ve öz kontrol arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo-1’de ortaya konmuştur.

Tablo-1: Betimsel İstatistikler ve Bağımsız Gruplar T-testi Sonuçları

Değişkenler	Okulu Seven-Sevmeyen Öğrenci		n	Ort	T	df	p
	İyiSeven	Sevmeyen					
Başarı Boyutunda Oluş	İyiSeven		318	21,56	6,660	466	,000**
	Sevmeyen		150	18,48		221,277	
Öngörü	Seven		318	42,53	9,934	466	,000**
	Sevmeyen		150	37,66		289,591	
Performans	Seven		318	58,17	8,288	466	,000**

	Sevmeyen	150	51,84		288,677	
Öz Yansıtma	Seven	318	40,25	7,664	466	,000**
	Sevmeyen	150	36,42		292,772	
Toplam Öz Kontrol	Seven	318	45,40	6,170	466	,000**
	Sevmeyen	150	40,95		238,434	

** $p < .01$

Okulu seven öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluş puan ortalaması (ort=21,56) ile okulu sevmeyen öğrencilerin puan ortalaması (ort=18,48) arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($t_{(466)}=6,660$, $p < .01$). Okulu seven öğrencilerin öz düzenleyerek öğrenmenin öngörü alt boyutundaki puan ortalaması (ort=42,53) ile okulu sevmeyen öğrencilerin puan ortalaması (ort=37,66) arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($t_{(466)}=9,934$, $p < .01$). Okulu seven öğrencilerin öz düzenleyerek öğrenmenin performans alt boyutundaki puan ortalaması (ort=58,17) ile okulu sevmeyen öğrencilerin puan ortalaması (ort=51,84) arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($t_{(466)}=8,288$, $p < .01$). Okulu seven öğrencilerin öz düzenleyerek öğrenmenin öz yansıtma alt boyutundaki puan ortalaması (ort=40,25) ile okulu sevmeyen öğrencilerin puan ortalaması (ort=36,42) arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($t_{(466)}=7,664$, $p < .01$). Okulu seven öğrencilerin öz kontrol puan ortalaması (ort=45,40) ile okulu sevmeyen öğrencilerin puan ortalaması (ort=40,95) arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($t_{(466)}=6,170$, $p < .01$).

Okulu seven öğrenciler için değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise, başarı boyutunda iyi oluşu yordayıp yordamadığını belirlemek için tüm değişkenler bir arada çoklu regresyon analizine alındığında regresyon katsayısının anlamlı bulunmadığı sonucu elde edilmiştir. Bu nedenle, başarı boyutunda iyi oluşu yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla her bir değişken için tek tek basit regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Okulu seven öğrenciler için öz düzenleyerek öğrenmenin öngörünün alt boyutunun başarı boyutunda iyi oluşu yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo-2’de ortaya konmuştur.

Tablo-2. Okulu Seven Öğrenciler İçin Öz Düzenleyerek Öğrenmenin Öngörü Alt Boyutunun Başarı Boyutunda İyi Oluşu Yordamasına İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	8,187	1,829		4,477	,000*
Öngörü	,314	,043	,383	7,363	,000*

* $p < .05$ $F=54,212^{**}$ $R=0,38R^2 =0,146$

Analiz sonucunda, elde edilen regresyon katsayısı anlamlı bulunmuştur. ($R=0,38$; $R^2=0,146$; $F=54,212$; $p<.05$). Analizde etkisi incelenen değişken olan öz düzenleyerek öğrenmenin öngörü alt boyutu ($\beta= .38$; $p<.05$), öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluşunu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, okulu seven öğrenciler açısından öz düzenleyerek öğrenmenin öngörü alt boyutunda alınan puanın artması başarı boyutunda iyi oluşu olumlu yönde etkilemektedir.

Okulu seven öğrencilerin öz düzenleyerek öğrenmenin performans alt boyutunun başarı boyutunda iyi oluşu yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo-3'te ortaya konmuştur.

Tablo-3. Okulu Seven Öğrencilerin Öz düzenleyerek Öğrenmenin Performans Boyutunun Başarı Boyutunda İyi OluşuYordamasına İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	9,559	1,604		5,959	,000*
Performans	,206	,027	,391	7,548	,000*

* $p < .05$ $F=56,978^{**}$ $R=0,39R^2 =0,153$

Analiz sonucu elde edilen regresyon katsayısı anlamlı bulunmuştur. ($R=0,39$; $R^2=0,153$; $F=56,978$; $p<.05$). Analizde etkisi incelenen değişken olan öz düzenleyerek öğrenmenin performans alt boyutu ($\beta= .39$; $p<.05$), öğrencilerin başarı boyutunda

iyi oluşunu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, okulu seven öğrenciler açısından öz düzenleyerek öğrenmenin performans alt boyutunda alınan puanın artması başarı boyutunda iyi oluşu olumlu yönde etkilemektedir.

Okulu seven öğrencilerin öz düzenleyerek öğrenmenin öz yansıtma alt boyutunun başarı boyutunda iyi oluşu yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo-4'te ortaya konmuştur.

Tablo-4. Okulu Seven Öğrencilerin Öz düzenleyerek Öğrenmenin Öz Yansıtma Boyutunun Başarı Boyutunda İyi Oluşu Yordamasına İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	10,265	1,716		5,983	,000*
Toplam Öz Kontrol	,281	,042	,350	6,636	,000*

* $p < .05$ $F=44,030^{**}$ $R=0,35R^2 =0,122$

Analiz sonucu elde edilen regresyon katsayısı anlamlı bulunmuştur ($R=0.35$; $R^2=0.122$; $F=44.030$; $p<.05$). Analizde etkisi incelenen değişken olan öz düzenleyerek öğrenmenin öz yansıtma alt boyutu ($\beta= .35$; $p<.05$), öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluşunu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, okulu seven öğrenciler açısından öz düzenleyerek öğrenmenin öz yansıtma alt boyutunda alınan puanın artması başarı boyutunda iyi oluşu olumlu yönde etkilemektedir.

Okulu seven öğrencilerin öz kontrollerinin başarı boyutunda iyi oluşu yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo-5'de ortaya konmuştur.

Tablo 5. Okulu Seven Öğrencilerin Öz Kontrollerinin Başarı Boyutunda İyi Oluşu Yordamasına İlişkin Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	6,401	1,318		4,858	,000*
Toplam Öz Kontrol	,334	,029	,547	11,628	,000*

* $p < .05$ $F=135,214^{**}$ $R=0,54$ $R^2 =0,300$

Analiz sonucu elde edilen regresyon katsayısı anlamlı bulunmuştur ($R=0,54$; $R^2=0,300$; $F=135,214$; $p<.05$). Analizde etkisi incelenen değişken olan öz kontrol ($\beta=.54$; $p<.05$), öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluşunu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, okulu seven öğrenciler açısından öz kontrolün artması başarı boyutunda iyi oluşu olumlu yönde etkilemektedir.

Okulu sevmeyen öğrenciler için değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise, öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrollerinin başarı boyutunda iyi oluşu yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo-6'da ortaya konmuştur.

Tablo-6. Okulu Sevmeyen Öğrencilerin Öz Düzenleyerek Öğrenme ve Öz Kontrollerinin Başarı Boyutunda İyi Oluşu Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit	-7,472	3,153		-2,369	,019*
Toplam Öz Kontrol	,319	,048	,471	6,702	,000*
Öngörü	,243	,106	,210	2,299	,023

Performans	,074	,071	,100	1,043	,299
Öz Yansıtma	-,003	,095	-,002	-,027	,979

* $p < .05$ $F=26,220$ ** $R=0,64$ $R^2 =0,420$

Analiz sonucu elde edilen regresyon katsayısı anlamlı bulunmuştur ($R=0.64$; $R^2=0.420$; $F=26.220$; $p<.05$). Değişkenlerden öz kontrol ($\beta= .47$; $p<.05$), öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluşunu pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Dolayısıyla öz kontrol puanı arttıkça başarı boyutunda iyi oluş artmaktadır. Başarı boyutunda iyi oluşa etkisi incelenen diğer değişkenler olan ve öz düzenleyerek öğrenmenin öngörü alt boyutu ($\beta= .21$; $p<.05$) başarı boyutunda iyi oluşu pozitif yönde ve anlamlı olarak açıklarken, performans alt boyutu ($\beta= .10$; $p>.05$) ve öz yansıtma alt boyutu ($\beta= -.00$; $p>.05$) öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluşunu anlamlı olarak açıklamamaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu çalışma, okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluş ile öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrol arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, okulu seven öğrencilerin okulu sevmeyenlere göre; kendilerini daha iyi düzenledikleri, öz kontrol ve başarı boyutunda iyi oluş düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Literatürde incelendiğinde, bu araştırma bulgularıyla ilişkili pek çok çalışmanın olduğu görülür. Ancak bu çalışmadaki değişkenlerinin tamamını bir arada ele alan çalışmaların olmadığı görülür. Bu yönüyle bu çalışma, literatüre katkı sağlamıştır denilebilir.

Literatürde; Huebner ve Gilman (2006), okulu seven ve sevmeyen öğrencileri inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin memnuniyet durumları ve akademik, kişisel ve kişilerarası değişkenler arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonucunda anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları yüksek okul memnuniyetinin kendi başına önemli bir sonuç olmadığını, aynı zamanda psikososyal ve akademik alanlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Yapılan bu çalışmanın bulguları da literatürle benzerlik göstermektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre, okulu seven ve sevmeyen öğrenciler açısından başarı boyutunda iyi oluş ve öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrol arasında anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelendiği bir araştırmada, öğrencilerin akademik başarılarının yaşam doyumuna ile ilişkili olabileceği ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçları, öğrencilerin eğitim hayatlarında akademik olarak başarılı olmalarının onların mutluluğunda önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (Tuzgöl-Dost, 2007). Yapılan bu çalışmanın bulguları da literatürle benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada, başarı boyutunda iyi oluş ile öz düzenleyerek öğrenme ve öz kontrol arasında anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır.

Bir başka çalışmada, algılanan kontrol ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında, algılanan kontrolle öznel iyi oluş arasında anlamlı düzeyde ilişkiler olduğu görülmektedir (Eryılmaz ve Ercan, 2010). Yapılan başka bir araştırmada, bilinçli farkındalık ve öz kontrolün iyi oluş ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Öz kontrolün iyi oluş ile olumlu ilişkili olduğu, psikolojik belirtiler ile negatif ilişkili olduğu belirtilmiştir (Bowlin ve Baer, 2012). Başka bir araştırmada, öz kontrolü yüksek olan bireylerin duygu düzenlemesinde başarılı oldukları ve duygu düzenlenmesinin iyi oluş için hayati önem taşıdığı belirtilmektedir (Heat-herton, 2011). Bu çalışmanın bulguları da, öz kontrol ile başarı boyutunda iyi oluş ile arasında anlamlı ilişkiler ortaya koymuştur ve literatürle benzerlik taşımaktadır.

Bu çalışmanın bulgularına dayalı olarak birtakım öneriler geliştirilebilir. Öncelikle, öğrencilere okulu sevdirmek gerekmektedir. Bu noktada, okula yönelik tutumların geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapılabilir. İkinci olarak, öğrencilerin başarı boyutunda iyi oluş düzeylerini artırmak için öz düzenleyerek öğrenme basamaklarını kullanma ve öz kontrolü artırma yönünde çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ateş, B. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Akademik Başarının Yordayıcısı Olarak Psikolojik İyi Oluş ve Sosyal Yetkinlik. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(59).
- Bowlin, S. L., ve Baer, R. A. (2012). Relationships Between Mindfulness, Self-control, and Psychological Functioning. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 411-415.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Pegem A Yayıncılık.
- Çiltaş, A. (2011). Eğitimde Öz-düzenleme Öğretiminin Önemi Üzerine Bir Çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 1-11.
- Demirci, İ., Ekşi, H., Dinçer, D., ve Kardaş, S. (2017). Beş Boyutlu İyi Oluş Modeli: PERMA Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), 60-77.
- Dost, M. T. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 132-143.
- Eryılmaz, A. (2010). Ergenlerde Öznel İyi Oluşu Artırma Stratejilerini Kullanma ile Akademik Motivasyon Arasındaki İlişki. *Klinik Psikiyatri*, 13(2), 77-84.
- Eryılmaz, A. ve Mammadov, M. (2017). Zimmerman'ın Modeli Temelinde Öz Düzenlemeli Öğrenme Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (10), 79-93.
- Eryılmaz, A., ve Ercan, L. (2010). Öznel İyi Oluş ile Algılanan Kontrol Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(3), 952-959.
- Heatherton, T. F. (2011). Neuroscience of Self and Self-regulation. *Annual review of psychology*, 62, 363-390.
- Huebner, E. S., ve Gilman, R. (2006). Students Who Like and Dislike School. *Applied Research in Quality of Life*, 1(2), 139-150.
- Kauffman, D. F. (2004). Self-regulated Learning in Web-based Environments: Instructional Tools Designed to Facilitate Cognitive Strategy Use, Metacognitive Processing and Motivational Beliefs. *Journal of Educational Computing Research*, 30,139–161.
- Nebioglu, M., Konuk, N., Akbaba, S., ve Eroglu, Y. (2012). The Investigation of Validity and Reliability of The Turkish Version of The Brief Self-Control

Scale. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 22(4), 340-351.

Schmidt, L.J. (1992). Relationship Between Pupil Control Ideology And Quality Of School Life. *Journal of Invitational and Psychological Measurement*, (45), 889–896.

Tangney, J. P., Baumeister, R. F., ve Boone, A. L. (2004). High Self-control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades and Interpersonal Success. *Journal of Personality*, 72(2), 271-324.

Zimmerman, B. J. (1986). Development of Self-regulated Learning: Which Are The Key Subprocesses. *Contemporary Educational Psychology*, 16(3), 307-313.

Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated Learning and Academic Achievement: An Overview. *Educational psychologist*, 25(1), 3-17.